ئەم کتێبە سیدی لەگەڵە کە چەند
گۆرانییەکی عەلی مەردانی لەسەر تۆمارکراوە

عەلی مەردان

بیرەوەری گەلاوێژ

ئامادەکردنی
عەبدولقادر عەلی مەردان

ڕێکخستن و لێکۆڵینەوە
ئەحمەد سەیید عەلی بەرزنجی

چاپی دووەم - هەولێر - ٢٠١٢

عەلی مەردان

وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان
بەڕێوەبەرایەتی گشتیی رۆژنامەنووسی و چاپ و بڵاوکردنەوە
بەڕێوەبەرایەتی بڵاوکردنەوەی هەولێر

ناوی کتێب: گەڵای پایز
نووسینی: عەلی مەردان
ئامادەکردنی: عەبدولقادر عەلی مەردان
رێکخستن و لێکۆڵینەوەو هەڵەچن: ئەحمەد سەیید عەلی بەرزنجی
پیت چنین: تروسکە - تریفە ع. ع. مەردان
هەڵەچنی کۆمپیوتەر: ئاسۆ خالید
ئامادەکردنی لاپەڕەکان: هێمن حەساری
دەرهێنانی هونەری: ع. ع. مەردان
چاپی دووەم، چاپخانەی رۆشنبیری - هەولێر/ ٢٠١٢
چاپی یەکەم: ساڵی ٢٠٠٨
خۆشنووسی بەرگ: محەممەد زادە
لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردنی (١٨٨٥) ساڵی (٢٠٠٨)ی پێی دراوە

مافی چاپکردنەوەی پارێزراوە بۆ وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان و خاوەنی کتێبەکە
ئەم کتێبەو کتێبەکانی وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان لەسەر ئەم سایتە بخوێنەوە
www.kurdchap.com

عەلی مەردان

بیرەوەری

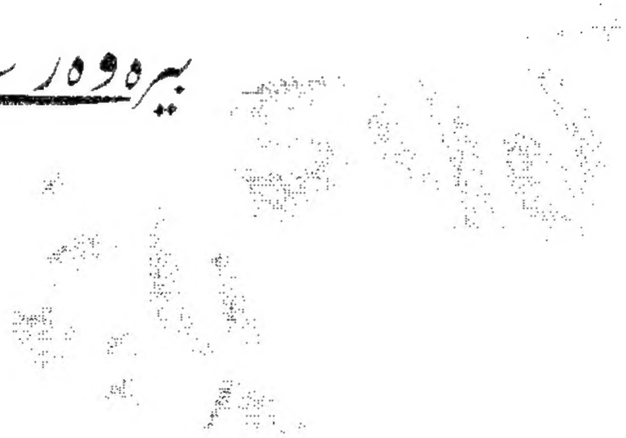

ئامادەکردنی

عەبدولقادر عەلی مەردان

ڕێکخستن و لێکۆڵینەوە

ئەحمەد سەیید عەلی بەرزنجی

پێشکەشە:

"بەو بەچکە شێرانەی کەوا هان لەرێگا"

"بەناوی خوای گەورە و میهرەبان"

سەرەتا...

دەڵێن مۆسیقا و دەنگ و ئاوازی خۆش خۆراکی رۆحن، کە بوونی ئادەمیزادیش لە دوو لایەنی سەرەکی رۆحی و ماددی پێکهاتبێ، ئیدی هەرکامیان لە رێڕەوو بردنەسەری ژیاندا دووچاری ماندوویی و هیلاکی دەبن و پەنا بۆ سێبەری فێنکی حەوانەوەو ئاسوودەیی دەبەن.

تەنیابوونی بووەکان لە ژیانی مرۆڤدا مانای بوونی ئەو پەیوەندیە بەهێزە دەبەخشێ (جا ماددی بێ یان رۆحی) لە نێوان ئەم دوو لایەنەدا، وەیا کاریگەریی پۆزەتیڤی یا نیگاتیڤییان لەسەر یەکتر.

کە قسەمان لەسەر دەنگ و ئاوازی خۆشە و بوونیەتی لە ژیانی ئادەمی و گیاندارانی دیدا، دەبێ بەرامبەرەکەشی بناسین کە دەنگ و ئاوازی ناسازو ناخۆشە... هەرکام لەم دوو لایەنە کە خوای گەورە هێناونیە بوون، بێ نهێنی و بێ حیکمەت نیە، چونکە هەرکام خاوەنی ریتم و کێشی خۆیەتی. کە خۆی بۆمان دیاری دەکات و دەفەرموێ (ان انکر الاصوات لصوت الحمیر) لقمان/ ١٩.

ئیدی هەر بەرامبەر ئەو دەنگەش دەنگی داوود پێغەمبەر و دەنگی بولبول و هاژەو خوڕەی ئاویشی بۆمان فەراهەم کردووە، کە دڵ دەکەنەوەو خۆشی و ئارامی بە گیان و جەستە دەبەخشن.

(ولقد اتینا داود فضلا یا جبال اوبی معه و الطیر.. سبأ/ ١٠)

یەك لە نیشانەو بەڵگەی پێغەمبەرێتی ئەو، چاکەو فەزڵی خودایی بەسەریەوە کە تەنیا بەوی دابوو، خۆشی و لەباریی دەنگی بووە، کە دەچووە هەردو سرودو موناجاتە ئایینیەکانی دەوتنەوە، هێند ئەو دەنگە بە سۆزو گاریگەربوو، خودا بە گەورەیی خۆی فەرماندەدات بە کێوو دوندەکان کە بۆی بستێننەوەو لە تەکیدا بیلێنەوە، سەدای ئەو دەنگەی ئەو بگەیەننە هەر لایەك و باڵندەکانیش بە ئاسمانەوە لەمەدا بن. پێکهێنانی ئەم تابلۆ هونەریە مەزنە خواییە و ئەو (کۆرس)ەی بۆ ئەو دەنگە سازگارەی هەڵبژاردووە... تەنیا بۆ خاتری دەنگ و سازگاریی ئەو دەنگە بووە کە سرود (مزامیر)ەکانی پێ وتوون.

(والله تعالی نادی الجبال وامرها بأن تؤوب معه، والصدی لا تؤمر الجبال بان تفعله، اذ لیس فعلا لها، و انما هو من اثار صوت المتکلم علی ما یقوم علیه البرهان)[1]

هەروەها: (حین انطلق صوت داود علیه السلام یرتل مزامیره ویمجد خالقه، رجّعت معه الجبال والطیر، وتجاوب الکون بتلك الترانیم الساریة فی کیانه الواحد، المتجهة الی بارئه الواحد.)[2]

تۆ بزانەو دیققەتدە، مرۆڤ لەو پەڕی ماندوویی و شەکەتی جەستەیدا، یا گرژی و هەڵچوونی دەروونی و شڵەژانی ڕۆحیدا، کە دەنگێکی بە سۆزو ئاوازێکی خۆش دەبیە، چۆن خاو دەبێتەوە وگشت ئەندامانی جەستەی ئارامی و ئاسودەیی دایاندەگرێ و بە ڕۆحەوە دەچنە بارو هەوایەکی گەلێ جیاواز لەوەی ببوو.

دەبیاشە ئەم دیاردەیە لە خۆڕاو بێ هوودە هاتۆتە نێو ژیان و ژیاری ئەم ئادەمیزادەی خوا بە چەندەها چەشن و لەون ڕێزی لێ گرتووە؟

---

[1] ابو حیان محمد بن یوسف بن علی : تفسیر البحر المحیط

[2] سید قطب: فی ظلال القرءان

جا بۆیە (گۆرانی وتن دیاردەیەکی مرۆییە، گشت میللەتان تێیدا هاوبەشن، میللەتێك نیە گۆرانی تایبەتی خۆی نەبێ، چونکە ئەمە لە تایبەتمەندیەکانی سروشتی ئادەمیزادە، هەر هەستێ لە کۆ ئەندامی هەستەوەرەکانیی چێژ لذة-ی خۆی هەیە... گوێچکە چێژ لە دەنگی خۆش و سازدار دەبینێ.) [٣]

وەك زاناو شارەزایانیش بۆی دەچن، سەرەتا گۆرانی و دەنگە خۆشەکانی مرۆڤ کە لە بۆنە جیاوازەکاندا بە شێوەی جۆراوجۆر دەری دەبڕین، مۆسیقا ژەنینی لە تەك دا نەبووە، لە گەڵ رەوتی بەرەوپێشەوەچوونی ژیانیشدا کەم کەم ئامێرە مۆسیقاییە ساکارە سەرەتاییەکانیش دەهاتنە کایەوەو بە پاڵ دەنگ و ئاوازەکانەوە ئەمانیش جوانی و چێژو لایەنێکی هونەریی پێشکەوتووتریان دەدا بە کارەکە.

ئایینە ئاسمانیەکان کە بە مەبەستی چاکەو ئاسوودەیی و خۆشگوزەرانی مرۆڤەکان هاتوونەتە بوون، جێی باوەڕ نیە کە ئەم دەروازە فرەوانە گوشادەیان لە ئادەمی داخستبێ و حەرامیان کردبێ، دەروازەی ئاوازو گۆرانی و دەربڕینی ساتە خۆشەکانی خەڵکی، بەڵام کە ئەم بوارە لە لایەن کەسانی بێ پۆو بەرەڵڵاوە رەخسێنرا بۆ مەبەستی خراپەو تێکدانی شیرازەی بەها ئەخلاقیەکانی نێو کۆمەڵ... ئەوە تەنگژەکە ئا لە مەدایە و باری سەرنجەکە لە مەوە دەکەوێتەوە.

ئەگینا ئەوە محەممەد پێغەمبەرمان (د.خ) کوا فەرمانی داوە بە حەرامکردن و گوێنەگرتن لە گۆرانی و دەنگی خۆش و شایی گێران بە بۆنە خۆشی بەخشەکانەوە: جەژن، منداڵبوون، ژنهێنان، خۆشەرەبوونی نەخۆش و گەڕانەوەی ئازیزێکی دوورە دەست یا ونبوو... تد.

---

[٣] محمد عبد الرحمن المرعشلي: ألغناء المعازف في الاعلام المعاصر ... ص ٤٣

هەر پێغەمبەر نەبوو کە بە کوڵ و دڵەوە گـوێی بـۆ دەنگـە خۆشـەکەی (ئـەبوو موسای ئەشعەری) راگرت و دوایی لە دەستخۆشییدا وتی: (لقد اوتیت مزمارا مـن مزامیر ال داود)[١]

ئەبوبەکر (د.خ) چوو بۆ لای (عائیشە)ی کچی و دایکی موسـڵمانان، روانـی وا دوو کەنیزەك گۆرانی دەڵـێن و دەف لێـدەدەن، لەمـە توورەبـوو، لـەولاوە پێغەمبـەر (د.خ) راکشابوو، سەری هەڵبڕی و فەرمووی: وازیان لێ بهێنە، جەژنە.[٢]

ئەم رووداوانەو هی تریش گـەواهی ئـەوەن کـە گـۆرانی، دەنگـی خـۆش، ئـامێرە مۆسیقاییەکان کە هەماهەنگن لە تەك دەنگ و ئاوازەکەدا، لـە ئیـسلامدا حـەرام نەکراون و قەدەغەنین.. بەڵام ئەوەی کە هەیە ئیسلام وەك گشت پەیرەوو باوەڕێکی دی و باشترینیان، دەیەوێ دیاردەکە جڵەوگیر بکاو بەرەوکارێکدا بیبات کە خۆشی و خێری موسڵمانانی تێدابێ، نەك بەرەڵڵایی و لە شێرازە دەرچوون و سنوری رەوشت بەزاندن.

هەر لە مەشدایە زانایانی موسڵمان لە سەردەمە جیاوازەکانەوە هەریەك بە پێـی لێکدانەوەی جیاوازی بۆ دەقەکان راو بۆچوونی جیاوازیـان بـووە، هەنـدێك رێگـەیان پێداوەو بە کارێکی ئاساییان زانیوە لە سنوری رێزو حورمـەت و چـێژ وەرگرتنێکـی شیاو بە پرەنسیپەکانی ئایین و عورفی کۆمەڵایەتی و رەوشت، لە مانە: ابو الفـضل کمال الدین الشافعی کە لە ٧٤٩ ك کۆچی کردووە، محمد بن طاهر القیسرانی کە لە ٥٠٧ ك کۆچی کردووە، احمد الغـزالی الـشافعی – ابـو الفتـوح – کـە لـە ٥٢٠ ك کۆچی کردووە، إبن الحجر الهیتمی کە لە ٩٧٤ ك کۆچی کردووە، القاضي الـشوکانی

---

[١] شهاب الدین محمد بن احمد الابشهی : المستطرف في کل فن مستظرف ص\ ٥٥

[٢] د. محمد عبد الرحمن المرعشلی : الغناء و المعازف فی الاعلام المعاصر وحکمها فی الاسلام ص ٦١

الزبيدي كە لە ١٢٥٠ ك كۆچی كردووە وە لە تازەكانیش د. یوسف القرضاوي، كە ئەم دووانەی دوایی راوبۆچوونیان هێدی و میام ناوەندییە.

بەرامبەر ئەمانەش كۆمەڵێك زۆر بەتوندی هەر دیاردەو كاریكی هونەري گۆرانی و مۆسیقاو كۆری لەو چەشنە رەتدەكەنەوە و حەرامی دەكەن، لەوانە: ابن قدامە المقدسي الحنبلي كەلە ٦٤٣ك كۆچی كردووە، ابن تیمیە كە لە ٧٢٨ ك كۆچی كردووە، ابن قیم الجوزیە كە لە ٥٧١ ك كۆچی كردووە...تد [٢]

لە تەك بوونی ئەم راو بۆچوونە دژ بە یەك و جیاوازانەشدا، هێشتا دەبینین كە سەردەمەكانی ئیسلام و قۆناغە جیاجیاكانی بەدەر نەبوون لەو دیاردەیەو هونەری ئاواز و گۆرانی و مۆسیقا كۆرو كەسانی خۆی هەبووە خەلكی بە هەلپەوە بۆی چوون و گۆیرادێری بوون و مەجلیسەكانیان گەرم كردووە بە جۆرێ مێژوونووسانی ئەم هونەرە سەردەمی دەوڵەتی عەبباسی بە چەرخی زێرینی دادەنێن... بەتایبەت كە بەشێكی باش لەو هونەری میللەتانی دراوسێ لە فارس و هیندو تورك و رۆم ئاوێتە بە هونەری گۆرانی و ئاوازی عەرەب بوون، ئەمە جگە لە گۆرانی بێژان و مۆسیقازانایانیان.

بۆیە لەم سەردەمەدا، وەك سەردەمی ئەمەوی، ناوی گەلێك هونەرمەندو مۆسیقازان و گۆرانی بێژانی دەرباری خەلیفەكانی وەك هارونە رەشید، هادي، مەهدی، مەئمون، مەتەوەككیل... دەبینین، كە لاپەرەی كتێب و دەستنووسەكانی ئەو ساتەوەختانەیان پركردۆتەوە، لەوانە: ئیسحاقی موصلی، ئەحمەدی بن یەحیای مەككی، عومەر بن بانە، عوبەیدەی تەنبورییە، دنانیری بەرمەكی و... تد. هەروەها زۆر لە كەڵە زانایانی عەرەب و موسڵمان بایەخیان بە زانستی ئاوازو مۆسیقا داوەو

---

[٢] بۆ زیاتر دەربارەی ئەم باسە : خوێنەری بەرێز دەگێرمەوە بۆ (د. محمد عبد الرحمن المرعشلي ، الغناء و المعازف في الاعلام المعاصر و...) بەتایبەت لە لاپەرەكانی ٧٧- ٨٦

کتێب و نووسراوی تایبەتیان لەمبارەیەوە دانـاوە یـان لـە زەمانـەکانی فارسی و یۆنانییەوە وەریانگێڕاوە، لەوانە (خليل بن احمد الفراهيدي ۱۰۰-۱۷۰ ك، اسحاق الموصلي) کە ۱۹ کتێبی لەو بارەیەوە هەیە، کندي کە لە ۲٦۰ ك لە دنیا دەرچووە، احمد بن محمد بن مروان السرخسي کە لە ۲۸٦ ك لە دنیا دەرچووە محمد بن محمد گرخان الفارابي - ابو نصر- کە لە ۳۳۹ ك لە دنیا دەرچووە، خۆ ئەگەر کتێبی (الاغاني) یەکەی (ابو الفرج الاصفهاني) هەڵدەینەوە ناوی دەیان لە ئەهلی گۆرانی و مۆسیقا و رابواردن -گرب- بەرچاو دەکەون.

بەمجۆرە دەبینین دنیای ئیسلامی ئەو کاتەو دوای ئەویش بەدەرنەبووە لـەم هونـەرە جوانەی کـە ئـەمڕۆکانێ بـەهۆی پێشکەوتنی زانـست و تەکنـەلۆژیاوە گـۆرانی و مۆسیقا گەیشتۆتە پلەیەکی هەرە پێشکەوتوو، بە تایبەت لە رووی مۆسیقاو ئامێرە مۆسیقاییەکانەوە[1]... کە ئەمەش زۆر جـار بۆتـە هـۆی دابـەزینی ئاسـتی هونـەری بەرهەمەکە بە تایبەت لە شاردنەوە و بزرکردنی دەنگی ناسازی گۆرانی بێژەکـەدا و داپۆشینی بە ئاواز و دەنگی ئامێرە مۆسیقاییە کارەباییەکان، لەم حاڵەتەشدا دەنگی

---

[1] - بێژەی (مۆسیقا) لە خۆیدا یۆنانیە نەك عەرەبی ، بە هونەرو لێزانینی ئامێرەکانی دەنگ و ئاواز دەوترێ کە هەوساتی وتنی گۆرانی بێژە .

بێژەکەش لە (مووسا) وە خوازراوە کە بـە مانـایی (ئیلهامبـەخش) دێـت و دوایـی هـەردوو پیتـی (ق و ی) خراوەتە سـەر و بۆتە (موسيقى) تا بە گشت هونەرێك لەو بوارەدا بگوترێت، بـەلام دوایـی ناوەکـە تـەنیا بـۆ دەنگە کێشدارەکان (موزون) بەکار هات کە بریتییە لە ئیقاع و ئاواز ، ئاوازیش قسەی ژێر لێو و شاررراوەیە ، یا دەنگێکی خۆش. (مفاتيح العلوم للخوارزمي ص ۱۳٦، ابن منظور – لسان العرب ۱۲\\۵۹۱ مـادە – النغم) جـ زانایان لەسەر نووسین وشەی مۆسیقا هێشتا رێـك کـەوتوون، هەیـە دەنووسـێ : مۆسیقا هەشـە دەنووسێ : (موسيقى).

(د. محمد عبد الرحمن المرعشلي : الغناء والمعارف ...ص٤٨).

ناسازو ناخۆش دزەدەکاتەوە ناو بواری هونەرەوەو (رەسەنایەتی) لە بەرهەمەکەدا لەدەستدەدری[1]

* * *

کورد لەم نێوەندەدا بێ بەش نیە لەو رووکارە هونەرییەو خاوەنی کولتوور و سامانێکی میللی دەوڵەمەندە، ئەمەش زیاتر بە هۆی هەڵکەوتی شوێنە لە بارە جوگرافیەکەیەوە کە کەوتۆتە نێوەراستی کۆمەڵێك لە گەلان و نەتەوەی رۆژهەڵاتی جۆربەجۆری دەوڵەمەند بە کەلەپورو پاشماوەیەکی هونەرو فۆلکلۆری رەسەنی گۆرانی و مۆسیقا، نەتەوەکانی ولاتی هیندو ترکمانستان و بانی ئێران و گەلانی سلاڤی و یۆنان و عەرەب، کارتێکردنی هونەری گۆرانی و مۆسیقای ئەم ئەتنە جیاجیایانە لە یەکترو یەکدیگیربوونیان لە گۆرەپانی ولاتانی رۆژهەڵاتی ناڤین و بەولاتر لە ولاتانی لێوارەکانی دەریای سپی ناوەراست، کارێکی کردووە کە ئەم بەشە پان وپۆرە لە جیهان بەلانکی هونەری مرۆڤایەتی دانرێ، بە تایبەت لە گۆرانی و مۆسیقادا. خۆ جوانی سروشتی ولاتانی ئەم نەتەوانەش هێندەی دی بۆتە پاڵنەرێکی راستەوخۆی

---

[1] - لەم سالانی دوایییەدا دیاردەیەکی نوێ ، کە پێشکەوتن لە بواری گەیاندن و کەناڵە ئاسمانییەکان و ئامێرەکانی وێنەگرتندا هەرە هۆکاری بردرپێدانێتی، هاتۆتە کایەوە ، ئەویش (کلیپ) ە کە هاوساتی وتنی گۆرانییەکانە لە لایەن گۆرانیبێژەکەوە ، شارەزایان رایان وایە کە ئەو دیمەنانە جگە لەوەی کە زۆرجار سنووری عورف وبەها رەوشتییەکان دەبەزێنن و دەچنە ئەودیوی هەرزانییەوە، هۆکارێکی ترە بۆ بزرکردنی بایەخ و ئاستی هونەری (لە دەنگ و ئاوازەکەدا) وهەڵ دەردەخسێنێ بۆ هەر کەس بیەوێ خۆی لە بواری هونەری گۆرانیدا هەڵقورتێنێ، جگە لەوەی بینەر زیاتر سەرقاڵی بینینی دیمەنەکانی کلیپەکە دەبێ وەك لەوەی هەست و هۆشی لای کارە هونەرییەکەبێ و چێژی لێ ببینێ.

- .. رەخنەگری مۆسیقایی عێراقی (عادل الهاشمي) دەڵێ: تەلەفیزیۆن گۆرانی پیشان نادات، بەڵکو چەند دیمەنێك بەگۆرانییەکانەوە دەردەخات کە (غەریزە) دەجوولێنێ!!

(کەناڵی — الحرة- بەرنامەی- سيرة مبدع- شەوی هەینی ٢٠٠٧/٩/٢١/٢٠)

ئیلهامبەخش بۆ شاعیران و هونەرمەندان تا بەرهەمی بەرزو بە پێزتر پێشکەش بکەن.

جا مێژووی هونەری گۆرانی و ئاوازی کوردی، بەبێ هیچ دوودڵییەک، سەردەکێشێ بۆ بەرەبەیانی مێژووی بوونی نەتەوەکە لە سەر خاک و ئاوی خۆی و بە تێکەڵبوونی سامانی هونەری نەتەوە دراوسێکانی.

بۆیە کە یادداشت و بیرەوەریەکانی یەک لەو هونەرمەندانەی کورد دەبینین و لە درێژەو رێرەوی بەدواداچوونەکانی رووداوەکانی ناویدا، گوێمان لە گەلێ پارچەو بەشی ئاوازومۆتیڤی (بەستەیەك یا مۆسیقایەك) دەبێ وبەزەینی بۆچوون یەکەوراست دەیبەینەوە سەر فلانە بەش لە گۆرانی هونەرمەندێکی دراوسێ یا پارچە مۆسیقایەکی ئاوازدانەری یەك لە نەتەوە نێزیکەکانمان.

خۆ کە خاوەنی بیرەوەریەکانیش گلەیی لە رۆژگارو بەختی سیای خۆی دەکات کە بەشی زۆر لە بەرهەمی ئەوە بە بەرۆکی کەسانی ترەوە، ئەمانە، گەر راستت دەوێ، مەگەر هەر لە لای خاوەنی قسەوگلەییەکە بینە جێی سەرنج و خەوش، چونکە وەك وتمان هونەری مۆسیقاو گۆرانی دەریایەکەو دەیان لك و جۆگە لە کانیاوو سەرچاوەی جۆراوجۆرەوە دەرژێنە ناوی. بەو (گشت) ەش ئەو کولتورە مەزنە پێکدێنێ کە ئەمرۆ دەیبیستین و دەیبینین. کەواتە هونەری هەر نەتەوەیەك پێکهاتەیە لە زۆرێك پێکهێنەری رەنگاو رەنگ.

مامۆستا عەلی مەردان هونەرمەندێکی دیاری گۆرانی و مۆسیقای کوردییە، خاوەنی دەنگێکی زولاڵی کەم وێنەی پەسەندبوو کە بۆ بەشێکی دیاری ئاوازی کوردی رەخساندبووی و خزمەتی پێی کرد، ئەوەش (مەقام)ی کوردی بوو کە بەراستی لقێکی بەرچاوو کاریگەرە لە درەختی هونەرو ئاوازی رەسەنی کوردی...

هەڵقولاوی ژیانی سەخت و پڕ ئەرکی دژواری کوردی دانیشتووی دەشتەکانی گەرمیانە تا دەچێتەوە ناو لوڕو وڵاتی ئیلام.

ئەمە حەقیقەتێکی حاشا لێنەکراوە، جا ئەگەر نەتەوە دراوسێکانی کورد بەهۆی ئەو لەیەکچوون و هاوگوزەرانیەی دەڤەرەکانیانەوە، خۆیان لەو ئاواز و مەقامانەدا ببیننەوەو بینە هاوسۆزو لە لای خۆیانەوە بیلێنەوە، وەیا دەشێ لێشی زیاد بکەن و بیخەنە سەری، ئەوا هەر ئەو قسەیەمانە کە پێشتر وتمان و بەیەکاچوون و وەرگرتن و کارلێکی کولتورەکانە و هیچی دی.

مامۆستا لەم بیرەوەری و یادداشتانەیدا تارادەیەکی باش راستگۆیانەو چاوقایمانە دەدوێ، هەرچەندە هەرچی راستیێکانیشە نەیوتون، بەلآم ئەموستی بۆ زۆریشیان راکێشاوە، کۆلکەی هاوبەش لە گشت ئەو بەسەرهات و رووداوانەی ژیانیدا: هەستێکی خۆرسکی پاکی شەففافی کوردبیەتی ئەم پیاوەیە، کە بە راستیەکی بێمنەتانەوە جاروبار لێی دەدوێ.

هەر لەو تەمەنە مێرد منالیەیەوە کە مالی خالۆی جێدێلێ و روودەکاتە (هەفتەغار) لێرە دیققەتی نووسینی سەر دەرگەی ئیستگەی شەمەندەفەرەکە دەدات کە نووسرابوو (افتخار)و ئەم بیر لەو (گۆڕینە) بە ئەنقەستەی حوکمەت دەکاتەوە لە ناوی شۆێنە کوردیەکەدا!!

ئەمە لەو رۆژگارە زووەی ۱۹۱۸- ۱۹۱۹ دا رەنگبێ بەلای زۆربەوە جێی تێرامان و سەرنج نەبووبێ، بەلآم لای مێرد منداڵێکی وەك عەلی مەردان نەك هەر جێی تێرامان و سەرنج بووە بەڵکو پرس و لێکدانەوەشی بەدوداهاتووە.

گەورە پیاوانی ناو مێژوو...هەتا ئەوانەی ئەودیو مێژووش کەوتوون، کە هاتوونە سەر گێڕانەوەی زنجیرە رووداوەکانی رابوردویان، مەرج نیە هەموو راستیەکانیان بۆ

هەڵرشتبێن یا ددانیان پیا نابن ئەمەش هۆو دەرەنجامی خۆی هەیە، لەوانەیە نەبا ببێتە دەرهاوێژەیەك و نهێنی دی وا ڕامالێ کە لە قوژبنەکاندا خۆیان مت کردووە!!

خالێکی دیارو بەرچاوی دی لەم بیرەوەریانەدا، بەردەوامی هەناسە درێژی و ڕیخۆڵە بەکێشی عەلیمەردانە لە تەواو کردنی ڕێڕەوی کاروانەکەدا هەتا مردن. بەردەوامی و درێژەپێدانی هونەرەکەی بەبۆچونی من هەندێ هۆکاری خۆی هەیە:

یەکەم: ئەو سەرەتاو بنەما پتەوەی کە بنچینەی بونیادی هونەرییان داڕشت و بەجوانی زاخاوی ئەو بەهرە هونەریەیاندایەوە، لەناو تەکیەو بەردەستی ئەو مەلاو فەقێیانەو دیسان دەوروبەری ڕەخساو لە (لەیلان).

دووەم: نامۆیی زوو بەزووی خۆی لە سەرەتای مێردمنداڵیەوەو هەروا دیسان لە باریی ئەو کەش و شوێنەی لە (هنێدی) بۆی هاتەگۆڕێ و دواجار لە (باقووبە)و برادەرایەتیەکەی لە تەك (مورتەزاخانی ئیسفەهانی)... ئەو پیاوە هەڵێکبوو بۆ عەلیمەردان هاتەپێش.

سێ: دامەزراندن وکردنەوەی بەشی کوردی لە ئێزگەی بەغداو ئەو بوارە فرەوانەی بۆی هاتەپێش لە هەموو روویەکەوە... بوارێکی ڕاگەیاندنی تازەو دەگمەنی ئەو سەردەمە بوو.

چوار: پەیوەندی بە پەیمانگەی (حوزەیمە) بۆ فێرکردنی نابینایان بە هونەرەکانی مۆسیقاو بوونی بە مامۆستا لەو شوێنە زیاتر و پتەوتر پەیوەندییان بە دنیای هونەرەکەوە گرێدا. ڕۆژانە تیایدا دەژیا.

بۆیە سەرەنجام مامۆستا لە بواری هونەری مەقام و بەستەو گورانی کوردیدا بووە یەك لەو شارەزاو بەناوبانگانەی کە مێژووی ئەم لایەنە لە لای کورد زەحمەتە فەرامۆشی بکاو ناوی لە پێشەوە نەهێنێ.

جگە لە مانە، مامۆستا لە هونەرەکەیدا رەگ وریشەیەکی بنج داکوتاوی سفتی هەبوو لە سەر بنەماو زەمینەی کولتورو فۆلکلۆرێکی رەسەنی کوردی و هەمیشە ئیلهامبەخشی ئەو سەرچاوە دەوڵەمەندە لە بننەهاتووە بوو کە ئەمیش تاوێتەیە بە رەگ و دەمارەکانی کولتورو سامانی رەسەنی گەلانی دەرو دراوسێوە... سامانێکی هونەری دەوڵەمەند. چونکە (نەگاڵتەکردن بەرابردوو دەتوانێ خەرمانی خەیاڵەکان بەرین بکاو نەرەتکردنەوەشی دەتوانێ شوناسێکی تازە دروستبکات، بە دڵنیاییەوە رابردوو شوناسی ئەمرۆیەو شوناسی بێ رابردوو تەنیا گریمانەیەکەو بەس)[1]... ئەگینا ئێستاو لەمەوبەریش زۆرمانبینی بروسکە ئاسا هاتن و دەرکەوتن و نەمان، بەلاّم مانەوە هەر بۆ ئەو رەسەنانەبوو.[2]

خوازیاریشم لەم ئاستەدا چ منیش وچ عەلیمەردانیش وەك (فەندەمینتالێك) تێمان نەڕوانرێ، تەنیا و تەنیا ئەوەی هەیە و نیە ئالوودەیی کۆنێکی رەسەن و نوێیەکی پوختە بۆ بە ئەنجام گەیاندنی بونیادێکی پتەو.

مامۆستا لەم بیرەوەریانەشدا لە زۆر جێگەو هەر دەرفەت رێبدابێ ئەم راوبۆچوونەی پیشانداوەو پشتڕاستیکردۆتەوە.

❊ ❊ ❊

دواجار لەکاری ئامادەکردن و لێکۆڵینەوەی بابەتەکانی ئەم بیرەوەریانەدا دەمەوێ ئیشارە بەوە بدەم کە مامۆستا راستەخۆ رووداوو بەسەرهاتەکانی لە دەفتەرێکدا نەنووسیبوونەوە تا ئامادەبێ بۆ چاوپیاگێڕانەوەیەك، بەڵکو سەرچاوەی کارەکەی بریتی بوو لە نووسینی مامۆستا خۆی، ئەو شیعرانەی کە لەو بارەیەوە (خۆرسکی)

---

[1] مەسعود بابایی : تیل نیشان ، کوردستان ، رۆژنامە ، ژ ٤٥٦ رۆژی ٦ ی مارس ٢٠٠٧ ل٦ .

[2] رۆمانتووسی میصری نەجیب مەحفووز لە چەرپێکەوتنێکدا بۆ گۆڤاری اندستور بۆچوونێکی ئاوای هەیە.

هۆنیونیەتەوەو گەلێ کەڕەت جیاوازیشیان لەگەڵ هەمان بەسەرهات و روداو کە نووسیویە، هەبووە وەك ئەو گەشتەی لە ئێرانەوە بۆ ترکیای کردووە، لەوێ ماوەیە خراوەتە زیندانەوە، دیسان پابەند نەبوونی مامۆستا بەریزکردنی مێژووی روداوەکان و خستنەڕوویان بەشێوەی زنجیرەیەکی مێژوویی یەك لەدوای یەك، کە ئەمە وای کردبوو سەر لە نوێ روداوەکان بەو پێیە رێکبخرێنەوە.

ئەو چاوپێکەوتنانەی کە لە گۆڤارو رۆژنامەکانیشدا کاتی خۆی لە تەك مامۆستادا ئەنجامدرابوون، سەرچاوەیەکی دی کارەکەمانبووە، بە پاڵ ئەو شریتی کاسێتانەی کە مابوون و بەردەستکەوتن، هەروا راو بۆچونێکی کاك (عەبدولقادر)ی کوڕیشی کەبووبێ و پێویستی کردبێ ئەوا بە پەراوێز هەر بە ناوی خۆیەوە دانراوە.

لە کۆتاییشدا نابێ سوپاس و ستایشی گیانی یارمەتیدانی ئەم برا بەڕێزانەشمان لە یادچێ کە هەر یەك لە ئاستی خۆیەوە بە رونکردنەوە و زانیاری و وێنەو هەرشێوەیەکبێ دڵسۆزانە هاوکارییان کردین، خوای گەورە پاداشتی خێریان بداتەوەو داوای سەرکەوتنیان بۆ دەکەین لە ژیاندا: مامۆستا غەفور ئەمین حاجی عەبدوڵڵا برازای رەشۆڵ عەبدوڵڵا، کاکە چالاك شێخ حەسیب تاڵەبانی و شێخ یوسف شێخ عەلی تاڵەبانی، کاك مەحمود زێوەر، مامۆستا محەمەدی کەمانگەر (همایون)، مامۆستا محەمەد مستەفا (حەمە بۆر)، کاك فوئاد محەمەدی ئەمین سەراج و مامۆستا شێخ سەبری شێخ مەحمودی برای شاعیر (مەجید نەدیم) کە بەداخەوە لە ٢٠٠٨/٤/٥ کۆچی دوایی کردو هەر برایەکی دی کە بەکەمێك زانیاری یا رێنمایی کۆمەکی کردبین. هیوار ئامانجمان بەرزی نەتەوەکەمان وبەرەوپێشەوە چوونێتی لەتەك کاروانی گەلانی پێشکەوتوو و سەرفرازدا.

ئەحمەد

٢٠٠٧/٩/١٧

ئەم کتێبە یادداشت و بیرەوەریەکانی ژیانم نییە، چونکە ئەوکارە بە دەرەنجامێك دادەنرێ کە لە توانای من بەدەرە، بەلاّم من وەك خاوەنی ئەم رووداوانە بەستەمم زانی هەر لە پانتایی یادەوەریەکانمدا بیانهێڵمەوەو خەفەیانکەم.

عەلی مەردان

تارماییەکانی منالّیم

لە گەڕەکی بەرتەکیەی شێخ عەلی تالّەبانی ی شاری کەرکوك، سالّی ١٩٠٤ هاتوومەتە دنیاوە، باوو باپیرم (کانی سارد)ین لە شارباژێری پشت سلێمانی.
باوکم ناوی (قادر) بوو، لە بنەچەدا دەچیینەوە سەر زنجیرە شێخەکانی (بەرزەنجە)، دایکیشم (شاناز)ی ناوبوو هەر لە کەرکوك هاتۆتە دنیاوە، لە عەشرەتی (زەنگنە)یە، لە تیرەی پرایم غولامی)... دایکیشی - واتە نەنکم - گوڵنازی ناوبووە، باوکیشی (محەممەد) یان (حەمە سەیگوڵ)یان پێ وتووە، هەندێکیش (حەمە گوڵ) یان بانگدەکرد... خوشکێکیشی بووە بە ناوی (پیرۆز). لەو سەردەمەی من تێیدا فامم کردوە بە دەوروبەری خۆمدا دەمڕوانی، گەڕەکی تەکیە جێگەی گردبوونەوەی قورئان خۆێن و حافزەکانی شارەکەبوو[1]، کە بەدەنگە زولاڵەکانیانەوە

---

١ - کەرکوك لەو رۆژگارەدا (١٩٠٤) سنجقێکبو سەر بە ولایەتی (موصل) کە قەزاکانی : هەولێر و رانیە ورەواندز و کۆی سنجق و کفری پێوە بەسترابوون .کە لە ئەنجامی یەکەم شەری جیهانیدا ١٩١٤ – ١٩١٨ دەولەتی گەمندلی عوسمانی فەوتبوو ، ئینگلیز بە عیراقەوە کەرکوکیشی گرت و دوایی بووە یەك لە چواردە لیواکەی ئەو ولاتە، بەهۆی گرنگی شوێنەکەی شارەکە بە هێلی شەمەندەفەر بەسترا بە بەغداوە ، نووسین و کتێب زۆر لە سەر ئەم شارە و دروستبوونی و پێکهاتەی دانشتوانی هەن: کورتو پوخت ماموستا عەلی سیدۆ

قورئانیان دەخوێند، بۆیە پێنج شەموان و هەینی یا ڕۆژانی بۆنە ئاینیەکان بەلامانەوە لە دیارترین و خۆشترین ڕۆژانێك بوون و پیرۆزیان پێوە دیاربوو، تیایاندا گوێم لەو دەنگە خۆشانەبوو کە بە جۆش و خرۆشەوە قورئان خۆێنەکان دەیانوتەوە دەنگیان لە ئاوازێکەوە بۆ ئەوی تر دەگۆڕی، ئەمە جگە لە (تەواشیح و هەڵبەستە ئاینیەکان) کە بە هەمان جۆش و خرۆشەوە دەوتران.

ئەو ڕۆژانە، من خۆم یەکێك بووم لە فەقیەکانی تەکیەو دەرسم تێدا دەخوێند، تەکیەکە ببوە قوتابخانەیەك بۆ لەبەرکردن و فێربوونی قورئان، بە پاڵ ئەمانەوە کتێبە ئاینیەکانی تریش دەخوێندران... ئەو کتێبە باوانەی لەو سەردەمانەدا لە مزگەوتەکانی کوردستاندا مامۆستا بە فەقێکانی دەوتەوە.

گۆرانی دەربارەی ئەم شارە لە ١٩٣١ دا دەڵێ : (ئەگەرەکو کەرکوك شارێکی کوردستانی باشوورە بەلام دانیشتوانەکانی تێکەڵێکن لە توخمەکانی ڕۆژهەلاتی ناقین، هەروەك شارە بازرگانیە گەورەکانی تر، جیا کوردو تورك و ئەرمەن و سوریان و جولەکەو عەرەبی تێدا دەبینین، بەگشتیش خەلکەکەی بە کوردی یا ترکی یا عەرەبی دەدوێن .ترکەکانی کەرکوك لە پاشماوەی لەشکرەکەی خەلیفە موعتەسەمی عەبباسیەو وان لە شارەکاندا، بە شێوەی ترکی ئازەری نەك ترکی عوسمانی دەدوێن، عەرەبیش لە بەشەکانی خوارو و ڕۆژاوان، یانی نزیك بەری ڕۆژهەلاتی دیجلە لە نێوان سامەڕاو کەرکوك ، زۆربەیان لە هۆزی -عوبێد-ن کوردیش لە ناو شارەکە و بەشی ڕۆژهەلاتی لیواکە نیشتەجێن .

ژمارەی دانیشتوانی شارەکە (لە ١٩٣١ دا) پانزە هەزار کەسن، جولەکەکان جڵەوی سەرەکی بازرگانی و ئابووری شاریان لەدەستدایە ، ئەمانە بەشێکن لە جولەکەکانی باشوری کوردستان و ڕۆژهەلات ، ئەوەی ئەو جولەکانەن کاتی خۆی (نەبوکاد ناسر)ی بابلی بەدیل لە زەوی کەنعانەوە (فەلەستین) پەلکێشیکردون ، لە سەدەی شەش پ.ز. لە هەمو کوردستاندا بە زمانی عیبرانی کۆن دەدوێن — مەبەستی جولەکەکانە . أ .ب — کۆمپانیای ئەوتیش لە بابەگوڕگوڕ ئەوت دەردەهێنێ و پاڵەفتەی دەکاو بە نیازن بە بۆری لەم شارەوەبیگەێننە هەردوو بەندەری طرابلس و حەیفا .) ص٣٦ (علي سیدو گۆرانی : من عمان الی عمادیە، جولە في کردستان الجنوبیە، دار البشیر، عمان ط ٢، ١٩٩٦).

بەجۆرە رۆژ بەرۆژ هامشۆو سەردانی تەکیەم لەلا شیرینتر دەبوو، بە تایبەت ماڵەکەشمان بە پاڵ تەکیەکەوە بوو، جا وەك فەقێیەك و دیسان وەك ئارەزومەندێکیش کە سەروسمر خوومدابووە گوێگرتن لە قورئان خۆێنەکان و ئەو دەنگ و ئاوازو شێوەی خۆێندنانە کە جێگەیەکی تایبەتیان لە دڵ و دەروونمدا گرتبوو، هێجگار کە لە قورئان خوێنەکانم دەبیست و دەیانوت: (ئەم سورەتە بە فلان مەقام دەوترێ و ئەوەی تر فیسارە مەقامی بۆ دەشێ و واباشترە بەو بوترێ...) بۆیە وردە وردە ئەم خۆێندنانەو ئەو ئاوازو مەقامانەی کە پێیان دەخوێندن رۆژ لە دوای رۆژ لە دڵمدا دەچەسپین و بەو مێشکە بچووکەو بە بیرێکی پاکی سافەوە جوان دەلکان وگوێ دێریاندەبووم و زەینم دەدانێ، تا واملێهات لە چوون و هاتنەوەمدا بۆ تەکیە، بەدەم رێگەوەو لەبەر خۆمەوە دەموتنەوەو لاسایی ئەوانم دەکردەوە... هۆش و گۆشم دابوونێ و دەنگەکانیان کە بە مەقامەوە دەیانوت لە کەللەمدا دەزرنگانەوە.[1]

وەك منالانی گەرەك نەبووم، خووبدەمە یاری و گەمە لە کۆلان، گەمەو یاری من گوێگرتنبوو لە قورئان خۆێنەکان، هەر هەلێکم بۆ بلوایە دەچوومە تەکیەو بەردرگەی ژووری مەلاو فەقێکانی تر تا ورد ورد لەسەرەخۆ دڵ و هۆش بدەمە ئەو دەنگ و ئاوازانەو فێریان ببم.. "لە شەش ساڵیدا خستمیانە حوجرە لای مامۆستا مەلا صالح یاخوا غەریقی رەحمەتبێ، وەختێ ئەو حازر نەبووایە من بە دەنگەوە قورئانم بۆ فەقێکانی تر دەخۆێند. رۆژێ یەکێ لە فەقێکان بە جەنابی مەلا صالحیان وت: قوربان هەرچەندە جەنابت حازر نەبی عەلی مەردان قورئانمان بۆ دەخۆێنێ، بە دەنگێکی بەرزو جوان، رەحمەتی مامۆستا بانگی کردم فەرمووی: عەلی مەردان قورئانەکەت بێنە، بێرە ئێرە بزانم قورئانت رەوانە؟...، ئا سورەتی (انا

---

[1] لە کاسێتێکی تۆمارکراودا مامۆستا خۆی ئەمە دەڵێ.

فتحنا...)مان بۆ بخۆێنە، منیش بەشەرمەوە دەستم کرد بەخۆێندن، پەڕەیەك زیاترم خۆێند، فەرمووی: بەسە خوا عەمرت درێژ کات.

بانگی کرد لە هەموو فەقێکان وتی: ئەبێ هەموو ئاوها بە دەنگی بەرز قورئان بخوێنن یا نەکو فەلاقەتان ئەکەم.

باقی مامۆستام هەموو ڕۆژ دای ئەنام عەشەرەیێ قورئانی پێ ئەخوێنم، جار جار گەلێ کەس ئەهاتن ئەوەستان گوێیان ئەگرت، منیش زۆر شەرمم ئەکرد تا کەم کەم شەرمم شکا و وای لێهات لە وەختی خۆێندن مامۆستا ئەیفەرموو: عەلی مەردان ئەمە چی مەقامێکە؟ ئەموت: بەخوا نازانم. ئەیفەرموو: هەرچەن خۆم دەنگم نیە بۆ خۆێندن، بەلاّم ئەمە فلان مەقامە.

ڕەحمەتی خوای لێبێ، بەو نەوعە شارەزای ناوی مەقامەکان بووم"[1]

لە لای (مەلا ساڵح) خەتمی قورئانم کردو هەندێ وردە کتێبی ئاینی تریشم هەر لەلای ئەم خۆێند، وەك: ئاگەهان، سایلنامە، باغەبان و گولستان[2]. بێجگە لەمانە، (مەلا محەمەد یومە)ش لەسەر کتێبەکانی (الانشاء الکبیر و الانشاء الصغیر) و (گوڵدەستە)[3] بەزمانی ترکی و عەرەبی، فێری نووسین و خوێندنەوەیەکی باشی کردم.

"قەدەر وای کرد مامۆستام (مەلا ساڵح) نەخۆش کەوت، منیان برد بۆ محەللەی (بلاغ) بۆ لای مەلا(محەمەد یومە) کە لە مزگەوتی بەلاغ حوجرەی هەبوو و دەرسی بە منداڵ ئەدا، منیش لە لای مامەوەو دەستم کردبە خۆێندن و دەرس... لە پاش

---

[1] دەقی وتەو نووسینەوەکەی مامۆستا خۆی بەبێ دەستکاری .

٢ گولستان: یەك لە کتێبەکانی شاعیرو فەیلەسووفی بەناوبانگی فارسی (سەعدی شیرازی ١١٨٩ ــ ١٢٩٢)یە.

[3] دیارە مەبەستی لەکتێبی (گوڵدەستەی شوعەرای هاوچەرخ)ی عەلی کەمال باپیر (کەمالی) شاعیر ١٨٧٧ – ١٩٧٤ نییە کە ڕێکی خستوودو چاپی کردووە.

چەند رۆژێ دەنگێکی خۆشم گوێ لێبوو، پێنج شەش فەقێ لە حوجرەیەك دانیشتوون و چاییان کردووە، بە ئەتراف سەماوەرەکەدا زۆر بە کەیف گۆرانی ئەڵێن، منیش دانیشتم... ئیتر هەرچەند دەرسم نەبووایە ئەچووم بۆلایان ورەفاقەتیم لە تەکیاندا بەست و ئەچووم بۆ بازاڕ بۆ چایی و شەکر سەنن بۆیان.

دووان لەوانە دەنگیان زۆر خۆشبوو، یەکێکیان عەبدولڕەحمان بوو خەڵك ناو جەباری، دووهەم عەلی بوو خەڵك ناو داودە.

عەبدولڕەحمان: ئەڵڵاوەیسی، قەتار، خاوکەری باش ئەوت.

عەلی: خورشیدی، ئای ئای، هۆرەی باش ئەوت و بەستەی جوانیشی ئەوت... منیش مەراقم زۆر دایە مەقامەکان. بەڵام رۆژانە پێم لە تەکیەش نەئەبڕی بۆ گوێ گرتن[1] لە تەکیەکەدا هەمیشە دەمویست لە هۆدەکەی شێخ عەلیەوە نیزیکبم، چونکە هەرچی قورئان خوێنە باشەکانە و پیاوانی شارەزابوون، رۆژانە سەردانی مەجلیسەکەیان دەکردو منیش خۆم لێدەگرتن و گوێڕادێری ئەو باس و خواس و هەواڵانە دەبووم کە لە ریکانێ باسدەکران، بەتایبەت رۆژانی هەینی کە مەجلیس تێیدا گەرمبوو، لێرەوە گەلێ شت فێر بووم و کەڵکم لێ بینین، ناوی زۆریانم زانی و گەلێ کەسانم ناسی، بە تایبەت گەلێ شەیدای دەنگە بە سۆزەکانی مەلا محەممەدو ئەوڕەحمان جەباری و حەمە عەلی داوودی بووم[2] ببورمە ئاشناو هاوڕێیان...

لە لایەکی ترەوە ئەمانە جگەرەکێشبوون و لەو سەردەمەشدا جگەرەی پێچراوە (لف) بە گران چنگ دەکەوت، خۆ باوکی منیش کاروانچی بوو و لە شارباژێڕەوە بارەتوتنی دەهێنا بۆ فرۆتن، جا زوو زوو لە ماڵەو توتنم بۆ دەدزین و دەمدانێ، بەرامبەر ئەمە

---

[1] دەقی وتەو نووسینی مامۆستا خۆی بەبێ دەستکاری.

[2] ئەم دووانە لە فەقێکانی مەلا محەممەد بومە بوون

ئەوانیش دەیانهێشت لە لایان دانیشم و گوێ ڕاگرم، بۆیە هەتا توتنی زۆرترم بهێنایە بۆیان، زیاتر ڕێگەی دانیشتن و گوێگرتنیان دەدام.

ئا ئەم کەش و هەوای ئاینیە و قورئان خوێندن و ئاوازی تەواشیح و هەڵبەستە ئاینیەکانی ناو تەکیە[1]، بە دەنگی ئەو مەلا و فەقێ شارەزاو لێهاتوانە، جگە لەوەی کە لە بۆنە ئایینیەکاندا ئەو دەروێشانەی دەهاتن و بە تەپڵ و دەفەکانیان دەوروبەرەکەیان هێندەیتر سامدارو خۆشدەکرد.. هەموو ئەمانە کارێکی وایانکرد کە زیاتر پابەندی تەکیە ببم و زۆرتر هامشۆی بکەم و بۆ هەرچێك کە تێیدا دەوترا گوێ هەڵخەم.. تەکیە ببووە خولیاو جێگەی شەوو ڕۆژم.

لە کۆڕو دانیشتنەکانیدا، ئەو ساتانەم زیاتر بەلاوە خۆشتر بوو کە (مەلا ڕەوفی حافز)ی لێبوو، بەو دەنگە بە سۆزەی و ئەو ڕەوانیەی کە قورئانەکەی پێدەگوت، کە ڕەوتەکەی لە نێو مەقامەکاندا دەگۆڕی و گوێگرانی بەلکێش دەکرد بۆ لای خۆی... زۆرترین کاتەکانی ڕۆژم بە مانەوە دەڕۆی و لەگەڵ ئەو قورئان خوێنانەدا بە دڵ دەژیام... بەڵام بەو شێوەیەی کە خۆم دەمویست.

١- تەواشیح: جۆرە شیعرو هەڵبەستێکی تایبەتە، سەرەتا لەئەندەلوس ٩٢ ــ ٨٩٧ك کە دەوڵەتی ئەمەوی لەوێ دامەزرا(لەلایەن عەبدولڕەحمانی یەکەمەوە کە بە ــ صقر انقریش ــ ناوزەدکراوە، لە ١٧٢ك مردووە) سەری هەڵداوە، (د. محمد عبدالرحمن المرعشلي) لە (الغناء و المعازف..)دکەیدا دەق دەڵێ: (لقد تطور الغناء الاندلسي تطوراً عظيماً على مدى العصور في مواضيع الغزل و المدح و غيرها، و تلقى لدى الادباء و الشعراء و المغنين رواجاً حتى إشتهر مايسمى بـ ـ التواشيح الاندلسية ـ عندهم ذات الاسلوب و الكلمات و اللحن و الاداء الخاص). جا تەواشیح دیارە جۆرێکی پاڕانەوەو ستایشی خواو پێغەمبەرو پیاوچاکانەو تۆبەکردنەو پەشیمانیە لە گوناه و خراپە، بەمە دەوترێ (تواشیح دینیە)، هەردوو جۆرەکەش سەرچاوەی پەیدابوونی ئەندەلوسی ئەوساو ئیسپانیای ئێستەیە.

بۆ زیاترە (د. محمد عبدالرحمن المرعشلي: الغناء و المعازف في الاعلام المعاصر، دار المعرفة بيروت: ٢٠٠٦ ص ٧١).

لە گەڕەکی بەرتەکیەی خۆماندا، خزمانێکی زۆر دراوسێمانبوون، پێکەوە ژیانێکی خۆش و گوزەرانێکی باشمان دەبردەسەر، لە مانە دوو ئافرەتیان قورئان خوێنبوون و هەر بە (مەلاش ناوماندەبردن، دوو خوشکبوون: گەورەکەیان (مەلا شەوکەت)و گچەکەشیان (مەلا هەیبەت).

مەلا هەیبەت بەهۆی نەخۆشی تەراخومارە لە نیعمەتی چاو بێبەشبوو[1]..
هەردووکیان مێردیانکردبوو، ماڵی مەلا هەیبەت لەپشتەوە بەپاڵ ماڵی ئێمەوە بوو... کۆلانەکەمان تەنگەبەربوو، ماڵی ئەوان لە کۆلانێکی پان و پۆڕدابوو کە سەردەکەوت بۆ درگەی تەکیە، بەلاّم ماڵی مەلا شەوکەت لە خوار گردەکەوەبوو، یانی لەوێوە سەردەکەوتی بۆ بەرتەکیەو نێزیك ئەو باخەی کە دادەکشایە بەردەم ماڵەکەیان.

لە زۆربەی بۆنە ئاینی و جەژنەکاندا خۆم دەستی مەلا هەیبەتم دەگرت دەمبرد بۆ ئەو شۆێنانەی ئاهەنگ و مەولودەکانیان تێیدا دەگێڕرا.

ئەمەش هەلێکی تر بوو بۆ زیاتر نێزکبوونەوەم لە کۆڕی زیکرو گوێگرتن لە جۆرەها قورئان خوێندن و دەنگی جۆراو جۆرو ئاوازی هەمەچەشنە کە لەم جۆرە بۆنەو موناسەباتانەدا بەکاردەهێنران و دەگوتران.

---

[1] — مامۆستا (عەلی سیدو گۆرانی) کە لەتەمەنی ۱۹۳۱دا سەردانی کوردستانی کردووەو لەبەغداوە هاتۆتە کەرکوك دەڵێ: نەخۆشی مەلاریا لەم شارەو بەرەو خواری زۆر بڵاوە، بەپێی ئەو ڕاپۆرتەی کە فەریق (طه الهاشمي) لەڕاپۆرتەکەی (ولیم کورنر)ی وەرگرتووەو ساڵی ۱۹۲۳ ئەنجامی داوە: دەربارەی تەشەنەکردنی مەلاریا لەکەرکوکدا، دوای توێژینەوەیەکی ورد دەرکەوتووە کە ژمارەی تووشبووان بەم دەردە ٥٣٪ کەمە لەناو لیراکەدا بەگشتی، و نزیکەی ٥٥،٥٪ لەناو شارەکەدا، ئەو شوێنانەشی کە دەردەکەی زیاتر تیابڵاوە بریتیە لەناوچە کشتوکاڵیەکان و جێگەی پەنگخواردنەوەی ئاوو زەلکاو: لەناحیەی قەرەتەپە ٢٣،٥٪ بیان تووشبوون، لەناحیەی کفریش ٧٦،٥٪، وەرزی ئەم نەخۆشیەش لەمانگی حوزەیرانەوەیەو لەناوەڕاستی ئابدا نامێنێ. (علي سيدو گۆراني: من عمان إلى العمادية، دار لبشير، عمان ـ الاردن، ط ٢، ١٩٩٦ ص ٣٧)

بە کورتی ببوومە گۆچانی مەلا هەیبەت، هەر کە دەچوو بەلایەکدا دەبوو من دەستی بگرم و بیگەیەنم، بۆیە هەر کە لە تەکیە دەگەڕامەوە، زۆرترین کاتەکانم لە خزمەتی ئەم دوو خوشکەدا دەبردە سەر، بە تایبەت مەلا هەیبەتیان، ئەمەش لەبەر دوو هۆ:

یەکەم: چاوی نەبوو و موحتاجبوو.

دووەم: ماڵەکەیان — وەك وتم — لە دواوە بە پاڵ ماڵمانەوە بوو، بۆیە هەر بەسەربانداٚ دەچووم بۆ لای. ئەم هات وچۆو هەڵسوکەوتەم لە بەیانی تا شێوانی دەخایاند، بۆ نموونە: بەیانیان لە تەکی و دەرسخوێندن و گوێگرتن لە ژوری مەلاکان و جار نا جاریش خزمەتکردنیان، لەمە دەبوومەوە دەچووم بەلای مەلاهەیبەتەوە، دەمبرد بۆ ئەو ماڵ و جێگەیانەی قورئانی بۆ دەخوێندن یا مەولودو بۆنەیەکی ئاینیان هەبوایە.

گشت ئەم چالاکیانەو ئەو دەنگەخۆشانەی کە ڕۆژانە بەرگوێم دەکەوتن و لە هەست و نەستمدا دەنگیان دەدایەوەو ئارەزوویەکیان لە دەروونمدا پێك دەهێنا بۆ هێنانە دی ئەو مەبەستەی لە مێشکمدا وردە وردە چەکەرەی دەکرد... هەوڵبدەم بیهێنمەدی و پێی بگەم.[1]

---

[1] کاکە (حەمەی حەمە باقی) لەم بارەیەوە لە کتێبی (سەیید عەلی ئەسغەری کوردستانی) دا دەڵێ: نۆسکار مان سالی ١٩٠١- ١٩٠٣ هاتۆتە کوردستان — لە سەر فرمانی خاوەن شکۆ ئیمپراتۆری ئالمان بۆ لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی و فارسی ...-، هەر ئەو ڕۆژگارەدا سەبارەت بە چۆنێتی فێربوون و پەرێپێدانی مۆسیقا و گۆرانی کوردی دەڵێ: لە پاڵ ئەوەدا کە لە هەموو جێگەیەکی کوردستاندا حوجرەی ئاینی بۆ فێربوونی ئاینی ئیسلامی هەبووە ، هەر بەو جۆرەش قوتابخانەی تایبەتی بۆ ئەوانە هەبووە کە ویستوویانە فێری گۆرانی وتن ومۆسیقا ژەندن بن ، ئەو جێگایانەش بەلای زۆرەوە هەر قاوەخانەو دیوەخانی گەورە ماڵان و دەرەبەگبووە .

یەکەم شتێ لەو جووتە خوشکەوە بە مەبەستی گەیشتن بە کارەکەی ئەوان بۆم ڕەخساو موهەیبیایانکرد بۆم، (ناوێك) بوو کە بە هۆی وریایی و چالاکی خۆمەوە کردیانە نازناوم و بەسەریاندا دابڕیم، (مەردان) ئەو ناوە بوو کە لەو ڕۆژانەوە تا کۆتایی ژیانم وەك نازناوێ بە پاڵ ناوە ئەسڵیەکەی خۆمەوە هاوجووتبوون.

وەك شتێ مەلارەوفی حافز کاریگەریەکی لە سەرم هەبوو، ئەو لە ڕێگەی دوورودرێژی فێربوون و زاخاو دانەوەی بەهرەی هونەریم و پەرەپێدانی، یەکەم هەنگاوی بە مننا... دەنگە بە سۆزو پڕلە خۆشی و گەرمەکەی منی منالی کەمەنکێش دەکرد، توانایەکی بێ سنووری هەبوو لە وتنی مەقامەکاندا و هەر بەوەش سەرنجی گوێگرانی بۆ لای خۆی رادەکێشا، باشترین و لە پێشترین گوێگرێکی لەمەدا منبووم، هەتا وام لێهات دەستم کردە لاسایی کردنەوەی، چی دەوت من دەموتەوە، ئاوازو کێشە جۆراوجۆرەکانی لە دووتوێی قورئان خوێندنەکانیەوە دەئاخنیە مێشکمەوەو لەبەرم دەکردن،... ئیتر لە دەرسەکانی قورئان خوێندندا – تجوید – بەردەوام ئامادەبووم و ورد ورد سەرنجمدەداو گوێمدەگرت وددموتەوەو...فێردەبووم.

بەم چەشنە هەر ڕۆژەو شتێکی تازە دەهاتە ئاراوەو فێری دەبووم، خۆم دەگەیاندێ.

یەکێ لەوانە کردنەوەی یەکەم قوتابخانەی ڕەسمی دەوڵەتبوو لە کەرکوکدا، ناویاننا (قوتابخانەی سوڵتانیە)و شوێنەکەی کەوتبووە جێگەی باخەکانی (مەجیدییە) کە

دیسان کاکە حەمە لە جێگەیەکی تری هەمان کتێبدا دەڵێ: ئەو کەسانەش گەشتێك سەبارەت بە سازدانی مەولودنامە و ڕەمەزان و معراجنامەی ئەو ڕۆژگارە دەزانن، یا بیستوویانە، دڵنیان کە ئەو دەنگخۆشانە جوانترین شیعری هەڵبژاردەی (کوردی) یان لەو بۆنەو یادانەدا، بە دەنگی خۆش و بە پێی شارەزایی تەواو بە مەقامگەلی جیاجیا خوێندووە... واتە زۆربەیان شارەزاییان لە مەقامبێژیدا هەبووە، کە هونەرمەندی گەورە عەلی مەردان سەبارەت بە دەنگی خۆشی سەیید ئەسغەر لە مونجاتدا لە بیرەوەریەکانی خۆیدا باسی دەکات. ل ٥٣،٥٢ (محەمەد حەمە باقی، سەیید عەلی ئەسغەری کوردستانی – چ (٢) دەزگەی ئاراس – هەولێر ٢٠٠٢).

دەیپروانی بەسەر روباری (خاسە)دا بەرامبەر قەلا.[1] لە تەك هاورێكانمدا لە بەرتەكیە، بە خۆمان و تورەكەی دەفتەرو قەڵەمەكانمانەوە كە دەمانكردە ملمان بە خۆشی و شادیەوە بەرەو قوتابخانە دەبووینەوە.

---

[1] كەركوك : شارێكی كوردیی كوردستانییە، كاتی خۆی لە لایەن (لۆلۆییەكان)ەوە دروستكراوە، كە نەوانە باووباپیرانی كوردن، بەپێی شارەزاو زانایان، لە نووسراوە كۆنەكانی سۆمەری و ئەكەدیەكاندا ناوی ئەم شارە براوە، ئەو كات (ئەربخا) یان پێوتووە، مێژوونووسە كۆنە عەرەبەكانی وەك: الطبري، یاقوت الحموي، ابن فضل الله العمري، القلقشندي و زۆری تر باس لە كوردییەتی ئەم شارە دەكەن، (شمس الدین سامی) كە مێژوو نووسێكی توركی بەرەگەز ئەلبانیەو لە ١٨٩٢ سەردانی شاركەی كردووە نووسیویە: رێژەی سێ لەسەر چواری شارەكە كوردن : (٦٠٠ یەهودی ١٤٦١ مەسیحی و ئەوانی تر تورك وعەرەبن، بەلام كورد ٢٢,٥٠٠ كەسن) .(عەبباس عەززاوی) مێژوونووسی رەگەز پەرستی عەرەب دەڵێ: لە كۆتایی سەدەی ١٩ خێلە عەرەبەكانی. العبید والجبور وابو حمدان) بەزۆری روبانكردۆتە رۆژاوای كەركوك و تێیدا نیشتەجێ بوون: (العشائر العراقیە ج-١) جگە لە گەرێدەو رۆژهەلاتناسانی ئەوروپایی وەك : لێونارد رادنف -ئەلمانی لە ١٥٧٤، تافرنیە - فەرەنسایی لە ١٦٦٣، كۆلۆدیوس ریچ - بەریتانی ١٨٢٠ وە زۆری تر كە دەیسەلمێنن زۆربەی دانیشتوانی ئەم شارە كورد بوون.

سیاسەتی بە عەرەبكردنی كەركوك لە پرۆژەی حەویجەی ١٩٢٧ەوە لە لایەن حكومەتە عەرەبیەكەی عیراقەوە كە دەستكردی ئینگلیز بوو، دەستی پێكرد، ئیتر رژێمە یەك لە دوای یەكەكانی بەغدا بە جیاوازی بیرو بۆچونیانەوە لەسەر سیاسەتی بە عەرەبكردن و پاكردنەوەی كەركوك لە كورد بەشداربوون و ساڵ بەساڵ شێوازەكەیان توندوتیژتر كردوە، بۆ نمونە لە سەردەمی مەلیكی ١٩٣٥ بەشێكی زۆر زەوی‌وزاری كشتوكاڵی دابەشكرا بەسەر خێڵەكانی عبید، جبور، ابوحمد والتكارتە والدوریین، لە كودەتای ١٩٦٣ی بەعسەوە ئیتر سیاسەتی كوشتن و راگواستن و راماڵینی كورد لە كەركوك و دەوروبەری بە ئاشكراو بێ سلكردنەوە پەیرەو دەكرا.

بە پێی راپۆرتێكی (د. نووری تاڵەبانی) بۆ كۆنفرانسێكی تایبەت بە مەسەلەی كەركوك كە لە ٢٠٠٢ لە بەرلین گیرا، (هەرچی لایەنی ناسیۆنالیستی عەرەبی عیراقە: تركمانەكان بە لایەنە جۆراوجۆرەكانیانەوە، لایەن و گروپە ئیسلامیەكان بە ئیخوانەكانیشەوە، هەندێ لە ئاشوری و كلدانیەكانیش، گشتیان لەو تاوانەدا یەكبوون و هەماهەنگ بوون) و هەریەك بە جۆرێ درێژە دەلەسەر ئیفاقێك پاساوی بۆ سیاسەتی بە عەربكردنی كەركوك

ئیتر لێرەوە، ژیانم بریتیبوو لە هەڵکشان و داشکان، لەو خۆشییەی کە دەچوومە قوتابخانەو تێیدا فێردەبووم، ئەو خەم و پەژارەیەی کە لە تەکیەو مەلاکان و دەنگ و ئاوازی قورئان خوێندنیان دوورەودکەوتبووم.
بەڵام لەمەلاشەوە وازم لەو جووتە خوشکە نەهێنا کە لە تەکیاندا دەچوومە ئاهەنگە ئاینی و مەولوودەکان و ئەو مالانەی بۆیان دەخوێندن" لە مانگی حوزەیران پاش گرانی ماڵمان لە کەرکوك باری کرد چووین بۆ لەیلان، دێی شێخ حەسیبی رەحمەتی... قەزاو قەدەر باوکم نەخۆش کەوت و ئەمری خوای کرد ماینەوە من و دایکم وخوشکم، بەڵام ماڵ و داراییمان هەبوو."[1] لە پڕ و لە ناکاو ئەوەی بە بیرماندا نەدەهات و حیسابمان بۆ نەکردبوو ناچارمانبوو بەرۆکی گرتین، رووداوێك وەك سیلاوێ هەرچی خەوو خەیالاتمە رایماڵی و بردی... کت و پڕ باوکم مردو ئێمەش من و دایکم و گولیی خوشکم)ی دایە دەست رەحم و بەزەیی خاڵم، چونکە لەوە بەولاترمان شکنەدەبرد تا بمانگرێتە خۆی و چاوێریمان بکات.

و دەرکردنی کوردەکان هێناوەتەوە .. تا ئەمڕۆ کەوا چوارساڵ بەسەر روخانی رژێمە فاشیێکەی سەددام — بەعسدا تێدەپەرێ... وەك دکتۆر تاڵەبانی بۆی دەچێ تەنها: (لایەنی لیبراڵە عەرەبەکان و چەپەکان و هەندێ کەسایەتی رۆشنبیری خاوەن ئیکر بەرپەرچی ئەو سیاسەتە رەگەز پەرستانەیان داوەتەوە، ریسوایان کردووە)، ئەگینا هەتا ئیخوان و ئیسلامیەکان و پاشکۆ زلبلەکانیشیان بە هەر شێوەیە لە شێوەکان لایەنگیری و دەستخۆشیان لێکردووەو بگرە بە ئایەت و حەدیسی هەڵبەستراویش پاساوی ئاینییان بۆ ئەم تاوانە نامرۆڤانەیە هێناوەتەوە.
بۆ زیاتر (د. نووری تاڵەبانی: هەڵوێستی لایەن و گرووپە سیاسیەکانی...، باسەرە، هەفتەنامە، ژ١٧، ٢٠ ئابی ٢٠٠٣ کەرکوك)
[1] – دەقی وتەو نووسینی خۆی . بەبێ دەستکاری .

زۆر زوو و کت و پڕ ئەو کەسە میهرەبان و دڵسۆزە جێی هێشتین و داینیسە دەست وەیشوومەو نەهامەتیەکانی رۆژگار... ئەو کاتەی تەمەنم هێشتا نەگەیشتبووە دە ساڵان.

خاڵوم، (عارف محەممەد شوان) لە لەیلان نیزیك بە کەرکوك دادەنیشت [1] لەوێ زەوی و ماڵاتێکی باشی هەبوو، جگە لە ژن و ماڵ و کوڕو کچێکیش، هاوسەرەکەی تا بڵێی ئافرەتێکی دڵپاك و خزمەتگوزاربوو، بەڵام خۆی... کابرایەکی دەسبڵاوو سەرەڕۆو هەڵەشە.

[1] عارفی حەمە شوان کە خاڵی عەلی مەردانبووە لە لەیلان دانیشتووە، ئەوەندی ناحیەی (قەرە حەسەن)ە سەر بە کەرکوك.

مزگەوتی کۆنی بەرتەکیە ـــ کەرکوک کە عەلی مەردان لە منداڵی لێی خوێندبوو..

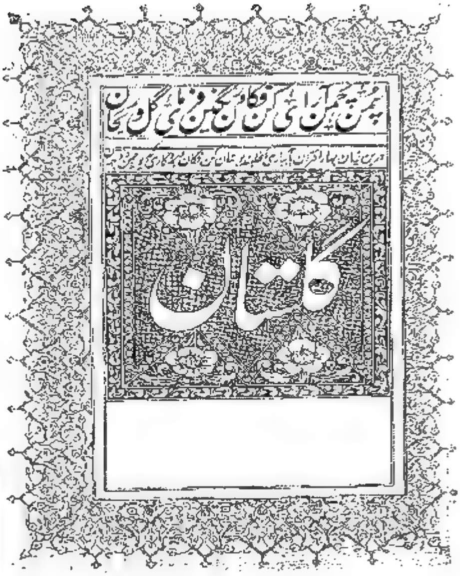

کتێبی گوڵستان.. یەکێکە لەو کتابانەی کە عەلی مەردان لە منداڵیدا خوێندویەتی..

عارف محەمەد شوان ــ خاڵۆی عەلی مەردان

لەیلان و دیوەخانی شێخ

خاڵۆ عارفم پاش ئەوەی هەرچی باوکم جێی هێشت لە ماڵو پارەو خانوو، هات دەستی بەسەریدا گرت و ئێمەی لێ بێبەشکردو خۆی کردە گەورەو سەرپەرشتیکارمان... دوای ماوەیەکیش هەڵسوکەوت و مامەڵەی لە تەکماندا سەرانسەرو یەکەوڕاست گۆڕا بەتایبەت بەرامبەر بە من!

سەرەتا رانەمەڕەکەی دامێ تا بیلەوەڕێنم، دەوری پێدەکردم و دانەوێڵەی پێ دەگواستمەوە، زەوی پێ دەکێڵام و بژاری پێ دەکردم... بەکورتی هاریێشتمیە نێو بەرگەی کارو فەرمانێکی سەختی پڕ زەحمەتی لادێوە کە سەبارەت بە منێکی منداڵێکی شاریی گشت ئەمانە ئەشکەنجەو ئازاردانێکی زۆربوون، لە رادەبەدەر. لەیلان گوندێك بو لە گوندەکانی عەشرەتی تاڵەبانی، (شێخ حەسیبی تاڵەبانی) کە کوڕی شێخ عەلی خاوەنی تەکیەی کەرکوك بوو،[1] لە گرەکانێ دادەنیشت و

---

[1] – کاك چالاك تاڵەبانی بۆی روونکردمەوە کە شێخ عەلی تاڵەبانی ئەو کاتە سەرۆکاری تەکیەکەیانی دەکرد لە کەرکوك، چوار کوڕی هەبووە (حەسیب، حەبیب، رەئوف و حەمەعەلی) کە ئەمەی دوایی باوکی (شێخ جەمیل)ە.

سەرۆکاریی موڵك و زەوی و زارو کاروبارەکانیانی دەکرد، شێخ دیوەخانێکی باشی هەبووە. ڕۆژانە پیاوانی دێ هامشۆیان دەکرد، بە تایبەت ئێواران دوای نوێژ کە دەستیان لە کارو فرمان هەڵدەگرت و ئارامی باڵی بەسەر هەموو لایەکدا دەکێشا... مەجلیسەکەی گەرمدەبوو[1].

لەم ئێوارە کۆڕانەدا دەست بە باس و خواسی کاروباری گوندەکەو ژیانی ڕۆژانەی ئەو خەڵکە دەکرا، خێرا خێرا شێخیش راوبۆچوونی خۆی دەهاوێشتە نێو باسەکانەوەو دوایی دەنگوباسی دەوروبەرو دنیا دەگێڕایەوە، پاش هەموو ئەمانە دەستدەکرا بە گوێگرتن لە گۆرانی و ئاوازی رەسەنی کوردی دەوروبەر.

لە دیوەخانەکەی شێخدا دوو دەنگخۆش هەبوون، بە ڕاستی لە گۆرانی وتندا رەستابوون، بە تایبەت ئاوازە رەسەنەکانی گەرمیان:

یەکیان (خدری بارام چاوش) کە خەڵکی هەر ئەو دەوروبەرە بوو، ئەوی تر (کامیلی تەپەلۆیی) کە خەڵکی ئاوایی (تەپەلۆ)ی ئەولای لەیلان بوو.

هەریەك لەم دووانە، جۆرێکی تایبەت لە ئاوازو گۆرانی خۆی دەوت و تێیدا شارەزابوو.

شێخ حەسیب کە باوکی کاك چالاکە لە لەیلان دادەنیشت و سەرۆکاری موڵك وماڵەکانیانی دەکرد.
چاوپێکەوتنێ لە دووشەممە ٢٠٠٧\٨\١٢ - سلێمانی.

[1] شێخ حەسیب تاڵەبانی: (١٨٨٦ — ١٩٤٨) خاوەن موڵك و دیوەخان بووە لە لەیلان، کوڕی شێخ عەلی تاڵەبانیە، مودیە بەڕێوەبەری (تویین) بووە، دوایی بەڕێوەبەری ناحیەی (قەرەحەسەن، قەرە تەپە، مەخمەرو ئاڵتون کۆپری)و قایمقامی (دهۆك، ڕەواندز، چەمچەماڵ و سلێمانی) پیاوێکی لەسەرخۆو خۆش مەشرەب و ڕۆشنبیر بووە، حەزی زۆر لەگۆرانی و کۆڕی بەزم و هونەر بووە، لە ژیانیدا چوار ژنی هێناوەو لەمانە دە کوڕو نۆ کچی بووەو گشتیانی بەکوردی ناوناون.

(زانیاریەکان لەلایەن کاك چالاکی کوڕیەوە... بەسوپاسەوە... ٢٠٠٧/٨/١٢).

خدری یارام چاوشی شارەزاییەکی چاکی هەبوو لە مەقامە رەسەنەکاندا و شارەزایی لێدانیشی باش دەزانی، تەمبووریش ئامێرێکی کۆنی کوردییە لە ناوچەکەدا.[1] جگە لەوەی خەریکی ئەم مەقام وتنەوە خۆی تەمبوورەکەشی لێدەدا... دەنگێکی خۆشی لە پەروەردەی کاریگەر لە هێشتن و دڵی.

بەڵام کاتێکی ئەیەلێیی، بە باشی مەقامی ئەلاوەیسی دەزانی و لە دوو شێوەی ئەم مەقامەدا شارەزاییەکی چاکی هەبوو، دەنگێکی زۆر بەرز و ناوچەیەکی بەرزی وای پێوەبوو کە لە تەواوی پلەکانی وتنی مەقامە رەسەنەکەی ئەلاوەیسی دا دەیگۆڕێ و هەماهەنگی دەکرد.

---

[1] — تەمبوور یا تەنبوور: ئامێرێکی زۆر کۆنی بنچینەیی ئاوازە کە مێژووی لە کورد و گەلانی رۆژهەڵاتییش دا دەچێتە [illegible] و مەنگۆڵ و گەلانی [illegible] دەستێکی [illegible] ژمارەی ژێکانی بەپێی ناوچەو وڵات دەگۆڕێ، بەڵای [illegible] لە ناساندنی ئامێرە [illegible] کۆنەکان، کە مرۆڤ بە کاری [illegible] (عود) [illegible] ئەم ئامێرە [illegible].
کاک ئازاد عەبدولواحید رای وایە: مەقامی رەسەنی [illegible] (ئەلاوەیسی، [illegible]) [illegible] بەدەم تەمبوورلێدانەوە وتراون [illegible] (ئەحمەد عارف عەزیزی) [illegible] ئامێرەکانی مۆسیقای کوردی) [illegible] ئامێرێ [illegible] عێراق [illegible] لەم رایەدا [illegible] چونکە [illegible] ساڵانی ۱۹۱۱–۱۹۱۶ [illegible] (ئەیلان)ی لای کەرکوکەوە ئامێری مۆسیقا(تەنبور) بەکارهاتووە. جگە لەوەی مێژووی لای [illegible] ئامێر دووریا زۆر کۆنە.
دەربارەی ئەم ئامێرە تکایە بڕوانە: [illegible] کاک ئازاد عەبدولواحید دەربارەی تەنبوور، بە [illegible] خۆشییەوە، گۆڕینیە سەر کوردی: تەنبوور— چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر ۲۰۰٦، چاپکراوەکانی (رامان).
هەروا ئەو خدری یارام چاوشە، بەپێی وتەی کاک [illegible] (سەلاح داودە) بووە، ئەم پیاوە (ناسکە زێڕینە)یەکی لە [illegible] دروستکرابوو، بە شێوەیەکی تایبەت بە تەمبوورەکەیەوە [illegible] هەر کە دەستی بە لێدانیی کردووە ئەو ناسکەزێڕینەیە [illegible].

ئابەجۆرە، شەوان لە دیوەخانەکەی شێخ حەسیبدا ساتە خۆشەکان بەسەردەبران و بەڕێدەکران.

منیش سەرباری ئەو هەموو کوێرەوەری و ماندوبوونەی ڕۆژانم[1] بەوە دڵخۆشی خۆمم دەدایەوە هەرکە ڕۆژئاوا دەبوو وشەو دادەهات، خۆم دەگەیاندە دیوەخانەکەی شێخ و هەلێکم دەستدەخست تا خۆمیان لێ نێزیك بخەمەوە.

ڕاستەوخۆ ماڵی شێخ بە پشت ماڵی خاڵۆمەوە بوو، بۆیە زۆربەی ئێواران و شەوان خۆم پیادەکردو وردە وردە کەوتمە گوێگرتن و وەرگرتن، هەتا جار ناجار شتی خۆیشم دەخستە سەر ئەوانەی بە گۆرانی و مەقام دەوترانەوە یا ئەو ئایەت و شیعرانەی بەدەنگەوە دەوتران.

جۆرەها مەقامم لە خدر بارامەوە دەبیست و لە کامیلی تەپەلۆییشەوە ئەللاوەیسی...

خۆیشم ئارەزویەکی بێ سنورم لە دووروونا بوو بۆ لەبەرکردنی هەرچی ئەوانەیە کە لەو دیوەخانەدا دەوتران و وتنەوەیان بەدویاندا، چونکە ئەوەی ئەوان دەیانچڕی و بەدنگە ساوز لەبارەکەیان دەیاندا بە گوێماندا، پەردەیەکی تەنکی خەموپەژارە داپۆشیبوو، کت ومت لە گەڵ ئەو باری ژیانە پڕ لە داماوی و کوێردوەریەی خۆم و خوشك و دایکەکەمی تێدابوو بەدەست جەورو بێ ڕەحمی خاڵمەوە، دەگونجاو هەماهەنگبوو.

بۆیە ئێوارانی دیوەخانەکەی شێخ حەسیب بۆم ببوە دەرویەك و لێم کرابوەوە، هەر ئێوارەو شتێکی تازەم لێ دەبیست و هەوڵمدەدا فێری ببم و لەبەری بکەم...

[1] – سەردتایی منالّی مامۆستا عەلی مەردان کە عارفی حەمە شوانی خالّی بەرخەکانی پێ دەلەوەڕان، لەتەك ئەمانەشدا بەرخەکانی ماڵی (شێخ حەسیب) یشی دەبردبۆ هەردو دەشت، جا ئەو منالەی ئاوا شوانییان پێدەکرد پێیاندەوت (ساوەلەوان) .

(دانیشتنێ لەگەڵ کاك چالاك تالەبانی، دووشەمە ٢٠٠٧/٨/١٢).

هەرچی هەست و هۆشمە خستبوومە سەر ئەم لایەنەو لەگەڵ ئەوانەشدا کە بەستە فۆلکلۆریەکانیان دەوتەوە خۆم تێهەڵکێش دەکردو دەوروبەریشم کەیفیان لێ دەهات بەرادەیەك هیلاکی و ماندویی و کەنەفتی رۆژمان بیر دەچۆوە... بەلاّم تەنیا من لە ناویاندا تێدەکۆشام بۆ لەبەرکردنی ئەوانەی دەمانوتنەوە.

زۆرجار خالۆم لە دیوەخانەوە دەیناردمەوە بۆ ماڵ تا قوتووە جگارەکەی بۆ بهێنم، قووتوویەك جگارەی پێ دەپێچرایەوە، وەیا بۆ کەمێ توتن... خۆکە خالۆم لە دیوەخان دەبوو من شەرمم دەکردو عیجابم لێدەهات بەستەکانیان لە تەکدا بڵێمەوە، وەبیان... لێی دەترسام و سامی ئەوم دەکرد، جا نەمدەهێشت ئەو هەلەم لە دەستچێ، باشترو بە دیققەتتر گوێڕادێریان دەبووم و مێشکم دەدانێ.

بەو خێراییەوە و لەو دیوەخانەدا، لەسەر دەستی ئەو دوو پیاوە چاکەدا مەقامەکانی (ئەڵلاّ وەیسی، ئای ئای، خاوکەرو خورشیدی) فێر بووم و دەموتنەوە، بە تایبەت خدری بارام چاوش کە بە دەنگە بەسۆزەکەی هەست و ناخمی دەجولاّند، فەزڵ و چاکەش هەر بۆ ئەوە کە لێیەوە فێری مەقامبێژی ئەڵلاّوەیسی و باقی مەقامە رەسەنە کولتوریەکانی تری ناوچەی گەرمیان بووم و دەموتنەوە.[1]

[1] - دەربارەی زاراوەی (قەتارو ئەڵلاّوەیسی) کاکە حەمەی حەمە باقی لە کتێبی (مێژووی موسیقای کوردی) یەکەیدا تۆزێ بە درێژی لێی دەدوێ : پوختەی بۆچوونەکەشی ئەمەیە : بەداخەوە هەندێ نووسەر بە هەڵە مەقامی قەتار بە مەقامی ئەڵلاّوەیسی ناو دەبەن، جاری تریش بە مەقامی قەتار دەڵێن مەقامی ئەڵلاّ وەیسی، مەقامی قەتار مەقامێکی سەربەخۆ و تایبەتە، لە ئەدەبی نووسراوی کوردیشدا شاعیرانی شارەزای ئەدەب و فەرهەنگو زمانی کوردی کە ناوی مەقامی قەتارو گۆرانی کوردییان هێناوە هەر واژەی قەتاریان بە جیاو سەربەخۆ ناوبردووە.

لە شیعرێکی (مەجدی – ملك الكلام ١٨٥١ -١٩٢٥) ی شاعیردا هاتووە کە گۆرانی بێژێکی دەنگخۆش هەبووە ناوی دەرۆیش ئەڵلاوەیسی بووە مەقامزان و تایبەتیش قەتارزان وئاواز دانەرێکی بە توانا بووە، هەر ئەویش قەتاری باش زانیوە ، بۆیە ناوی لەگەڵ ناوی قەتاردا هاتووەو کە وتراوە : قەتاری ئەڵلاّوەیسی مەبەست

کە بەتەنیا شەوانە لەو دەشتانەی لەیلان ئێشکی خەرمانم دەگرت و بەلایەوە دەمامەوە، لە نیوەی شەودا شنەیەکی فێنك هەڵیدەکرد " شەوێکی مانگی ئاب، گەرمەی هاوین لەسەر خەرمان گێرەی جەنجەڕم ئەکرد...تەنیا خۆمبووم " بریسکەی ئەستێرەکان و تریفەی مانگەشەوی ئاسمانێکی سامالّی بێ گەرد، ئەو کپی و بێ دەنگیەی دەوروبەرمی بەخۆوە دەگرت...

لەو جۆرە قەتارە بەسۆزو دڵ نشینە بووە کە ئەو وتوویەتی، کە دوای مردنیشی ناوی هەربەم مەقامەوە لکاوەو بۆتە مۆرك و پێناسەی مەقامەکە .

(بۆ زیاتر و دەقی شیعرەکەی مەجدی بڕوانە: (محەمەد حەمە باقی: مێژوی مۆسیقای کوردی — دەزگای ئاراس هەولێر ٢٠٠٢- ل ٩٥، ٩٨) بەلاّم لە لایەکی ترەو حەسیب قەرەداغی شاعیریش ١٩٢٩ ـ ١٩٩٧ لە شیعرێکدا یادێك لەم دەروێش ئەڵلاّوەیسیە دەکات: کە لە دەشتی گەرمیاندا قەتاری وتووە ، کاکە حەمە باقی دەلّێ : وادیارە هەر هەمان کەسبێ و رۆژگاریّ چووبێتە گەرمیان لەوێش بەرەوی بە هەمان قەتار دابێت: بۆیە ئێستاش لەو ناوچەیەدا قەتار زۆر بلاّو باوە (ل — ٩٨) لەگەڵ دوری ئەم ئەگەرەی دواییی، ئێدەچێ مەقامەکە بە ناوی کەسێکەوە بێ کە باسکراوە بەو ناوەوە: دوایی (هەر مەقامەکە) گەیشتبێتە گەرمیانیش ، وەك ناوچەکانی تری کوردەواری . بەلاّم مامۆستا جەلیل محەمەد شەریف لە سۆنگەیەکی ترەوە بۆیدەچێ و دەلّێ : (ئەم وشەیە زۆرجار لە گەڵ وشەی قەتاردا دەگوترێ، هەندێ پێیانوایە ئەمە ناوی دوو مەقامە بە یەکەوە ناودەبرێن ، لە راستیدا تەنیا – قەتار — ناوی مەقامە کە مەقامبێژانی عەرەبیش دەیلێن — مقام قطر — هەرچی ئەڵلاّوەیسی یە ناوی کەسێکە بە جۆرێکی تایبەت قەتاری وتووە: ئەو کەسە - عەبدوڵلاّوەیسی — بووە بەرە بەرە بۆتە —ئەڵلاّوەیسی — ئەم مەقامی قەتارە جۆریّ تریشی هەیە پێی دەوترێ — قەتار خانەکەر (جەلیل محەمەد شەریف : لێکۆلینەوە لە بنەمای...

ئەوشەفەق — گۆڤار، کەرکوك —ژمارە ٣٩ حوزەیرانی ٢٠٠٩ ، ل:٣١)

پێشەنگانی ئەم رۆبۆچوونە جیاوازانەو یەکگرتنەوەیان لەسەر ناوی کەسێك کە ئەڵلاّوەیسی یا عەبدوڵلاّوەیسی ناوبووەو مەقامەکەی وتووە ، ئەوە دەردەخات کە گشت ئەم راوبۆچوونانە (مەزەندە)ن وە لە بنەمایەکی (راستی- حەقیقی)یەوە نەهاتوون و پرسەکە دەهێلّنەوە بۆ داهاتوو و تەقەللای مۆسیقۆلۆژیەکانی کوردا!

ئەمانە لە ناخەوە دەیانهەژاندم و دەگەڕانە گۆرانی، منی منداڵێکی هێمنانە و شەرمێک بەناو، کچی و عاقڵ و بێ دەنگی دەرەوەیەم لە بازنەی خامۆشی ژەنەردینەی خۆمەم لەبیر دەکردو دەمچریکاند... ئەڵڵاوەیسیم دەوت، هۆشم لە دەستە دەداو تەنیاو تەنیا دەچووم بەلای وتنی مەقامەکە.

سەرەتای هەنگاونانێک لە دنیای مەقام و ئای ئای ڕیسەدەنگێکی ناسکی ئاوێتەبە بەزاری منداڵێکی بریندار بەرامبەر بێ باوکی و زۆر بچووکی کەسێکی ستەمکار.

شەو ببوە هاوەڵ و هاوسۆزو هۆرخەمم، ئەستێرەو مانگە و ئاسمانیش بەو هەوایەوە بۆیان دەسەندمەوە. هەر ئەو کچی و ئارامیی شەوەبوو کە دەنگەکەمی لە نیوەشەودا گەیاندە ناو ئاوایی، لەسەدزانی کە ئەم شەوەو ئەم مەقامە دەبنە ڕوداوێک و سەرانسەر ڕێڕەوی ژیانم دەگۆڕن.

زیاتر ئەوەشی وایکرد کە بەیەشەوە خەڵکی ئاوایی گوێیان لێبێ، ئەوە بوو کە خەوتن لە دەرەوە بوو، لەسەر بانی ماڵەکانیان یا لە حەوشە، "شێخ حەسیب لە بان خانوو بانگی کرد: بارەکەڵڵا ".

هەر بە دەنگەکەی خۆمەوە چووەمە خەو، ئەو دەنگەی بۆ چەند ساتەوەختێک شیلاکی و ماندوویی ڕۆژی لەبیر خەڵکەکە بردەوە.

بۆ سبەی، لە ناو ئاوایی باس باسی دەنگ و مەقامەکەی منبوو.. پرسیش ئەوە بوو: داخوا کێ بوو بێ خاوەنی ئەو دەنگە؟... شێخ بەخێر بوو لەوانەی کە دەیپرسی، وەڵامەکە بە شەرمێکەوە لای خاڵۆم دەدرایەوە کە "ئەلی خوشکەزام دوێ شەو بەلای خەرمانەوە دەیوت".

شێخ و خەڵکی ئاوایش چاوش دەستخۆشیان بەوا لە من دەکردو ڕەحمەتیوویی لە باوکم دەکەن کە هی ئاوای خستۆتەوە... بۆ دەنگ و وتن و جوانی وریایی.

لە خەرمانەکەوە، چێشتەنگاوێك دەگەڕامەوە، گشتیان لێیان دەڕوانیم و هەشبوو گەرم گەرم خۆشی و چۆنی لێ دەکردم، هەشبوو ستایشی دەنگ و گۆرانیەکەی دەکردم، ئەوکات زانیم کە ئاوایی گوێیان لێمبووە... عومریشم ببووە پانزە ساڵان. وام هەستکرد خوێنی جەستەم زایە دەم و چاوم و شەرمێك گرتمی... سەرم دادەخست، هەبوو داوای دەکرد بۆی بڵێم، بەڵام خاڵۆم، خاڵۆی دڵڕەق.

" فەقەت شێخ شەخسێ ئاقڵ و کەیفچی و سوعبەتچی و نوکتەباز بوو، شەخسێ عالی مەقامبوو، بەیانیان ئەهلی دێ کە ئەچوونە لای قاوەیان ئەخواردەوە، ئەو بەیانیە شێخ تەشریفی هات دانیشت، لە پاش قاوە خواردنەوە فەرمووی:

- قەومەکە، ئیمشەو گوێم لە دەنگێ غەریب و زۆر خۆشبوو، ئەڵڵاوەیسی ئەوت، وەڵڵاهی دڵمی تەزاند... ئەبێ کێ بێ؟

شەخسێ بەناو خاڵۆمراد لە عەشرەت رۆژبەیانی ئەڵێ:

- یاشێخ عەلی مەردانبووە".

شێخ حەسیب ئێوارە بانگی کردمە دیوەخان. چووم بەڵام بە شپرزەیی و پەشۆکاوی، ئەوێکانێ جمەی دەهات، خدری بارام چاوشیان تێدا بوو، بەخێرهاتن و پیا هەڵدانم لەملاولا دەبیسترا، ئەمە زیاتری پەشۆکانم، منێکی مێردمناڵی تازەپێگەیشتووی نامۆ بەم تەرحە مامەڵەو پیا هەڵدانە... زۆری نەبرد گشتی ئەمانە بوونە پاڵنەرو پەشۆکاویم کەم کەم پێیان ڕەویەوە، هێزو توانەیەکی ئەوتۆم تێداپەیدابوو کە شتەکان بە ئاسایی وەرگرم، لەتەك دەوروبەرمدا رابێم.

ئێوارەیەکی تر، بە هۆی خاڵۆمەوە، بە تایبەت بانگکرام بۆ دیوەخان و بە پاڵ خدری بارام چاوەشەوە لە لای شێخەوە دانیشتین و شێخ لوتفی هەبوو و کەوتە دواندنم، دوایی داوای لە خدر کرد کە بکەوێتە تەمبور لێدان تا منیش مەقامی بۆ بڵێم. دروستی وتنەکەم و دەنگەکەشم کارێکی زۆریان کردە سەر ئامادەبووان... جوان جوان

پێ بەپێی تەمبورەکە دەرۆیشتم هەماهەنگیم لە تەکدا دەکرد، هێند بە شۆخی و ناسکی پەنجەکانی خدر بەسەر ژێکانی بن تەمبوردا [1] رەتدەبوون، شەپۆلی دەنگە و ئاوازەکان هەموانی مەستکرد، هاواری (دەستخۆش و دەمخۆش)ی لەملاولا بەرزکردەوە. بەلام هەر لەوێدا رام هەستکرد کە خدری مامۆستام بەرامبەرم گۆڕا... بەوەی وای دەزانی لە دیوەخاندا دەبمە میمکی و جێ بەر لێژدەکەم لە لای شێخ جێی دەگرمەوە.

جا هەر بۆ ئەوەی دۆستایەتی و پەیوەندیە خۆشەکەمان نەپسێ و دڵیم لێ نەیەشێ، بە بەهانەی کارو فرمانی خەڵەو خەرمانی ئەو دەشتەوە، کەم کەم سەردانەکانی دیوەخانم کەمکردەوە خۆم لێ دەدەکاندەوە... تەنیا کات و شوێنێ کە گۆرانیم تێدا دەوت، شەوانی دروێنەو سەر خەرمان بوو، ئەمەش وەك مەشقکردنێك بوو بۆم کە چاکترو رەوانتر فێری مەقامبێژی ببم و لێی دانەبڕێم.

بۆ هەندێ کارو فەرمانی خاڵۆم، ناوبەناو دەچووینە کەرکوك، لەو سەردانانەمدا هەندێ لەوانەم دەبینی کە بەڕاستی مەقامبێژ بوون، وەك: محەمەد خەلیل، حاجی نوعمان قەسساب، سەید ئەحمەد حەدداد، خالۆ عەلی قەلایی و عوسمان تەپلە سەر،

---

[1] – تەنبور، تەمبور یا طنبور: وەیا هەر ناوێکی تر بۆ ئەم ئامێرە سەردتاییە، وەك لە پەراوێزێکی تردا باسکرا، بەلام مامۆستا خۆی (تەمبور) ی بۆ بەکارهێناوە.

یەك لە وانەی لە تازەترین بەرهەمێکی دەنگ ئاواز و ئامێرە مۆسیقاییەکان دراوە، لە (دابەشکردنی ئامێرە مۆسیقاییەکان) دا، دەیانکاتە سێ بەش: ئامێرە ژێ دارەکان، ئامێرە هەوایی فوویپێکەرەکان، ئامێری ئیقاع و کوتان. جا لە بەشی یەکەمدا ئەمانەی ریز کردووە: عوود و خێزانەکەی و ئەوانەی لەوە دەچن وەك: تەنبور، کەمان، گیتار، شاهرود، کیران، بەربەت و فیولا. بۆ زیاتر بڕوانە: (د. محمد عبد الرحمن المرعشلي: الغناء و المعازف في الاعلام المعاصر وحكمها في الاسلام، دار المعرفة، ط– ١ – ٢٠٠٦ بيروت ص ٤٩).

کە ئەمەی دواییان هەتا سالآنی ١٩٥٨یش مابوو، لە کۆتایی ئەو ساڵەدا لە گەڕەکی (تل محمد)ی بەغدا سەردانێکی کردم.[1]

[1] – جگە لەمانە هەردەوێل کاکەیی لە وتارێکیدا ژمارەیەکی زۆر ناوی ئەو کەسانە دەبات کە کاتی خۆی مەقامبێژی دەڤەری گەرمیان بوون، ئەوانە: (عەبدوڵلآ سەعید عەربەتی، حەمەدەمین تاڵەبانی، مەلا حوسێنی مەلا غولام کاکەیی، حەمە خەلیل تەپۆلۆیی، حەمە عەلی داودی، رەحمەتوڵلآشەمێناغی کوردە، ئەوڕەحمانی جەباری، خەیروڵلا خەیات، حوسێن عەلی، مام شەوکەتی کاکەیی، شوکر جەیرانی چۆڵمەکی، عارفە دەلسۆی کاکەیی، حەمە پیرە، مەلا وەلی، حەمە درێژ، ئەحمەد قەرەج میلناسری بەرزنجی، سەیید رەئووف هەنارەیی، حەمە نیینجەی زەنگەنە، مام غولامی، مام خۆرشید، دەرویش نادر، رەمەزان عەزیز چۆڵمەکی، سەیید کەریم جەباری، شێخ عەولعەزیز شێخ سمائیل بەرزنجی، شوکر خەیات و ئەحمەدی عاسم و زۆری تر).
(ناسۆی فۆلکلۆر ، کۆڤار : ژ ١٦ هەردەوێل کاکەیی : دەینەوێ مەقمەکانیشمان ...ل ٢٢) .

شێخ حەسیب تاڵبانی

عاشقێکی هەلوەدا

سات و ڕۆژەکانی ژیان تێدەپەڕین و لەتەك خۆیاندا خۆشی و ناخۆشیان دەهێنا... ناخۆشی و خەم لە مامەڵەو هەڵس وکەوتەکانی خاڵۆم بەرامبەرمان، خۆشی لەو ساتە وەختانەی کە تەنیا دەبووم هەموو کەیفێکم دەهاتە سەر مەقام و گۆرانی وتن، ڕۆژ بەڕۆژ تیا قاڵتر دەبووم و قەریحەم زیاتر دەکرایەوەو قورگم پاکتر دەبوو، وەك گوڵێکی ڕەنگین، بەهرەم دەگەشایەوە.

بە پاڵ ئەو هەموو پەژارەو کوێرەوەریەی بەدەست خاڵۆمەوە دەمانچەشت، کە لێمان ببووە دەردەسەریەکی بەردەوام، هێشتا حەزو ئارەزووەکانی مێردمناڵیی و لاوێکی هەرزە نەیدەویست دەست بەردارمبێ و فەرامۆشمکات، هەستم دەکرد کە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ دەبەوێ توندتر لە خۆیەوەمپێچێ.

لە لەیلان، کابرایەك (سەمەدی باروتچی)یان پێدەوت، ئەو نازناوەشی لەوەوەبوو کە خەریکی (بارود) دروستکردنبوو لە شیاکەو تەپپاڵەو ڕیخی ئاژەڵ، لە لەیلان

باروتچیەکان ئەمانەیان لە مەنجەڵی گەورە گەورەدا دەناو ئاوی کوڵهاتوویان بەسەردا دەکرد، مەنجەڵ و قازانەکان بنەکانیان کونکونبوون، تەشتی گەورەیان لە ژێردابوو، ئەو ئاوە کوڵهاتووەی دەکرا بەسەر ریخەکەدا لە ژێرەوە لەو تەشتانەدا کۆ دەبۆوە، دەخرانە سەر ئاگرو خلتەکاو شکدەکرایەوە.

دوای چەند کارێکی تایبەت باروتیان بەرهەمدەهێنا، ئەمەش کارێکبوو هەر خۆیان دەیانزانی، لە ناویاندا دەرنەدەچوو تا کەسی تر فێری نەبێ.

سەمەدی باروتچی ئەوکات دوو کچی بوو، ئامینەو نەعیمە)، خاڵۆم لە ژێرەوە لەگەڵ نەعیمەدا خەریکبوو، زوو زوو دەست بە دیاری سەردانی دەکردن، ئەمایاری ئەوەبوو نەعیمەی بۆ ببێ و بیخوازێ... جارو باری واشهەبوو دیاری و شتەکانی بەمنا دەنارد، لەم هاتوچۆیەمدا هەستمکرد جۆرە سۆزو پەیوەندیەکی سەیر لە نێو من و کچە بچوکەکەیاندا (ئامینە) پەیدا ببوو، هەر کە درگەی لێدەکردمەوە، یا لە دور دەمدی... دڵم دەکەوتە پەلەپەل و دەشڵەژام، کە بەرغەلەکەم دادەگێڕاو دەمبردەوە بۆ ناو ئاوایی، لە جۆگە بە گۆزدیە ئاوەوە چاومدەکردو بە بەر ماڵی خاڵۆمدا تێدەپەڕی... ئیتر من دڵم سەرددەکەوت و شپرزە دەبووم، ئەمجۆرە هەست و سۆزە شاراوەیە بە بێدەنگ لە نێوان خۆم و ئامینەدا هاتبووەدی... ئەمەش شتێکی تازەو بۆ یەکەمجارمبوو لە ژیانمدا... ئاوام بەسەرهێ!!، بەڵام ئەم دڵە کوتێ و پەشۆکاویە بە درێژایی تەمەنم بووە هاوڕێ و لێم نەبۆوە، لە هەر بارو رووداوێکی هاو شێوەدا لێم دەهاتەوەو بەهەمان دەستور دایدەگرتمەوە. هەرچی جوانییەکم بدیبا ئاوام بەسەر دەهات، ئەمەش ئەوە بوو کە لە قوڵایی دڵمەوە، لە ناخمەوە ئامینەم دەویست و دڵمدابوویە، ئەو رۆژەی نەمدیبایە بە رۆژێکم نەدەزانی لە تەمەنی پڕ لە خەم و ئازارو هیلاکیم.

هەر ئەم دیاردەیەشبوو زیاتر هانیدام بۆ بیابانەکانی و گەڕانی زۆر بە پیاسە لە جوانییەکەیدا رەت دەبوو
جوانییەکەیدا رەت دەبووم.

(هەمیشە) بووە تاوێکی تەفسیرناوی وا کە دەرگەی داخراوی دڵمی بەرکەوتی خۆشیدا
کردەوە، هەمیشە ئەو مازناوەبور کە خۆم بەسەر ئامینەدا دابڕیبوو.

ئەم پەیوەندییە دوورقوڵیەی من و خالۆم بە ئامینەو نەعیمەوە جۆرێك ساردی و گرژی
لە نێوان خالۆم و سەمەددا هێنابوەوەی هەرچەندە ئەم پەیوەندییەمان پاك و دوور لە
خواستی خراپەوە بوو، بەڵام شۆ لە سەردەمێکدا بوو کە ئەجۆرە پەیوەندییانە بە
خراپی و گومانێکی بێ سنوورەوە تێیانئەڕوانرا.

خالۆم هەستی بەم ساردی و گرژییە کردبوو، خوا خوای هەر حەلێکی بوو تا ئەم
ساردی و گرژییە بڕەوێنێتەوە یا هێچنەبێ خاویکاتەوە... خۆی لە باوکی نەعیمە
نیزیکبکاتەوە، بەڵام بێسوودبوو.

ڕۆژێك پەنای پێگرتم و پێی وتم کە بچم هەندێ ژەهر تێکەڵ بە ئالیکی ئەسپەکەی
سەمەد بکەم، ئەو ئەسپە رەسەنە بۆشناخەی کە هەمیشەو لە هەرجێیە خۆی
پێوەبادەدا.

کە ئەسپی داماو لەو ئالیکەی خوارد بۆ سبەی لە تەویلەکەیاندا بووە لاکێکی
تۆپیو!

هەر ئەو ڕۆژە سەمەد بە ناچاری، هات دداوای ئەسپێکی کرد لە خالۆم، تا
مردارەوەبوکەی خۆی پێ ڕاکێشێ بۆ دوور لە ئاوایی.

خالۆم مەبەستی سەرەکی لەو کارەی ئالەمەدا بوو، گورج بانگی کردم و پێی وتم کە
باشترین ئەسپی لە تەویلەکە بۆ دەربێنم و بۆیبانبەرم، وە بشلێم کە ئەمە دیارییەکە لە
خالۆ عارفەوە بۆ باوکی نەعیمە.

لەورۆژەوە هەمووشت وەك خۆی لێهاتەوەو دۆستایەتیەکەی جارانیان لەوسا توندوتۆڵتر بۆوە. ئەوەش بەهۆی ئەو (جوامێری و پیاوەتیە باشەی) خاڵۆم کە لەگەڵیا کرد!!

خاڵۆم خاوەنی هاوسەرێکی چاکی خانەدانی بە حورمەت و خزمەتگوزاربوو، لە خانەوادەیەکی باش و ڕێزدار، کەچی ئەو ئافرەتە داماوەش گیرۆدەی دەستی بوو. خاڵۆژنم ناوی (مەحبوبەی عەزیز) بوو، بەڵام ئەو بە (مەعبوب) بانگدەکرا، تا ئەو کاتە سێ کچ و کوڕێکی لێی هەبوو، کچە گەورەکەی (نەجیبە) کە هەر زوو بە کۆرپەیی مردبوو، جا تەسکەرەکەی ئەویان دابووە (نەجمە) کە بەدوایدا هاتبوو، ئەوی تر (شەکیبە)ی ناوبوو کورە بچووکەکەشی (کەریم)ی ناوبوو.

جگە لەمانە زەویەکی چاکیشی هەبوو ساڵانە دەیکردە گەنم، بێ لە ڕانەمەڕێکی گەورەو سەرباری ئەو میراتیانەی لە باوکمەوە دەستی بەسەریاندا گرت، لە زەوی و ئاژەڵ، بەبیانووی ئەوەی کە گەورەمانەو سەرپەرشتیماندەکات و گرتووینەتە خۆی و بۆتە(وەلی ئەمر)مان.

کە لەگەڵ ڕۆژگاردا پێدەگەیشتم و فامم دەکردەوە، هۆشم بە بەر خۆمدا دەهێنا، زیاترو قوڵتر بیرم لە کاروباری دنیا دەکردەوەو گیروگرفتەکانی ژیانم ورد دەکردەوە هەوڵی تێگەیشتنیانم دەدا، لەولاشەوە خۆشەویستی و هونەرەکەم وایانکردبوو لێم کە ببمە کەسێی ناسك و هەستیاری ئەوتۆ کە بە لەرەیەکی ئاستەم بتلێمەوەو خەم وپەژارە دامگرن... زوو زوو هەندێ خەیاڵات ڕاگوزارانە بە مێشکمدا دەهاتن و دەچوون، توریاندەدامە دەریایەك لێکدانەوەو ئەندێشەی سەیر سەیر. جارێك لەو جارانەی کە لەسەر خەرمانەکە بەگازی پشتا ڕاکشابووم لەبەر خۆمەوە گۆرانیم دەچڕی، ئەوەندەمزانی دەنگێکی ناسك دای بە گوێم و سڵاوی لێکردم، لامکردەوە بەلایدا... دەبینم نەعیمەی خوشکی ئامینەیە.

گورج هەستام و بەخێرهاتنم کرد، (بەر لەمە بیرم لەوە کردبۆوە کە بیا بەڕاستی و ئاشکرا خۆشەویستی خۆم بۆ ئامینە بدرکێنم)... کە ئەم هەلەم ئاوا بۆ هاتە پێش و ئاوا نەعیمە هاتە بەردەستم، ئیتر حەزمکرد گریێ دڵی خۆمی لەلا بکەمەوەو زیاد لەمە باسی چۆنیەتی تۆپینی ئەسپەکەشیانی بۆ بکەم، دەمویست بەمە تۆڵە لە خاڵۆم بکەمەوە.

بەڵام دوای ئەو قسانەی بۆ نەعیمەمکردو ئەوەی پاشان رویدا، گشتی بە پێچەوانەی ئەوەوەبوو کە من دەمویست ببێ!!

ئەو تەنیا ئەوەی بۆ باوکی گێڕابووەوە کە پەیوەندی بە من و ئامینەوە بوو، باسی ئەسپەکەو تۆپینی ئەسپەکەیان، هەربەلایدا نەچووبوو و هیچی نەدرکاندبوو، ئەمەش بۆ؟ نەمدەزانی.

خۆ بۆ داپۆشینی هەچ گومانێك لە پەیوەندی خۆی بە خاڵۆمەوە کە هەیبوو... زۆر لەسەری نەڕۆیی. بەڵام سەمەدی باروتچی لە لای خاڵۆم گلەییەکی زۆری لە من کردبوو و سەزەنشتی هەڵسوکەوتی کردبووم، بە تایبەت ئەو گۆرانیەی کە شیعرەکەیم بەسەر (عەششە)دا هەڵداوەو لەناو ئاواییدا بووە بە قاوو زانیویانەو دەیڵێنەوە... ئەمەش ناویانی زڕاندووەو بۆتە شوورەیی بۆیان.[1]

پاش رۆژێکی پڕ لە کاروفەرمان، هیلاك و ماندوی ئەو دەشتە، لە قرچەی هاوینێکی گەرمی ئەو گەرمیانەدا، ئێوارەکەی بەرەو ماڵ بورمەوە، تا پشوویە بدەم و کەمێ

---

[1]- وەك دەوترێ مامۆستا گۆرانیەکی هەیە بە ترکی (گوێزم لەیلانلی قزی- چاودکەم کچە لەیلانیی) کە لە ١٩٢٢ لە بەغداش لە سەر قەوان تۆماری کردووەو دیارە سەرچاوەی ئەمە دەبێ لەو عیشقەوە بێ کە خۆی باسی دەکات.

بۆ گۆرانیە ترکیەکە کاك چالاکی شێخ حەسیبی تاڵەبانی نەوەی پشتڕاستکردەوە و هەروا (هەڵگورد) ناوێك لە (کاروان – گۆڤار) ی ژ (٢) ی ١٩٨٤ – ل(٨١) دا باسی لێوە دەکات.

بخەویمەوەو نانێکیش بخۆم، خاڵۆژنە مەعبوم نانەکەی بۆ دەوڵیمە چێشتە شلەکەوە، منیش چوارمەشقی بەتاسوقەوە بۆی دانیشتم و دەستمکردە خواردنی تریتەکە.

لەپڕ خاڵۆم خۆیکرد بەماڵاو کە چاوی پێم کەوت توڕەیی گرتی و چاوی پەڕیە پشتی سەری... دەستی کردە لۆمەو قسە پێوتنم، پیسترین جوێن و قیزەوەنترین قسەی دەدا بە گوێمدا.

دانم بە خۆمدا گرت و وامدەردەخست کە گوێ بە قسە ناشرینەکانی نادەم... خۆم بە تریت خواردنەکەوە خەریککرد، دوایی چوارمەشقی ئانیشکم خستە بان لەپی دەستەکەی ترم و لێم نەدەڕوانی... بەمە زیاتر خاڵۆم شێتگیر بوو، پڕی دایە شەنەکەو ماڵی بەنەرماییەکەی باڵی چەپمداو بە قوولی زاماریکرد، بە ئێشێکی زۆرەوە خوێن هاتەخوار، تا ئەژنۆو ڕانیشم خوێناوی بوون... جووڵەم نەکردو هەر بێدەنگ بووم، بەو پەڕی ساردیەوە شێوی خۆم کردو لێبوومەوە، بەدەر لە هەڵچوون خۆم لە خوێنەکە پاککردو بەرەو ڕووی چووم و دەستیم ماچ کرد... ئەوسا لە ماڵ چوومە دەر.

چاکەی خاڵ بۆ خوارزا

منداڵ بووم ماڵمان کە چوو بۆ لێلان
فیکرتان لام بێ تو شاهی گەیلان
لەوێ باوکم مرد ئەمن منداڵ بووم
تێ نەگەیشتوو کەللە بەتاڵ بووم
قەت خۆزگەم نەبێ بە وەخت منداڵی
رەببی کەس وەك من نەکێشێ تاڵی
خاڵۆ بووە سەرۆك سەرو سامانم
ژینی لێم تاڵ کرد بڕی زوبانم:
هەتیو گوێ بگرە لە قسەی خاڵت

خوێنە و خوشکەکەت و دایکت وماڵت

خۆشماڵە ئارگەر، خوێنە بێتە جوتیار

گەریانی ئیتر نەکەی ئەتبەستمە دار

سەد دار لە بەرقی سدرتا ئەشکێنم

دەماری جەستەت گشت دەردەهێنم

چاک گوێ بگرنە باسی منداڵیم

چۆنم ئەنۆشی ژاراوی تاڵیم

تاڵەکە و ژینم وەک ژاری مار بوو

ڕۆژی ڕوناکم لا شەوی تار بوو

هەرکەس ئەیبینیم بەزەیی پیام ئەهات:

سەیردم شەتیوە بۆ زای بەسەر هات[1]

ئەمووت ئەی خالۆ لە چاو زەلیلی بی،

بێ گۆڕو کفن لە ژێر بەری بی

تۆزێ ڕەحمەت بێ ئەمن خوارزاتم

منداڵ و عەتیو داڵدە لە لاتم

لە جێی ئی سەدەرسە سەگەڵەوانێ بم

بەشەو خزمەتکار بەردەستی میوانێ بم

ئەم کەم گەورە بووم ئەرفیعی پێم کرد

کلاشە پەڕۆی دزمی لەپێم کرد

زستانان جوتیار بە هاوین سەپان

بەبێ حەق حقوق تەنها وشکە نان

---

[1] سەیردم : سخیری ئەم

سەرەڕای جنێوو تف و تێ هەڵدان
خەوو خواردنی لێ کردم بە ژان
بەعزە شەوێکیش ئەیکردمە شوان
بێ قاپوت لە چۆڵ هەتاکو بەیان
وەك لەق لەق ددانم ئەدا بە یەکدا
خوا بە قوودرەتی سەبووریی دا
لە جیاتی خۆشی خەمم ئەنۆشی
مەحرووم بووم لە گشت کەیفێکو خۆشی
سێ مانگەی بەهار ئەمکێڵا بەهار
لە دەشتی چۆڵ و کەس لێ نادیار
بە پێخاوسی و بە نانێکی جۆ
لە کیسە خامێ سێ چوار قومی دۆ
لە وەختی درەو ئەبووم بە پالا [2]
سەرو پێ خاوس بێ کلاش و کالا
شەغرەشم ئەبەست خۆم کێشەم ئەکرد [3]
شەو تا دەم بەیان گێرەشم ئەکرد:
هەتیو چەند شومی ناگری قسەی کەس
ئەوا شەماڵ هات شەنت بگرە دەس
ساڵ هەڵگەڕاوە هەم تەرفیعم کرد
خوا شوکر ئەمساڵ دەشەقم زیاد کرد

---

[2] پالا: پاڵە ، جوتیار

[3]- شەغرەش : یان شەغرە: مەلۆ (گەنم یاجۆ پاش دروێنە بەستەی ددکەن بۆ خەرمان و دوایی کوتانی)

ناسۆرەکانی "هەفتەغار"

دووروبەری هەژدەساڵانم پڕکردبۆوە کە ئەودەم بەسەر هات و بۆ دواجار لە لەیلان دەرچووم، لە ماڵ خاڵۆم دەرچووم و نەگەڕامەوە، ئەو ماڵەی ساڵانێکی لێوانلێو لە ئێش و داخ و کڵۆڵیم تێدا بردەسەر... جێم هێشت.
خۆ ئەوەی جار جار دڵی دەدامەوەو مایەی دڵنەوایی بوو بۆم، تەنیا و تەنیا چاکی و دڵ و دەروونی پاك و رەوشتی بەرزی خاڵۆژنم بوو، دەمزانی کە ئەویش وەك ئێمە بەدەست ناڵەباریی ئەوەوە دەیچەشت... بەڵام بەبێدەنگ.
دەنگانی، بەو ئێوارەی هاوینە سەری خۆم هەڵگرت، دنیا کش و مات، هاوڕێی ڕێگەم تەنیایی بوو، کەم کەم لە ئاوایی دوردوە دەکەوتم، واسەیبینی خۆم وێستاوم و ئاوایی لێم دورەوە دەکەوێ، بەرەو رۆژاوا ملمنا، ئەودەم بەبیردا نەدەهات کە دەشێ لەو دەشتەدا سەگ و گورگ و دڕندە بێنە سەرڕێم... ژانی رامەکەی باڵم و سوێی رەفتارەکانی خاڵۆم دابووی بەسەر گشت لایەکی بیرکردنەوەمدا، لە قەهردا مێشکم دەخولایەوەو هەستی دەبزواندم، بۆیە لە قووڵایی ناخمەوە دەنگێ سەری کردو بە (ئای ئای) یەك تێم چریکاند، بە پاڵ شەپۆلی گۆرانیەکەشەوە تنۆکە فرمێسکی گەرم لە

دیدەکانمەوە دادەبارین، هەنسك و قوڵپی گریانم گۆرانیەکەیان پێ دەبڕیم، ئەم حاڵـە بووە پاڵنەرێکی تر لە سەفەرەکەمدا...

بەرەو ئادیار، چارەنووسێك کە خۆشم نەمدەزانی چۆناهی دەبێ، دەستبەتاڵ لە هەموو شتێ.

هەنگاوەکانم گـورجتر کـرد، رووەو (هەفتـەغار) بوومـەوە، رۆژاوای لـەیلان و خـوار (توزخورماتوو).

لێرە خزم و خۆیشێکمان هەن... درەنگانێکی شەو گەیشتمێ، هەر لـە دوورەوە یـەکێ لەوانەی بەلای خەرمانەوە بوون دەنگی دام و رایگـرتم، کـە دڵنیـابوو لـەوەی تـەنیا رێبوارێکم سلاوٚمکردو چـوومە بەرەوەوپرسـیاری مـاڵی (قـادر)م لێکـرد، (قـادری مێردی رابیعە) گورج رێگەی ماڵەکەیانی لە ناو ئاوایی پێ نیشاندام.

ماندوویی پەکی خستبووم، چەند سەعاتێکبوو پێم دەکـرد، بـەو هیوایـەی بگەمـە جێگەیەك و بحەوێمـەوە، لـەماڵی خـاڵۆم دورکەوتبوومـەوەو ئـەمایاری گەڕانـەوەش نەبووم.

دوو کەڕەت لە درگە تەختەکەیاندا، لـە سـێبەمدا دەنگـێ لـەو دیـوەوە دەیپرسـی: (کێیە) لەم شەوە درەنگەدا؟

وەلاٚمم دایەوەو خۆمم پێناساند، دەرگە کرایەوەو بـە گـەرمی بـەخێرهاتنکرام، قـادر خێزانەکەی بەخەبەر هێنا، تا شێوێکم بۆ بکات، بەلاٚم لـە راسـتیدا برسـیم نـەبوو، ئەوەی دەمویست نوستنێکبوو تا لەشی ماندوو شـەکەتم بحەوێنمـەوە، بۆیـە رابیعـە نوێنی هێناو لە سەربان جێگەی بۆ ڕاخستم و ئەمەنـدەی یـەك و دوو چـاوم چـووە خەو... خەوێکی قورس و قووڵ... بێ ئاگاو بێ خوود تا ئەو کاتەی تیـشکی خۆرەکـە کەوتبووە سەرم و بە گەرمییەکەی بەخەبەرم هاتم...

چونکە خواردنی نانی بەیانیم بۆ دانرابوو، هەواڵی قادرم پرسی، وتیان وا لە سەر فەرمانە، هەردوو کوڕە بچکۆلەکانیان (حەمید و مەجید) بەرامبەرم دانیشتبوون، مەجید گەورەترەکەیانبوو دەچوونەوە سەر بارگیایان، بە هەر بزنەکانی ڕەنگیان سوور هەڵدەگەڕا.

ئەوانیش، ئەم خێزانە بچووکە باوەشی خۆیان بۆ کردمەوەو گرتمیانە خۆیان، دوو ڕۆژ مامەوە، لە سبەینێدا کورتە و پوختە مەسەلەی خۆمم بۆ قادر گێڕایەوە، کە چۆن بڕیارمداوە جارێکی تر سەر بە ماڵی خاڵۆمدا نەکەمەوە، بەشکم کارێک بگرمە دەست و خۆمی پێ بژێنم و شوێنێکیش بۆ نیشتن بەرم.

قادر ئیشێکی بۆ دۆزیمەوە، لەگەڵ سەفەرەیەکی چاکردنەوەی پاراستنی هێڵی شەمەندەفەری کەرکوک - بەغدا کە بەناو ئاوایییەکاندا تێدەپەڕی وەک کرێکاری پاڵنانی (طرزینة)[1]، بەمجۆرە بووم بە کرێکاری هێڵی شەمەندەفەر لە ئاوایی حەفتەغار بان ڕەلی لەسەر لەوحەی ئیستگەکەیان نووسیبوو (الفتغار)!!

لێرەدا دەمەوێ ئیشارە بۆ ئەوە بدەم کە حکومەتە دروستکراوەکەی دەستی ئینگلیز لە عێراق[2] هەمیشە دەیویست ناوە کوردییەکان بگۆڕێ بۆ ناوی عەرەبی یان هەرنەبێ ناوێکی نزیکی لە عەرەبییەکەوە، ئەوان قەت ڕێزیان لە هەستی قەومایەتی کورد نەگرتووە.

---

[1] طرزینة: لە شێوەی عەرەبانەیەکدا چوار پێچکەی دەخرایە سەر هێڵی ئاسنی شەمەندەفەرەکەو دووان پاڵیان پێوە دەنا، ئەمە وەک سەفەرەی چاکردنەوە لە هەر کوێ هێڵی ئاسنەکە خراپبوایە یا شەمەندەفەرەکە پەکی بکەوتایە ئەمان دەچوون بە لای دا و چاکیاندەکردەوە.

[2] - ئەوکاتەی باسی دەکەن هێشتا حکومەتی عێراق دانەمەزرابوو، بەلام کاربەدەستانی ئەوکاتەش هەر بەو گیانی ڕەگەزپەرستییەوە مامەڵەیان دەکرد

مانەوەم لەسەر ئەو ئیشەو لە ئاوایەکەشدا کەمی خایاند، شەوانە لە ماڵی کاك قادر دەمامەوە، جاروبارێش لە ئیستگەکە، لە ڕاستیشدا ڕۆژانێکی خۆش و ئاسودەمبوو، ماڵەکە هەمیشە ڕێزیان لێدەگرتم و بەڕووی خۆشەوە مامەڵەیان لەتەکدا دەکردم، وەك یەکێك لە خۆیایانیان دادەنام، برایەتی و برادەرایەتیشم لە تەك خەڵکی ئاواییەکەدا وردە وردە پەیدا کرد، کەم کەم ئەوانیش دەیانناسیم و شارەزای دەنگیشم بوون، جا شەوانە بۆم دەوتن.

لە تەك کاك قادریشدا ژیانێکی سادەو ساکارمان دەبردە سەرو زیاتر ئەوەی کۆی دەکردینەوە دەنگو ئاوازی گۆرانیەکانمانبوو کە زۆر جار پێکەوە دەمانوتن.

کەچی ئەم ڕەوتی ژیانە سادەو ئاسودەیە تا سەر نەبوو، چونکە بەدەستێکی ڕەش لە بەرەبەیانێکدا قادر کوژراو لە لای پۆلیسیش ڕوداوەکە وا درایە قەڵەم کە (بە دەستی نەناسراوێك) بووە!!

ئاوا خوێنی ئەو پیاوە گەنجە ڕۆح سووکە جوامێرە بە فیڕۆ ڕۆیشتو هاوسەرو دوومناڵە بەستەزمانەکانیشی بێکەس و کۆستکەوتوو مانەوە.

دیسانەوە ئەم ڕووداوەش کارێکی زۆری کردە سەر هەست و دەرونم، قەدەر ئەو ڕۆژە خۆشانەی پێ ڕەوا نەبینیم و بەزۆری زانی بۆم، بەو گورزەی تێی سرەواندم، ئەوەشی لێ بردمەوە بۆ خۆی، بەتەنیاو گۆشەگیر لە ئێستگەکە مامەوە، ئارەزوی کەسم نەدەکردو دنیام لێ بووە شەوەزەنگ.

بڕیارمدا واز لە کارەکەم بێنم و هەفتەغارو ئیستگەکەی جێبهێڵم.

لەم دنیایەدا چیم هەبوو لە بوخچەیەکم نان و دشداشەیەك، خاولیەك و کراسێك و تاقمی ریشتاشینەکەم.

ئێوارەیەك لە حەوشەکەدا لە تەك رابیعەو مناڵەکانیدا دانیشتم، کەوتینە قسەو بۆم دەرکەوت ئەویش تەمایارە ئاواییەکە جێبهێڵێ و بچێتە کەرکوك لای خزمەکانی

خۆی لە گەڕەکی شۆڕیجە. منیش لە لای خۆمەوە پێم ڕاگەیاند کە پاش ئەو ڕوداوە ناخۆشە ئیتر لێرەکانیْ چاوم بەرایی نایە بێنمەوە.

وەك یەك، هەردووکمان ئەو ئاوایییەمان لەبەر چاوکەوتبوو، ئەو لە پەژارەو ناسۆری مێردە بێگوناهو چاکەکەی و منیش بۆ لەدەستدانی ئەو کەسە دڵسۆزەم کە لە جێی برامبوو وەبەغەدر و نایناهەق کوشتیان.

دەستم لە کارەکەم کێشایەوەو چیم لە کرێی ئەو چەند ڕۆژە دەکەوت دایانپێم و ماڵئاواییم لە هەفتەغارکردوو سواری شەمەندەفەر بووم بەرەو بەغدا.

تا ئەهات چاکتر تێمی هەڵئەدا[1]
بە شەپی دەستی لە پشت ملمی ئەدا [2]
جگە لە جنێو بە گۆپاڵ لێدان
لێم ئەبوو بە پڵنگ شێرو پاڵەوان
جنێو، سەرباقی بە تفی زل زل
بەشەق ئەیبردم زۆر چاك تلاوتل
غەدرو تەعەددا، ئیشێکی وای کرد
شەوێ لەناکاو لە دەسی ڕام کرد
یەکسەر ڕێمگرتەبەر بۆ هەفتەغار
بومە عەمەلەی سەر سکەی قیتار
خالۆ وا نەبێ جا بۆ چی چاکە
خوارزا نیوە شەو لە دەستی ڕاکا

باستبۆ بکەم کردەوەی خاڵم
ئەوسا ئەزانی چۆن بووە حاڵم
بەم حاڵە وەختم لێ ڕائەبوری
سبەینان بە تف ئەو چاوم ئەشۆری
گیانەکەم نام چۆن خەلاسکەم باسی [1]
بەغەیر خۆی قەتعەن نەینەناسی
لەدێ ی هەفتەغار شەو هەتا بەیان
(قەتار)م ئەووت بە دڵ و بە گیان
من و (قادر) شەو تاکو دەم بەیان
بەستەمان ئەوت بە چەپڵە ڕێزان
نەمزانی (....) زۆر پێی گرانە
قادری بە کوشت دا لە دەم بەیانا
ئینجا یەکجاری من لانەوازبووم
دایم نەخۆش و دڵ پڕ ئازار بووم

---

[1] - مەبەستی خاڵۆ عارفییەتی. کە چوون لە نەیلان گیرۆدە بوو بەدەستیەوە

[2] - شەپ : شەپازلە، زللە

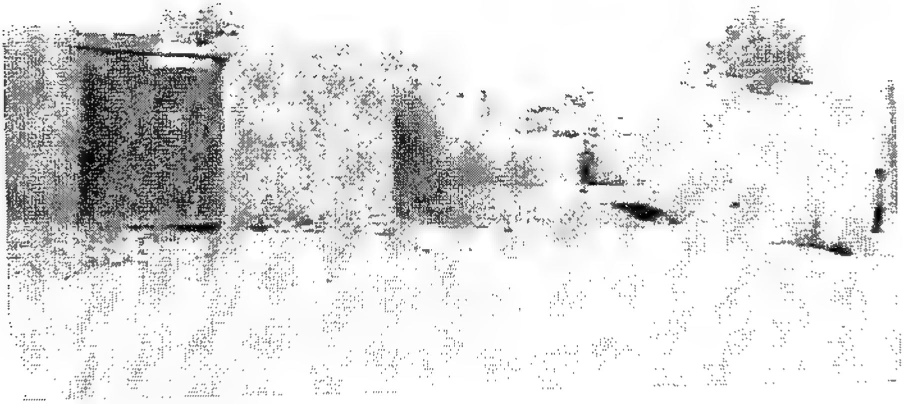

دوو دیمەنی دێی (حەفتە غار) دیاری ئەندازیار بورهان مەجید عەبدولا

بەرەو بەغدا

کە سەرکەوتم، ئەو لەشە لاوازەم ترنجانە نزیکترین واگۆنی شەمەندەفەرەکە، جگە لە چەند کەسێك لێرەو لەوێ لە سەر کورسیەکان خۆیان مەلاسدابوو، نساو واگۆنەکە چۆلبوو، کات کەمێ دوای مەغریب بوو، چەند گلۆپێکی زەرد بساوی کز نساوەوەی روناك دەکردەوە... ئەو تیشکە لاوازە کە دەیدا بەو رەنگە سەوزە کپەی نساوەوە، دلّی دەگوشی و دیمەنەکەی هێندەی تر پەست و مەراقاوی دەکرد.

بە پەنا پەنجەرەکەوە هەلکروشکام، تا لێیەوە بتوانم دەرەوە چاوکەم و ئەو ئیستگانەی دەهاتنە رێگەمان بیانبینم، بەلاّم لەملاولای رێگە ئاسنەکە تەنیا ئەو زەویانە بەدیار بوون کە تا چاوبڕەکات کرابوونە گەنم... ئاسمان خاوێن و روناکایی مانگیش بریقەی بەو کێلگانەی سەر رێگە دەدا، ئەستێرەکانیش دەجریسکانەوە، دوای ماوەیە شەمەندەفەرەکە لە ئێستگەی سلێمان بەگی نێزیك هەفتەغار وەستاو زۆری نەبرد دەستی بە رۆیشتن کردەوە، هیچی وام پێ نەبوو تەنیا بوخچەکەم و نانێك و هێلکەیەکی کولاّوو سەلکێ پیاز... ئەمە هەموو توێشووەکەمبوو بۆ رێگە،

بیرکردنـەوەو ئەندێـشەی کوێرەوەریـەکانی ژیـان مانـدویانکردم، بۆیـە لەرێنـەوەی شەمەندەفەرەکە لەسەر هێڵە ئاسنەکە رایدەژەنم، جا وردە وردەخەو دیبردمەوە، گورگە خەوێکم لەسەر ئەو کورسیە تەختانە کرد، خۆ کە لە هەندێ شوێن ئێستێکی دەکرد یا کـەمێ رادەوەسـتا، گـورج بـە ئاگـا دەهـاتم و گـوێ قـولاغ دەبـووم. لـە دەمـی نەفەرەکانەوە دەمبیـست کـە ئەمـە شـارەبانە و ئـەوەش قەرەتەپەیـە یـا جەلـەولاو خەرنابات و باقووبە...ئیتر ئەئاوا ساتێ بە ئاگا و ساتێ نیوە خەوو سـاتێکیش بـەدەم خەیالاتی ژیان و بەسەرهاتەکانم و ئەو داهاتووە نادیارەی چاوەڕوانمە، وا لە پێشم.

بە شنەیەکی فێنکی بەرەبەیان کە لە پەنجەرەکەوە دەهـات بـە ئاگـا هـاتم، روانیمـە ئاسۆ، وەك دەزوولەیەکی سپی لـە ئاسمـانی رەشـدا بەدیارکـەوت، شـەمەندەفەرەکە نێزیك بەغدا ببۆوە، نەفەرەکان یەك ئەویتری بەخەبەر دەهێنا، تـاوێکی تـر دەگەینـە (باب الشیخ) یان وەك لەلەوحەی ئیستگەکە نووسرابوو (محگە شرقی بغداد).[1]

کەمێ جوولام و خۆم قیتکردەوە، لە پەنجەرەکەوە روانیمە دەرەوە، بـۆ دەوروبـەری ئـەم شارەی پێی دەڵێن (بەغدا)، کوورەی خشتەکانی ئەملاو لای هێلە ئاسنەکە، خانووی قورو کۆلیتەی بچووك بچووك و زەلکاوی ئاوو زۆنگاوی پیس کـە گامێـشەکان بـە هاتووچۆیان گێریانـدەکرد، هـەروا دوکـەڵی رەشـی قـەترانی دوکەلکێـشی کـوورە خشتەکان... گشت ئەمانە دیمەنی دەوروبەری ئەورۆژەی بەغدابوون کە بـۆ یەکـەمجارە دەیبینم و دەچمەناوی. هێشتا هەستم بە هیچ نەدەکرد، هەتا شەمەندەفەرەکە نێزیکتر دەبۆوە من وام دەزانی دەچمە دنیایەکی تازەوە، گەلێ جیاواز لـەوەی لێـوەی هـاتووم... منێکی خەلکی ئاوایی کە هاتوومەتە پایتەختەوە، هەرچـی تێدایـە لـەلام سـەیرو نامۆیە، تەنیا شتێ کە دڵی خۆشـدەکردم ئـەو نـاوەپیرۆزەی ئیـستگەکەیە و ئـەوەی بەناویەوە ناونراوە، (باب الشیخ) بەناوی (شـێخ عەبـدولقادری گـەیلانی)یـەوە کـە

[1] یان راستتر : محطة سکە حدید باب الشیخ – کرکوك).

نزرگەو مەرقەدەکەی چەند هەنگاوێکە لێیەوە[1] تێکەڵ بەو خەڵکە موسافیرانە، منیش لە بینای ئیستگەکە چوومە دەر، عەرەبانەیەکی زۆری زەوەندەی بەڵکە تەکسیی وەستابوو، بەمانەیاندەوت (ربل)... نەمانیەم مەبەست نەبوو، کسارم پێیانەبوو، پرسیاری مەرقەدی شێخم لە یەکێ لە عەرەبانچیەکان کرد، وتی چەند هەنگاوێکە لێوەوە، ڕۆیشتم تا گەیشتمێ.

زیارەتی مەرقەدی شێخم کردو دەرچووم، هەر لە لای دەرگەکەیەوە بە پلیکانە سەردەکەوتی بۆ سەرەتای گەڕەکێك، بەپاڵ ئەم پلیکانانەوە خەڵکانێك شتیان دەفرۆشت، لە ناویانا نانفرۆش، چوومە بەردەوو لە یەکیانم پرسی ئاخۆ ماڵی (محەمەد غەریب عەزیز) نازانێ؟

کابرای نانفرۆش گورج زانی کە کوردم، بە عەرەبیە خوارو خێچەکەم زەردە دەیگرت، بەخێر هاتنی کردم و پرسی:

- چ کارەیە، خێزانەکەی ناوی چیە؟

پێم وت کە ئەو لە من گەورەترەو خێزانەکەشی (شەمە)ی ناوە.

کابرا راستبۆوەو دیسانەوە بەگەرمی بەخێر هاتنی کردمەوە، وتی: درامکەوە.

سەرکەوتین و خۆمان کرد بە یەکەم کۆلانی لای چەپدا، چەند هەنگاوێکمان ناو لەبەر دەرگەیەکی گەورەدا وەستاین، بردمیە ناو حەوشەیەکی فرەوانی گەورە، ژوورو ئۆدە بە

---

[1] زۆربەی خانەوادەو بنەماڵەکانی ئەم گەڕەکە نازناوی (شێخلی) یان ناوە بە خۆیانەوە، چونکە لە پەنا مەرقەدی شێخ عەبدولقادری گەیلانیدان و بە خۆشی ئەم شێخە پیاو چاکەوە کە سۆفی و خاوەنی تەریقەتی (قادریە). بە تێپەڕینی ڕۆژگارو ئەو گۆرانکاریە ئابووری و کۆمەڵایەتی وزانستیی و ڕۆشنبیریانەی بەسەر دانیشتوانی گەڕەکەکەدا هات و شێوەی ژیانیشیان گۆڕاو زۆر ماڵ وخێزان لەو ناوەیان جێهێشت و گواستییانەوە بۆ گەڕەکی تازەتر، بەڵام خۆیان و وەچەو نەوەکانیشیان وازیان لەو نازناوەی (شێخلی) بە نەهێناوە و بگرە شانازیشی پێوە دەکەن.

چواردەوریدا، وەك قوتابخانەیەكبێ بەردو یەكێ لەو ئۆدانە چووین و كابرا هاواریكرد (شەمە، شەمە میوانتان هاتووە)... شەمە هاتە دەر.
بە خۆشی و گەرمیەوە بەخێرهاتنی كردم و بە پیرمانەوە هات و وتیشی حەمە غەریب وا لە ئیشە.
كە پیاوەكەی لە ماڵ نەبێ، پێم شەرمبوو بچێنمەوەو دانیشم، بۆیە هەر لە تەك كابرادا گەڕامەوە.
دوایی زانیم ئەم پیاوە (فەتاح)ی ناوەو لە عەشرەتی رۆژبەیانیە، بە (فەتاحی نانەوا) ناسراوە، هەرچەندخۆی نانەكەی نەدەكرد، (رەحمە)ی خێزانی لە ماڵ دەیكردو ئەم دەیفرۆشت، هەردووكیان خەڵكی ناوچەی دوزخورماتوو بوون.
فەتاح سپیكەڵەیەكی ناوشان پانی كورتەبنە بوو، دشداشەیەكی لەبەردا بوو و قایشێكی پانی لە كەمەری بەستبوو، جامانەیەكشی بەسەریەوە پێچابوو (چراویە).
بەڵام رەحمە، ئەسمەرێكی باڵا بەرز بوو، هەروەك ژنانی گەرمیان (فۆتە)یەكی رەشی لەسەرو ملیەوە ئاڵاندبوو، گورج و گۆڵ، هەر لە مەلا بانگدانەوە هەڵدەسوڕاو نانی دەكرد تا بانگی ئێوارە، دوو تەنووری لە حەوشەكەدا دانابوو، یەكیان لە لای دەرگەی دەرەوە، ئەوی تر لە رۆژهەڵاتی ماڵەكە... لە بابو شێخدا نانەكەیان بەناوبیبوو.
خانووەكەیان سیانزە ئۆدەی گەورەو بچووكی تێدابوو، گشتیان بەكرێ دابوو، ناڵە كوردی خزمیان كە لە كەركوكەوە هاتبوون، فەتاح ئەو خانووەی لە ماڵی (نەقیب)[1]

---

[1]- ماڵی نەقیب: (عبدالرحمن النقیب) لە كەسایەتیە ناودارەكانی بەغدا بوو، یەك لەو سێ كەسە بوو كە دەسەڵاتی ئینگلیز دەستنیشانی كردبوون بۆ ئەوەی بیانكاتە مەلیكی عێراق ،(مس بیل) لە كتێبەكەیدا باسی دەكا و باسی سەردانێكشی دەكا بۆ ماڵیان ، بەڵام بەهۆی بەساڵاچوونی وازیان لەوە هێنا بیكەنە مەلیك. وادیارە ئەو كاتەی مامۆستا باسی دەكات ماڵی نەقیب لەو تەوە نەماون و خانووەكەیان داوە بە كرێ ... هەروا یەكەم سەرۆك وەزیرانی حكومەتەكەی بەغدابوو لە ١٩٢١ دا.

گرتبوو و بەدمانەی دابووەوە بەکرێ... هەر هەمەوو ئۆدەکان بەسەر حەوشەکەیاندا دەڕوانی، درگەی گەورەش لە ناوەڕستدا بوو، دەرگەیەکی تەختەی ئەستوری پان و پۆڕو ڤورس، بە بزماری گەورە گەورەی ئاسن کە سەرەکانیان لە شێوەی گۆدا بوون، ڕازێنرابۆوە.

کە دەچوویتە ژورەوە تەنوورێك بەلای ڕاستدا بەقەدی دار خورما سەری گیرابوو گڵەبان کرابوو، هەر بەو رووکارەدا ریزێك ژور بە پاڵ یەکەوە، بەلای چەپیشەوە بەولاتر تەنوورێکی گەورەترو بە دەستوری ئەوەی پێشوو سەری گیرابوو و دارێکی زۆری لە لاوە هەڵچنرابوو بۆ داخستن.

بەپاڵ ئەم تەنووردوە ژورێك کرابووە سەرشۆر یا حەمام، هەموان خۆیان تیا دەشت، بە پاڵیشیا یەکێکی بچووکتر کە پەردەیەکی گوێنی بەدەرگەکەیەوە بوو!

لە لای فەتاحی نانەوا دانیشتم، تا حەمە غەریب دەگەڕێتەوە، ورد ورد کەوتە پرسیار لێم: کێم، چ کارەم، لە کوێوە هاتووم، کەس و کارم کێن و لە چ عەشرەتێکم؟ کەمێ دوای نوێژی نیوەڕۆ حەمە غەریب پەیدا بوو، هەر لە دوورەوە چاوی کردم و ناسیمی، بە پیرمەوە هات و بەخێرهاتنی کردم و بردمی بۆ ئۆدەکەی خۆیان... سێ ڕۆژی تەواو میوانیان بووم، پاشان غەریبی و نەبوونی و زماننەزانین و نەشارەزاییم... گشتە ئەمان تەنگیان پێ هەڵچنیم و نارەحەتیان کردم، هەرچەند حەمە غەریب و شەمەی ژنی خزمەتێکی باشیان کردم. بەڵام خۆم لەدڵەوە حەزم بەو مانەوەو حاڵە نەدەکرد لە لایان. لەو سێ ڕۆژەدا کەمێ بەو دەورو بەردا گەڕام و بڕە شارەزاییەکم پەیدا کرد. چونکە پێڵاوی غەریبیشم لێرە کرابووەو دواییش لە تاڤی لاوێتیما بووە جێی تورگەو شوێنی دانیشتنم، یان بە مانایەکی تر بۆ ماوەی چل ساڵی داهاتوو لە ژیانمدا لە بابوشێخ ژیانم بردە سەرو تیا سوکنا بووم... بۆیە حەزدەکەم کەمێ باسی ئێرە بکەم و لەسەری بڕۆم.

بە کورتی و پوختی، من (زگورتی) بووم و بەلامەوە گەلێ قورس و گران بوو کە لە تاقە ئۆدەیەکدا لەگەڵ ئەو ژن و مێردەدا بژیم، هەرچی ئۆدەکانی تربوون گشتی خێزانی تێدا بوو، بۆیە دەبوو برۆشتمایە و لێیان جیاببومایەتەوە.

گەڕەکی بابوشێخ لە نێوان دوو شەقامی سەرەکی دا بوو، شەقامی (شێخ عومەر) کە بە ناوی (شێخ عومەری سەهرەوەردی)یەوە ناونرابوو، تائیستەش منارەکەی ماوەو بیناکەی هێند دانسقەیە، هەر کەس لە ژوورویا رۆژهەڵاتەوە بهاتایە بەغدا، لێوەی دیاربوو و دیدەی... گۆڕستانی (غزالي)یش هەر لەسەر ئەم شەقامەوە بوو، بەلای راستی کۆتایی شەقامەکە دەچووە سەر مەرقەدی شێخ عەبدولقادری گەیلانی، بەنزینخانەو ئیستگەی شەمەندەفەریشی لێبوو.

لەولا گۆڕستانەکەوە هیچ بیناو خانوویەکی تر نەبوو... لێرەوە ئیتر بەغدا کۆتایی دەهات، جگە لە چۆڵەوانی و گۆماوو زۆنگ کە ببوونە قامیشەلان و زەل، عەرەبەکان پێیاندەوت (زور)، هیچی تر بەولاوە نەبوو.

شەقامەکەی تر، کە دەکەوتە رۆژاوای شێخ عەبدولقادرەوە، پێی دەوترا (جادەی غازی)[1]، بەرامبەر مەرقەدەکە پانتایی و ساحەیەك هەبوو، لێرەدا بەیانیان کرێکاران کۆدەبوونەوەو خاوەن ئیش دەهاتن دەیانبردن، یانی (مەیدانی کرێکاران) بوو، خەڵکی بەغدا بەو جێگەیەیان دەوت (مسطر)، ئەو کاتەش کرێی ئیشکردن بە (روپیە)ی هیندی بوو، کە پارەیەکبوو ئینگلیزەکان هێنابوویان.

منیش بەو وەزعەی کە هەمبوو، تەنیاو لەو ماڵە، دەرچووم و ماڵ ئاواییم لێکردن و خۆمکرد بە یەکێك لە کرێکارانی (مسطر)، تا بتوانم خۆم بژیەنم.

---

١ ئەو سەردەمەی مامۆستا باسی لێوەدەکات (سەرەتای بیستەکان) ئەو شەقامە ناوەکەی لەناوی کوڕەکەی (فیصل)ەوە نراوە، کە تازە ببوە مەلیکی عێراق، دوای ١٤/٧/١٩٥٨ ناوەکەی گۆڕرا بۆ شەقامی (کفاح).

لەمەدا، یەکەم ئیشم ئورۆنکاری بوو، سەرخستنی تووری گۆڵەسوور بۆ سەربانی مالێیەی، یانی گۆلە بانکردن، گەنمە مالەکانی بەغدا، لەو رۆژگارەدا، سەربانەکانیان گلینبوو و بەفوور داماغدرابوون تا زستان دلۆپەنەکەن،

بەو شێوەیە خۆم خەریککرد و ئیشم بۆ خۆم دۆزیەوە، تا پێی بژیم، دەیباشە بەشێکی خەرجیەکەم و لە کوێ ستاریبگرم و بخەوم؟!

جیا بۆ ئەوەی لەو ناڕەحەتییە دەروونییەی ناو تەوەکەی مەدەنە غەریبییە خۆم قوتار کەم لە لەو (خانە) دەرچم... هەر بەدەم ئیشەکەوە چیرۆم دەکردەوە، خواشی وابێکەمەسە کە ئەو ئیشە لەو رۆژەدا تەواو نەبوو، دوو رۆژی تەقینگەی تەریق دەبیسەتە بۆیە لە خەوەڕی مالەکە بووەسا کە شەوی نیانیتەوە، بە ناوەتە خاوەنەکە چۆڵبوو کابرا رێگەی دام و بیگرە پێشمی خۆشحبوو، بەخۆرە نووستنی دوو شەوم بۆ خۆم دابینکرد.

تا ئەمە سەرەتای سەفەرێکی دوور و درێژم بوو لە خەلی ژیاندا لە بەغدای کۆن، ئەو بەغدایەی ئەم ئیستاکە لارازەبی دەسەڵاتەی کە لە دەست دلرەقی و خەمەری ... هەلاتبوو گرتە خۆی و لە باوەشی نا. ئەو سێ رۆژ دوو شەوە کە لەو ماڵەدا مامەوە سەرەتای رێگەیەکی دوور و درێژ بوو کە لە غەریبیدا بەسەرم برد، لە لایەکەوە هیچم شک نەدەبرد جگە لە هەنگاوی بەرەو پاشان، لە لایەکی ترەوە خۆ کە دەستیشم لە ئیش هەڵدەگرت هیچ لایەکم نەبوو بۆی بچم جگە لە بابی شێخ، هەر کە دنیاش تاریک دا دەهات بەرەو ئەو (سادا)یە دەبوومەوە کە شەمەندەفەرەکەی بەسەردا دەرۆیی، کلاشەکانم دەنایە ژێر سەرم کفت و ماندوو تا بەیانی شەمەقی لێی رادەکشام و دەنووستم، بەر لەوەی چاوەکانیشم بچنە خەو، لەو ساتانەدا بێکەسی و تەنیایی و غەریبی دلیان دەگوشیم و ئۆقرەیان لێدەبڕیم...

هەروەها سەرەتای هاتنم لە لەیلانەوە بۆ بەغدا، تووشی ناخۆشییەکی زۆر هاتم، مرۆڤێکی لادێیی سادە لەپایتەخت، گرنگترین ئەو ناخۆشییانەش کەرووبەرووم

بووەوە، کێشەی نیشتەجێ بوو، کە بەرۆژ زۆر بیرم لێی نەدەکردەوە، چونکە بەکارکردن خەریك بووم، بەلاَم کە شەو دادەهات تارماییەك دایدەپۆشیم، تەنانەت هەندێك شەو کەسەرما ئازاری دەدام، پەنام دەبردە بەر یەکێك لە خانەکان کە چەند کەسێکی هەژاری وەکو من و چەند پیاوێکی غەریب و گوێدرێژەکانیانی بەخۆوە دەگرت.

خان وەکو میوانخانە وابوو، ژوورێك کە لەئەشکەوت دەچوو و بەفانۆس رووناك دەکرایەوەو لەملاو ئەولاشدا کووپەی ئاوو لەناوەڕاستی خانەکەشدا بیری ئاو هەبوو، لەنزیك بیرە ئاوەکەشەوە قۆرتێك لێدرابوو و بە دیوارێکی نزمی قوڕینی دەورە درابوو ئەمە (ئاودەستخانە)ی ئەو خانە گەورەیەبوو. بەم جۆرە گەشتی ژیانم دەستی پێکرد، گەشتێك زیاتر لە نیو سەدە لەبەغدا.

چاوم دەبریە ئەستێرەکان... جار جار بیرم دەکردەوە لەوەی کە زستان هات چی بکەم و چۆن بژیم؟! بەلاَم گورج ئەو خەیالاَنەم لە مێشك دەردەکردو لە بیر خۆمم دەبردنەوە، خۆم بە خۆمم دەوت: ئەو خەمە بۆ ئەو دەمە.

نە دایك، نە باوك، نە خوشك و نەبرا... بێکەس و کەسم بەسەردا نەکەوتبوو، تاقە هاوڕێی تەنیاییم لەو شەوانەدا هەر مەقامبوو[1]، زۆرترین هۆشم دابوویەو هەر

---

[1] - (أبراهيم الزبيدی) کە لە سەرەتای شەستەکانەوە چۆتە نێوەندی نێزگەو تەلەفیزیۆن و وەك بێژەرێکی سەرکەوتوو و شارەزا بە پلەکانی وەزیفەکەیدا تا(بەڕێوەبەر و سەرۆکی بێژەرەکان) چووە، لە باسی (مەقام)دا زۆر شارەزایانە وەسفێکی ئەمجۆرە هونەرەی گۆرانییە دەکەو دەڵێ: (مۆسیقۆلۆژیە عێراقییەکان چاك دەرك بەوەدەکەن کە ئەوەی پێی دەوترێ – مەقام – لە گرانترین و سەخترین جۆرێکی گۆرانی و ئاوازە کە لەولاَتدا کەسانێك دەیبێژن" جگە لەوانە کە دەنگیان تەواوبوو کەسێکیە نەیتوانیوە خۆی لەقەرەی بدات" مەقامبێژی تەواو دەبێ بتوانێ وا بۆی هەستێ تا بگاتە بەرزترین پلەی پەیژەی مۆسیقایی، وەیان بەوتەی ئەهلی مۆسیقازانان – مۆسیقۆلۆژیەکان – مەقامبێژ دەبێ بتوانێ وابۆی هەستێ تا دەگاتە – جەواب – و – جەوابی جەوابیش – ئەوسا دابەزێتە ئاستی – قەرار –.

دەموتەوە، بە ئەڵلاوەیسی و ئای ئای و قۆریاتەوە[2] لەم دێر شیعری کوردییەوە بۆ ئەوی تر بازبازێنم بوو، پاشان دەمکردە تورکی و فارسی، جار جاریش ستایشە ئایینیـەکانم بەسەردەکردەوەو ڕووم لە خوادەکردو لێی دەلالأمەوە.

جا هەر مەقامێ لەمەقامەکان لە – تەحریر – دوە دەستدەدانێ" لە نرمترین پلەی بەیژەی مۆسـیقاییەوە تـا وردە وردە بەرزی دەکاتەوە بۆ ئاستی چین –طبقات –ەکانی سەرەوە، بە مـەرجێ نەشـازیی تێدا نەنوێنێ، لـە هەستانەوەو دابەزینیشدا جوانی و پەسەندییەکەی بپارێزێ..... بۆ ئەوەی کارەکەی – مەقبول –بێ.
(ابراهيم الزبيدي: دولة الاذاعة. دار الحكمة – لندن ۲۰۰۳ ص ۱٤۷).

[2] قۆریات – خۆریات – قۆیرات: چوارینێکی پڕ مانایە بە (تەوریە وجیناس) ڕازاوەتەوە، خۆریاتی خۆشی و ناخۆشی یا بۆ ڕۆژانی مەوئیدیش هەیە، لەو خۆریات خوێنە بەناوەی کەرکوک (عبد الواحد كرزەچي، رەشە کونو ردز)و لەناو ئافرەتیشدا (کەرکوک قیزی)، مامۆستا عەلی مەردانیش یەکێکبوە لەو هونەرمەندانەی کە مەقامی قۆریاتی بە باشی دەوتەوە، وە مامۆستا (یونس تۆفیق ئامان) ئامۆزای مامۆستا رەفیق حیلمی دەنگوئاوازێکی باشی هەبوو. (عطاالله طرزي باشي) قۆریاتی کەرکوکی لە دوو بەرگدا کۆکردۆتەوەو لە چاپی داون.
بڕوانە: (مستەف تەریمان: بیرەوەریەکانم، دەزگای، ڕۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی بەغدا ۱۹۹٤ – ل ۱۸٤).

شەقامی شێخ عەبدولقادر گەیلانی
لەبەغدای کۆندا!..

دەرگای خۆرهەلاّتی بەغدای
کۆن کە ناسراوبە "باب
الشرجي": کە ئێستا گۆڕەپانی
ئازادییە "ساحە التحرير"

یەکەم پرد کە لەبەغدا دامەزرا لەلای بازاڕی "سوق السرای" کە ڕاستەوە بە هەردوولای بەغداوە دەلکێنی و پێکهاتبوو لە چەند بەلەمێکی گەورە کە بەلە بەپەیوەندی بە کۆڕسی لەپال یەکەوە بەسترابوو، لەسەریشەوە بە دار داپۆشرابوو بۆ هاتوچۆی خەڵکی.

لەگەڵ خانمە شروگیەکە

ئێوارەیەك لەو ئێوارانەی هیلاك و ماندو هاتمەوە بۆ ئەو شوێنەی لێی درێژ دەبووم، بۆسەر سەددەکە، کلاشەکانم کردە سەرین و لێی کەوتم، لەوەدابو چاوم دەچووە خەو کە شنەی شەماڵێکی فێنك دای لە جەستەم و بە ئاگای هێنام، گورج راپەڕیم و چوارمەشقی دانیشتم... دیسان راکشامەوەو هەردوو لەپی دەستم نایە ژێر سەرم و دەستم کردە گۆرانی، لە یادمە، بە ئەڵلاوەیسی دەستمپێکرد... بێدەنگی دەورو بەرم و تەنیایی خۆم وایانکرد دەنگی زیاتر لێ هەڵبڕم و یادی لەیلان و دایکم و خوشکەکەم هەژاندمیان، ئاخۆ حاڵیان چیبێ بەدەست ئەو نالەبارەی خاڵۆمەوە؟!

بەڵام کتوپڕ دەنگێکی گڕ کەمێ قایم، زنجیرەی بیرو رەوتی گۆرانیەکەی لێ پچڕاندم:

ــ (السلام عليكم).

بەلای ئەو دەنگەدا لامکردەوەو سلاوەکەم سەندەوە... کابرایەکی گردەلانەی رەشتاڵە بەسەر سەرمەوەیە و بە عەرەبییەکی ئەو خوارانە، کە بەغدایییەکان پێیان ئەڵێن (شرگاوی)، دەیدواندم... جوان و ورد گوێم بۆ رادەدێرا، دەمویست تێی بگەم، تازەکی فێری عەرەبیەکی تاك و لۆ ببووم.

ئەوەی لێی حاڵی بووم ئەوەبوو کە: دەیویست لە تەکیدا بچم بۆ ماڵی خانمەکەی... ئەو منی دەوێ!

کلاَشەکانم نابەنووکی پێمەوەر درای کەوتم، کەمێ ڕۆیشتین و بەلای ڕۆژەلاَتا لای کردەوەو لە بەرزایی ڕێگەی شەمەندەفەرەکەدا گەڕاینە خوارەوە. بەیانیان کە دەڕۆیشتم و ئێواران کە دەگەڕامەوە، ئەو ناوەم دەدی، کۆمەڵێ خانوو و کۆلیتی قوڕو تەنەکە (صفائح)ی لێبوو. خۆمان بە یەکێ لەو خانورانەدا کرد، کابرا ئیشارەی دام کە بچمە ژوورەوە، کە چووم خۆم لەبەردەم خانمەکەیدا دییەوە.

ئافرەتێکی تازە پێگەیشتووی گەنج، ئەسمەری جوانی خوێن گەرمی ئەو خوارانە، لەش و لار پڕ... قولپی دەدا. بەدەست ئیشارەی کرد کە دانیشم و دانیشتم. ئەویش لە لامەوە دانیشت و دەستی کردە قسەکردن لە تەکمدا!!

زمانەکەم بە عەرەبی تەواو نەبوو، لێك گەیشتنمان گرانبوو، بەلاَم جوانی و لەباریی ئەم ئافرەتە هەچ ئاستەنگێك ببوایە لە نێوانماندا رایدەماڵی، بۆیە لێك حالّیبوون بەری فراوانبوو.

دوای ماوەیە هاتوچۆو یەکتر بینین ڕاستی باری ژیانی ئەم ئافرەتەو دانیشتوانی ئەم خانووە قوڕانەم بۆ دەرکەوت، گەڕەکێکی پۆخڵ، جۆگە ئاوی پیسی زێراب بەناو کۆلاَنە تەنگەبەرەکانیا دەڕۆی و ڕێگەکانی پڕ لە قوڕو پیسی و لیتاو، بەغداییەکان بەم ناوەیان دەوت (میزرە). زۆربەی دانیشتوانەکەی ئەهلی ئەو خوارانەبوون، لەوانەی لەتاو جەورو زوڵمی ئاغاو پیاوانی دەرەبەگەکانیان هەلاَتبوون، ئەو پیاوانەی بە (سراکیل) ناودەبران (وشەکە بۆ جەمعەو موفرەدی دەکاتە -سرکال-) [1]، یانی ئەو پیاوەی ئاغا یا دەرەبەگ کە سەرۆکاری ئیشەکانی بۆ دەکات، بکوژو ببڕ لە ئاوایی و

[1]- سرکال، سرکر: شەر سەرکارەکەی لای خۆمانەو ئەو خوار نە وای بەسەرهاتوود: ئەو کابرایەی لە بری ئاغا یا دەرەبەگ سەرۆکرو سەرپەرشتی کاروباری زرعات و زەویوزارو جوتیارەکانی پێ دەسپێرێ. جاری وابووە ئەمانە لە خاوەن زەوی و ئاغا و دەرەبەگەکان غەددارترو بێ بەزەیی تر بوون.

دێکانی جنوبدا، بیرونە قامیچی دەستی شێخ و دەرەبەگەکان بۆ لێدان و دارکاری جوتیارە داماو هەژارەکان.

شاهم بە تەنیا لەم خانوودا بوو، مێردەکەی مردبوو و شتێکی لە ماڵی دنیا بۆ جێهێشتبوو. ئەم کابرایەش وەك خزمەتکارێ کاروباری ماڵ و بازاڕی بۆ دەکرد.

لەلای ئەم خانمە، تاماوەیەکی باش جێگەو ڕێگەیەکی چاکم هەبوو، خواردن و خواردنەوەو نوستن... بەهۆی ئەمەوە کەم کەم چاوم کرایەوەو بۆم لوا تێکەلاوی جۆرە ژیانێکی بەغدادییەکان ببم و لێیان شارەزابم، بەلام لەملاشەوە هەر لەسەر کرێکاریەکەم بەردەوامبووم، بەیانیان زوو دەردەچووم (مسطر) بۆ پەیداکردنی ئیشێ، بۆیە بارو گوزەرانی ڕۆژانەم بەرەو باشتر دەچوو، هەتا بەیانییەك کە لە (مسطر) وێستابووم، کابرایەك هات و داوای کرێکاری دەکرد بۆ ئیشکردن لە دەرەوەی بەغدا، لە ناوچەی (هنیدی) کە بە نیازبوون هۆڵی گەورە گەورەی تێدا دروستکەن بۆ سوپای بەریتانی و سەربازە هیندییەکان کە لەتەك خۆیانا هێنابوویانن و پێیان دەوتن (گورگە). ئەم شوێنە دوایی ناونرا سەربازگەی ڕەشید (معسکر الرشيد).

من یەکێکبوم لەو کرێکارانەی لەتەك کابرادا ڕۆیشتین، نایانین لە جۆرە عەرەبانەیەك، پێیاندەوت (ربل)، لە بابوشێخەوە تا ئەو جێیە ڕێگەکە خوڵاوی و ناڕەحەتبوو، ناوە ناوە زەلکاو قوڕاویشمان دەهاتە ڕێ. بەماتەیان دەوت (نزيز) کە پڕ بوو لە قامیشەلان و بەردی[1]، هاتوچوو بەم ڕێگەیەدا مەترسیداربوو، چەتەو

---

[1] قامیشەلان وزەل و بەردی: (بەردی) جۆرە قامیشێکی سفت و سەختە: میسرییەکان سەردەمی فیرعەونەکان بۆ نووسین لەسەری، کە بە شێوەیەکی ستونی یەکالایان دەکردەوەو دەم یەکیان دەدا، بەکاریان هێناوەو ب وێنەیان لەسەر کێشاوە، نموونەی ئێستەش لە مۆزەخانەی قاهیرە هەیە. ئەو کەرە پێیان دەوت

روتکردنەوە هەبوو، لە بەغداشەوە دور بوو، جگە لە سەگی خوێڕی و گورگ، هەتا دەیانوت ناو بەناو بەرازیش لەو ناوە دەردەکەوێ.

ئەوەی کرێکارەکانی هەڵبژارد، هەندێ پرسیاری لێدەکردین:

- خەڵکی کوێی؟ لە کوێوە هاتووی؟

دوایی بیستم کە زیاتر ئەوانەیان بەلاوە پەسەندە کە کوردن یا ئاسوری و ئەرمەن، نەك عەرەبەکان، چونکە وەك دەیگوت: ئێوە ئەمینن و جێگەی بڕواو متمانەن بە دڵسۆزی کاری خۆتان دەکەن.

بۆیە من یەك لەوانەبووم کە پەسەندکرام، ئەم ئیشە تازەیەم بووە خاڵێکی وەرچەرخان لە ژیانمدا.

ماڵ ئاواییم لە خانم کردو سوپاسی ئەو ڕۆژە خۆشانەم کرد کە چەند خزمەتگوزارو دڵفراوانبوو لە تەکمداو پێکەوە بردمانە سەر... بیانوشم بۆ ڕۆیشتن و جیابوونەوەکەم دووریی شوێنی ئیشەکەمبوو کە نەمدەتوانی هاتوچۆبکەم.

لەدوای نووستنی سەر ڕێگەی شەمەندەفەرەکە لە سەدەو دوایی مانەوەم لە لای خانم و دواتر لە هنێدییە، حاڵ و گوزەرانم باش و بەرەو باشتر دەڕۆی، ڕۆژانێکی نوێ و تازەترم بۆ هاتە پێش.

شارەزایی و تواناو سەبرێکی زۆرم لەم گۆڕانکاریانەی ئەم دواییەدا بەدەستهێنا، گرنگترینیان خۆڕاگرتنبوو لە بەرامبەر تەگەرەو پێشهاتە سەختەکانی لەمەولامدا، هەر بۆ نموونە: شێوە عەرەبیە بەغداییەکەی قسەم پێدەکرد زۆر باشترو قالتر بووم تێیدا، کووچەو کۆڵانەکانی ناو بەغدا باشترو زیاتر شارەزابووم، زۆرباش ئەو خەڵکەم لێکتر جیا دەکردنەوە... باشیان لە خراپیان، هەروا هەندام و جل و پۆشاکیشم باشترو

(پەپیرۆس). بۆ زیاتر بڕوانە: (د. مەغدید سەپان: ژانرەکانی ڕۆژنامەوانی و مێژووی چاپخانە... لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کوردستان، چاپی یەکەم ٢٠٠٥ هەولێر – ل: ١٩٤- ١٩٥).

رێك و پێك تر بوون... کەوتمە لەبەرکردنی کراس و پانتۆل و سدارەی رەشی بەغدایی، هەروەك کورە بەغداییەك دەمتواند.

لە هنێدییش ناسیاویم لەگەڵ گەلێکدا پەیداکرد، لەوانە چەند کوردێکی شارەکانی سنەو سابلاخ و کرماشان و سەقز کە لە ئێرانەوە لە دەست زوڵم و جەوری حکومەت و بێکاری، هەروەك لای خۆمان، دا گەڕابوونە خوارو هەڵاتبوون بە دوی نان و ژیاندا. هەتا بەشێکیش لە ئاسوری و ئەرمەنیەکان، کە بە هۆی باری سیاسیەوە لە دەوڵەتی عوسمانی هەڵاتبوون[1]، وەك (بوغوص) ناوێك کە بووە برادەرم و لەلامان سەمونچی بوو، ژنەکەی مردبوو و کچێکی بچووکی بۆ جێهێشتبوو بە ناوی (مارگرێت)، لە کوردەکانی ئێرانیش دووبرا بەناوی (مەحموود و ئەحمەد)، لەتەك مەحموودیاندا بەینمان زۆر خۆشبوو، (میرزا)یان پێدەوت، براکەشی جلی دەشت و ئوتووی دەدا.

---

[1] دەوڵەتی گەندەڵی عوسمانی، هەروەك سیاسەتی هەمیشەیی، دوای بیرێکی پۆخڵی رەگەزپەرستی کەوتبوو، سیاسەتی تورکچێتی لە (کۆمەڵەی ئیتحاد و تەرەقی)یەوە دانەهات و پەیڕەوکرێ بەر لەوان سوڵتانە داڕێنییەکانیشیان هەر هەمان رێڕەویان هەبوو: جا شەڕە بێئەنجامە خۆترینەکانیشیەن لەگەڵ روسیاو ئێران و دەوڵەتەکانی ئەوروپایان زوو زوو دەبوو بە شانەیە تا لە نەتەوە غەیرەتورکەکانی بێبەدەن، بۆ ئەوسە زۆرترەر ئەو کوشت وکوشتارە گەورەیەی کە لە ئەرمەن و ئاسوریەکانیان دەکرد بە بەهانەی جوداخوازی و لایەنگیری روسیا بوو، بۆیە سەدان هەزار ئەرمەن و ئاسوریان قەلاچۆدەکرد، بە تایبەت لە سەردەمی سوڵتان = =(عبد الحميد)ی دووەم ١٨٧٦- ١٩٠٩، هەروا کوشتارو راگواستنی کوردەکان و سوتاندنی ماڵ و مەزرایان. ئەم سیاسەتە رەگەزپەرستیە وایکرد لە هەزارا خێزانی ئەم نەتەوە ئەتنە جیاوازانە کە هەڵبێن و بەرەو وڵاتانی عێراق و شام و میسر بێنەوە... بەتایبەت لە ساڵەکانی شەڕی یەکەمی جیهانی کە ئیتر دەسەڵاتی عوسمانی لەم وڵاتانەدا پوکاییەوەو ئەماو لەشکرەکانی ئینگلیزو فەرەنسا ئەم وڵاتانەیان گرت... بۆ زیاتر بڕوانە (د. کەمال مەزهەر — کوردستان لە ساڵەکانی شەڕی جیهانی یەکەمدا)و (جرجيس فتح الله — يقظة الكرد ١٩٠٠ - ١٩٢٥، دار ئاراس، هەولێر) و (محمد علي الصويركي — الاكراد الاردنيون...، ط (٢) ٢٠٠٥).

کارەکەم، دوای ماوەیە، بووە دایمی، ئەوەش لەوەوەبوو کە بە کابرای سەرپەرشتیارمانم وت: دەمەوێ شەو لێرە بمێنمەوەو رۆژانە ئەم هاتوچۆیە بەمن ناکرێ، رێگەکەی گرانەو دورەو مەترسیشی هەیە.

کابرا قسەکەمی بەلاوە باشبوو، چونکە مەسەلەی پاسەوان و ئێشکگرتنی پرۆژەکەی لەکۆڵ دەکردنەوە... کۆمەڵێکبووین شەوانە هەرلەوێ دەماینەوە.

هەر لەو سەربازگەی هێندییەدا، کە دوایی بووە (رەشید) نەخۆشخانەیەکی گەورەی تایبەت بەئەفسەرە ئینگلیزەکان کرابۆوە، ئەو رۆژە لە بەغدا نەخۆشخانەیەکی تری گەورەش لەسەر دیجلە هەبوو بەناوی (نەخۆشخانەی مەجیدییە) کە عوسمانیەکان بە ناوی سوڵتان (عبد المجید)ەوە ناویاننابوو، ئەمیان لە(باب المعظم) بوو، یەکێکی تر هەر بۆ لەشکری عوسمانی، یانی لە سەردەمی ئەواندا دوو (خەستەخانە) هەبوو. بەمەی ئینگلیزەکانەوە بووە سێ.

دڵسۆزی و وریایشم لە ئیشەکەمدا کارێکی وایکرد کە زیاتر لێم دڵنیابن و ببمە جێی متمانەیان، هەر بە سەرنج و دیققەتدانی خۆم توانیم هەندێ وشەو رستەی ئینگلیزی و هیندی فێر ببم... لەمەش بەولاتر جارجار دەبوومە تەرجومانی ئەو کرێکارە تازانەی دەهاتن و سەرکارەئینگلیزو هیندیەکان بە پێی شارەزایی و توانایان دابەشیاندەکردن بەسەر بەشەکانی پرۆژەکەدا... ئیتر ئاوا وردە وردە بیناو پرۆژەکەش بەرزدەبۆوەو دەردەکەوت. کاروبارم روو لە باشی بوو و لەڕووی دەروونیشەوە ئاسودەییەکی باشم بۆڕەخسا، رۆژانەکەشم لە زۆربەی کرێکارەکانی هاوەڵم باشتربوو، رۆژی چوار روپیەم وەردەگرت[1]، یانی زیاتر لە کرێکارێکی ئاسایی، سەرەڕای خواردن و نوستنیش.

---

[1] روپیە: دراوێکی هیندی بووە، کە ئینگلیزەکان عیراقیان گرت لە باتی دراوی عوسمانی خستیانە بازاڕەوە و کاری پێدەکرا، لە کڕین و فرۆشتندا، بە [illegible] وردتر (عانەو پیسە) بوو دوایی کە حکومەتە عەرەبییەکەی

هەفتەی جارێك یا دوو دادەبەزیمە بەغدا، هەر لەو ڕۆژانەشدا برادەرێکی سناڵییشم (حەمە غەریبی بەرتەکیە) هاتە بابوشێخ و تیا دانیشت، بەهۆی ئەمەوە زیاتر هاتوچۆی ئەو ناوەم دەکردو سەردانیم دەکرد، حەمە غەریب لاوازێکی ڕەشتاڵەی کورتە بالابوو، ژنەکەی (شەمە)ی ناوبوو، سەرەتا هەر لەو خانەی ماڵی ڕەحمەی لێبوو ئۆدەیەکیان گرت، دوایی چوونە خانێکی تر لەلای قوتابخانە سەرەتاییەکەی بابوشێخ.

ئا ئەم خەڵکانەی تێکەڵیان دەبووم و لە نەکیاندا دەژیام، بوونە هۆی ساڕێژکردنی زامی غەریبی و هەست بەتەنیاییم، بگرە زیاترو زوو زوو بچمەوە سەر هونەری مەقام و ئەو گۆرانییانەی ببونە بەشێك لەبیرو هۆشم و چاوم تێیان بریبوو.

شتێك لێرەدا هەیە کە دەبێ بیلێم، ئەویش ئەو خوو و عادەتنەمە کە بە درێژایی ژیانم (هەر لەو کاتەی فامم کردۆتەوە) گوێم بە ژمارەو ڕۆژو مێژووی ڕوداوەکان نەداوەو بایەخێکی ئەوتۆم نەداونەتێ، ئەوانەم بۆ ڕۆژگار جێهێشتووە تا خۆیان خۆیان دەرخەن و ئاشکرابن، یانی داوەمنە دەست زەمانەوە... ئەمەش لە ڕاستیدا لایەنێکی سەلبی و کەمتەرخەمیەکی بەرچاوە لە ژیانمدا کە هێندەی پێویست گوێم پێنەددا، فەرامۆشمکردبوو.

عێراقیان دامەزراند ئەم جۆرە دراوەیان گۆڕی بە دینار (لە ١ ی نیسانی ١٩٣١) کە بریتیبوو لە (١٠٠٠ فلس)، درهەم کە ٥٠ فلسبوو بەرامبەر روپیەیەکبوو بەڵام لە بازاڕدا دیکردە دەعانە، یانی روپیەیەك دە عانە بوو، یەك عانەش دە پیسە بوو، یانی بەوپێیە یەك پیسە دەیکردە یەك فلس.

مامۆستا جەرجیس فتح الله، خوالێی خۆشبێ، لە (یقظة الکرد) دا (ل: ٦١٣) تاوا ئەم دراوە لێکدەداتەوە: چاپی دەزگای ئاراس — هەولێر ٢٠٠٢، بەو پێیە مامۆستا لەو ڕۆژەدا مووچەکەی ٢٠٠ فلسی عێراقی بووە لە ڕۆژێکدا)، کە ئەمە بۆ ئەو سەردەمە بڕێکی خراپ نەبوو.

ئەمڕۆ هەست بە هەندێ روداوو بەسەرهاتی خۆم دەکەم کە پەشیمانم لەوەی بەتەواوی لە کات و رۆژو سالّی خۆیدا تۆمارم نەکردون، هەرچەندە زۆریانیشم کردون بە ژێر تەپ و تۆزی رۆژگاری ژیانمەوە.

نزیکەی شەش سالّی رەبەق، لەسەر ئەم رەوتەی ژیانم (کە باسمکرد)، مامەوە... بەڕووی بەغدادا کرامەوەو بەغداش دەرگەو کووچە و کۆلآن و شەقام و بازاڕەکانی خۆی بەڕوومدا خستە سەرپشت، لەو سەردەمەدا بەهۆی بچووکی شارەکەوە کۆلآنی وا هەبوو لە رۆژێکدا دوو یا سێ جار پێیدا رەتدەبووم، بە پالّ ئەمەوە زیاتر ئۆگری هونەرەکەشم دەبووم و خووم دابوویە، ئێواران لە کەمپەکە لە تەك برادەرەکانم کە دادەنیشتین... دەستم پێدەکردو دەمچریکاند، ناوم کەوتە ناو ناوانەوە گوایە (دەنگخۆش و مەقامبێژم) ئەو دانیشتنی ئێوارانە وا پەرەی سەند کە سەرکارو سەرۆك بەش و گەورەکانی پرۆژەکەمان لە رۆژانی هەینی دا دەعوەتیان دەکردم و سووکە ئاهەنگمان دەگێڕا.

لەلای خۆشمەوە، کە دادەبەزیمە بەغدا، بەدوی شارەزاو مەقامبێژەکانی ئەو شارەدا وێلبووم و دەسووڕامەوە، زۆریانم لە چایخانەو مەقهاکانی بەغدا ناسی و دەچوومەلایان، هەندێکیشیان لە بۆنەو موناسەبە ئایینیەکاندا.

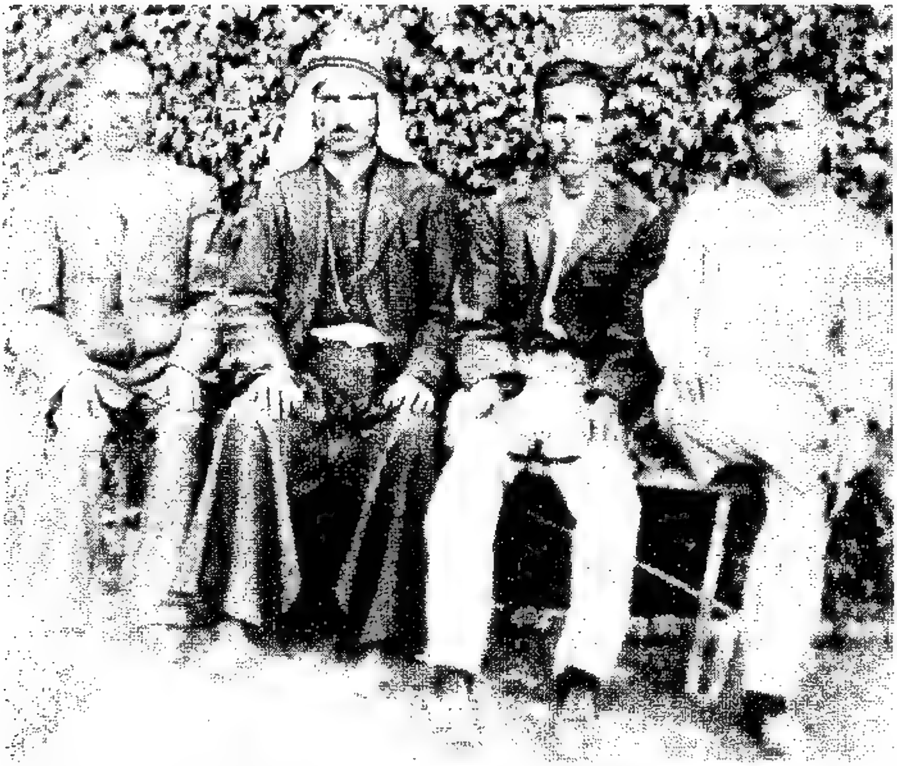

لەراستەوە: (عەلی مەردان، فەقێ محەمەد زەنگەنە، محەمەد رەزا مەحمود زەنگەنە، محەمەد شەریف عەزیز زەنگنە)

ساڵی ١٩٣٥ لە باخچەی مەلیك غازی لەبەغدا کە ئێستا ناسراوە بە (حدیقه الامه) لەگۆڕەپانی (التحریر)

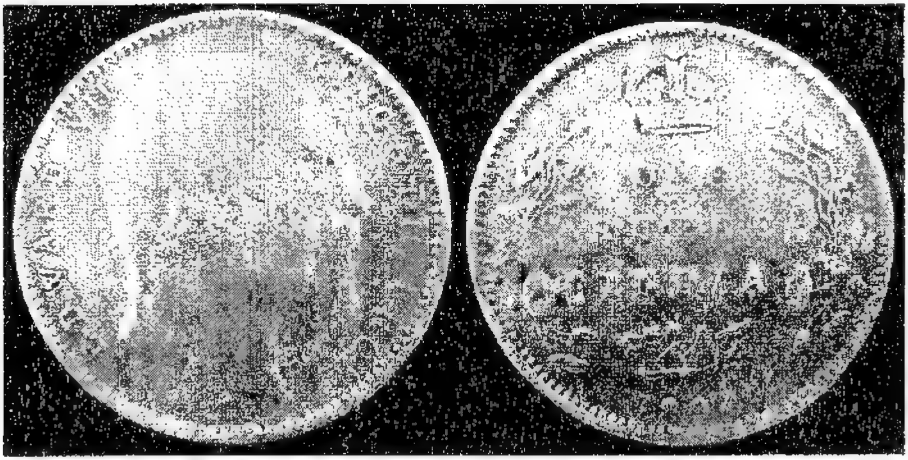

پارەی ئەو سەردەمەی کە عەلی مەردان هاتۆتە بەغدا ــ رووپیەی کانزایی ــ بوو.. بەڕێکەوت مێژووی دەرچوونی ئەم رووپیەیە لەگەڵ مێژووی لەدایکبوونی عەلی مەردان یەکە "١٩٠٤"..

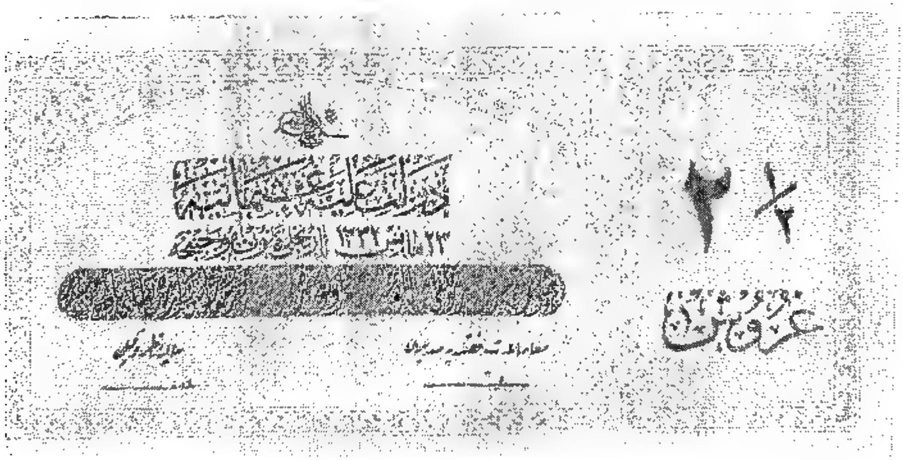

ئەم پارەیە کە پێی دەگوترا "قروش"، وردەی رووپیەکەیە لەکاغەز دروستکراوە..

ئەم دوو پارەیە لە ئەنتیکەخانەی قەڵا وەرگیراوە کە خاوەنەکەی "خاتەی یونس"ە.

رۆژەوەبوونێك

شەوانە لە کەمپەکەماندا لە هەنێدی گەشت شەوێ کردبوومانە عادەت، کۆڕی گۆرانی و مەقاممان دەگێڕا، برادەرانی کرێکارو هاوەڵانی کوردمان گرد دەکردەوە تا شەوانێکی دێر بەردەوام لەو بەزم و رەزمەدا بووین.
لە نێو ئەوانەدا ئەندازیارێکی ئینگلیزی بە جۆش و خرۆشێکی زۆرەوە بەشداری دەکردین، شەوێك لەو شەوانەدا هاتە لامەوەو هەواڵی ئەوەی داسێ کە: بەمزوانە کۆمپانیایەکی تۆمارکردنی قەوان دێتە بەغداو نوێنەرەکەیان برادەرمەو ئەگەر مەیلت لێیە باهەندێ لەم مەقام و گۆرانیانەی دەیانڵێیت، لەسەر قەوان بۆت تۆمار بکەن.
بەڕاستی کەیفم لەم پێشنیارەی ئەندازیارە ئینگلیزەکە هات، زۆرم لا باشبوو و ئارەزووم پیشاندا.
سەرەتای ساڵی ۱۹۲۱ بوو، رێك مانگی کانوونی دوو، لە وەرگرتنی مووچەی هەفتانەماندا کە (۲٥) رووپیە بوو، برادەرە ئینگلیزەکەم هاتە لامەوەو بیری خستمەوە کە سبەی هەینییەو قەرارە کە کابرای نوێنەری کۆمپانیاکە ببینین.
لە خۆشی دا نەمزانی ئەو رۆژەم چۆن لێ رۆی، گەلێ خۆشحاڵبووم بەوەی دەنگم تۆماردەکرێ و دەچێتە سەر قەوان.

بەسواری جۆرە عەرەبانەیەك چووین کە پێیاندەوت (گاری)، گەیشتینە ئاستی (شەقامی ئەمین)ی ئیستاو لە نێزیك یا نێوان (حیدرخانە) و (میدان)دا... لەوێ چووینە ئوتێلێك بەناوی (الهلال)و برادەرەکەم هەواڵی کەسێکی پرسی بەناوی (حلیم حقی) کە نوێنەری کۆمپانیاکەبوو و چووینەلای.

بەخێرهاتنێکی گەرم کراین و برادەرەکەم منی وەك هونەرمەندێکی دەنگخۆش پێشکەش کرد، ئەویش گەلێ لە خۆی بۆوەو باسی ئەوەیکرد کە چۆن وێڵی هونەرمەندی چاك و دەنگی خۆشن، دیسان خۆشهاتنی کردین و داوای لێکردم کە شتێکی بۆ بڵێم.

شتێکم لە ئەڵڵاوەیسی و ئای ئای بۆ وت، کابرا زۆر لە دەنگ و شێوەی وتنەکەم کەیفخۆشبوو و گەشایەوە... ئیتر ئەوەبوو کە مەقامی (ئای ئای) بەشێوەی باجەڵلانییان بۆ تۆماکردم، بەدوایدا (ئەڵڵاوەیسی)ش.

تۆمارکردن لەو رۆژگارەدا لەسەر تەلێك دەکرا کە (سیم) یان پێدەوت، لەسەر لوولەیەك دەپێچراو دەخرایە ئامێرەکەوە، لە کاتی تۆمارکردنیشدا، ئەو سیمە دەچووە سەر لوولەیەکی ترو دەنێردرا بۆ دەرەوەی وڵات تا دەنگەکە لەسەر قەوان چاپکرێ، سەرەتا تەنیا لە بەریتانیا ئەم کاری چاپکردنە دەکرا، کۆمپانیاکەش لە بەغدا بەناوی (His Masters Voice) کە لەناو خەڵکیدا بە (ابو الکلب) ناسرابوو[1].

1- لە ١٨/ نیسانی/ ١٨٧٧ زاناو شاعیری ئینگلیزی (شارل کروس) داوایەکی پێشکەش بە ئەکادیمیەی زانستی بەریتانی کرد، دەربارەی ڕێگەیەکی نوێ بۆ تۆمارکردن و پاراستنی ئەو دەنگانەی بە گوێ دەبیسترێن... بەناوی خۆیەوە.

ئا ئەمە سەرەتای پەیدابوونی (فۆنۆگراف) بوو.

هەر لەم حەلانەشدابوو کە (تۆماس ئیدسۆن) ١٨٤٧ - ١٩٣١، کە زانایەکی فیزیایی ئەمریکایی بوو، ئەویش هەمان داوای دایە هەر ئەو دامەزراوە زانستیەی لەندەن تا داهێنراوێکی هەر لەو چەشنەی کروس (فۆنۆگراف) بە ناویەوە تۆمارکرێ. =

ئەوەی دەشێ لێرەدا بیڵێم و فەرامۆشی نەکەم، ئەوەیە کە لە کاتی گۆرانی و مەقام وتنەکاندا، ئەندامانی تیپی مۆسیقاکە گشتیان جورلەکە بوون، دەورو بەری پێنج کەس دەبورن، لیهاتوو شاردزا، چاپووك و وریا، بەو ئاواز و مەقامانەی دەموتن ئەوان

= جۆرێ تۆمارکردنی دەنگەکەنیش بریتی بوو لە (سیم)ی پێچراو لەسەر لوولەیەك دوایی ئەم فۆنۆگرافە پەرەی پێدراو (گرامافۆن یان داهێنا بۆ لێدانەوەی ئەو قەوانانەی (دەنگ)ەکانیان لەسەر تۆمار دەکرا... لە کات و شوێنی خۆیدا داهێنانێکی گەورەو کاریگەر بوو لە رەوتی شارستانییەتدا، وەرچەرخانێکبوو لە دنیای هونەرو مۆسیقاشدا، خەڵکی بە پەرۆشەوە هەوڵی کرین و دەستخستنیان دەدا ت ساتەکانی بە خۆشی پێ بەرنەسەر. =

=ئەدیبان و شاعیران سەدان بابەت و شیعریان لەسەر نووسیوەو پیاباندا هەڵداوە: لای خۆشمان مامۆستا شاکیر فەتتاح لە سییەکانی سەدەی پێشوودا چیرۆکێکی دەربارەی نووسیبوو (گرامافۆنەکەم چۆن کری). مامۆستا مستەفا نەریمانیش لە بیرەوەریەکانیدا باس لە داهاتنی ئەم داهێنەرە دەکات لە شاری کفری و دەڵێ: (وابزانم ساڵی ۱۹۳۳ بوو ئەکبەری چاپچی گرامافۆنێکی هێنا، شار حرۆشا، گەورە و بچووك روویانکردە چایخانەکە: لە دەرەوە تەختی دانابوو، ئەروانین سندوقێك دانرودو دەمێکی گەورەی پێوەیە. رۆژی لە خەڵکەکە کردووە، لە ناویەوە بە دەنگێکی فرتاسك -- تۆلێ لێ لێ ئەبێژی... ئیمەی مندالٚ دەستمان کردە چەپڵە لێدان و هەڵپەرین، پیاوەکانیش واقیان ورمابوو، ئەوانەی سەر بە مزگەوتبوون بە دژی مرسوڵمانێتیان دانابوو!!

(بیرەوەریەکانی ژیانم – مستەفا نەریمان .. ل ۲۸ أ)..

لەتازەترین دەنگوباسی مێژووی گرامافۆن ئەوەیەکە:

بەر لە (فۆنۆگراف)ەکەی کروس و ئێدسون بەچەندە ساڵ، زانایانی ئەمریکایی لەپاریس ئامێرێکی تۆمارکردنی دەنگیان دۆزیوەتەوە، کەلە ۱۸۷۷/۱۱/۲۱ واتە ۳۰ ساڵ بەر لە (تێلگراف)ەکەی ئێدسون دەنگێکی دەچرکەیی دۆزراوەتەوە کە لە ۱۸۶۰/۹/۹ تۆمارکراوە. ئەم ئامێرە توانیویە دەنگەکە تۆمار بکات بێ ئەوەی بتوانێ بڵاویکاتەوە، بەڵام ئەوەکەی کروس و ئێدسون دەیتوانی تۆماریش بکات و بڵاویشی بکاتەوە..

ئەو ئامێرە (ئیدوارد لیۆن سکات دومارتینز ڤیل) دایهێناوە: لە زورنایەك پێك هاتووە کە بەقەڵەمێکی کانزاییەوە بەستراوە، ئەو قەڵەمە شەپۆلە دەنگییەکان لەسەر کاغەزێك کە بەدوکەڵی چرای زۆن رەشکراوە دیاریدەکات، شارەزاکانی ئامێر توانیویانە قەڵەمە مەجازییەکەی ئەو سیستمە بەشێوەی دیجیتاڵی دروستبکەنەوە.

(بڕوانە: هاوولاتی هەفتەنامە ـ ژ ٤١٠، ٢٠٠٨/٤/٢، ل ۱۱ سلێمانی).

سەرسامبوون، خێرا خێرا پرسیاریان لە پلەی ئاوازەکان وئەو ناوچانەی لێـی دەوتـرێ دەکرد.

بەجۆرە وردە وردە هونەر، بەتایبەت مەقامبێژی، دەستی دەگرتم و لە کاریاندەکردم... بازاڕی مەقام لەوڕۆژەدا گەرمەیبوو، (بەستە) هێندەی مەقام بـاوی نـەبوو، شـوێنی مەقامبێژیش لەو سەردەمەدا لە بەغدا چایخانەکانبوو، کە بە (المقـاهی البغدادیـە) ناو دەبران... ئەم شوێنانە جگە لە مەقام شوێنی کولتوورو فۆلکلـۆری میللیـشبوون وەك هەقایەتگێڕانەوە کە هەقایەتخوان بە بـەرزەوە بەرامبـەر خەڵکەکـە دادەنیـشت، بەزمانێکی تەڕو پاراوو سەرنج ڕاکێش چیرۆك و هەقایەتە ئەفسانەیی و کۆنەکانی بۆ دەگێڕانەوە، بەشێوازێك سەرنجی هەموانی بۆ لای خۆی ڕادەکێشا.

هەرچەند لەو ڕۆژانەدا بەغدا شارێکی ئەمەندە گـەورە نـەبوو، بـەڵام گـەلێك لـەم چایخانانەی تێدابوو، زۆربەشیان کەوتبوونە نێوان (حیدرخانە و میدان)ەوە، ئەو نـاوە سەنتەری شارەکەبوو و چڕوپڕترین ناوچەی بوو. بۆ گوێگرتن لە مەقام و شـارەزابوون لێی، بەتایبەت دوای تۆمارکردنەکـەی ئـەم دواییـەم، کەوتمـە هامـشۆکردنی ئـەو چایخانانەی باسمکردن، کەمێکبوون ئەوانەی بە باشی دەیانزانی و شـارەزایی باشـیان تێـدا هـەبوو، منـیش خـۆم پێدەناسـاندن و وردە وردە دەبوومـە ناسـیاوو هـەتا برادەریشیان... ئەوانیش (وەك دەرکەوت) حەزیان بە بیستنی من دەکردو بـاش بـاش گوێیان بۆ ڕادەگرتم، کار بەوە گەیشت کە ئەوان زۆریان لێدەکردم تا سەردانیان بکەم و بۆیان بڵێم!!

بەتایبەت هەندێ مەقام کە دەموت ئەوان نەیانبیستبوو یان بە باشی نەیاندەزانی.

بەجۆرە ساڵانێکی پڕ لە خۆشی و ناخۆشیم لە نێوان هنێدی و چایخانەکانی مەقامـدا لە بەغدا ڕاگوزەراندو گڕەی کڵپەی تەنووری داخـراوی دوری و غـەریبایـەتی زوو زوو

ئەو شنەی شەماڵە فێنکەی مەقام وتن و چایخانەکانی لێ دەکردمە دوزەخ.[1] ئینسان هەمیشە هەر چاوێکی لەلای سەرچاوەی یەکەمە لە ئالوودەیی و کەس و ناسیاوو ئازیزانی، عەرەب دەڵێ: (وما الحب الا للحبيب الاول).

---

[1]- ئەو کاتەی ئاوا لە بەغدا مامۆستا بە (مقامي البغدادية)وە دەگەڕاو عەوداڵی هونەری مەقامات و ئاواز و مۆسیقا بوو، دەبینین لە سلێمانیش بزوتنەوەیەکی هونەری گۆرانی و مۆسیقا لە سەرەتایدا بوودو لاوانی ئەو کاتە خەریکی پێکهێنانی تیپی مۆسیقا بوون. (یەکەم تیپی مۆسیقا لە سلێمانی لە ۱۹۲٦ دامەزرا، ئاڵەتەکان ۱٦ پارچە بوون، قوتابیانی مەکتەبی یەکەم تەمسیلیەیەکیان لە ماڵی شێخ بابە عەلی پیشاندا، بە پارەکەی ئاڵەتەکانیان کڕی، ئەمەش ناوی بەشداربوانی ئەو تیپەن لەگەڵ ئاڵەتەکانیان:

ا- شاکیر فەتتاح: کلارنێت.

ب- ساڵح عەلی: ترامپێت.

ج- فوئاد قەفتان: دەهۆڵ.

د- ئەحمەدی میرزا عارف: هۆڕن...هتد

بۆ زیاتر بڕوانە: (ئەکرەمی مەحمودی ساڵحی رەشە: شاری سلێمانی، بەرگی دوو ۱۹۸۹ بەغدا. ل ٤۳٦) . لە لایەکی دی مامۆستا (عوسمان شارباژێڕی) دەربارەی جوڵانەوەی هونەری مۆسیقا لە سلێمانی چاوپێکەوتنێکی کردووە... باسەکەی دەڵێ: (عەبدولواحید کوڕی حاجی مستەفا ۱۸۸٦- ۱۹۷۳ کە لە سلێمانی لەدایك بووە، ئەفسەرێکی مۆسیقای عوسمانیەکان بووە، دوایی هاتەوە سلێمانی تیپێکی لەسەر نۆتەی تازە دامەزراند، لە ماڵی خوجەفەنی نیزیك مزگەوتی گەورە. پەنجا قوتابیەکی هەبووە، لەوانە شاکر فەتتاح، رەفیق چالاك... ئینگلیزەکان تێکیاندا، مامۆستا شاکر فەتتاح دەڵێ: ئەو تیپە ساڵی ۱۹۲٦- ۱۹۲۷ بوو، کە شانۆگەری - نیرۆن - پێشکەش کرا، بڕێ پارە کۆکرایەوە، چەن ئامێرێکی هەوایی مۆسیقایی پێ کڕا، مامۆستا عەبدولواحید حاجی مستەفا فێری دەکردین، کە لەو رۆژەدا مۆسیقا لێدان عەیب بوو، بەڵام من یەکەم کەسێك بووم چوومە تیپی مۆسیقاوە ئاڵەتی کۆرنێت قرنێتەم دەستدایە کە فێری ببم، ئەندامانی ئەو تیپە: رەحیم کەریم، رەمزی قەزاز، جەمال و جەلال مەجید، فایەق زێوەر - بەختیار-، پرسیم: ئەی رەفیق چالاك؟ وتی ئەخێر ئەو هاوتەمەنی ئێمە نەبوو. ل: ۱٤۰-۱٤۱ (کاروانی ۱۷۸٤. ۱۹۸٤ی مۆسیقاو گۆرانی لە سلێمانی - عوسمان شارباژێڕی - رۆشنبیری نوێ، ژ ۱۰٦ ساڵی ۱۹۸٥ بەغدا، بەڕێوەبەرایەتی گشتی رۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی).

عەیامێکبوو لە کەس و کارم ببوم، هەندێ شتم لەیاد نەمابوو، وەیشوومەی رووداوو بەسەرهاتە تفت و تاڵەکان لەسەر لاپەڕەی بیروهۆشیان سڕیبۆوە یا... رەشیانکردبۆوە، ئادەمی ئاوایە، خۆ جاروبار ئەو سڕینەوەو لەبیر چوونەوەیە نیعمەتێکەو بێ ئەو ژیـان شکستدێنێ.
ئارەزووی بینین و سەردانی کەس و کارو وڵات لە مێشك و دڵمدا ورووژاو بڕیارمدا کە چاوو دڵم رۆشنکەمەوە بە دیداریان.

❊ ❊ ❊

سەر خۆم هەڵگرت و راست چوومە بەغداد
بێ کەس بێ پارە بێ قەوم و ئیمداد
بەبێ پارەو پوول گیرفان چۆڵ و هۆڵ
سەر لە گریان وحەزین و کولۆڵ
بێ ئیش و بێ کار ئەسوڕامەوە
بە سکی برسی ئەگەرامەوە
رۆژێ رێم گرتە بەر بۆ هنێدی
بوومە ئیشکەری ئینگلیزو هیندی
زۆر چاك دەستم کرد من بە ئیش کردن
بە ژینێکی خۆش وەخت رابواردن
بۆ خۆم مامەوە ئەم پێنج شەش ساڵە
ئیسراحەتم کرد لە شەقی خاڵە

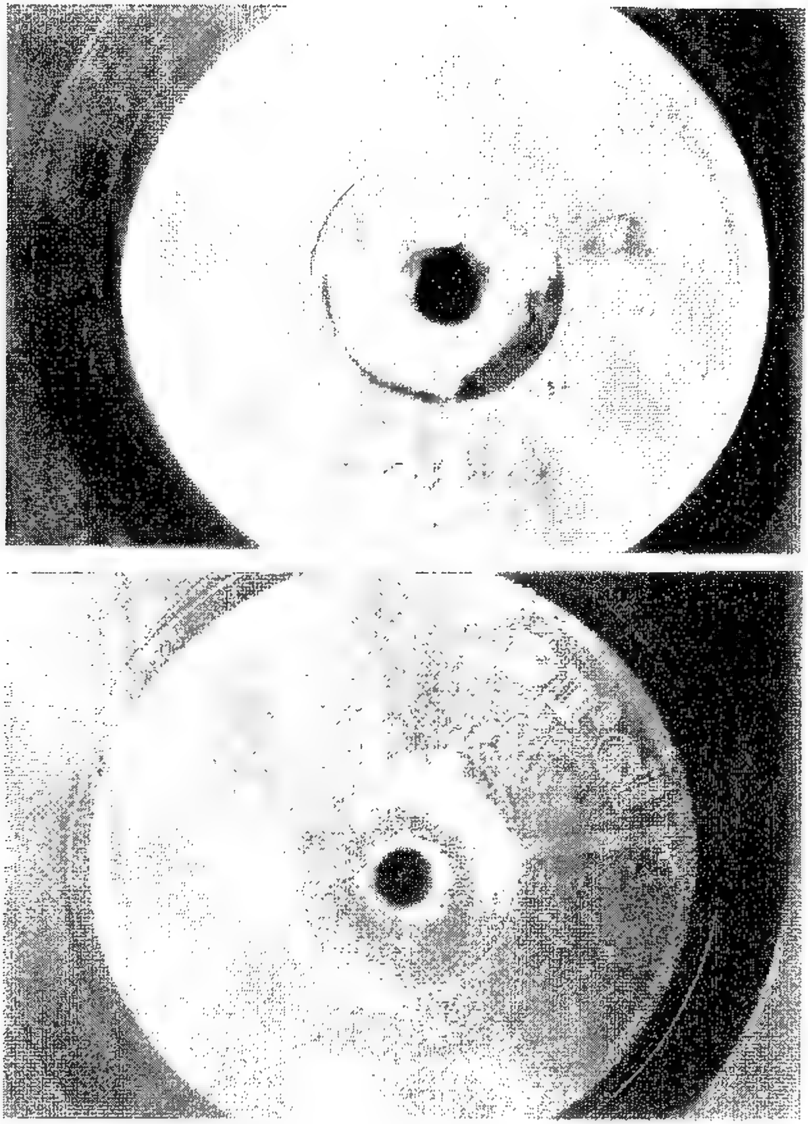

قەوانە تورکیەکانی دەنگی عەلی مەردان...

ڤۆریات لەگەڵ نەمان عەشەو گوێزم نەیلانلی قزی

جارێکی تر لەیلان

هەر کە گەیشتمە کەرکوك چوومە سەردانی خزم و خوێشانم، لێرەوە چوومە لەیلان. دایکە خۆشەویست و میهرەبانەکەم و تاقە خوشکە ئازیزەکەم، عەیامێکبوو شەیدای باوەشی گەرمی دایکم بووم و ئارەزوومەندی سۆزو خۆشەویستی خوشکەکەم دەکرد... هەمیشە لەبەر چاو و دڵم بوون، وێنەو روخساریان لە خەیاڵم ددرنەدەچوو، تەمی تەنیایی بەغدایان بۆ دەڕەواندمەوە. لەهەر داماوی و قۆرتێکدا کە رێگەی سەختی ژیانمیان لێدەگرت، پاڵپشتم بوون و تارماییەکانیان لەبەر چاوم هانیاندەدام بۆ خۆڕاگرتن لە دوورەوڵات.

لەم سەردانەمدا، لەماتە گرنگ تر ئەوەبوو کە بە گیرفانێکی پڕو دەستێکی سەنگینەوە هاتمەوە لایان، بڕە پارەیەکی باشم بۆ گردکردبوونەوە... روپیەکان گیرفانمیان هەڵاوساندبوو.

لەپاش ئەمان، ماڵی (عەلەی موراد) یەکەم ماڵبوو پێم تێنا و تێیدا بەخزمو ناسیاوو برادەرانم شادو شوکور بوومەوە، نازانم چۆن باسی ئەو پێشوازییانەکەم کە چۆن باوەشیان بۆ گرتمەوەو بەدەورمدا بازنەیانبەست، هەروەك من لە ئاسمانەوە بۆیان داباریبم.

بەر لە خۆم، هەواڵی هاتنەوەکەمیان پێ گەیبوو، بەلای منەوە بڵاوبوونەوەی قەوانەکانم لەناو خەڵکیدا، کاری خۆی هەبوو لەمەدا، گەلێ دۆستانی تریشم هاتنە سەردانم، لەوانە: مەجیدی مەلاو قادر سەعدون.

لە زۆر بابەتەوە باس و خواسەکانمان دادەمەزراند، بەغداو ژیان لەو شارەدا، چۆن دەژیم و چ کارەم؟ گەلێ پرسیاریان لێدەکردم وزۆر شتیشم لێ دەبیستن.

خاڵۆ ژنیشم وەك هەموان گەشایەوە بە بینینم و خۆشحاڵبوو بەوەی لە وەزعێکی باشدا دەیبینیم. ئەوەی تازەبوو بەلامەوە ئەو هەواڵەبوو کە شێخ عیززەدینی تاڵەبانیەك لە لەیلاندا بوو، دەیویست خوشکەکەم بخوازێ، ناردبوویە داخوازی... بەڵام جارێ من لەم کارە بێدەنگبووم.

چووم بۆ سەردانی خوشکم و دایکم
گیرفان پڕ پارە بەرچاو رووناکم
شاد بووم وەل خوشك و دایکی فەقیرم
لاوێکی گەنج و چاپۆك و ژیرم
لە پڕ منداڵێ لە دەرگای دا هات
کاك عەلی مەردان دوو میوانت هات
مەجیدی مەلاو قادر سەعدوونە:
بەخێر بێیتەوە ئەحواڵت چۆنە
یاخوا بەخێر بێن مامی شیرینم
زۆر چاك ئەزانن چەند دڵ برینم
خوا دەرگای خێرت لێ بکاتەوە
عەزابی خاڵت لەبیر باتەوە

ئێمە هاتووین بۆ داخوازی خوشکت
قسەی راسست... پێم بڵێ فکرت
داوای خوشکت ئەکا کاک (شێخ عزەدین)
پیاوێکی باش و بە نوێژو بەدین
ئەو شێخ من مسکێن قەت بە یەك ناگەین
باشە لە پاشا پرسیارێك ئەکەین
هەڵسام چوومە لای (محبوب) رەحمەتی
ووتی بەخێر بێ ی چۆن بوو وا هاتی
هاتن داخوازی ئەکەن خوشکەکەم
منیش وا هاتم پرس بە تۆ ئەکەم
خاڵم لەولاوە ووتی رێ نادەم
هیچ وەختێ من کچ بە شێخێ نادەم
ووتی خوشکەکەت بۆ ئەدەم بە ژن
تۆش بە خۆڕایی تۆراوی لە من
ئەمەم بیست ووتم: خاڵم گۆڕراوە
تف و تێ هەڵدان ئیتر براوە
خواحافیزیم کرد دەرچوومە دەرێ
توخوا برا لە باش فیکرم دەرێ

لە وەڵامی داخوازیەکەی شێخدا وتم: ماوەیەك لێم گەڕێن تا بیری لێ بکەمەوە، پرسی و رایەك لە تەك دایکمدا بکەم ئەوسا بڕیار بدەین.

سەردانی ماڵی خاڵۆمکرد، تایبەتبۆ لای (مەعبوبە)ی خاڵۆژنم، ئەو ئافرەتە دڵپاکە هەستناسکە ڕەفتار شیرینە، تا پرسێك لە بارەی داخوازیەکەوە بەویش بکـەم... بـەلاّم لێرە لەتەك خاڵۆمدا ڕووبەڕوو بووینەوە، هەر کە بە باسەکەی زانی گـورج وتـی کـە ئەو بەم کارە ڕازی نیەو بڕیاری داوە کە کچ بەو شێخانە نەدات، چونکە ئەو کچەکەی داناوە بۆ (مارەیی) بۆ من، ئەگەر ژنم هێنا.

جا وا پێکهاتین کە باشترواتە چاو هەڵخەمو کـچێکی لـەبار و شـیاو بدۆزینـەوە تـا بیخوازم و خوشکەکەم لە مارەییدا بدەم.

ماوەیە لە لەیلان لە ناو خزم و کەسدا مامـەوە، نـاو بـەناو سـەردانی کەرکوکیـشم دەکرد، بۆلای برادەرو ناسیاوان، کۆمپانیای (ابـو الکلـب)یـش لـە بەغـدا هەرچـی قەوانێکی من هەبووە گشتی دابەشکردبوو و لە بازاڕدا نەمابوون، بۆیە بەپەرۆشـەوە لەدومدەگەڕان تا هەندێکی تریان بۆ تۆمارکەم.

رۆژێك دەمەو عەسر بوو، لە لەیلانبووم، ئەودنـدەمزانی دەنـگ و هەرایـە داکـەوت، منالاّنی ئاوایی بەیەکا دەهـاتن و ڕایانـدەکردو هـەموان ڕووەو ڕێگـەی کـەرکوکیان دەڕوانی.

یەکەمجاربوو ئوتۆمبیلێ ڕوەو ئاوایی لەیلان لە دوورەوە دەهات، خەڵکی زۆریـان لـەلا سەیر بوو... تومـەز نێرراوێکـی کۆمپانیاکـەی منـە، کابرایـەکی ئەرمـەنی نـاوی (همبەرسۆمیان) بوو، لە دومهـاتبوو کـە بەپەلـە لـە تـەکیا بـچمەوە بەغـدا بـۆ تۆمارکردن.

بۆ سبەی، ماڵ ئاواییم لە لەیلان و خەڵکـە خۆشەویـستەکەی کـردو گەڕاینـەوە بـۆ بەغدا.

❊ ❊ ❊

نزیکەی دوو هەفتە دەبوو کە هاتبوومەوە، بەڕێکەوت لە بابوشێخ بەهەندێ ناسیاو گەیشتم، هەواڵی لەیلام لێپرسین... بەلاّم هەواڵ و وەلاّمیان وەك بروسکە ماڵی بەتەپڵی سەرمدا، ورو کاسیانکردم !!

ــ "خالۆت خوشکەکەتی داوە بە شێخ عیزەدین !! "

هەروەك عادەتی خۆی، کابرا مارەیی خوشکەکەمی نابووە باخەڵی و بۆخۆیی بردبوو، ئەوەی بیرم لێنەدەکردەوە ئەمە بوو، چۆن کابرا ئەمەیکرد؟! خۆ ئەو بڕیاریدابوو کچ بەو شێخانە نەدات و کچەی دانابوو بۆمارەیی من؟!... سەرباری گشت ئەمەش خوشکە بەستەزمانەکەم خۆی حەزی بەم شووە نەدەکرد، لووتەلاّ بوو لێی،... ڕۆژانێکی زۆرم بە ئەهرو خەمەوە بردەسەر، داخم بۆ سپڵەیی و ناپیاوی خاڵۆم دەخوارد کە بە هیچ چاوی تێر نابێ، مەراقیشم بوو بۆ بەدبەختی و چارەڕەشی خوشکەکەم، کە بەبێ حەزوئارەزووی خۆی بەشوویانداوە.

بەیانیەکی هاوینبوو، پاش دووساڵ لەمە، کت وپڕ کاتێکم زانی خاڵۆم لێ پەیدابوو و بووە میوانم، پاش سلاّوو هەواڵپرسین، جارێکی تر وردە وردە مەبەستی خراپی خۆی پیشاندامەوە، کەوتەوە کروزاندنەوە لالاّنەوە، هەرچیێکی شکبردووە لە دەستی داوەو مایەپووچ دەرچووە. لەم دنیای ڕۆشنەدا خاوەنی ڕووپیەیەك نیە... ئێستەش بە ئەمای هەندێ پارە هاتووەو دەبێ من دەستی خاڵۆی خۆم بگرم و لە پاداشتی ئەمەشدا (نەجمە)ی کچیم لێ مارە دەکاو دەمداتێ... ئەو پارەیەش کە دەیدەمێ (مارەییەکەیبێ).

دیسانەوە منیش بڕوام بە کروزانەوەو زمانلووسی خاڵۆم کردەوە، کەوتمە کۆکردنەوەی بڕێکی باش لەم و لەو، لە کرێکارەکانی هاوەڵم و هەندێکیش کە خۆم پاشەکەوتم خستبوو گشتی کردبە سێ سەد ڕووپیە، کردمە دەستیەوەو دامێێ و گەڕایەوە، بەو هیوایەی کە دوای سێ ڕۆژی کە بە بووکی کچەکەیم بۆ بهێنێتە بەغدا... ئەو

گەڕایەوەو منیشی لە دەریایە بیرو خەیالاتی ڕەنگاو ڕەنگدا جێهێشت، بەو گفتەی (هەر سێ ڕۆژو لەتەك خۆمدا بۆتی دەهێنم) مەستببووم.

سێ ڕۆژ تەواو بوو، هەرچاوەڕوانبووم، ئەمجارە خۆم بە (زاوا) دەزانی، ئامادەو موهەییا، ڕۆژان تێدەپەڕی... دوو مانگی تەواوی بەسەرداچوو، بێ ئەوەی خاڵۆم لە کونێکەوە دیاربێ، کەوتمە گومانەوە لە کردەوەو بەڵێنە درۆیینەکانی، لەولاشەوە عەلەی موراد نامەیەکی بۆ نووسیبووم و دەیوت: خاڵۆت نەجمەی کچی داوە بە (جەبار) و لێی مارە کردووە!! وەك گەردەلوولێکی هاوینە ئەم هەواڵە بەخۆیەوەی پێچام و لوولیدام، هەرچی لە هۆش و خەیاڵمدا سەریەکم خستبوو رایماڵی و تەفرو توونایکرد... کەم کەمیش لەسەر تەختی مێشکم کاڵی دەکردەوە، بەڵکو دەیسڕیەوە، لەولاشەوە لە قووڵایی دەروونمدا بە حوجەجەتی ئەم ناسۆرە تالانەی رێگەیان پێدەگرتم، خشتێك دەنرایە سەر بناغەی ئەو تەلارە هونەرییەی کە لە دامەزراندنیدا بووم... ئاوایە، لە ژان و ئازارەکاندا شتی زیندو دێتەدی.

هاتمەوە بەغدا بۆ سەر ئیشی خۆم
جێ ی تر شك نابەم من بۆ کوێ بڕۆم
دوو هەفتەبەدوا خەبەرم زانی
لە ... دوو کەسی خەڵکی لیلانی
لەو هەفتە خاڵۆت خوشکتی دایە شو
ئالدم هەفتەشا بە بووکێنی چوو
خاڵم بێ پرسی خوشك و دایك و من
بە شیربایی خوشك کە بۆم بێنێ ژن
دو سالێ بەسەری ئەم ئیشا رابورد

قاری دڵ[1] کەم کەم لەحیتی خۆی دادەبڕد
وەختە هاتی مبارەکە چووە مەنیش نەڕیەدەر
زۆر چاک گوێم شۆڕ کرد عەینی وەکوو کەر
تو مەبەس خاڵۆتمان ئیفلاسی کردووە
هانای بۆ دۆست و دوژمن بردووە:
هەستم بچمەوە گیانی خوارزاکەم
بەشکوو هەوڵ دەم قیلێکی لێ بکەم
هەستم برۆمە لای عەلی مەردان
جارێ تر وەلیا ببەستم پەیمان[2]
خەبەریان دامێ ڕۆژێ لە ناکات
کاک عەلی مەردان تەشریف خاڵۆت هات
وای ڕت ڕاپەڕیم سەعاتەن ناوکم کەوت
بەرچاوم ڕەش بوو شەشم بوو بە حەوت
بزانە ئەمجارە چۆن بمخاتە هاوەن[3]
هەردوو پێم زۆر چاک بدا لە پێوەن
پێم بڵێ ئیشت چۆنە گوزەران
قەت ئیحتیاج نەبی بە داو دەرمان
دیارە لێم هێجزی گرتێم دایە شوو
ئەو چوو بۆ ماڵ خۆی ئینجا نۆرەی تۆ
هاتووم بۆ پارە چێشتی پێ بکڕم

---

[1] قاری دڵ: قەهری دڵ، پەژارە و خەمی دڵ.

[2] وەلیا : لەتەکیا، لەگەڵیا.

[3] هاوەن: دەسکەوان، شتی ڕەق یا وشکی تێدا دەکوترێ

تاکوو مارەی کچ خۆمت لێ بېڕم
منیش هەستام بانگ پوورە ڕەعنام کرد
ئەمەی کە بیستتان باسم لەلای کرد
دایە ڕەعنا هات زۆر بە گەرمەوە
کە خاڵۆمی دی کەوتە شەرمەوە
پێی وتم مەردان خاڵۆت پیاوچاکە
داناو ئاقڵ و لە فیکرا تاکە
چۆن دەڵێی خاڵۆم ئاوا غەدری کرد
بە تەعەدداو لێدان دەربەدەرمی کرد
مادامێك کچ خۆی بۆ تۆ ئەهێنێ
هەر قسەیەکی سەد لیرە دێنێ
هەڵسە ئازا بە پارە پەیداکە
مەردایەتی وا هیچ خزمێ نایکا
هەستام چوومە لای برادەرەکان
عەمەلەو ڕەفیق باخەوانەکان
دەڕوپێ لەم، ئا سێ ڕۆپێ لەو
لێم حەرامکردن چ خواردن چ خەو
بیست لە میم ڕەعنا و پەنجاش لە مێردەکەی
شیربابییم ئەبێ هەمووم بۆ جەمکەی
سێ سەدم جەم کرد دامە میم ڕەعنا
ئەویش زۆر جوان لە جزدانی نا
دایە ڕەعنام و خاڵۆیی نازدار
ڕێیان گرتەبەر یەکسەر بۆ بازاڕ

ئێوارە دایکە ڕەعنا هاتەوە
منی دی کەنی جوان گەشایەوە[1]
لە پێشان مان و نەبوونیم لێ کرد
دوو جار لێم پرسی دایە گیان چیت کرد:
بەرگی نایاب و جوانم سەن بۆ بووك
دامە دەس خاڵت بردی بۆ کەرکووك
وەلحاسڵ خاڵۆ پارەو بەرگی برد
وەعدەی سی شەوەی سەری مانگی کرد
قەول وایە کەوا سەری مانگ بووك بێ
بەسواری وڵاخ یاخود هەر بە پێ
وڵاخ نەك ماین بەشەرتێ کەر بێ
لەجێی سەیارەو شەمەندەفەر بێ
نەك بە پاسی شڕ یاخود بە لۆری
من هەوەڵ سەعات دەستم لێ شۆری
سێ شەو خەلاس و دوو مانگ بەسەرچوو[2]
ئای دایە ڕەعنا ئەمەیش لەدەس چوو
من زانیم کڵاو ئەنێتە سەرم
بەرگی قەرزاری ئەکاتە بەرم
من خاڵۆی خۆمەو زۆر باش ئەیناسم
گێتی ئەزانێ گشت قسەو باسم

---

[1] کەنی: خەنی، پێکەنی.

[2] خەلاس و: خەلاسبوو، تەواوبوو.

لە پەوڕوو کەوتم لە لقی زەوی
بەیداخی شادیم بەم تەرحە نەوی
ڕەفیقێ نامەی بۆم هات زوم گرت
مەتالەعەم کرد خۆشی مەرگم گرت
یارەببی چی بوو چیم کرد لە دەرگات
چیبوو خراپەم ئاوام بەسەر هات
باتگم کرد رەعنا دایکی شیرینم
بێ بگە هاوار شین و برینم
برادەری خۆم وا نامەی بۆم نارد
ناوی عەلی بوو کوڕی خالۆ مراد
خالە بەم نەوعە تەعەددای کردی
شیرباییی لە تۆ، بەکێ تر بردی
خالۆ بە حیلە و زمان لووسی پان
ئەم کردەوەیەی وا بە من نوان
کەسێ دوشمنی باوەکوشتە بێ
ئەگەر ئیسلام بێ ڕەحمی پێ دەبێ
ئەو پڕ بوو لە خۆڵ دوو چاوی گەشی
ئێمەش لە دنیا ماین بۆ ڕووڕەشی
گەردنی ئازاد بێ خوا عەفوی بکا
ئیشی وا غەدر کەسێ تر نەیکا...

عەلی مەردان

کچ خاڵۆزی عەلی مەردان کە ناوی 'ئەنجەمە' بوو، کە
بووبووە مارکی بیدانە عەلی مەردان؛
بەڵام نازانی لەو بڕیارە پەشیمان بووەوە..

لەو ئۆتۆمبێلەی
کە چوون لەبیتڵا
بەشداریی عەلی
مەردان

مورتەزاخانی ئەسفەهانی

٩

بەو کارەی عەرزمکردن، خالۆم بۆ چەندبارە سەلماندیەوە کە نە وەعدی هەیەو نەویژدان و نەئایین، پارەو ماڵ و تەماعی دنیا لای ئەو هەموو شتێکبوو.
لەوەتەی لە سەفەرەکەی لەیلانم گەرابوومەوە، جگە لە ئیش و کارەکەم، لایەکی ترم لە ژیان تەرخانکردبوو بۆ هونەرو گۆرانیەکانم. تا بگرە زۆر کەرەت گشت ساتەکانی رۆژم بەو هونەرەوە گرێ دەداو بۆی دەژیام، ناسۆرو مەراقەکانی رۆژگاریش کە دەهاتنە پێش زیاتر دەبوونە هەوێنی ئەم پێکهاتەیە لە هونەرێکی ئاوێتە بە تەمی ناسۆرو خەم.
لەملاشەوە پرۆژەی کارکردنەکەمان لە هێندێ بەردو تەواوبوون دەچوو، دەبوو بیر لە کارێکی تر بکەمەوە، لەو رۆژگارەدا بەغدا هەڵمەتێکی بەرچاوی لە بیناکردن و بنیاتنان بەخۆوە دەدی، لە گشت لایەکەوە بەغدا فراواندەبوو، لە بازنەی دۆست و برادەرانیشمدا ژمارەیان رۆژ لە دوای رۆژ زۆرتر دەبوو، زیاتر خەڵکانی دەوروبەر بۆکاروخۆژیاندن دەهاتنە بەغدا لە تەقەللادابوون، بەڵام نیشتەجێی و شوێنی حەوانەوەیان تەنیا بابوشێخ بوو و هەر ئەو دەوروبەرە، بێنەوەی بەلایەکی تردا بچن... منیش هامشۆمدەکردن و پێم لێنەدەبرین.

بەو نزیکانە خزمێکم هاتبووە بەغدا، لەبەری کەرخ، لەلای (صالحیە) کە دامەزراوێکی هێلی شەمەندەفەری لێبوو، ببووە پاسەوان، ڕێك و ڕاست لەو جێیەی ئێستە ئوتێلی (میلیا منصور)ی لێیە... جێیەکی سەوزی گوشادو دڵگیر، گەلێ خانووی فەرمانبەرە ئینگلیزەکانی تێدابوو، ساحەی تەنس و یاریگەی تر... ڕاستەوخۆ بەسەر دیجلەدا دەیڕوانی.

(حەمە سەعید)، کە ئەمە ناوەکەیبوو، ناو بەناو سەردانم دەکرد، بەتایبەت ڕۆژانی هەینی، زۆر کەڕەت شەوانیش لەلای دەمامەوە، کەڕەتێکیان جگە لە خۆم میوانێکی تریشی هەبوو و بەیەکتری ناساندین، ئەو ئەندازیارێکبوو لە فەرمانگەی (ئیشغال)، گەلێ کەیفخۆشبوو بەناسینم، چونکە وەك خۆی دەیوت، دوراو دور بەهۆی قەوانەکانمەوە منی ناسیبود. سندوقی قەوان (گرامافۆن) لەو ڕۆژانەدا ببووە شتێکی باو یا پێویستیەکی ژیانی سەردەمەکە، زۆر کەس و ماڵان دەیانکڕی و قەوانیان پێ لێدەدا، چاخانەی گازینۆکانی بەغدا هەریەك سندوقێك یا دووانیان داناببوو، خەڵکی بەهۆیانەوە گوێیان لە گۆرانیەکان دەگرت. ئالەم ڕێگەیەوە وردە وردە ناوی منیش (عەلی مەردان) کەوتبووە ناوناوان و دەناسرا.

کاك (حمید شاکر)ی ئەندازیاری ئیشغال، لە پرۆژەیەکی بیناسازی کاریدەکرد لە (باقووبە)، خەستەخانەو بەندیخانەیەکیان بە دەستەوە بوو بنیاتی بنێن.

جا کاك حەمید ڕووی لێنام کە بۆچ نەچم لەلای ئەوان کاربکەم و ببمە سەرپەرشتیاری گەنجینەی پرۆژەکەیان (بە مانا ببمە مەئمور مەخزەن) یان، بە مووچەیەکیش کە لەوەی لە هنێدی پێم دەدەن زیاتر بێت.

داواکەیم گەرم پەسەندکرد پرسارم دا بچمە ئەوێ، سەرەڕای ئەوەی کە گۆڕانێکیشبوو لە ڕەوتی ئیش و ژیانمدا، چ لە شوێنەکەو چ لە چەندێتی مووچەکەمدا.

لەقەڵەی کاڵی هەمیشەدا چوومە ناو ئیرێسە و هاوڕێیەکی باشی پێکەوە لەوێ مابینەوە و کارمانەندەکرد.

بەڕۆژ لە چرۆزەکەدا سەرگەرم و سەرقاڵی کاروباری خۆمان بووین، شەوانیش کە دەگەڕاینەوە گۆرانی و بەزم و ڕەزمان دەگێڕا.

ڕۆژێک هەر وەک ڕۆژانی تر چووینە ناو بازار، بەلای جگەر فرۆشێکدا ڕەتبووم، بۆنی جگەر و گۆشتی برژاو داوای لە کەللەم، دیمەنی پیاز و سەوزەکەی ئارەزوومان جولاندم، بە کابرام وت بایی (دە فلس) گۆشتم بۆ تێبدا.

کابرا دەستی کرد بەلێنانی شیشەکان و پیاز و سماق دانیە سەر ئاگرەکە، لەبەر خۆشیەوە هەر بەدەم شیشەکەیەوە گۆرانیشی دەوت، حەزم لێ کرد گوێم بۆ ڕاگرتبوو، تێگەیشتبوو لە فارسی و کوردی، بە ئاوازی پیاز و سەوزە دەستم پێکردەوە خۆم زیاتر لێی نزیک خستەوە، دەستم دایە نانەکە و ئەو گۆرانیانەی جیاوازی لێی حاڵی بووم... لەبەر خۆیەوە دەیگوت دەنگێکی خۆش و وەک گوێبیستی کەوتبووە کار بۆ فرۆشتنەوەی، ئاوازی دەنگەکانی بەدەم زانم نەدیوە دنیاکەی ئەوەوە بەڕاستی، دەفلسێکی تری بەچێژ، سەیرم لێکرد، ئەو دەستی لە گەرمەی پێشتر تاشتا نەبووم، شیشەکە گۆشتەکەی برژان و بۆ ڕاگرتبووم، بەڵام ئاگای نەبوو لەلای دەنگ و ئەدگار و ئاوازەکەی ئەو بوو، شەموو بەدەم سەرە دەفلسەکەی بیا پیچایەوە سەر بەڵی لەوانەی کە پێشتر ئاسنا بووم و دەمزانی، لێکەوتەوە ئیشەکەی شیشەکەی کرد، بە پەلە خواردنەکەم تەواو کرد تا لەو ئەوەی زیاتری لێ ببیستم تیەکبارە بایی دەفلسی تر (دڵ)ام داواکرد، دیسان بەدەم لێشێشەکانی دەگەڕا گەوشەوە سەدای بێژییەکەی... بەجۆرە ویستم جاری سێیەم بایی دە فلسی تر داوابکەمەوە، هەستمکرد کابرا کەوتە گومانەوە لێم و بە عەجایبیەکەوە لێمی دەڕوانی... دیارە سەرەتی وا زۆر خۆری بەخۆرە نەدیبوو...

مەچەکی گرتم و وتی:
- بەشەرەفم تۆ بۆ خواردن نەهاتووی. بۆ شتێکی تر هاتووی.
ئارامم کردەوەو تێم گەیاند کە ئەوەی دەیوت منی راگرتووە، ئەو مەقامەیشی کە دەیڵێ شتێکی تازەیە بەلامەوەو زۆرم پێخۆشە کە دەیبیستم.
قسەکەی پێ بڕیم و وتی:
- ئابەم رادەیە حەزت لە گۆرانیە؟ جاتۆ لەوە دەگەیت کە من دەموت؟
وتم منیش جاروبار گۆرانی دەڵێم و هەندێ قەوانیشم هەن.... کابرا بەمە کرایەوەو رووی گەشایەوە، خۆی لێ هێنامە بەرەوەو چرپاندی:
- دەمناسی... نەتبیستووە من کێم؟
وتم نەخێر بە خزمەتی جەنابت نەگەیشتووم و لەم شارەشدا غەریبم.
ئیتر پێی وتم کە:
من (مورتەزا خانی ئەسفەهانی)م، لە ئێراندا بە دەنگخۆش و گۆرانی بێژ ناسراوم، بەئەسلیش کوردم و ماڵە باوانم لە سابلاخ بوون.
منیش خۆم پێناساندو بەجۆرە بووینە برادەرو ناسیاو، بەڵێنیشی دامێ کە لەمەودوا یەکتر ببینین و ئەو مەقامانەی کە شارەزایانە فێرمبکات.
کە گەڕامەوە کاك حەمید پرسی: بۆ ئەوەندەت پێچوو؟
منیش حاڵ لەمەو حیکایەت لەوەم بۆ گێڕایەوە، بەتایبەت ئەو هونەرەجوان و دەنگە خۆشەی لەو جگەرچیەم بیست، گورج ئەویش پێی وتم کە بچمە لای و پێی بڵێم گەر مەیلی لێیە با بێت و لە لای ئێمە کار بکات... دایدەمەزرێنین، بە مووچەیەکی باش دەیکەینە پاسەوان. درێژەی نەدەینێ، مورتەزاخانی ئەسفەهانی هونەرمەند هاتە لامان، بەهاتنی ئەو قۆناغێکی تازەو جیاواز لە ژیانم دەستی پێکرد، قۆناغی گەشتی هونەریم بەمەقام و گۆرانی کوردیدا.

شەوەکانمان گشتی بووە گۆرانی و خۆشی، بە دڵنیاییەوە هەرسێکمان حەزمانەدەکرد شەو دابێت، مورتەزاخان بووە مامۆستام و گەلێ مەقامی فێرکردم، کە لەوەوبەر نەدەزانراو نەبیسترا بوون... نزیکەی ساڵ و نیوێك ئا بەم چەشنە ماینەوە.

لەو ماوەیەدا وەك برا وابووین، کە مەقامەکانی بۆ دەوتم و فێری دەکردم، منیش گورج و وریا وەرمدەگرتن و دەمووتنەوە، زۆر جار لە پرسیارە زۆرەکانم وەڕەسنەبوو، من شتێ نەمزانیبایە یان باش لێی حاڵی نەبوومایە لێم دەپرسی، نەغمەو ئاوازەکانی ناو مەقامەکە: پلە و بەرزی و نزمی دەنگ تێیدا، زوو زوو داوای دووبارەکردنەوەیانم دەکرد... بگرە سێ بارەو دەبارەشی دەکردەوە، لەسەرخۆو جوان شی دەکردەوەو لێزانانە دەیدان بە گوێمدا، گەلێ خۆشحاڵدەبوو کە بە بارە راستیەکەیداو وەك خۆی منیش دەمووتنەوە.

پاش نیوەڕۆیە لە مورتەزا خانم پرسی:

- مامۆستا مەقاماتی کوردی عومری چەندە؟

مامۆستا پێکەنی و فەرمووی: پرسیارەکەت جوانە، فەقەت منیش بۆ خۆم خوێندەواریم کەمە، کاتی خۆی منیش هەر ئەم سوئالەم لە (رەحیمی سوڵتانی) مامۆستام کرد، فەرمووی: کوڕم بەخودا منیش نەیزانم نەخوێندۆتەوە بەڵام هونەرمەندی مەزن مامۆستام (هۆشەنگ بادری) فەرمووی رۆژێ لە کتێبێ چاوم پێکەوتبوو لە ۱۳۸۹ لاوێ بەناو (تەیمور موڕادی) کە ۴۹ ساڵ عومری بوو، شێت یان عاشق بوو، لە کەمەی دار دەفێکی دروستکردووە بە دار لێی داوەو سۆزی کردووە... هەر جارەی بە لەونێ: جارێ سۆزی گریان دەمێ پێکەنین... دەمێ سۆزی ئاوازی بەرز دەمێ خەندە، دەمێ سۆزی ماتەمینی.

ئیتر ئەمە حاڵی بووە، لەتەك کەسدا رەفاقەتی نەبووە، تەنیا (خوسرەو فەیروزخان)ی کە بەقسەو سەلام رەفاقەتی کردووە، لە ۱٤۱۷/۹/۲۲ تەیمور ناساغ دەبێ و دەمرێ

لە دێیەك نزیك سیروان کە (برایم غولامی)یان پێدەوت لەناو زەنگەنە بەخاك سپێررا، لەوە بەدوا گەنجان لە خوسرەو فەیروز خان کۆ دەبوونەوەو لەوەوە فێری ئەو نەوعە ئاوازەی دێوانە دەیوت، فێر بوون... دوایی خوسرەو فەیروزخان چوو بۆ شارەزوور و لەوێ ساکنبوو."[1]

بەچەند رۆژێ بەر لە تەواوبوونی پرۆژەکەمان، مورتەزاخان ماڵاوایی لێکردین و گەڕایەوە بۆ شارەکەی خۆی لە ئێران، غەریبی زۆری کەسوکاری دەکردو ئارەزوی چونەوە ناوبانی بوو... ماڵاواییەکی گران وپڕ لە خەمبوو، بە چاوی تەڕەوە باوەشمان بە یەکتردا کردو بەخوامان سپارد... ئیتر لەوساوە یەکترمان بیرای بیر نەدییەوە.

پاش ماوەیەك ئێمەش گەڕاینەوە بەغدا.

---

[1] دەقی وتەو نووسینی مامۆستا خۆی . بەبێ دەستکاری.

لە [illegible] ماموستاکانی [illegible] [illegible]؟

ئێستە [illegible] ماموستاکەم [illegible] خۆم [illegible] کرد

بە [illegible] کردنی [illegible]

[illegible]

ماموستا [illegible]؟

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ماموستاکەم [illegible]

[illegible]

نوسخەی مونیشەرێ وەرەقاڵەیەکەم دەرکرد ماموستام
لەگشتی یا کەمی دو لاپەرەی [illegible] دەرهاتن عەرەبی کوردم
رەحیمێ لە ساڵی ٨٩ ٣/ لاوێ بە ناوی تایمور مرادی
تایمور مرادی گوایە ئەم گەنجە ٢٤ ساڵ عومری بووە
گوایە شێت وە یا عاشق بووە ئەم لاوە لەکەمەرداری دەخوێنێ.

دەستخەتی مامۆستا عەلی مەردان کە باسی مورتەزاخانی ئەسفەهانی دەکات..

سپلەیی ئەوان

١٠

وەك لەوەبەر باسمکرد، کە لە هنێدی کارمەدەکرد رۆژانی هەینی و پشووەکان دادەبەزیمە ناو بەغدا، سەرم لەو چایخانانە دەدا کە مەقامبێژەکانی تێدا کۆدەبوونەوەو گۆرانیان دەوت، وەیا هەقایەتخوانەکان شەوانە هەقایەتیان بۆ خەڵکەکە دەکرد، لەتەك ئەمانەدا ناسیاوی و پەیوەندیەکی هونەری تەواوم پێکهێنا بوو، ببوونە برادەرم، چونکە ئەوەی لەمنەوە لە مەقامی رەسەن و گۆرانی دەیانبیست، ئاوا بەدروستی و تەواوی لەکەسی تریان نەدەبیست، لەو مەقامە باوانەی کە لە ناو بەغدابیەکاندا دەبیستران مەقامی (قەتار، حیجازکارکرد)ی گەلێکی تر.

راستە ئەوانەی ئەو چایخانانە مەقامبێژ بوون، بەڵام بەمنیان دەوت: (تۆ هەقی خۆیان دەدەیتێ)و بەدروستی دەیانڵێی، لەوانە: (رشید قندرچی، محمود عبار-کە ناسراوبوو بە محمود ئەشتالی- و محمد القبانچی)، رەشید قۆندەرچی کە یەکێکبوو لە ناسراوەکانیان، بەردەوام دەیوت: تۆ مامۆستامی و لە تۆوە مەقامی رەسەن و راست فێر بووم ئەمەی زۆر جار لای ئەوانی تر دەوتەوە. محمود ئەشتاریش هەندێ مەقام لەمنەوە فێر بوو، کە سەردانم دەکردو دەچووە لای، دەیوت: ئەمە مەڵێکە و نابێتەوە، بۆ فێر بوونی ئەو مەقامانە تۆ خوا ناردوتی.

زۆر جار لە دوکانەکەیدا لە گەڕەکی (صدریە) کە خەریکی دارتاشین (خراط خشب) بوو، سەردانم دەکرد، چەند سەعاتێك دەمامەوە تا (حسینی و منـصوری و ئورفـە)م فێر دەکرد.

هەتا (محمد قبانچی)ش زۆر شتی لێم وەرگرت و لێم سودمەند بوو، حـەرف حـەرفی مەقامەکەو وتنەکەیم فێر دەکرد، دەتوانن گوێگرن لە قەوانـە کۆنـەکانی (ئەوانـەی یەکەمجار بۆی تۆمارکراوە) لەو سەردەمەی کە من فێرمدەکرد، دیققەتدە هـەتا هـەر ئەو وشانەش دەڵێتەوە کە لە منی بیستبوو، خۆم لە مەقامەکانمدا بەکارمدەهێنان... خۆزگە رۆژێك بۆم بلوێ و لە کۆڕێکـدا بەرامبـەر یـەکتر دانیـشین و خـەڵکی لـەم رووکارەوە ببنە شایەدیحاڵ.

بەڵام بەداخەوە، هەر ئەوەندەی چەند قەوانێکی بۆ تۆمارکراو ناویانتنا (گۆرانی بێـژی عەرەب لە مەقامدا)، ئیتر رووی لێ وەرگێڕام و پشتی تێکـردم... چـۆندەبێ منێکـی (کورد) ببمە مامۆستای ئـەوێکی (عـەرەب)!!... ئـیتر ئـەو بەتـەنیا کەوتـە ڕێ و سەفەرەکەی خۆی تەواوکرد.

بەڵام مێـژوو ئـەو شـایەدیە دەدات کـە کـاتێ ئـەو لـە سـەرەتادا بـوو چۆنـچۆنی دەستودامانم دەبوو و بەرینەدەدام، خۆکـە لێـشم دورەوەکـەوت چـۆنبوو. گـشت ئـەو مەقامانەی دەیوتن لە یەك دوویـە تێنەدەپـەڕین. چـونکە سەرچـاوەکانی وشـکبوو، ئاستێکی نزم و خێرا خێراش دەگەڕایەوە بۆ ئەو بەستە کۆنانەی پیاوی پەستدەکرد.

هیوادارم، وەك وتم، تەمەن مۆڵەتی ئەوەم بدات کە رۆژێك بەرەورووی یەکتر ببینـەوەو گشت ئەمانە بدەمەوە بە چاویدا، تا راسـتی لـە ناڕاسـتی جیـا ببێتـەوە، هـەر بـۆ هەڵماڵینی ئەم راستیانەش من لەلای خۆمەوە گەلێ لەو قەوانە (کۆنانە)یم لەسـەر کاسێت پاراستوون و دامناون...

دەڵێم (کۆن) چونکە لەروتەی ئەواتەی بۆ تۆمارکراوە شتێکی تازەی ئەوتۆی بەدەستەوە نەداوە تا پیدا بەگوێی گوێگراندا.

لێرەدا دەمەوێ کەمێ خۆم لە قەرەی سیاسەت بدەم، ئەگەر بە سیاسەتە حسێبکرێ... چونکە مەسەلەی (کورد بوونم) و (عەرەب نەبوونم) کارێکی زۆری کردە سەر بەشداریکردنم لە (کۆنگرەی یەکەمی مۆسیقای عەرەبی) لە قاهیرە، ساڵی ١٩٣٢ کە رووکاری شۆڤێنیەتی عەرەبی بەسەروسیمای کارەکانی ئەو کۆنگرەیەوە زاڵبوو.

ئەمە یەکێکە لەو باسە دیارو کاریگەرانەی کە لە دڵمدان و حەزیش بە باسکردنیان ناکەم و نامەوێ برینەکانی پێ بکولێنمەوە، بەڵام وادەزانم کە ئیستە بۆتە بەشێك لە مێژوو، منیش کە هاتوومەتە سەر نووسینەوەی ئەم بیرەوەریانە پێویستە فەرامۆشی نەکەم و نەیبویرم و هەروا بەبێ بایەخانە پێبیداڕانەبوورم، جگە لەوەی کە کەمێ بەر لە ئیستە سەرەقەڵەمێکی تریم خستەڕوو، بەڵام وابزانم هێنانە پێشەوەی ئەم باسە سودو کەلکی خۆی هەیەو لە ئایندەدا دەیشیبێ.

وەك وتم، کە بڕیاری گرتنی کۆنگرەی مۆسیقای عەرەبی درا، منیش وەك هونەرمەندێکی بواری گۆرانی و ئاواز خرامە نێو ئەندامانی ئەو وەفدەی کە بە ناوی عێراقەوە بەشداردەبین، دیارە عێراقیش هەر تەنیا عەرەبی تێدانیە.

شانازیبوو بۆم کە لەو کۆنگریەدا بتوانم بە زمانە رەسەنە زگماکەکەی خۆم گۆرانی بڵێم و ئاوازو مەقامی کوردی جوان و دڵگیر بدەم بە گوێی کەسانێکی هونەرمەند کە ئەسڵەن وشەی (کورد) یشیان نەبیستبوو و بەلایانەوە نامۆ بوو... من تەنیا کوردێکبووم لەناو دەیان هونەرمەندی عەرەبی وڵاتەکانی عەرەبدا، وەك وتیشم کۆنگرەکە بەقەدەر ئەوەی سیاسی بوو ئەوەندەش لە هونەرەوە دور بوو، فرێ بەسەر هونەری مۆسیقا و گۆرانیەوە نەبوو.

سەرپەرشتیاران و کارگێڕەکانی کۆنگرەکە دەیانویست بمخەنە پەراوێزەوەو وەلامنێن، چالاکی و دەورم تێیدا ئیفلیج کەن، هەتا زوربەی دەنگوباسەکانی کۆنگرە بەهیچ کلۆجێ نەدەچوو بەلای بەشداری وەیا ئامادەبوونی (هونەرمەندێکی کورد) لە کارەکانیدا. نەك هەر بۆ من، نا بەڵکو بەهیچ زمان و هونەرێکی تری ناو ولاتانی عەرەب جگە لە هی خۆیاننەبێ.

زۆر تەقەللایاندا کە: با چالاکی و گۆرانیەکانم، مەقام وبەستەکانم، بەعەرەبی بن، چونکە ئەمە (مؤتمر الموسيقى العربي الاول)ەو لەژێر ئەم چادرەدایە، بەلام من رووم پیشانندەداو رازی نەبووم، جا ئەوانیش ئەندامەتیەکەی منیان بەتاڵ کردەوە ویستیشیان بمخەنەلاوە.

لەو ماوەیەدا کە لە قاهیرە مامەوە، بە هەوڵ و کۆششی زۆری خۆم توانیم بوونی خۆم بسەلمێنم و خۆم بە زۆرێك لە هونەرمەندو شاعیرو نووسەرە (بە ئەسڵ کوردانە)ی میسر بناسێنم و (کورد بوونە)ەکەی ئەوان دەمە زەرد بکەمەوە یان هیچ نەبێ زاخاوێکی مێشك و دەروونیان بدەمەوە، لەوانەی مەبەستم بوون: (أحمد شوقي)ی شاعیری بەناوبانگ [1] (عباس محمود العقاد)ی نووسەرو رەخنەگر، کە ناتوانم وەسفی

---

[1]- احمد شوقی ١٨٦٨ - ١٩٣٢ لە شاعیرە بەناوبانگەکانی میسرو عەرەبە، لە قاهیرە هاتۆتە دنیاوە، هەر بە بنەماڵە لە کۆشکی خدێویەوە نیزیکبوون، (حقوق)ی لە فەرەنسا تەواو کرد، دانرا بە یەکێك لە یاودرانی خدێوی توفیق ١٨٧٩-١٨٩٢، لە فەرەنسا گەلێ ولاتی ئەوروپا گەرا، شیعرەکانی لامارتین و لاڤۆنتێنی گۆڕیە سەر عەرەبی، دوایی کرایە سەرۆکی بەشی وەرگێڕان لە کۆشکی خدێوی، ماوەیە دورخرایەوە بۆ ئیسپانیا، ئەو سەردەمەی تیا پێگەیی پڕبوو لە پشێوی سیاسی و جەنجالی لە میسردا: شۆرشی ئەحمەد عورابی ١٨٨٢، داگیرکردنی میسر لە لایەن بەریتانیاوەو جیابوونەوەی لە تورکیا ١٩١٤، رێکەوتنی سایکس -پیکۆو بەرەسمی ئینتدابی میسر ١٩٢٢، پەیدابوونی حیزبە سیاسیەکانی (الوطني ، ألأمة: الوفد والاحرار الدستوريون: و هەندێکی تر) شۆرشی ١٩١٩، ئینتخابات و پەرلەمان و دەستوری ١٩٢٣.

خۆشحاڵی و هەستی بەرزیان لێرەدا بکەم کە زانیان من هونەرمەندێکی کوردم و بە دیققەتەوە گوێیان رادەگرت بۆ ئەو مەقام و بەستانەی بۆم دەوتن... هەر ئەو شەوەش هونەرمەندی بە توانا (محمد عبدالوهاب)م تیاناسی و بۆ یەکەمجار گۆرانی (اللیل لماخلي)ی پێشکەشکرد... شەوقی پێی وتم کە شیعری ئەو گۆرانییە هی خۆیەتی، بەڵێنی دامێ کە لە پاش تەواو بوونی گۆنگرەکە شتێ دەربارەی (ئەم کوردەی ناو کۆنگرەی مۆسیقای عەرەبی)یە لە رۆژنامەیەکی قاهیرەدا دەنووسێ، بەڵام جێی داخبوو کە دوای ئەم بینینە گەیشتنەمان بەچەند مانگێك کۆچی دوایی کرد.

ئەحمەد شەوقی زیافەتێکی چاکی کردم بۆ ماڵەکەی خۆی، کە پێیاندەوت (کرمە ابن هانی) لە ناوچەی (الجیزە). پێی وتم کە کوردەو لە کوردەکانی تورکیایە، باوو باپیرانی لە گەورە پاشاکانی میسرن و لە بنەماڵەی پاشای ئێستای میسرەوە گەلێ

گشت ئەوانە هەوێنی ئەو گۆڕانکارییە فیکریانەبوون لە بوارەکانی: رۆژنامەوانی و نووسین و شانۆ و سینەما و داهێنانی چیرۆك و رۆمان وسەربەستی ئافرەت و گەلێکی دی.

ئەحمەد شەوقی نزیکەی ٥٠ ساڵ شیعری وتووە، لە ١٨٩٨ەوە تا ئەکتۆبەری ١٩٣٢ کە کۆچی دوایی کرد، بەردەوام لە بوارەکانی شیعری سیاسی و شانۆنامەی شیعری و وتار دەینووسی لە ٢٩ ئەپریلی ١٩٢٧ لە (دار الاوبرا) نازناوی (امیر الشعراء یان دایە.

شاعیرێکی راستگۆو بە ئەخلاقبوو، هەر ئەو بوو کە وتوویە:

وانما الامم الأخلاق ما بقیت   فان هم ذهبت أخلاقهم ذهبوا

دیوانێکی هەیە (الشوقیات) و چەند شانۆ گەریەك، وەك (مصرع کلیوپترا) :(مجنون لیلی) ، (قمبیز)، و(علی بك الکبیر) و چەپکێ لە شیعروگۆرانی بۆ منداڵان.

باوکی پێی وتووە کە بەئەسڵ کوردن و لە کوردستانی باکوورەوە هاتوونەتە میسر ، ئەمە بەپێی (تاریخ الادب العربي — احمد حسن الزيات : دار المعرفة — بيروت ط ١٠ ، ٢٠٠٦ ص ٣٦٩).

نێزیکن... هەر لەوماڵە دیسان عەبدولوەهابم بینی[1] و بە (أم کلثوم)ی هونەرمەندی ناساندم[2] کە هێشتا لە هەرەتی جوانی و جەهێڵیدا بوو، عەبدولوەهاب داوای هەندێ لە قەوانەکانی کردم تا لە ئاوازدانانەکانیدا کەڵکیان لێ وەرگرێ[3]!!

1- محمد عبد الوهاب: ١٩١٠- ١٩٩١ گۆرانی بێژو ئاوازدانەرێکی بەناوی میسرییە، لە قاهیرە لە دایک بووە، سەرەتای کاری هونەری بە گۆرانی دەستدایەو دوایی دەستی دایە ئاوازدانان و لەمەدا داهێنان و گۆڕانکارییەکی لە هونەری مۆسیقای میسردا بەرپاکرد، لە ئاوازەکانی: (موکب النور، یوم سعید، عاشقە اللیل) هەروا گۆرانییەکانی (یاجارة الوادي، الجندول، قیس و لیلی، الهوی و الشباب) لەگەڵ فیلمی میسریشدا وەك ئەکتەر بەشداری کردووە، گەلێ ئاوازی بۆ گۆرانییەکانی ئوممو کەلسووم داناوە.

2- أم کلثوم ١٨٩٨ - ١٩٧٥: گۆرانی بێژێکی بەناوبانگی میسرییە، ئەم ئافرەتە ئەو کاتەی مامۆستا دیویە سەرەتای دەرکەوتنی بووە، لە لادێی میسر (صعید)ەوە دەستی دایە قورئان خوێندن و مەولودو دوایی گۆرانی و ئیتر هاتنە قاهیرەو بووە جێی سەرنجی شاعیران و ئاوازدانەرانی گۆرانی و مۆسیقا، هەتا نازناوی (کوکب الشرق) یان بەسەردا بڕی و ئەمیش لە سەرەتادا بەشداری چەند فیلمێکی کردووە.

لەوانەی شیعری گۆرانییەکانیان بۆ دادەنا: احمد شوقي، احمد رامي، الأخطل الصغیر، محمود احمد السید... و لە ئاوازدانەری گۆرانییەکانی: محمد عبد الوهاب، ریاض السنباطي، بلیغ حمدي.

لە ساڵانی پەنجا بۆ حەفتاکانی سەدەی پێشوو، ئاهەنگی شەوانی گۆرانییەکانی ئەم ئافرەتە هونەرمەندە لە نێزگەی رادیۆکاندا باوێکی سەیری هەبووە، ملیۆنەها خەڵك بەدیار رادیۆو تەلەفیزیۆنەوە دادەنیشتن بۆ بینین و گوێگرتن لێی.

جەمال عەبدولناصر، مێدالیای نیلی دەرەجە یەکی پێ بەخشی... سەردانی زۆربەی وڵاتانی عەرەبی کردو ئاهەنگی تیایاندا گێڕاوە، جگە لە پاریس و لەندەن و بەرلین، کەلسووم لەم دراییانەدا بووە رەمزی میسرو سامانێکی نیشتمانی بۆ ئەو وڵاتە، بۆیە نازناوی (سیدة الغناء العربي) پێ درا.

3- هەر ئەم (ئەحمەد شەوقی)یەشبووە کە بەر لە ساڵی لەمە (لە ١٩٣١) دا شیعرێکی بەسەر مەلیك فەیسەڵی یەکەمدا هەڵداو (عبد الوهاب)یش ئاوازێکی کاریگەری بۆ داناو لە ئاهەنگێکدا لە بەغدا، لەبەردەمی مەلیکدا وتی:

یا شراعا وراء دجلة يجري — في دموعي تجنبتك العوادي
سر على الماء كالمسيح رويدا — واجر في اليم كالشعاع الهادي

جگە لەمانە هونەرمەندانی میسری (عبد الحلیم السید)یشم ناسی و بۆ زیافەتێ بانگی کردم بۆ ماڵەکەی خۆی، لەوێ چەند گۆرانییەکم تۆمارکرد کە هاوسەرەکەی و کچەکەی بۆم بوون بە کۆرس، بەڕاستی زۆر هەتا چەند وشەیەکی کوردیم فێرکردن تا لە گۆرانییەکەدا بەدوامدا بیڵێنەوە.

هەر لەوێ نزیکەی شەش قەوانم تۆمارکرد، لە دیوێکیاندا شەش مەقامی تێدابوو، دیوەکەی تری گشتی بەستەبوو، ئەمە لەلایەن کۆمپانیای (سود وای)یەوە جێبەجێکرا، دەمەوێ سەرنجی خوێنەر بۆ ئەوە بکێشم کە هەتا ئەو قەوانانەش دەستی پیسی رەگەزپەرستی عەرەبی گەیشتبوویە، ناوەکەی منیان لەسەر لابردبوو، ناوی گۆرانیبێژێکی عەرەبیان لەسەر نووسیبوو... دوایی بیستم کە هەر باشیشبووە کە هێشتوویانە ئاواش تۆمارکرێ و بلاوکرێتەوە، چونکە لەژێرەوە هەوڵێکی زۆردرابوو کە ئەو کارە هەر نەکرێ، چونکە بە زمانێکی غەیرە عەرەبییە بە پێچەوانەی ئامانج و هەتا ناوی کۆنگرەکەشە، کە دیارە ئەم قەوانانەش لە پەراوێزو بە بۆنەی بەستنی کۆنگرەکەوە دەردەچن.

بەڵام بە زۆرو تەقەللای خۆم، دوای شەڕو شتێ، پارچە ئەنتەرێکی بچووکیان چاپکرد، بەقەدەر پولێکی پۆستە، ناوەکەی خۆمیان لەسەر داناو لکاندیان بەسەر قەوانەکەوە، بەو جێگەیەی ناوی کابرای عەرەبییان لێ نووسیبوو.[1]

لە ئەیلولی ١٩٣٣، یانی ساڵێ دوای کۆنگرەکەی قاهیرە، فەیصەل لە (برن)ی سویسرا کۆچی دوایی کرد...
ئەو گۆرانییەی (عبد الوهاب) خرایە سەر قەوان و بەهەموو وڵاتی عەرەبیدا بلاوبۆوە.

[1] لە یەکێ لەو کۆلانانەی کە لە (شارع البنوك)ی بەغدا دەبنەوە، راستەوخۆ پشت (البنك المركزي العراقي) لەسەر شەقامی رەشید. لەدوای کۆچی دوایی باوکم، ساڵی ١٩٨١، چووم بۆ لای مەقامبێژی عێراقی محەممەد قەبیانچی.
لە کابرای میوەفرۆشی سەرکۆڵانەکەم پرسی، دەستی درێژکرد بۆ بیناکەی تەنیشتی و وتی: لە نهۆمی دووەمی ئەو بینایەدایە.

بیناکە لەو موڵکانە بوون کە (الاموال الجمدة)یان پێدەوت، یانی موڵکی ئەو جولەکانە بوو کە ڕۆیشتوون و دەستیان بەسەردا گیراوە، ئەوەی یەکەم سیخناخبوو لە فەردە گوێنی پڕ لە پیازی وشك، چونکە قەبانچی ساڵانێك بوو وازی لە هونەرەکەی هێنابوو، خەریکی کاسبی بوو، هەتا وشەی (قەبانچی) لە قەپانی کێشانەوە هاتووە، کە کاتی خۆی باوکی لە عەلوەی بەغدا بە پارە شتی بۆ بازرگان و دوکاندارەکان دەکێشا. **
لە دووەم ئەوەم چوومە ژوورێك، قەبانچی لەسەر تەختێك دانیشتبوو، یەکێکی قەڵەو کاری سەر روتاوە (أصلع) لە پشت مێزێکەوە سەر کورسیەکی گرتبوو. دوایی زانیم کە ئەمە (عبد الرزاق القبانچی یەو برازایەتی.
خۆم پێناساندن و پێشم وت کە باوکم ئەمری خوای کردووە.
ئەویش هەر بەم شێوەیە وتی: (اهلا ابن اخوي).
هۆی سەردانەکەشم تەنیا بۆ هەندێ زانیاری بوو دەربارەی (کۆنگرەی یەکەمی مۆسیقای عەرەبی لە قاهیرە)و نووسینەوەی بەڕاستی.
بەر لەوەی وەڵامم بداتەوە هەستمکرد کە کە خەو بردیەوەو دوایی بەئاگا بووەوە، وتی: (چان ویانا و بدع)، بەمانای لەگەڵماندابوو و داهێنانی کرد، یا نیشی چاکی کرد.
لێرەدا عبد الرزاقی برازای بە کەمێ گرژیەوە قسەکەی بڕی و وتی:
کەس بەشداری نەکردووە جگە لە قەبانچی.
بە پەنجەش ئیشارەی بۆ کردم کە با وەرسی نەکەم و پێی لەسەر دانەگرم : وازبێنم باشترە.
هەستام و ئەو بەدوامدا هات و لە پلیکانەکاندا وتی: (قەبانچی نازانێ چی دەڵێ، تووشی لەبیرچوونەوە بووەو مێشکی لاواز بووە).
ماڵاواییم ئێکردو چوومە خوارەوە، بەڵام ئەوەی وترا لەسەر شریتێ تۆمارم کرد...
ئەو شریتە لە یادەوەری ساڵی ١٩٩٤ لە سلێمانی کە بۆ عەلی مەردان سازدرا لێم بزر بوو، لەگەڵ دوو کاسێتی بەنرخی تر، ئەمەش لە نێوان (ئەحمەد بێکەس و جەلیل زەنگەنە دا... بەنان هاتن و بە ناو خەران!!
... ئەو دوانە لە ستافی ئامادەکاری یادەوەریەکەدا بوون، خوا بە گوناه لێیاننەگرێ.
دوای ئەمە بەماوەیەك لە هەولێر هاتنەلام، پاش هەوڵ و عوزر خواهی و بەڵێنێکی زۆرو (وەعدی شەرەف !!) گفتیاندامێ کە شریتەکانم بە سەلامەتی بۆ بگێڕنەوە (وەك خۆیان)... بەڵام ئەوەشیان نەکرد.
نووسەرو هونەرمەند (عوسمان شارباژێری) لە (برایەتی) ژمارە (٢٣٧٩)ی پێنج شەممەی ٢٤ / ٧ / ١٩٩٧ دا دەقێکی لە ڕۆژنامەی (تاسۆ)ی ١٩ / ٨ / ١٩٨٩وە وەر گرتووە دەڵێ: (پرسیارمان لە خوالێخۆشبوو محەمەد قەبانچی کرد: مامۆستا عەلی مەردان دەناسی؟ گوتی: هونەرمەندێکە گەورەیەو مەقامزانێکی ڕەسەنە،

زۆریشم خۆشدەوێ. وتم شارەزایی چیە لە مەقامەکاندا؟، وتی: گوێگرە کوڕم، عەلی مەردان بەڕاستی لەمن (زۆر) شارەزاترە و مەقامزانترە / بەڕاستی هونەرمەندە، بارەکەڵڵا.
(عبد القادر عەلی مەردان)

** بەپای ئەم بۆچوونەی کاک عەبدولقادرەوە ، ئەوەش هەیە کە تایەفەیەکی جولەکە لە تورکیا هەن بە ناوی (جولەکەی دۆنمە)، ئەمانە بەزۆری لە کەنارەکانی رۆژاوای ئەم وڵاتەن، بەتایبەت لە شاری (ئیزمیر)، دەستڕۆیشتوو لە نێوەندەکانی بازرگانی و راگەیاندن و سیاسی دا، سیاسەتوان و بازرگان و زاناو ئەدیب و هونەرمەندی دەرکەوتووی زۆریان تێدا پەیدا بووە. ئەم دۆنمانە بنەماڵەو خانەوادەی بەناوبانگیشیان هەیە، وەك : (قبانچی، کبار، ئیبیکچی ...)، جا دەشێ (محەمەد قبانچی)ش بەئەسڵ لەوانەبێ.
بڕوانە: (العربي — مجلة : ع ٢٥٥ شباط ١٩٨٠، محمد حرب عبد الحميد: يهود الدونمة . ص ٤٣) .

*

هونەرمەندی شاری هەولێر (مشکۆ هەونێری) بۆی گێڕامەوە کە لەساڵی ١٩٣١دا هونەرمەندی بەناوبانگ مامۆستا (عەلی مەردان) لەگەڵ هونەرمەندی عێراقی (محەمەد گوبانچی) هاتنە شاری هەولێرو لە(قەیسەری پاداوە) لای (مەلا ئەفەندی) میوان بوون. یەکەمجار مامۆستا محەمەد گوبانچی دەستی پێکردو مەقامێکی (مەنسووری) خوێند، پاشان مامۆستا عەلی مەردان بە مەقامی (نای.. نای) بۆی هەستا. دوای تەواوبوونیان مەلا ئەفەندی گوتی:
(ئێستاش ئۆرەی مەقامزانی ئێمەیە). ناوڕێکی لە (شەهابەی هەولێری) دابەوە، ئەمیش بە مەقامی (دەشت) بۆی هەستاو بووە مایەی سەرسوڕمانی ئامادەبووان.
سەبارەت بە کۆنگرەی جیهانی، ساڵی ١٩٣٢ کە لەشاری (قاهیرە)ی پایتەختی وڵاتی (میسر)دا سازکرا، بڕیاردرابوو هەر سێ هونەرمەند محەمەد گوبانچی لەبەغداو عەلی مەردان لە کەرکوك و شەهابەی هەولێریش لەهەولێر بەشداری بکەن، ئەوەبوو مامۆستا عەلی مەردان و گوبانچی بەشدارییان لەکۆنگرەکەدا کرد، بەڵام بەداخەوە شەهابەی هونەرمەند نەیتوانی بەشداری تێدا بکات، چونکە مەلا ئەفەندی رێگەی پێنەداوو بچێت، لەم بارەیەوە مێژوونووسی خوالێخۆشبوو (زوبێر بیلال ئیسماعیل) لەدەستنووسێکی خۆیدا بەم جۆرە باسی ئەمە دەکات:
(وفي سفراته الى بغداد ، إتفق على ان يرافق قارئ المقام العراقي الشهير محمد القبانجي و الاستاذ علي مردان الى القاهرة لتسجيل مقاماتهم على الاسطوانات، ولكن ملا أفندي استدعاه ليتفرغ لمسجده، ولم تتح له مثل هذه الفرصة بعد ذلك).

ئەم قسانەم ئاراستەی ئەوانە دەکەم کە هاواردەکەن (کردو عرب فد حزام)!! کە چۆن ئەو (حزام)ە دەئاڵێنن لە گەردنمانەوەو گیانمان دەسێنن و هەزارانمان دەکوژن.

وابزانم کەمێ داچوومە ناو زەلکاوی سیاسەتەوە، ئەمەش بۆمن ناشێ، چونکە من سیاسی نیم.

مام حاجی عەبدوڵلا سەوزەچی، خوالێی خۆشبێت بۆی گێڕامەوەو گوتی: ساڵی ١٩٣٥ کۆمپانیای (بایزەفۆن) بۆ تۆمارکردنی قەوان داوای لەگۆرانیبێژی بەناوبانگ مامۆستا عەلی مەردان کرد کە بێتە شاری هەولێرو داوا لە دەنگخۆشەکانی ئەو شارە بکات بۆ ئەوەی دەنگیان لەسەر قەوان تۆمار بکەن.. مامۆستا عەلی مەردان هاتە مزگەوتی قەڵات و شەویش لەقەسری باداوە لای مەلا نەفەندی میوان بوو.. لەهەمان کاتیشدا داوای لە سەید مەردان و شەهابەو حاجی وەلی جایچی و عەلی کوڕو مەلا نادری سەعاتچی و دەرویش رەمەزانی سلێمان و حاجی عەبدوڵلای دەفژەن و چەند دەنگخۆشێکی دیکە کرد، بەڵام بێ سوود بوو، چونکە بەپێی بۆچوونی ئەوکات گۆرانی گوتن عەیب بوو و هونەرمەندیش بەچاوێکی سووک تەماشا دەکرا.

ئێوارەیەکیش بە میوانی هاتە تەکیەی شێخ محیەدین لەگەڕەکی عارەبان و لای ئەو میوان بوو.

شێخ پێی گوت: کاک عەلی چیت کرد؟

ئەویش لەوەڵامدا گوتی: قوربان تا ئێستا کەس رازی نەبووە دەنگی خۆی لەسەر قەوان تۆمار بکات.

ئەویش پێی گوت: کاک عەلی کامێنت بەدڵە؟

گوتی: لەهەموویان دەنگخۆشتر شەهابەم بەدڵە، بەڕاستی مەقامزان و قورئان خوێنێکی زۆر چاکی دیوەخانی مەلا نەفەندییە، مامۆستای مەقاماتەو هەموو ئوسوولێك دەزانێ و ئینکار ناکرێ، بەڵام ماڵوێران و ناخێرشەڕە.

جەلال خدر

عەلی مەردان

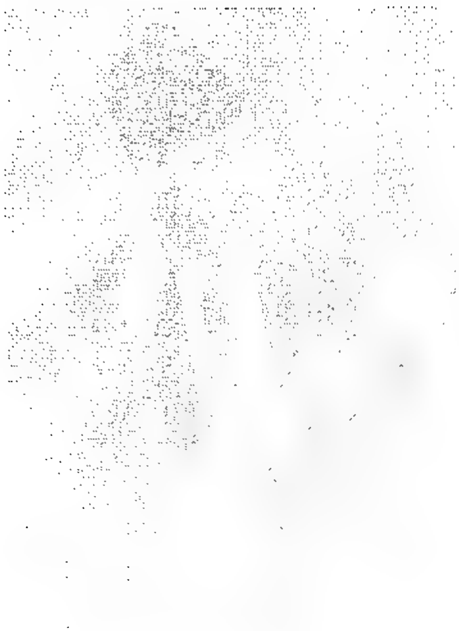

محمد القبانچی

رشید القندرچی

ئەو قەوانەی کەوا بەناوی گۆرانیبێژێکی عەرەبە، دەنگەکەی عەلی مەردانە..

سەیید ئەسغەری هەمەدانی

جارێکیان لە بەغدا (أصغر همدانی)م چاوێکەوت، ئەمە یەکێکبوو لە مەقامبێژە چاکە ناسراوەکان و هەر لەو بینینەدا ئەوەی دابەگوێمدا کە کوردەو سەربە هۆزەکەی شاعیری گەورەی کورد (بابە تایەری هەمەدانی)یە، ئەوەی دەبێ بوترێ ئەم هونەرمەندە لووتکەیەکی دیاری مەقامی (ماهورو شوشتەرو دەشت)ە، جا بۆیە بە دەنگە خۆشەکەی گشت سووچێکی کوردستانی ئاوەدان کردۆتەوە، ناو هێنانی ئەم مامۆستا هونەرمەندە گەورانە لەلام تەنیا سارێژکردنێکە بۆ گشت ئەو برینانەی وان بە دڵ و دەروونمەوەو زوو زوو بەدەست بێگانەوە دەکولێنەوە[1].

[1] سەیید عەلی ئەسغەر: لە ۱۸۸۲ ز لە گوندی سەڵەوانئاوا (سەولاوا) لە کوردستانی رۆژهەلات هاتۆتە دنیاوە، کوڕی یەك لە سەییدە بەنێوبانگەکانی ئەو گوندە دڵگیرەیە، باوکی سەیید نیزامەددین کوڕی سەیید جامی... دەچنەوە سەر سەیید عەلی هەمەدانی برای شاعیری ناسراو باباتاهیری هەمەدانی.

لە دوای تۆمارکردنی گۆرانییەکانی لەسەر قەوان نیتر ناوو شوورەتی بووبە (سەیید عەلی ئەسغەری کوردستانی) یان (سەیید عەسکەر – ئەسکەر -) .

سەیید عەبدولسەمەدی توردار لە (مێژووی چەکێکی هەورامان و مەریوان)دا دەڵێ: سەییدەکانی سەڵەواناوا دووبەشن: بەشی هەرە زۆریان وەچەی مەلابرایمن و لەگەڵ بەرزنجەییەکاندا لە پشتێکن، چونکە دەچنەوە سەر بابا عەلی هەمەدانی.

سەیید هەر لەو گوندەدا گەورە دەبێ باوکی دەینێرێتە بەرخوێندن لای مەلا، بەر لە ساڵی ۱۹۰۵ز سەیید ژنی هێناوە، واتە لە نزیك بیست ساڵانێکدا، سێ کورو دوو کچی بووە (عەبدولئەحەد، مەسیح، عەلی ئەشرەف، زەهرا و شەرافەت) . . . .

لە شاری سنە زۆرتر لە مزگەوتی (دار الاحسان) خوێندویە، بەدەم خوێندنەوە، بەدەنگەوە خوێندن – تجوید – ی قورئانی پیرۆزیش دەبوو بخوێنرێ... لێرەدا دەنگخۆشیی دەرکەوت ، جا خۆی بە موناجاتی خوا پەروەردە دەکات، بەر لەوەش دەنگی لەسەر قەوان تۆماربکرێ وەك مرۆڤێکی هێژاو رێزدار، لە هەمانکاتدا وەك گۆرانیبێژێکی دەنگخۆش ناسراوە. هەروا کەسێکی پسپۆڕیش بووە لە زانستی مۆسیقادا، یان مامۆستایەکی مۆسیقازان رینوێنی و پەروەردەیی مۆسیقایی کردبێ.

(بۆ زیاتر دەربارەی ئەم هونەرمەندە بروانە – محەممەد حەمە باقی : سەیید عەلی ئەسغەری کوردستانی، چ-۲- دەزگای ئاراس هەولێر ۲۰۰۲).

مامۆستا (غەفور رەشید داراغا) دەڵێ: سەی ئەسکەر لەسەر خواست وداوای کومپانیای بەیزافون روویکردە تاران کە دەنگ و هونەرەکەی تۆماربکات، مەقامە بەناوبانگەکانی ئەو دەورە کە زوربەی بەفارسیی ئەوتران هەموی وەرگێرانە سەر کوردی لە زۆریا شیعرە بە سۆزەکانی تایەربەگی جافی بەکارهێناوە، وەکو: همایون، حجاز، شور، بەیاتی ترك، دەشت، قەتاری سنەو خەمەنگیز... لەگەڵ ئەمانەدا گەلێ بەستەی ئەو دەورەی تۆمارکردووە. (رۆژی نوێ: گۆڤار – ژ۹ ساڵی ۱- ۱۹٦۰ سلێمانی).=

=هەر لەو نووسینەدا هاتووە کە ساڵی ۱۹۳٦ لە رێگەی قەسری شیرینەوە هاتۆتە بەغدا بۆ بینینی شێخ مەحمودی حەفید کە ئەوکات دەستبەسەردەبێ دوایی لە کاتی گەرانەوەیدا لە کەرکوك دەگیرێ و لە پینجوینەوە رەوانەی ئەودیو دەکرێتەوە .. ولە تەمەنی ٦۱ ساڵیدا ساڵی ۱۹۳۷ کۆچی دوایی دەکاو لە گۆرستانی چواباخی سنە نێژراوە.

بەلاّم لەو رووەوەی کە سەیید چۆن مۆسیقای ئێرانی ناسیوە؟، ئەمە جێی رامان و ئێوردبوونەوەیە ، بەپێی نووسراوەکانی عەبباسی کەمەندی : عارف قەزوینی شاعیرو گۆرانی بێژی ئەسراوی ئێران کە دورخراوەتەوە بۆ سنە ، دەبێ لەوێ بەسەیید ئاشنا بووبێ و سەیید لێی سودمەند بووبێ.

(بروانە: سەیید عەلی ئەسغەری کوردستانی = داودی دووەم : ئاوارە جەلالی، کوردستان، هەفتەنامە، ئورگانی حیزبی دیموکراتی ئێران ، ژ ٤٥۷ – ۲۰ مارس ۲۰۰۷).

لەم ماوەیەدا جم و جۆڵ و چالاکی هونەریم زۆر لە بەرەودا بوو و پەرەی سەندبوو، بەردەوام لە ئاهەنگەکاندا ئامادەبووم، تۆمارکردنی گۆرانی و مەقامەکانم لەسەر قەوان بوو کارێکی ئاسایی و خێرا خێرا بەهۆی فرۆشتن و گەرمیی بازاڕیانەوە، دووبارە تۆماردەکرانەوە... ئاهەنگەکان زۆربەیان لە لایەن کەسایەتیی گەورە دەسەڵاتدارەکانی ناو حکومەت لە بەغدا دەگێڕان، یا لە ماڵەکانی خۆیاندا بووایە یان لە هۆڵی ئوتێلە گەورەکان، ئەو ئاهەنگانە تا شەوگارێکی درەنگ یا تا بەرەبەیان درێژەیان دەکێشا.

کەرەتێکیان وارێکەوت بۆ یەکێک لەو ئاهەنگانە بانگکرابووم، دەبوو بەر لەوە سەرێکی (ئوتێل ئومەرا)م بدایە لەسەر شەقامی رەشید تا ناسیاوێك ببینم، کە هەواڵیم پرسی ئاگاداریانکردم کە دەرچووە، کارمەندەکە ناسیمی و پێی وتم کە ئەویش لە کوردی ئێرانە، هونەرمەندێکی ئەودیو کە (سەیید عەلی ئەسغەر)ە واڵە بەغدایەو حەز بە بینینتدەکات.

بەو جۆرە بوو کە بەو هونەرمەندە گەورەو ناودارە گەیشتم و یەکترمان ناسی، پیاوێکی لەڕی بچکۆلەی لەسەرخۆو سەنگین، کە قسەی دەکرد یا دەتدواند دەبوو لێی بچوویتایە بەرەوە تا گوێت لێی بووایە، شەرمن و بەویقار، دەنگێکی ناسکی وای پێوەبوو کە هەرودوا نەمبیستبوو.[1]

١- بەپێی نووسینەکەی مامۆستا غەفور رەشید داراغا لە (رۆژی نوێ)دا، سەیید عەلی زۆر جیاوازترە لەم وەسفەی مامۆستا باسی دەکات، ئەو دەڵێ: پیاوێکی تا بڵێی زۆر کەڵەگەتبووە: چوارشانەو گەنم رەنگ، دەموچاوی ئاوڵە کونجی کردبوو بەڵام زۆر لێی نەکردبوو بە عەیب. (رۆژی نوێ) ژ -٩- ساڵی یەك ١٩٦٠ سلێمانی.

بەڵام زۆرتر ئەوەی مامۆستا عەلی مەردان لە راستیەوە نزیکە.

لە قسەماندا پرسیاری ئەسڵ و خانەوادەمی کرد، پێم وت دەچمەوە سەر سەییدەکانی بەرزنجە، گورج ئەویش وتی: هەروەها منیش باوو باپیرم لە سەییدەکانی ئەوێن، بنەچەشمان دەچێتەوە سەر (بابە عەلی هەمەدانی) کە برای بابە تایەری هەمەدانیە، شاعیری گەورە، بەلاّم بەهۆی خۆشەویستیەوە بۆ کوردستان نازناوی (کوردستانی) بۆخۆی هەڵبژاردووە.

ئەم یەکترناسین و پێکگەیشتنەمان لە ساڵی ۱۹۳٦ بوو، ئەو کارمەندەی لە ئوتێلەکەش هەواڵەکەی دامێ کوڕی خۆیبوو.

لەو ماوەیەی پێکەوە بووین، مەقام شتێکی هاوبەشی نێوانمانبوو و کۆیکردبووینەوە، هەر لە سەیید ئەسغەرەوە مەقامەکانی ماهورو دەشت و شوستەرم وەرگرت و بەچاکی فێریانبووم، ئەویش گەلێ دڵشاد بوو بە بیستنی مەقامەکانی ئەلّلاوەیسی و ئای ئای و خورشیدی و قەتارو خاوکەر، هەر کە ئەمانەم بۆ دەوت شاگەشکەدەبوو و دەستخۆشی لێدەکردم و کەیفی لێیانبوو، دوای من دەیوتنەوە، فرمێسک دەزایە چاوەکانی و دەیوت: دەنگت نەرزێ، تۆ ئەمانە لە فەوتان و لەناوچوون رزگار دەکەیت، بەم وتنە جوان و پاراوە راست و رەوانە لە مێژوودا دەمێنێتەوەو بۆ داهاتوو دەبنە سامانێك.

لەلایەکی ترەوە، هەر لەم حەلانەدا، ئارەزووی سەردانێکی کەس و کار، خوشك و دایك و خاڵۆژن و خزمان دایەرە لە کەللەم و سۆزو غوربەتیان ورووژاندمیەوە تا بوخچە بپێچمەوەو سەرەو ژوور بەرەو کەرکوك و لەیلان ببمەوە.

ئەو لەیلانەی بۆ یەکەمینجار دەروازەی دڵم تێبیدا بەرووی خۆشەویستیەکی پاکدا کەمێك کەوتە سەر پشت، ئەو ئاواییەی ناسۆرو ئازارەکانی ژیان، بەو منالّیەم دەیانپرپوکانم و، گەر لێی هەڵنەهاتمایە لەوانەبوو وەك نەمامێکی بەر قرچەی گڕەو گەرمای هاوین لە بێخەوە وشکببوومایە.

لە ساتە وەختەکانی ژان و ئازاردا، پیری و چوونە ساڵەوە، وا هەستدەکەم کە هێشتا وام لە سەرەتای ڕێگەدا، ڕێگەی دوورو درێژی هونەرەکەم، حەزدەکەم گشت ساتەوەختێك، گوێرادێری ئەو مەقامانەی خۆمبم کە لەوەبەر دەمووتن، چونکە ئەمە لەناخەوە دەمهەژێنێ و شپرزەم دەکات، بەتایبەت کە دەبینم هونەرمەندێکی تر هەر ئەو مەقامانە بەجوانی و ڕاستی و ڕەوانی دەڵێتەوەو بگرە لێیشیان زیاد دەکات... ئەمە مژدەی نەمری و بەردەوامی هونەرێکی پاکی ڕەسەنم پێ دەدا، دڵنیاسدەکاتەوە کە پاشخۆم کاروانەکە بەردەوامە.

بۆ چەند ساتێك فرمێسك لە چاوەکانمدا قەتیس دەمێنێ دەچمەوە ناو ڕۆژانی ڕابردوو... ئەوەی قەتا و قەت ناتوانم لەبیادیکەم، چونکە من خۆم بەو یادەوەری و ڕابوردوانەوە دەژیم... ڕۆژانی منداڵیم و فێربوونی قورئانی پیرۆز لەناو تەکیەدا، تەجوید کردنی ئەم کتێبە موبارەکە لە بەردەستی مامۆستا ئازیزەکانمدا، کۆڕی زیکرو مەولودی و بۆنە ئاینییەکانی تر، دیسان قورئان خوێندنی ڕۆژانی هەینی و ئەو دەنگە ناسك و زوڵاڵەی ئایەتەکانیان بە تەجویدێکی ڕەوان و بەردەوە دەدا بە ناخی دڵمداو پێیان دەچووینە دنیایەکی لە پاکی [illegible] ڕۆژەکانی حاجی [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

سەرەتاکەی [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

دەدی، ئەو دارتاشە ناسیارە سندەیی بوو خزمایەتیشی لەتەك سەیید ئەسغەردا هەبوو، هەر لای ئەو باس و خواسی گۆرانی و مەقامەکانمان گەرمدەکردو وا دەچووینە ناو بابەتە بەتام وبەلەزەتەکانی هونەری گۆرانی و مەقامی کوردیەوە، کە کاتێکمان دەزانی دەوری بەرمان و ناو دوکانەکە پڕ بووە لە خەڵکانێکی زۆر لە دراوسێی دوکان و ئەهلی گوزەرەکەو ڕێبوارانی شەیدای گۆرانی و مەقامی کوردی، ئەمانە گشتیان لێمان کۆدەبوونەوەو دەوریاندەداین و بە گوێگرتن و سەرنجدان ستەقیان لە خۆیان بڕیبوو.

هەر لێرەدا، لە گەڕەکی تەکیەش و لەناو تەکیەشدا کە یەکەم تزرگەمبوو هەریەکێکمان دەدی و دەدەنەفیێ و وتوروێژمان گەرم دەکرد، زۆر کەڕەت شێخ شۆپیشی بەشداری دەکردو گوێرادێریی وتنی مەقامەکان دەبوو و بەسۆزەوە سەری بۆیان دەلەقاند، (مونادجاتەکان) دڵی هەمەمیراتی گێڕیان دەکردو لە سوچی قۆژبنەکانی تەکیەدا دەنگیاندەدایەوە... بەڕاستی ئەو کاتانە، ئەو شەوانە ساتەوەختێك بوون کە دووبارە بوونەوەیان مەحاڵبوو یا لەیاد دەرچن.

کە ڕۆژانیش تێدەپەڕین و هەرچیێك بوو بووە سەر لاپەرەی یادگاریەکان و ڕەنگ زەنگێکی لێهات، بەدیواری بیرەوەریەکانەوە شۆڕببۆوە، ناو بەناو لە دنیای یادگاریدا زرنگەی دەهات و برینەکانی دەهێنایەوە سوێ... قەتیاغەی هەڵدەکەی، تا بە درێژایی و سەرانسەری ژیان خۆشنەبنەوەو ئازاری ڕوح و جەستەم هەر بەردەوامبێ.

ئابەمشێوەیە هەوێنی هونەر ئازارو ژانە، بە درێژایی ڕۆژانی بەرقەرار بوون لەم گوزەرانەی سەردەمی ئێمەدا.

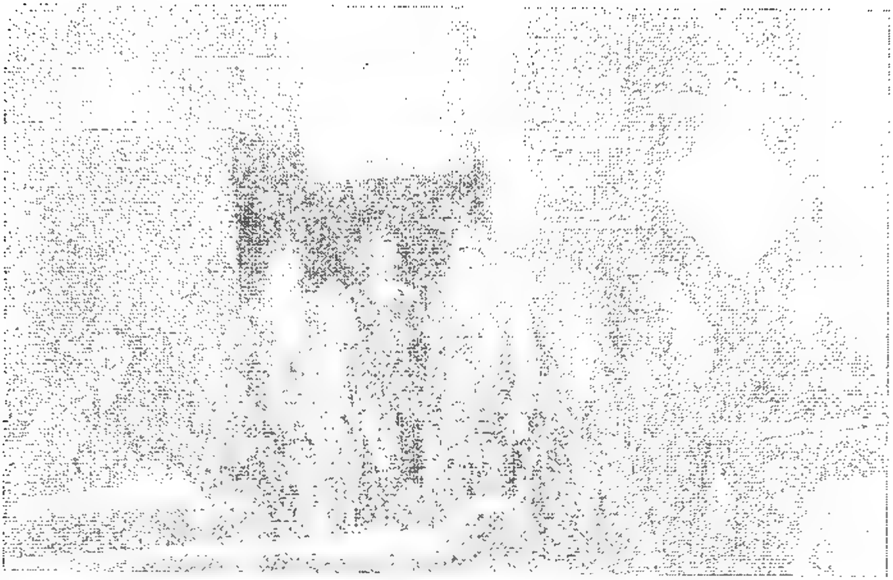

[illegible]

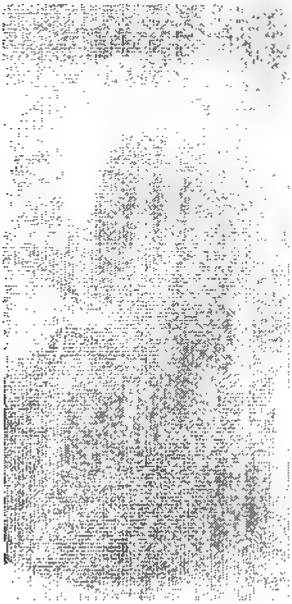

هۆڵی خاوینەی گەل لەبەغدا لەناوچەی
"باب المعظم" بەبۆنەی جەژنی نەورۆز

لەچەپی مامۆستا عەلی مەردان مۆسیقاژەن جەمیل بەشیر ،
لەراستیەوە مۆسیقاژەن مونیر بەشیر

بەخۆداهاتن

لەو سالانەی دوای شەڕی جیهانی یەکەمداو دوای دەستکردن بە دۆزینەوەی نەوت و دەرهێنانیی لە شوێنە جیا جیاکانی عێراقدا، گۆڕانێکی گەورەو دیار لە ژیان و ڕواڵەتی گوزەرانی عێراقیەکان و بەغدابیەکاندا هاتە دی... گوزەرانی خەڵکی بەرەو باشتر دەچوو، کۆمپانیاکانی نەوت (لە پشکنین و دەرهێنان) ببوونە هۆیەکی بەهێز بۆ باشترکردنی لایەنەکانی ژیانی خەڵکی و بەتوانایی دەوڵەت... بەغدا فرەوانتربوو، لە گشت لایەکەوە پان و پۆڕ دەبوو، گەڕەك و ناوچەی تازە تازەی تێدا پەیدا دەبوو، خانوو بینای جوانی پۆشتەو پۆشناخ (قەسر، وەك دەڵێن)، شەقامی پاك و قیرکراوو باخچەو سەیرانگەی پوخت و سەردەمییانە.

نابێ ئەوەشمان لە بیاد چێ کە هەردوابەدوای کۆتایی هاتنی شەڕە نەگریسە جیهانیەکە ژمارەیەکی زۆر لەوانەی بەزۆر پەلکێش کرابوون، وەك سەرباز، بۆناو کوورەی شەڕەکان، گەڕانەوە ناو ماڵ و حاڵی خۆیان، ئەو دیاردە ناخۆشە بە (سەفەر بەلك) ناودەبرا... کوردستانیش بەشێکی باشی لەم ڕەشبگیریە پێ بڕا، ڕۆڵەی زۆر کەس هەر نەگەڕانەوە، کوژران یان لە شەڕەکاندا بێ سەروشوێنبوون وەیان لەو

شوێنانەی بۆی ئێرەرابوون دوای شەڕ نیشتەجێ بوون و ئەوێ بووە وڵات و نیشتمانیان!!

کۆمەڵێکی تر وەك دورخراوە دەنێررانە جێگە دورەکانی خاکی دەوڵەتی عوسمانی، یا بەشێك لە نەوەی دەوڵەمەندو دەستڕۆیشتووەکان کە بۆ خوێندن چوو بوونە ئەستەمبوڵ، زۆرێك لەماندیاش ئەوەی ژیانیان بۆ نووسرایەوە یا خوێندنەکەیان تەواوکرد یا پلەی وەزیفەی بەرزیان لە دەوڵەتدا هەبوو، دوای کاولبوون و ڕوخانی دەوڵەتی زۆرداری گەندەڵی عوسمانی، گەڕانەوە وڵات وزۆربیان لە بەغدا مانەوەو نیشتەجێ بوون، لە ئیدارەی تازەو حکومەتی عیراقی تازەدا پلەو پایەی بەرزو باشیان پێ سپێردراو هەتا بوونە پەناگەیەکیش بۆ خزم و عەشرەتە هەژارە کەمدەستەکانیان کە لە شارەکانی ترەوە پەنایان بۆ دەهێنان و هەوڵی دامەزراندنیان دەدا لە بەغدا... دیارە لەناو ئەمانەدا تێکەڵەیەکیش لە ئەهلی وڵاتی خۆمان، کوردەکانی ناوچە جیاجیاکانی کوردستان، هەتا کوردەکانی ئێرانیش ڕوویان لە بەغدا کردو یا لە دەورو بەری دانیشتن.

لەمانە خەڵکێکی زۆری گەرمیان و دەورو بەری کەرکوك، لەناو ئەمانەدا ناسیاوو خزم و برادەری منداڵیمی تێدا بوو، دەمویست هەر لە بابوشێخ دا جێگە پێیەك بۆ خۆم بکەمەوە، چونکە زۆربەیان لەم دەوروبەرە کۆبوونەوەو سەرکنا بوون.

جێگەو پێگەی من لەو سەردەمەدا لەناو ئەمانەدا بوو، لە لایەکی ترەوە کە ئینگلیزەکان لە عیراق جێگیر بوون و خۆیان چەسپاند، ناوچەی (سن الذبان)یان کردە بنکەیەکی سەربازی گەورەو هێزی ئاسمانی خۆیان تیا ڕاگیرکرد، ئەمە هۆیەکی تربوو بۆ هورووژمی ژمارەیەکی زۆر لەو کوردانەی دوی ئیش و کارو نان پەیدا کردن کەوتبوون، لێرە، وەك لە پاشا ناونرا (حبانیه) بە دەیان بگرە سەدان کوردی ناوچە

جیا بیانەوێت مێژووی لەو ماوەیەدا چوون لە لەشکری (ئیلقی)یا جەنگەکانی دژیا
کوردەکان کاربەدەست بوون لە لەشکرگەی داگیرکەرەکانی ئەو ئینگلیزەکاندا.
ئێستاش و چارەسەری حەیفی وای لێهاتبوو کە لە نێوان هاوپەیمانی سیاسی پاشەکشە
بچینە ناوچەکانی . زۆرتریشی بەهۆی ئەوەوە بوو کە دەربەدەرکردنیانی جووتیاری هەژاری
لە پەیدا زۆر هاتنیان چووبوون بۆ شاخ و دەشتاییەکان. لە شەڕەکانی کوردستانە ئینگلیز
فەرمان و ئاسەوارییەکانیدا ، هەڵبەستەکەی لە (ئیلخانی) بەغدا هەموو تێهەڵکێشیان
لە تەنگانەی ئەو چەپۆکانەی.

ئەم جۆرە کە کوردەکانی بێجگە لە ... و پەرەپێدان. لە ساڵی ١٩٢٠ دا ئێمە چووینە
ئەویش وڵات و ئەم هێزانەی سەربازیدا ئەمەش کاریگەری گەورە ... دەستەکی تایبەتی
بیانیانی و ئاسایشتی زۆر ئەمانە بە ... هێزی ئیمپراتۆری و فەرمانبەرانی و
کەرەستە . کوردەکانی ئەوانی ئینجا ... کە لە ... و بازاڕ و ماڵە و پارەی دیوانی
و شوێنی ئاوارەکردن و تاڵانییەوە.

لەناوبەرکردنی کاربەدەست کوردەکاندا ، هێزی پیادەی ئینگلیز و سەربازانی و ئیسرائیلی
هێزی هەمووی ئەوانەی هەی کەی بە گوێرەی ئەو و ئەوانی ئاگادار ، ئەوانی دەهێنایە.
لە شوێنەکانی کوردستانی ئێرانەوە ... ئینجا شارەکانی بەغدا و ... کوردەکان ئەوسا
ئەوان ، بەکار و ساڵانی ، کە ... ئەو ئەوەش لە و ... ئەو ... تورکەکانی
ئەوەی ئەوان هەڵاتبوون ، کە ... دەرەوە ... بە ناوی ... ئەوەی ... ساڵەکان
(ئەوانەی ... ویستی پاشای کەمیت ناوچە کوردستانی و ئەوەش ...
تورکەکان بگات و قەڵاچۆی دەکردن ، لەژێر پەردەی ئیسلام و موسڵمانیەتیدا!!

ئەمانە هاتوون لێرە کاریانکرد ، بەڵکە لە پاشماوەی لەشکری (گورگەکانی هیندی
کە ... لە ... ئینگلیزەکاندا هێنابوون بۆ گرتنی عێراق دوایی
نەگەڕابوونەوە ، هەرکامیان بەپێی شارەزایی دادەمەزرانەوە.

(سن الذبان)یا (حبانیة) بنکەیەکی تەمیزو پاکو خاوێن بوو، جوانبوو، شوورەیەکی بەدەوردا کرابوو، ریزە خانووبەرەی رێکو پێکبوو، بەمانە دەوترا (لاین)، سەربانی ئەم خانووانە جەمەلۆنبوو رەنگی سەوزیان لێدابوو، هەرچی رووبەری شەقام و عەمودو پەرژینە رێکوپێکەکانی دەوری باخەکانی ئەمناوە هەر بەو رەنگە بوون.

لە کۆتایی هەر (لاین)ێك ریزە دەستشۆرێکی خاوێن و جوان کرابوو، ئەمانە دووبەشبوون، بۆ پیاوان و ئەویتر بۆ ژنان، لەپەناو قوژبنەکاندا تەنەکەی خاوێنی بۆیەکراو بەسەوز دانرابوو بۆ زبڵ و خۆڵ... بەیانیان شەبەقی زوو کرێکاری تایبەت دەگەڕان و ئەو زبڵانەیان گرد دەکردەوەو دور لە خانووەکان فڕێیاندەدا، بەمانەیاندەوت (الترتچیە).

بەگشتی ئەم (سن الذبان)ە دابەشکرابوو بەچەند گەڕەکێکەوە، ئەوەی بێتە بیرم: (سی سی، گولی کامپ و سیم)، هاتنە ژورەوەش بەهۆی کارتی تایبەت و پێناسەوە بوو کە بریتی بوو لە دەفتەرێکی بچکۆلە، وێنەی خاوەنەکەی پێوەبوو بەپاڵ زانیاری گشتی دەربارەی ئەو کەسە.

ئالێرە ژمارەیەکی زۆر ناسیاوو برادەرم بۆ پەیدابوو، پەیوەندی و دۆستایەتیمان ئەوەندە پاك و درستبوو، خۆمانم وەك خێزانێك دەهاتە بەرچاو، لەوانە (دەرویش عەلی) کورو کچێکی هەبوو (جەمیلە و مەجید) ئیشەکەی (جوغەدار) بوو. (عەلی قەویلەیی) گردەلانەیەکی پتەوی ئێسقان پان، (ئەفسەر محەمەد) پلەکەی لە لەشکردا دەرەجەدار بوو، (محەممەد سەعید) کە برادەرێکی خۆشەویستم بوو بەڵام سەد داخ زوو وەفاتی کرد، (نەزیرەو سەعیدو مەولود)ی لەپاش جێما.

کرێکارەکان بەشێکیان کاتی بوون یانی (موەققەت)، بە مووچەی رۆژانە کاریان دەکرد، ئەمانە لە دەرەوەی کەمپەکە دەژیان، پێیان دەوتن (سیم).

لەم سەردەمەدابوو، لە کانوونی دووەمی ١٩٣٨دا کە ئیزگەی رادیۆی بێتەلی عێـراق سەرەتا لەسەر شەپۆلێکی ناوەند بەرنامەکانی خۆی بە عەرەبی بڵاودەکردەوەو دوایـی چووە سەر شەپۆلێکی کورت.

(الاذاعة اللاسلكية العراقية) وەك سەرەتا پێی ناودەبرا، بریتیبوو لە ماڵێکی بچووك لە شوێنێکی چۆڵەواتی ئەوبەر دیجلە، رێك و راست دوایی ئەو شوێنە بە (صـالحیە) ناوبرا [1]، پەخش و بڵاوکردنەوەکـەی راستـەوخۆبوو، بـەبێ تۆمـارکردن، ئاهـەنگ و پرۆگرامەکان لە ژێر چادرێکەوە ئەنجامدەدران کە لە سەربانی ماڵەکەدا هەڵدرابوو.

بە هاورێی منداڵیم کاك (حەمە غەریب و شەمە)ی خێزانیم گوت: حـەز دەکـەم ژن بهێنم، ئەوانیش پێیان گوت: (تۆ هێشتا هیچت نییە، نە ماڵ نە حاڵ).. بەهەرحاڵ لە کۆتایی ساڵی ١٩٣٧دا کچێکی ئاسیاومان خواست و بووە هاوسەرم، بگـرە بـووە هاورێی دوورو درێژی ژیانم دایکی کچ و کورەکـانم. لـەو ژنهێنانەمـدا کـاك (حەمـە غەریب و شەمە)ی خێزانی زۆر یارمەتییان دام بە (شـتومەکی نـاو مـاڵ و قـاپ و قاچاغ و...). زەینەبی خێزانم تەمەنی (١٦) ساڵ تێنەپەڕیبوو لەتەمـەنێك بـوو کـە بتوانم لەرۆژانی پشوودان بیخەمە پشت پایسکلەکەم و هەندێ شوێنی نزیکی پیشان بدەم..

(زینب) ئەو مرۆڤە بوو کە بەهەموو بارێکدا لە تەکما ژیاو تاسەر رێگـەی ژیانمـان پێکەوە بردەسەر.

هەر دوای ئەم ژنهێنانەم ویستم رەوتی ژیانی خۆم بگۆڕم، بەتایبەت هەسـتمکرد کـە لەمەولا ئەرك و بارێکی تازەو گرانتر کەوتوە بەملما، ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترەوە

---

[1] لەو شوێنەدا (ساحة الملك فيصل الاول) هەبوو کە پەیکەرێکی مەلیك فەیسەڵی یەکەم بە جلی عەرەبییەوەو بەسواری ئەسپێکەوە ناوەڕاستی ئەو گۆڕەپانەیان دامەزراندبوو، لەو لاشەوە مەلهای (ليالي الصفا) بەرێزی پردی مەلیك فەیسەڵی یەکەمەوەبوو کە بە (جسر المود) یش ناودەبرا.

سەختی و گرانی هاتوچۆی ڕۆژانەم لە (سن الذبان)ەوە بۆ بەغدا، بۆ ئاهەنگێڕانی ڕادیۆی بەغدا وەیا ئاهەنگە تایبەتەکان، ئەو سەردەمە ئۆتۆمبێل و هۆی گواستنەوە ئاوا زۆر لەبەردەستدا نەبوو، جا لەساڵی ۱۹۳۹دا هاتمە سەر ئەوەی، دیارە دوای پرس و ڕاکردن بە خزم و کەس، کە بچمە کۆمپانیای نەوتی عێراق[1] لە کەرکوک و دابمەزرێم.

برادەرو هاوڕێی منداڵیم کاکە (محەمەد غەریب عەزیز) زیاد لە هەموان ئامۆژگاری کردم و هەڵینام تا بچمەوە کەرکوک و لە کۆمپانیای نەوت خۆم دامەزرێنم، چونکە شاری خۆمەو، ناو کەسوکارو ئاسیاوەکانمە، لەوانەیە گوزەرانیشم باشتر بێ.

سوچیاریەکانیم بەلاوە باشبوون و پەسەندمکردن و زۆری پێنەچوو وەکو وەرگێڕ (مترجم)ێك دامەزرام... بەڵام ماوەیەکی کەم لەسەر ئەم ئیشەم مامەوە، بیرو هۆشم هەر لەلای هونەرەکەمبوو، ئەو خولیایە وای هاندەدام کە لەم کارە تازەیەمدا بەردەوام نەبم و دیسانەوە بگەڕێمەوە (بەغدا)... نەك هەر ئەمە، هۆیەکی تریش هەبوو تا بچمەوە ئەوێ، ئەویش کردنەوەی بەشی کوردی بوو لەو ئێزگەیە.

---

[1] - کۆمپانیای نەوتی عێراق I.P.C: هەر لە کۆتایی چەرخی نۆزدەوە، لە ۱۸۷۱ەوە عوسمانییەکان شارەزایانی ئەڵمانیان نارده کوردستان بۆ گەڕان و پەیبردنی ئەو ناوچانەی کە مەزەنده دەکرا نەوتی تێدابێ، ئەمە پاش ئەوەی لە خوزستان و (میدان نفط و چیای سرخ) توانیان نەوت بدۆزنەوە، دیسان لە ۱۸۹۲ شاندێکی شارەزایانی نەوت هاتنەوە بۆ ناوچەی کەرکوك و لە ۱۹۱٤ (کۆمپانیای نەوتی تورکی سنوردار) کەوتەکار بەمەبەستی دەرهێنانی نەوتی کەرکوك، بەڵام ڕووداوەکانی شەڕی یەکەمی جیهان کارەکانیانی وەستان، دوای دامەزرانی حوکمەتە عەرەبیەکەی عێراقیش کەوتنەوە کارکردن بۆ دەرهێنانی نەوت و لە ۱۹۲۷ توانرا بیری بابە گوڕگوڕ نەوتی لێ دەربهێنرێ و لە ١٥/ ٤ /۱۹۲۷ بە ئامادەبوونی مەلیك فەیسەڵی یەکەم لە نزیك خورماتو یەکەم بیریان هەڵکەند، لە ۱۹۲۹ ناوی کۆمپانیەکە گۆڕا بۆ کۆمپانیای نەوتی عێراق I.P.Cو بەجۆرەها گرێبەست ئەم کۆمپانیایە لەناوچەی کەرکوك نەوتی دەرهێناوەو لەگەڵ حکومەتی عێراقدا ڕێککەوتنی جۆراوجۆریان مۆرکردووە.

لەکتێبێکی، مێژووییدا، لەندەنی هاوڕێی، شێخ ڕەسول شاهیفی کاکەمین بوارێندا) کە گەشتێک بەناو ئاوایییەکانی گەرمیاندا بکەین، سەردانەکی بوو کۆکردنەوەی ئەوانەی گۆرانییە فۆلکلۆرییە کوردییەکانی نا ئەرشیفی، لێژنەی باخەوانی بوو دەوڵەمەندکەین و ئەو قەوانە گۆرانییانەی کە هەمان زرکارییانەکەین لەلەوتادانی، بەڵام لەلایەکی تریشەوە مەبەستی سەرەکیی تیمە هەبمنانی سەڵتی و خوای ئەو گوندە ئاوایییانەبوو تا (نەمازباتە بە داواکاری، ئیوەیەتی و بەرزیبکەینەوە بۆ (المدیریة العامة فی وزارة الثقافیة) لە بەغدادا، تا بەشێکی سەربەخۆی کوردی لە تیرگەی رادیۆدا دامەزرێنێ تێدا هاوڕێیەی تەرخانکراوی بۆ پەخشی گۆرانی زمانی کوردی.

لەو گەشتەماندا زیاتر سەرمان لەدا لەسەلاری دەوڵەتی، بەداوی سیاقەرلاری و ناشەیار بەگی ئەو ئاوایییە، لەوێکانی خەڵکەکەمان کۆدەکرایەوە.

لەلایەکی ترەوە، بەشێوەیەکی ئاوارە، عەبدولعەدانی مەحمەد (لارەستی باشووری) جەلالی بەناوبانگی کەوڕێکیووی ..، لەسەروەکانی ئەو لەسەدا بەشدارێکی سەرەدانەکی بۆ پەخشی گۆرانی ناحەزیێمی سالیەکەشی لە ١٩٩١ دیاریکرا

لە ١٩ کانوونی دووەمی ١٩٧٢ ... کەس لەسەر تێلاکەی ئیرادەوە[2] حەسەن و (کاکەیی کاکەمین) کە هەرمانیەکی وەرارانی ... لە بەغدادا، پێویستە

---

١ لەچوارتی تەموزی ٢٠٠٧ لەکاتێکدا ... (ئەمین بەرزانی ... شەمی ... ئارەتی ژیندگەی لە هەولێر) بەڕێوەبەری ئەو فەرمانگەیە کاک (نوسەر ... محەمەد) بوو، کۆتایی من کوڕی عەلی مەردانم، ئێمە ڕێزێکی تایبەتم بۆ پێشوازی کاتێکی چاکی بۆ منداڵەکەی کرد ... (ئیسماعیل خەمە ... دەرویش) گەلاڵی ١٩٢٤ – ٢٠٠٥) بوو، کاتی خۆی بۆی دانووە کە کەژاوی پێشتر عەلی مەردان و هاوڕێیەکی بەو ئاوایییانەی گەرمیان و دەشتی هەولێرا دەسوڕانەوە تا خەڵکی دابمەزن بۆ پێشکەشکردنی داواکاری بۆ کردنەوەی بەشی کوردی.

عەبدولقادر عەلی مەردان

[2] - دەبێ بەهێنێکی ... نووری ئەلعبانی، لەدوای کردنەوەی دامەزراندنی ئێزگەی ڕادیۆی عێراق، بەشی عەرەبی، مامۆستایان تەوفیق وەهبی بەگ و محەمەد ئەمین زەکی بەگ کۆششیان کرد بۆ دامەزراندن و

ئێزگەی رادێوی عێراق بەشی کوردی، ئەو کاتە وەزارەتێکی تایبەت بە پەخش و راگەیاندنەوە نەبوو، تەنیا ژوورێکبوو لە نهۆمی دووەمی وەزارەتی ناوەخۆ بەناوی (بەڕێوەبەرایەتی دیعایە و پەخشی گشتی – مدیریة الدعایة و النشر العامة).
من یەکەم کوردێکبووم کە لەو ئێزگەیەدا گۆرانیم وت، لەسەرەتای کاردا گوێگران پەست و قالسی ئەم زمانەو ئەم گۆرانیانە بوون، ئەمە ساردی نەکردمەوە، نەیگێڕامەوە دواوە، بەو زمانە شیرینە و بەو ئاوازو مەقامە دڵگیرانە هەنگاو بە هەنگاو دەچووە بەرەوە، بەهیممەتێکی بەهێزترەوە رێگەکەم دەبڕی، دەنگی خۆم و نەتەوەکەم دەگەیاندە هەر جێیەك کە پەخشی ئەو ئێزگەیە بیگەیشتایە.

کردنەوەی ئێزگەی کوردی لە بەغدا. بڕوانە : (ئاوێنە ، هەفتەنامە، ژمارە – ١٥ - سێشەممە ١٨/٤/ ٢٠٠٦
د. نوری تاڵەبانی: لە بیرەوەریەکانم لەگەڵ زانای گەورەی ... ل – ١٠).

زەینەب محەممەد عەلی
لە دایکبووی ١٩٢٥ کەرکووک
لە ساڵی ١٩٨٦ لە بەغدا
کۆچی دوایی کردووە

زەینەب محەممەد عەلی هاوسەری عەلی مەردان کە هەموو کات پێی دەگوت ئامۆزا . کە بە درێژایی ژیانی هاوسەرێتیان بە خۆشی و ناخۆشییەوە بردە سەر

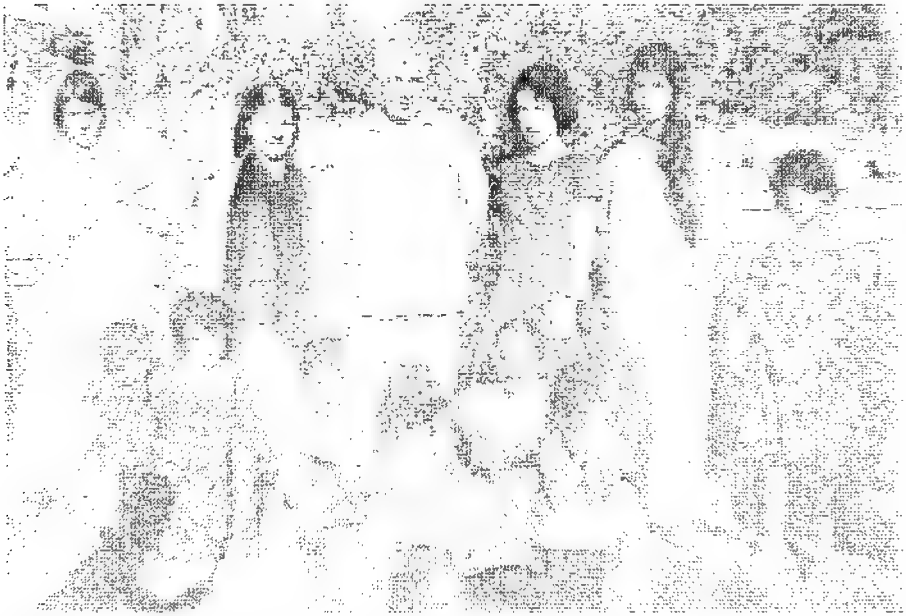

عەلی مەردان و هاوسەرەکەی و [illegible] لە [illegible]
[illegible] عەلی مەردان [illegible]

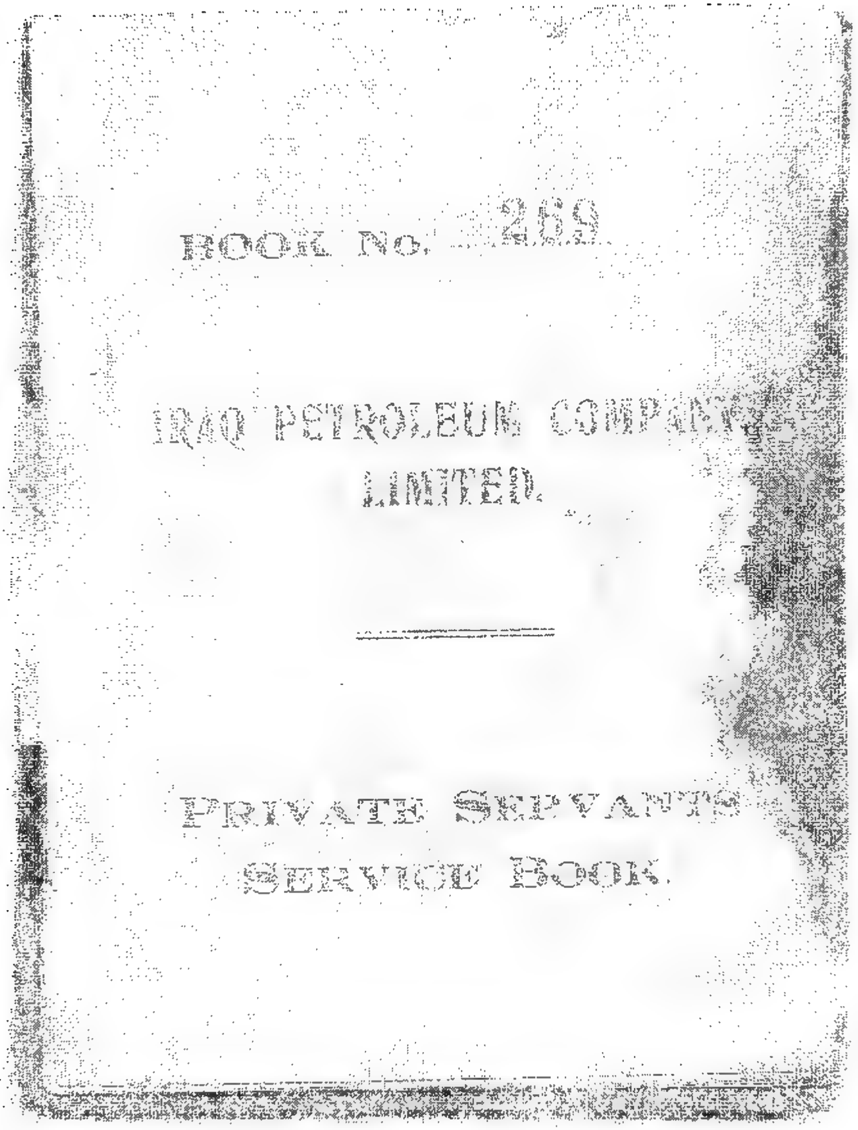

یەکەم لاپەڕەی : [illegible] لە کۆمپانیای نەوت

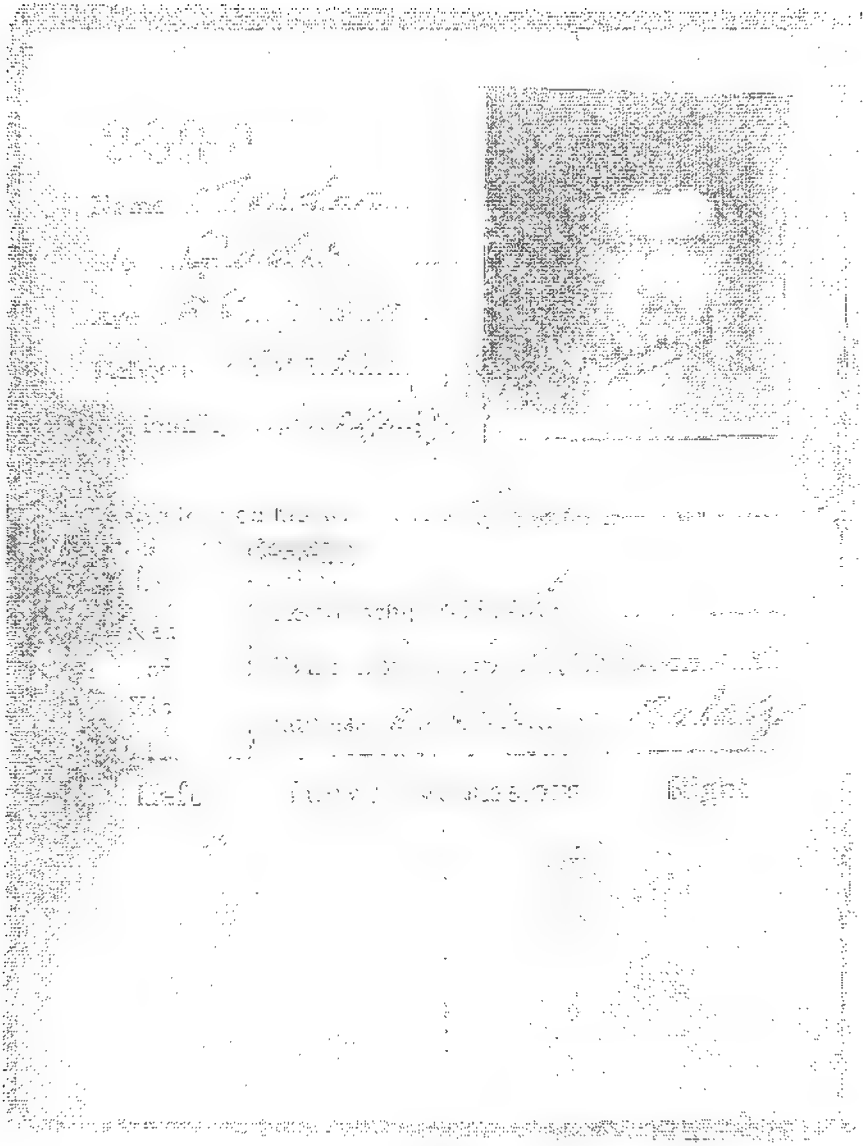

نموونەی لاپەڕەی دەفتەری کارکردنی "زانیاری" لە کۆمپانیای نەوتی باکوور لە کەرکوک

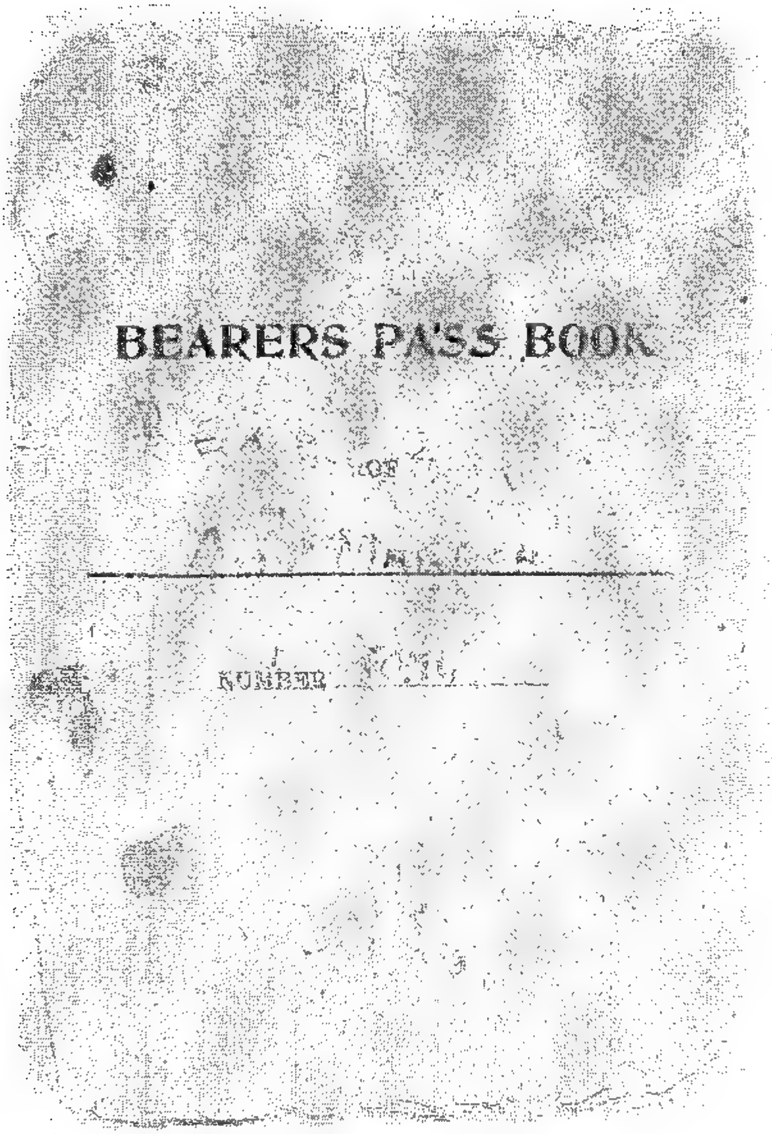

یەکەم لاپەڕەی دەفتەری کارکردن لە "سن الذبان"

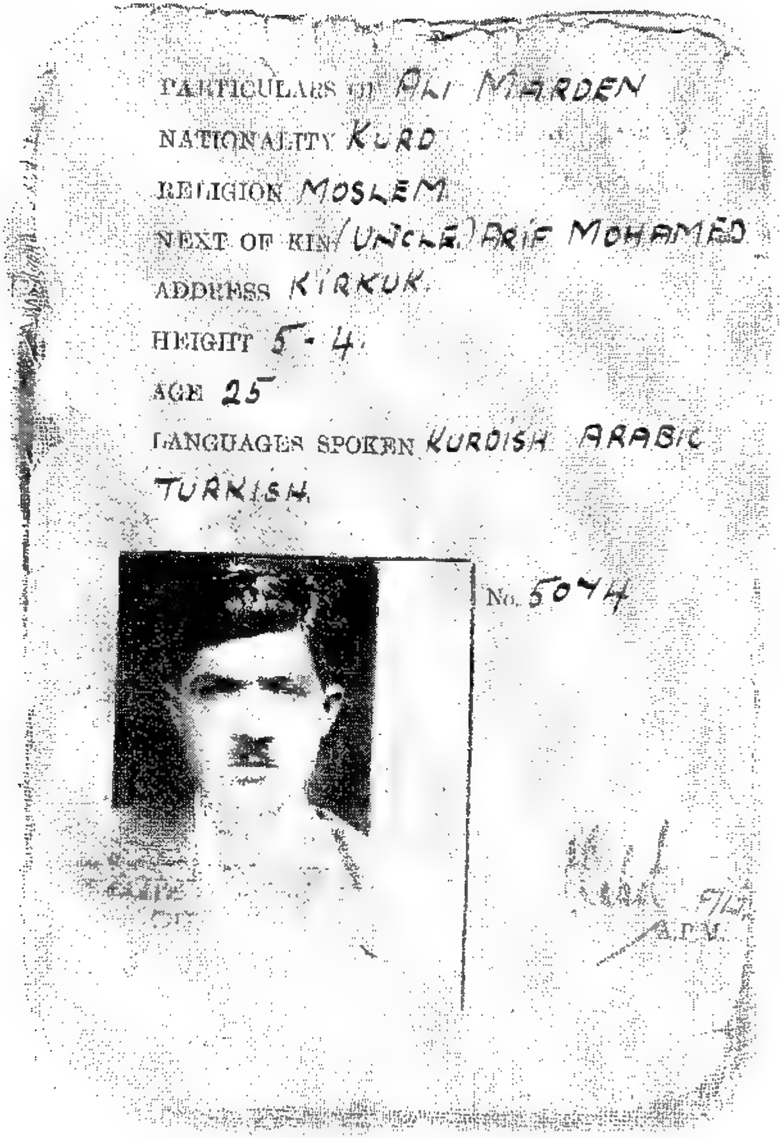

PARTICULARS OF ALI MARDEN

NATIONALITY KURD

RELIGION MOSLEM

NEXT OF KIN (UNCLE) ARIF MOHAMED

ADDRESS KIRKUK.

HEIGHT 5-4.

AGE 25

LANGUAGES SPOKEN KURDISH ARABIC TURKISH.

No. 5044

A.P.M.

دووەم لاپەڕەی دەفتەری کارکردنی "زانیاری" لە "سن الذبان"

عەلی مەردان لە باخچە بچکۆلانەکەی ماڵەوە بەکامیرای عەبدولقادر ـ ساڵی ١٩٧١

کوشتنی مەلیکێک

هەر بەبۆنەی هێنانە پێشی باسی کردنەوەی بەسەی کەورەی لە ئێزگەی بەغدا، واچاکە لایەک بکەینەوە بەلای رووداوێکی گەورەو ترسناکی بەدەر لە هونەر کە بۆ ئەورۆژە شتێکی سامناکو سەیربوو.

دوابەدوای دەستبەکاربوونی ئەو بەشە بەسێ مانگ، یانی لە نیسانی ١٩٣٩، عێراق بەگشتی و بەغدای پایتەختیش بەتایبەتی رووداوێکی کوتوپڕو چاوەڕوان نەکراو هەژاندی، ئەورووداوە مردنی مەلیک غازی بوو یان راستتر (کوژرانی) ئەو مەلیکە بەهۆی رووداوێکی ئوتۆمبێلەوە.

لەڕاستیدا رووداوەکە ناخۆشبوو وبووە مایەی خەم و پەژارە بۆ خەڵکی، بەتایبەت مەلیک غازی وەک گەنجێکی تازە پێگەیشتوو لەلای میللەت ناوو ناوبانگێکی خراپی نەبووە. خۆ کە جاروبار لە ئێزگەی رادیۆ تایبەتییەکەیەوە لە کۆشکی پاشایی (زهور) کە ئەبەری (کەرخ)ی بەغدا بوو، بێزاری و هەڵوێستی دژبە داگیرکاریی ئینگلیزی

پێشاندەداو بەمەش لە خواست و ویستی خەڵکی عەرەبی وڵاتەکە نێزیکدەبۆوەو خۆی دەهاویشتە دڵیانەوە[١]

بۆیە هەر دوابەدوای بڵاوبونەوەی ئەم هەواڵە دەنگودیەکی ئەوتۆ لە ناواندا بڵاوبۆوە کە گوایە مەلیك لەسەر ئەو وتارانەی کوژراوە کە لە ئێزگەکەیەوە دەیدان و بڵاوی دەکردنەوە، داوای گێڕانەوەی کوێتی دەکرد بۆ سەر خاکی عێراق، چونکە وەك دەیوت کوێت بەشێکە لە عێراق و دەبێ بخرێتەوە سەر ئەسڵەکەی کە عێراقە[١].

---

[١] - لە (سن الذبان) ناسیاوێکمان هەبوو ناوی (مەجید دەرویش عەلی) بوو، لەنێوان حەببانیەو بەغدا تەکسی دەگێڕا، خزمێکی خێزانەکەی کە لە کوردەکانی ئێرانبوو، لە کۆشکی پاشایی (زهور) بوو، لە ١٩٥٦. =

= جارێکیان کاك مەجید لەتەك خۆیدا بردمی بۆ (سن الذبان)، ئەو کات لە پۆلی چواری سەرەتایی بووم، سەفەرەکەمان لە گەڕەکی (سنك)ی سەر شەقامی رەشید، بەرامبەر کەنیسەی (مریم العذراء)ەوە دەستی پێکردو کە گەیشتینەوە سەر پردی (جسر الخر) لەو بەرەی بەلای راستدا دەیپروانی بەسەر کۆشکی زهور، کاك مەجید پێی وتم کە لە کۆتایی ئەم شەقامە پێچێك هەیە، لە لەوێدا مەلیك غازی بە ئوتومبیلە خێراکەیەوە خۆی دا بە عەمودێکی کارەباداو دواجار عەمودەکە شکایەوە بەسەر سەریداو کوشتی! کە لە (سن الذبان)یش گەڕاینەوە، سەرێکمان لەو خزمەی دا کە لە کۆشکی زهور بوو، بەهۆی ئەوەوە کە مۆڵەتی چوونەژوورەوەی بۆ وەرگرتین لەناو چێشتخانەی کۆشکدا پێی وتین کە شوێنی ئەم چێشتخانەیە ئێزگەکەی مەلیك بوو، گەورەو فراوان دەیپروانی بەسەر باخێکی گەورەی رازاوە بەگوڵی جوانی هەمەرەنگ.

"عەبدولقادر عەلی مەردان "

[١] - تا ئیستە هیچ حاکمێکی عێراق ئەم مەسەلەیەی هێنابێتە ئاراوەو داوای کوێتی کردبێتەوە، بەسەلامەتی سەری نەهێناوەتەدەرەوە، لێرە مەلیك غازی تاوا کۆتایی هات، یەك لەو هۆکارانەی ئەو کوشتنە ئەو تێدەدیعایەبوو، لە هاوینی ١٩٦١ عەبدولکەریم قاسم دیسان هەمان مەسەلەی زیندوکردەوە و داوای گەڕانەوەی کوێتی کردو سەرەنجام حیزبی بەعسیان بە شەمەندەفەرێکی ئەنگلۆ - ئەمریکی هێنایە سەر، خۆ لە ١٩٨٩ کە صەددام — بەعس هەمیسان ئەم مەسەلەیەیان وروژاندەوە لە ٢ /٨/ ١٩٩٠ کوێتی داگیرکرد، ئەمە بوو مایەی کارەسات وماڵوێرانی نەتەنیا بۆ شەخسی صەددام ؛ بەڵکو بۆ گەلانی عێراق و دوایی نغرۆبوونی خۆیشی و حیزبەکەیشی و کاولبوونی عێراقیش.

هەر لەو دەنگو دوەی کە لەناو خەلکیدا بەم کارەساتەوەیان دەناو بلاوبوو، ئەوەبوو کە مەلیك ئەوشەوە ئوتۆمبیلەکەی بەخێراییەکی زۆر لێخوڕیوەو ئیتر دەسەلاتی بەسەریدا نەماوەو داویە بەو عەمودە کارەبایەداو عەمودەکەش شکاوەتەوە بەسەر کەللەی سەریداو ئەمە بۆتە هۆی مردنەکەی... پزیشکەکانیش کاتی خۆی هەروایان راگەیاندبوو.

هەشبوو دەیوت: کوشتنەکەی مەلیك بەدەستی ئەنقەست بووەو لەوەپێش پیلانی بۆ داتراوە، پەیوەندی هەیە بەوەی کە مەلیك غازی پشتی (عیززەو راجیحە)ی خوشکی دەگرت، کە ئەمەش بۆ خۆی نەقلێکی خراپ نیە ئەگەر بیگێڕینەوە:

لەناوەڕاستی ۱۹۳۹دا منیش و خەلکیش لەڕێی چرپە چرپ و نووسینی هەندێ رۆژنامەوە ئەوەمان بەرگوێ کەوت کەوا (عیززە) کە کچە گەورەی مەلیك فەیسەلی یەکەمبوو لەگەلّ (راجیحە) کە خوشکی بچووکی بوو، بەمەبەستی گەشت وگوزار چوونەتە یۆنان، لەوێ خۆی لە کابرایەکی یۆنانی مارەکردووە، کە کاتی خۆی لە کۆشکی پاشاییدا ئەو کابرایە خزمەتکاریانبووە بەشێوەی (سفرچي)[1].

جا وادیارە هەر لە کۆنەوە ئەم کچە شازادەیەی بەغدا ژێر بەژێر پەیوەندی بەو کابرا یۆنانییەوە بووەو بەو شێوەیە نەخشەیان بۆ شوکردنەکەی کێشاوە، چونکە لە بەغدا زۆر ستەم بوو ئەم کارەیان بۆ بچێتە سەر... خزمەتکارە یۆنانیەکە ناوی (ئەنستاس خارلمبوس) بوو، دوای مارەکردنەکە لە کەنیسەیەکی ئەسینای پایتەخت، کچە ببووە مەسیحی و ناوەکەشی ببووە (ئەنستاسیا)، ماوەی زەماوەندو گواستنەوەکەیان لە دورگەی (رۆدس) بەسەربرد، راجیحەی خوشکیشی لە گشت ئەم کارانەدا ئامادەبووە.

جا ئەم باس و خواسە، پاش سێ سالّ کە بەسەریدا رۆیبوو، ئیستە دەهێنرێتە ناوناوانەوە و زیندو دەکرێتەوە، چونکە کابرای یۆنانی سپلەو بێ وەفا دەرچوو، هەرچی زێڕو پارەو خشلّی بەنرخی ئەو شازادەیەی ژنێتی لێی دزیبوو رابکردووە بۆ جێنیەکی

---

[1] سفرجي : دەبێ (سفرەچي) بێ کە بە عەرەبییەکەی (خادم او عامل المطبخ)و نێستە (گرسۆن)ی پێدەڵێن.

نادیارو ئەو دوو زەعیفە کلۆلەشی بە بێکەس و مایە پووچ جێهێشتووە، گێرۆدەی خەم و پەژارەو نەبوونی کردوون.

لێرە مەلیك بەزەیی بەخوشکەکانیدا دەهاتەوە، پشتی دەگرتن و دەیویست دەستی یارمەتیان بۆ درێژکات، ئەمە بەپێچەوانەی هەڵوێستی کەس و کارەکانی تریانەوە لە بنەماڵەی پاشایەتی (هاشمی) بەغدا!!

دیسان لە لایەکی ترەوە، ریتە ویتێکی تریش ببوە بنێشتە خۆشەی سەر زمانی خەلکی، ئەویش ئەوە بوو کە گوایە مەلیك غازی پاڵپشت و پشتگیریی کودەتاکەی (بەکر صدقی) کردبوو و لایەنی دەگرت و ئەوەش لە ١٩٣٦دا بەرپا بوو وەلە ئەنجامیدا (جەعفەر عەسکەری) کە هاوەڵزاوای (نووری سەعید) بوو تیاچوو و کوژرا. جا کاری لەناو بردنی مەلیك دەسیسەیەکبووە کە نووری سەعیدی لە پشتەوە بووە، لەمەشدا پیاوان و خزمەتکارانی کۆشکی پاشایی دەستیان تێدا بوودو یارمەتیان داوە، لەوانە (عبد سعید) و (علی عبداللە) ناوێکبوون، دووەمیان لەسەر بێتەلەکەی کۆشك بوودو هەرچی دەنگوباسی نهێنی ببوایە گورج دەیگەیاندە نووری سەعید.

دەنگو دو وایاندەگەیاند کە کاتی رووداوەکە ئەو دووانە لە ئوتۆمبیلەکەی مەلیکدا بوون لە پشتەوە دانیشتوون، هەتا (عبد)یان کەمێکیش برینداربیوو.

---

[1] هەر دەربارەی ئەم رووداوە کە لێکۆلەردوان و مێژوونووسانی تازەی عێراق زۆر بەکەمی بەلایدا دەچن و خۆیانی لێ لادەدەن، (حسن العلوي) زۆر بەراگوزاریەکی خێرا پیا تێدەپەرێ کە گوایە: لە دوای رووخانی حوکمی پاشایی عێراق هیچ باس و خواسێکی ئەوتۆ دەربارەی کەتن و رووداوی تابرووبەرانەی بنەماڵەی پاشایی عێراق نەهاتە ئاراوە، وەك ئەوانەی دەربارەی فاروقی مەلیکی میسر باسیان لێوە دەکرا، تەنیا رووداوی هەڵاتنی یەك لە خوشکەکانی مەلیك غازی نەبێ کە لە تەك شۆفێرەکەیدا، دوای خۆشەویستیەك و ئینجا مارەی کرد. (حسن العلوي: عبد الكريم قاسم، دار الكتاب الاسلامي ٢٠٠٥).

دیارە ئەم باسە کورتە لەچاو ئەوەی مامۆستا جیاوازیان زۆرە، بەلام باری راستی رووداوەکە بەلای ئەوەی مامۆستادا دەشکێتەوە.

هەندێ زیاتر بۆ ئەو دەچن کە گوایە ئەو دووانە، لەباتی رووداوەکە بەشداربوون کردبێتیان ئەوروپییەکیان داوە بە کاولکردنی مەلیکەکان لە ئەلمانیا نەسرەدینە، ئەوروپا عەسکەرییەکانیان بەسەروا شکاندووە تا وایزانێ کە ئەو عەسکەرییە کاولکردنی دەلیکێکی بە وەسەرایە سەرخۆی کە بۆتە هۆی کوشتنی.

دوای رووداوەکەش ئەو دووانە بەندکران دەرمانی بەڕێوەبەرانیان، لەهیچ لایەکەوە بەرپرسیارانیان نەبوو، رنجوونی... ئەمڕۆ قورئانی دا و ناکەیان مەلایی لەوەشینن.

ئەمە هەندێکە لەو قسە و باس و بۆچوونانەی خەڵکی دەربارەی کوشتنەکەی مەلیک غازی، بەڵام ئەوەی گرنگترین ئەوەیە کە باشی هاردیبەکان لەم رووداوە ناخۆشەدا، دکتۆر (صائب شوکت)[1] بینی کە بڕاوەریەکی خۆی بوو، ئەوەی بۆ راستکردنەوە کە مەلیکی بەهۆی ئەو برینە کاریگەرەی بەسەری سەریەوە گیانی دەرچووە، وا دیارە کە هەر ئەوەش نەشتەرگەری رەگی لابردووە تا پیاوانێکی ... بە ئاسیبێکی تیش کە بۆتە هۆی وەرخانەوەی ئۆتۆمبێلەکەی بەهۆی سەرکەوتن و برینەکەی قورس و کاریگەر. هەروا وتیشی کە خۆی بەکێشکراوە لەو ... کە ئەندامانی لاشەکەیان کردووە، راپۆرتەکەیان ئیمزا کردووە، تەنانەت بۆ سەردەمی دەرنەکراوەتەوە.

---

[1] ئەمانە سێ برا بوون: (صائب، ساجی، و ناجی شوکت) ئەمانە لەو رۆژەدا پلە و پایەی خۆیان هەبوو لە دەوڵەتدا، صائب پزیشکێکی زیرەک و شارەزای ئاسایی ... بوو، یەکێک لە ئەندامانی ... دوای کوشتنەکەی مەلیک راپۆرتی کوژرانی ... بەغدایە. سەرەڕای هیچ لایەنێکی سیاسی نەبوو. (ساجی شوکت) وەزیری کاروباری کۆمەڵایەتی بوو لە ١٩٤١، یادەنرا کە هەوادارانی ئەڵمان و نازییەکان و [illegible] لە عێراقدا هەر ئەو وایکرد کە دوای [illegible] ئەڵمان ... ئینگلیزەکان لە عێراق [illegible]. بەڵام (ناجی شوکت) [illegible] لە ١٩٣٢ کە [illegible] بەریتانی لەسەر عێراق [illegible] سەرۆک وەزیران.

"عبد القادر عەلی مەردان"

تەرمەکەی مەلیک دوای دوو رۆژ بەخاك سپێردرا، کەمێ ئاڵۆزی و گرژی کەوتە بارو وەزعی بەغداو شارەکانی ترەوە، لە هەندێکیاندا خۆپیشاندانیش کرا، خەڵك ماتەمینیەکی زۆریان دەربڕی.

هەر ئەو رۆژە سەرمدا لە ئیزگەی رادیۆ، بۆ وەرگرتنی هەفتانەکەم، بەڕێوەبەری دیعایەو پەخش هەواڵی ئەوەی دامێ کە لە موصل هەندێ خۆپیشاندەر کۆنسوڵی بەریتانیایان کوشتووە.

ئا بەمجۆرە دەبینین دنیا وا لەهەڵچوون و راچووندا بەردەوامە.

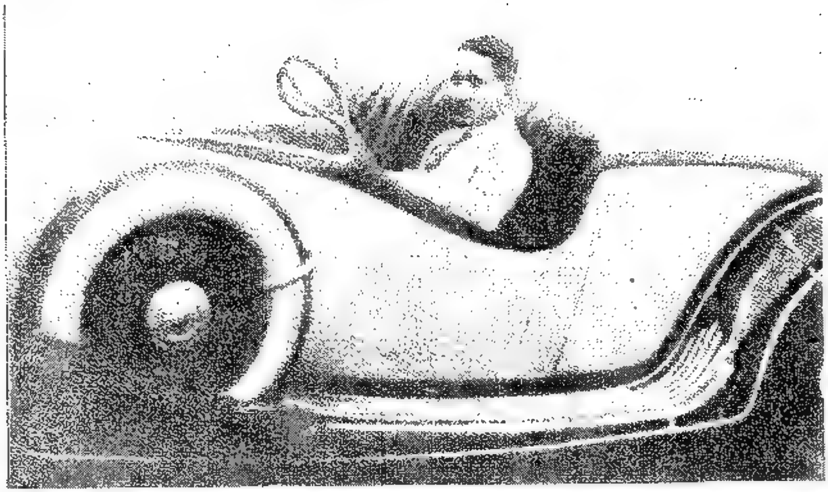

مەلیك غازی پێش ئەوەی بکوژرێ

ئەو روداوە ئۆتۆمبێلەی کە مەلیك غازی پێی کوژرا کە دەڵێن داویە لە عەمودی کارەبا، کە لەوێنەکە لەلای ڕاستی ئۆتۆمبێلەکەوە دیارە

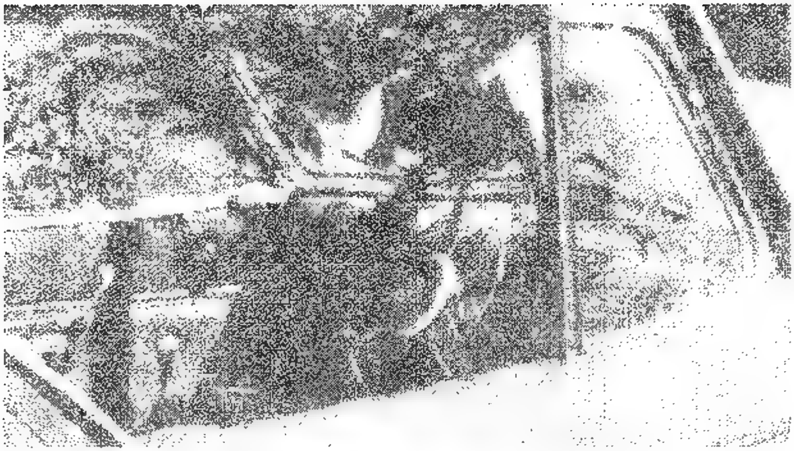

ئەو ئۆتۆمبێلەی کەوا مەلیك غازی تێیدا کوژرا،

لەوێنەکەدا دیارە کە عەموددکە کەوتۆتە سەر ئۆتۆمبێلەکە لەلای چەپەوە، نەك لەلای ڕاستەوە..

ئەم وێنەیەش ڕاستی ڕووداوەکە بەدیار دەخات.. ئەم وێنانە بەکامیرای یاوەری و فڕۆکەوانی تایبەتی مەلیك غازی گیراوە کە ناوی (حفظي عزیز) کە بەڕێکەوت کامیرا یێ بوو ئەو وێنانەی گرتووە.. تۆبڵێی ڕاست بێ!!

لە گەرمەی شەڕی دووەمدا
ژیان و گوزەران لە بەغدا

لەو کوردانەی لە بەغدا بوونە هاوڕێ و برادەرم، بەتایبەتی لە (حەیدەرخانە)ی سەر شەقامی رەشید کاک (حەمەکەبی نووردنجی) بوو کە پێیان دەوت (ابو جمال)، دووکانەکەی بەپاڵ قوتابخانەی ئێرانیەکانەوە بوو، وە کاک (محەمەد ئەمین یوسفی)ی خۆشنووس[1]، کە دووکانێکی بچووکی هەبوو خۆشنووسی تێدا دەکرد، لەو سەروبەندەدا

---

[1] محەمەد ئەمین یوسفی — خطاط (١٨٨٨ – ١٩٧٤) لە گەورە خۆشنووسەکانی عێراقە. لە کۆیە لەدایکبووە و سەر بە عەشرەتی خۆشناوە. لای مەلا عەبدولڕەحمانی دەستکەری نەخشی خەتکردنی بووە لە ١٩١٦ دێتە بەغداو دەستدەداتە کاری خەت لەسەر شەقامی (مستنصر) رایەڵ و دەماو کارەکانی گەلێ شەیدای کردکانی خۆشنووسی تورکی (یوسفی) دەبێ بۆیە هەر ئەو نازناوەش بۆ خۆی دادەنێ

تەرویسە و ناونیشانی زۆربەی رۆژنامەکانی بەغدا ئەو دەینووسیت. لە ١٩٣٥ سەردانی سوریا دەکا و چاوی بە خۆشنووسی گەورە (ممدوح) دەکەوێ و ماوەیەک لەلای دەمێنێتەوە دوایی دەچێتە لوبنان و لەوێ (شیخ نسیب مکارم)ی خۆشنووس دەبینێ و گەلێ شتی لێ وەردەگرێ، وەک هونەری هەڵکەندن لەسەر لاستیک. هەر ئەمیش بوو کە دراوی عێراقی (مللک غازی) نووسیوە و نەخشاندوویەتی، دادگاکان وەک شارەزایەک پرسی و رایان پێدەکرد لە ناسینەوە و بەراوردکردنی خەت و ئیمزای ساختە و ئەسڵی.

یەکێکبوو لە باشترین و چاکترین خۆشنووسەکانی بەغدا، هەرچی مۆری موختارەکانی ناو بەغداو دەوروبەربوو ئەو بۆیانی دەکرد. بەداخەوە لە ساڵی ١٩٧٤دا ئەم هونەرمەندە بەهرەوەرە وەفاتی کردو تا ماوەیەکی زۆریش دوکانەکەی هەرمایەوەو لەوحەکەشی بەسەریەوە مابوو، دوایی بووە جێگەی فرۆتنی پەنیری کوردی!!

لەم کاتانەدابووکە نیشانەکانی نەهامەتیەکی گەورە دیاردەیان دەداو خەڵکی هەستیان وا دەکرد کە کوێرەوەری و قوڕبەسەریەکی تر بەڕێوەیە، بۆیە هەر زوو هێزە بەریتانیەکانی ناو عێراق دەستیان بە خۆئامادەکردن و تەیارکردن بۆی کرد، کەوتنە جموجۆڵێکی چاوەڕوان نەکراو، خۆ کەشەڕەکەش هەڵگیرسا (شەڕی دووەمی جیهانی). ئیتر بەلای بەریتانیەکانەوە زۆرشت بۆ بەرەورووبوونەوەی ئامادەکراو بوو، ئەو پەناگەو حەشارگە زۆرانەی بۆ پاراستنی گیانی مەدەنیەکانیان کرد بوو وپێیان دەوت

(دەلیلی عێراقی ١٩٣٦) ئیشارە بە محەممەد یومنی خۆشنووس دەکات کە لە خەتخۆشیدا یەکەمە لە وڵاتداو وێنەی تا ئەو کاتە نەبۆتەوە.

پیاوێکی خواناس و دەستپاک و بەدینبوو، زۆر تێکەڵی خەڵکی نەدەبوو و حەزی بە گیروگرفت نەدەکردو دنیای هێندە بە گران نەگرتبوو... تا مردنیش هەر لەسەر ڕانی دەینووسی و مێزوکورسی بەکارنەدەهێنا، چوار مەشقی. دوای خۆی چەند کوڕو کچێکی لە پاش جێما، لەوانە عەبدولڕەحمان کە لەسەر شەقامی رشید (أختام الرشید)ی هەبوو ئەمیش وەك باوکی وریاو لێزانبوو بەتایبەت لە نووسینی ئینگلیزیدا.

بۆ زیاتر: (جەمال بابان: اعلام کورد العراق، مدیریة الطباعة و النشر ، سلیمانیة ٢٠٠٦ ص٩٧٠). هەر مامۆستا جەمال بابان لە کتێبی (سلێمانی شارە گەشاوەکە)دا لە لاپەڕە (٢٧)دا ناوی چەند شاعیرو رۆشنبیرێکی ئەو شارە دەبات کە لە سەردەمی عوسمانیاندا بەردو ئەستانە بوونەتەوە بە مەبەستی خوێندن و خۆ پێگەیاندن، لەوانە (ئەمین یومنی ١٨٤٩- ١٩٢٠) ناوێك، کە پێدەچێ باوکی ئەم (محەمەد ئەمین یومنی)یەی لەمەڕ خۆمانیێ و خواش بۆخۆی دەزانێ.

بڕوانە (جەمال بابان : سلێمانی شارە گەشاوەکە، دەزگای رۆشەنبیری وبلاوکردنەوەی کوردی، بەغدا، ١٩٩٨، بەرگی دووەم).

(سۆبەر)، پڕیان کردن لە ژن و منداڵ و پیرو پەککەوتەو نەخۆش، ئەو کاتە ئێمە هێشتا لە (سن الذبان) بووین.

منیش لە عەزرەت ترسی فڕۆکە ئاڵمانیەکان و هێرشیان، خۆم کردە نەخۆش و سەرو گوێلاکی خۆم بە (یشماغ)ێك پێچابوو و لەتەك ئەوانەدا خۆم دەکرد بە ناو پەناگەو حەشارگەکانەوە، زەینەبی هاوسەرم قەت ئەو دیمەنانەی لەبیر نەدەچۆوە کە چۆن لە ترسی شەڕ خۆم تێکەڵ بەو ژن و پیرو نەخۆشانە کردبوو، ئەویش دووگیانبوو، لەمرۆو سبەیەکدا بوو کە منالّی ببێ، دواجار هەر لە یەکێ لەو (سوبەر - ملجأ)انەدا خوا کچێکی داینێ و ناومانا (مائدە).

ئەوەی راستیشبێ من خۆم دژی شەڕ بووم، بەهەر شێوەو لەهەر شوێنێکبووایە، نەخوازەلاّ شەڕێکی بەرفراوانی ئاوا کە هەموو دنیا بگرێتەوە، جگە لە کوشت و کوشتارو ماڵ کاولی هیچی تری بۆ ئینسان لێ نەکەوتەوە... ئەمە دەبێ چ خێرو فەرێکبێ کە ئاوقەیی میللەتان دەبێ و چ چاکەو باشیەکی لێ دەستگیر ببێ؟ تا ئێمەمانان (بەشێوەیە لە شێوەکان) هەوڵمان بدایە بۆ بەشداری کردن تێیدا یا هاندانی خەڵك بۆ ئەمە؟!

لەملاشەوە لەناو کۆمەڵگەی بەغداو ژیانی کۆمەڵایەتی دانیشتوانەکەیدا، وەك دەڵێن لە کەیف و بەزمی خۆیان نەدەکەوتن، ژیان نەدەوەستا، راستە شەڕەکە لە گەرمەیدا بوو و کاریشی کردبووە سەر زۆر لە لایەنەکانی ژیان و گوزەرانی خەڵکەکە، بەلاّم وەك سروشتێکی ئادەمی، ئینسان لە جەهەننەمیشدا رادێ (وەك دەڵێن)... لەو ساڵانەدا ناوو ناوبانگم لەناو بەغداو کۆمەڵی کوردەواریدا تەشەنەی کردبوو، خەڵك وەك سەقامبێژو دەنگخۆشێك دەیانناسیم، بەچاوێکی رێزو بەرزەوە تێیان دەڕوانیم، زۆربەی پیاوە گەورەکانی کوردی بەغدا ئەوانەی دەستڕۆیشتوو و خاوەن پلەو پایەیەکبوون لە ناو دەوڵەتدا، بەشەوقەوە لەدوم دەگەڕان و بۆ ئاهەنگی

بۆنە تایبەتەکانیان بانگیان دەکردم، تاکو شەوانی ناو کۆشك و خانووەکانیان بەدەنگ و ئاوازەکانمان ئاوەدانکەنەوە، بەمجۆرەش پەیوەندیەکی باش و پتەوم لەتەك زۆربەیاندا پەیدا کردبوو و ببوونە براو دۆست و خۆشەویستم.

لێرەدا دەشێ ئەمە تۆمارکەم و با بۆ مێژوو بمێنێ کە: لەبەرامبەر هیچکام لەو ئاهەنگ و بۆنە تایبەتیانەدا تەنیا فلسەسورێکم وەرنەدەگرت و گشتی بەبێ بەرامبەر بوون، ئەمەش هۆیەکی تربوو کەوەك براو خۆشەویستێ چووبوومە دڵی پیاوانی کوردی بەغداوە.

هەروەك لەوەبەریش وتوومە، هونەری مەقام و گۆرانی وتن بەتونسدی بەخۆیانەوە گوشیم و تەوژمەکەیان راپێچیانکردم و منیش هەر بەهەمان شێوەو توندیی لە گرو تینی خۆشەویستیم بۆیان بەپیریانەوە چووم.

ئەمەبوو هۆکاری ئەو هات وچۆ بەردەوامەم (کە دەتوت جاو دەنێمەوە) لەنێوان بەغداو (سن الذبان)دا... پێیەکم لەسەر ئیشەکەمبوو و پێیەکی تریشم لەبەغداو ئاهەنگ و بەزم و رەزمەکانی و ئیزگە کوردیەکەیبوو... لەئیزگەو لەژێر چادری سەربانەکەیدا، بەگەرمای هاوین و سەرمای زستان پەیتا پەیتا گۆرانی و ئاهەنگی راستەوخۆم ئاراستەی گوێگری کورد دەکرد، بەرامبەر هەر ئاهەنگێکی هەفتانە تەنیا دینارو روبعێکم پێ دەدرا، هەریەك لەو ئاهەنگی گۆرانیانەش کە راستەوخۆ (بە زیندوویی وەك دەڵێن) پەخشدەکرا ماوەی سەعات و نیوێکی دەخایاند، ئەمەش هۆی دورو درێژیی مەقامبێژیەکەمبوو لە رادێودا، چونکە لەو وتنەدا دەبوو لە پلەی مۆسیقاییەکەوە بچمە سەر پلەیەکی تر، پەناشبەرم بۆ شیعری یەکێ لە شاعیرە کۆنە کلاسیکیە بەناوبانگەکانمان (چونکە چامەو شیعرەکانیان — رەحمەت لە گۆڕیان — جوان و شیاو دەگونجان بۆ ئەو مەقام وپلەو هەستان و دابەزینانە).

ئەمانە وابانەکرد، کە گوێگرەکان مەقام و مەقامبێژەکانمیان لەلا پیرۆزو بەرزبێ و وزە وزە بەبانتو زانیتی بەدەنێ و گەرێیەر لێ راگرن... دواجار عەلی مەردان بێتە هونەرمەندێکی بالا و بەناوبانگ.

ئێوا رۆژانم لێ دەبرۆی، تا کارگەیشتە رادەیەک کە لە گۆرانی وتن زیاتر هیچی ترم بەدەستەوە نەما، دەڵێم (گۆرانی) نەک (هونەر)، چونکە ئەم زاراوەیە لەم ساڵانەی دواییدا هاتە ناو ناوانەوە، خەڵکی هەر وشەی (گۆرانی و گۆرانیبێژ)یان بۆ ئەمە مانان بەکار دەهێناو دەیانزانی.

دەمەوێ لێرەدا شتێ هەیە بیڵێم، ئەویش ئەوەیە کە (ئەوساکە) کۆمەڵی کوردەواری و عیراقیش بەگشتی بەچاوێکی سووکەوە دەیانڕوانیە پیشەی (گۆرانی بێژی)[1] و بەلایانەوە تەنگبوو بۆیە ئەو دەستگەوتانەی کە لێیەوە دەستگیر دەبوو کەم و هیچ بوون، جا دەمانبینی کە زۆربەی گۆرانی بێژەکانی ناو بەغدا جگە لە پیشەکەیان لەملاولا ئیش و کاری تریان دەگرتە دەست و پێیەوە سەرقاڵبوون تا بتوانن ژیانی بێ

---

[1] - مامۆستا جەلیل محەممەد شەریف سەبارەت بە وشەی (گۆرانی) دەڵێ: ئەم بەکارهێنانەی ئەمڕۆی ئەم وشەیە لە زۆربەی ناوچە کوردیەکان: شتێکی تازەیە، لە ئەنجامی پەیدا بوونی رادیۆی کوردی بەغداوە هاتووە، خەڵکی بەر لەمە بەم بابەتەیان دەوت - بەستە، لاوژە -: خەڵکانی ناوچەی سلێمانی بەو بابەتەیان وتووە (گۆرانی)، واتە ئەمە جۆرە وتنێکە تایبەتە بە - گۆران - کەرادیۆکەش دەستی پێکرد بەخشەرەکان و کارمەندەکانی زۆربەیان خەڵکی سلێمانی بوون بۆیە کە ناماژەیان دەکرد - بە نووسین و بە قسە - بۆ ئەم شتە، دەیانوت: گۆرانی، بەرە بەرە خەڵکیش وشەی گۆرانی یان لابوو ناسایی.

لەبنەمادا گۆرانی جۆرە ئاوازو وتنێکی خێرا رەزم و هەر لە کۆنەوە لە ناوچەکانی گۆران هەبووە ...

هەورامان بەشێکی گرنگە لەوناوچانەی بەشێوەی گۆران دەئاخاڤن.

(جەلیل محەممەد شەریف : لێکۆڵینەوە لەبنەمای... ، نەوشەفەق - گۆڤاری کەرکوک، ژ ٣٩ حوزەیرانی ٢٠٠٦، ل ٣١).

بگوزەرێنن و گوزەرانی ماڵ و منداڵیشیان بەڕێوەبەرن... بەکوردی و پوختی ئەو کارە دەردی عەرەبەکە دەڵێ (ماچان یوکل خبزا!).
هەر بۆ نموونە: هەیانبوو دارتاشی دەکرد، یا دوکانێکی دانابوو، وەیا بەقاڵبوو، محەمەد قەبیانچی پیازی دەفرۆشت و دوایی کردی بە بازرگانی (لەنگە) فرۆشتن.
کەچی من لەلای خۆمەوە هەر بەتەواوی و سەرومڕ خۆم بۆ (ئەم پیشەیە) تەرخانکردو هیچ کارێکی ترم نەدەکرد، دەستسپی (وەك دەڵێن) هیچ کارێکی ترم نەدەزانی، جگە لە مەقام و گۆرانی وتن نەبێ، لەمەشدا وابزانم بەرەوپێش دەچووم.
کە ئێزگەی رادیۆی بەغداش کرایەوەو دوایی بەشە کوردیەکەشی دانراو وردە وردە خۆی جێگیرکردو چەسپا، ئێ لەسەرەنجامی بارودۆخی شەڕە گەورەکەی دووەمیشەوە... بڕیارمدا بەیەکجاری بێمە بەغداو (سن الذبان) جێبهێڵم.
هەروەك چۆن لەسەرەتادا پێلاوی غەریبیم لە بابوشێخ کرایەوە، ئەمجارەشیان بەهەمان دەستور هەروا بووەوە، ئەمە بووە دووەمجار کە لەم ناوچەیەدا جێگیرببم و بژیم.
لەساڵی ١٩٤٢ تاقە ئۆدەیەکی نهۆمی دووەمی ماڵی (ئەحمەدی تووتنچی)م بەکرێ گرت و تیادانیشتین.
ئەم خانووە کەوتبووە سەر شەقامی (شێخ عومەر)[١] نێزیك گەراجی باقووبەو بەرامبەر (گۆرستانی غەزالی) لە کۆتایی ئەو کۆڵانەی درگە گەورەکەی مەرقەدی شێخ عەبدولقادری گەیلانی لێیە، کە ماڵی نەقیب، مەبەستم (عبد الرحمن النقیب)ە کە هەر لە دێر زەمانەوە بنەماڵەکەیان زێوانی مەرقەدی شێخ بوون و لەلای خەڵکی بەغدا رێزو حورمەتیان هەبوو[٢]، ئەو کۆڵانەش هەردوو شەقامی (غازی و شێخ عومەر)ی لێکدەدا.

---

[١]- بەناوی کەسایەتی بەناوبانگی ئایینی (شیخ عمر السهروردی)یەوە.
[٢]- پێشتر دەربارەی ئەم کەسایەتیە بە پەراوێزێك دواوین.

دایبنێ کە ئەوانیش خوا کچێکی پێ بەخشیون و ناویانناوە (سوهەیلە)و گفتی دایبنێ کە لە ئێستاوە سوهەیلەی داوەبە عەبدولقادری ئێمەو هەر بۆ ئەو دەبێ... چارەنووسیش وایهێنا کە لە ئایندەدا هەروابوو...

رۆژ لە دوای رۆژ کاروبارم بەرەو باشتر دەچوو، هەستم کرد کە باری ئابووریم وایلێهاتووە کە بتوانم خانوویەکی سەربەخۆ بگرین و لەم تاقە ژوورەیەی نهۆمی دووەمە رزگارمانبێ، چونکە خێزانەکەم لەلایەک نەیدەتوانی لە کارو فرمانی ماڵدا تێیدا هەڵسوڕێ و لە لایەکی تریش منداڵەکان پێویستیان بە جێگەو رێگەیەکی فرەوانتر هەبوو تا بە ئاسوودەیی تیا پەلوپۆ بهاوێ و بحەوێنەوە.

سەرباری ئەمانە گشتی، دەمبینی و دیققەتم دەدا ماڵەکەمان بۆتە پەناگەو شوێنی حەوانەوەو مانەوەی هەر خزم و کەس و ناسیاوێك کە لە دەوروبەری کەرکوك و ئەربیلەوە بگەڕابانەوە بۆ کارو ئیشی هەمەجۆرەیان روو لە بەغدا دەکەن... ئەمەشیان و ئەوەکرا گشتمان لەتەنیا ژوورەکەدا شەوانە بەسەربەرین و بحەوێین.

ئەوە بوو کەوتمە گەڕان بەدوای خانوویەکی چۆڵدا بۆ کرێ، لەماڵی لەولا تا گەیشتمە گەڕەکی (قهوە شکر) نزیك بابولشێخ لە پشتە (قضوة عرب)[1] لەسەر شەقامی

وەکیلەکان وەك ئەمڕۆی خۆمانی لێ هاتبێ کە لەرێی وەکیلەکانەوە بابەتی وەردەگرین لە چوارچێوەی رێککەوتنی نەوت بەرامبەر خۆراك، کە گەندەڵی وا نەشەنەبکردووە هەر لە کارمەندی (٤٢.١٢)ەوە نیی دەخوا تا دەگاتە وەکیلەکان!!! بەڵام ئەو سەردەمە کارەکە حکومەت خۆی دەیکرد (نەوت بەرامبەر خۆراك) لە ئارادانەبوو.

جا ئەم کاتە جەباری مامۆستا باسی دەکات یەکێکبوو لەو بابەتانەی ئەو سەردەمە لە ئەیلاز.

[1] فەهمی مەحمود شکری لە کتێبەکەیدا دەربارەی بەغداو گەڕەکەکانی دەڵێ: کەتی مەحزی قەسەردەمی عوسمانییەکاندا، ئەم گەڕەکی (قضوة عرب)ە پڕ بووە لە کارخانەی دەستیی قوماش چنین و رستن، بەتایبەتی قوماشی حەریر کە لە چاکی و نایابییدا شانی دەدا لە شانی حەریری دیمەشق و حەلەب، لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدە و سەرەتای بیستدا کە بە کۆڵانەکانی (قضوة عرب)دا پێدەپەڕیت ئەوگار گوێت لە دەنگی ئەو کەرگەو

شارێ بەفری چەند هەنگاوێك لە مەرقەدی شێخەوە، لە خانووی کۆنسەکانی [illegible] خانووێکم پەیدا کرد.

[illegible] پێشەوەی ئەو خانووە کە [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

پاڵ یەکتر لەیەك بەسترابوون و لەوحی تەختەی گەورەیان لەسەر دانرابوو، لەمبەرو ئەوبەر بە مێخی ئاسنی گەورە گەورە بەسترابوون و چەسپکرابوون، بەڵام لە ئاخرو ئۆخرەی زستاندا کە ئاو هەڵدەسا مەترسی شکان و راماڵینی ئەم پردە پەیدا دەبوو، نەك پردەکە بەڵکو بەغدا خۆیشی دەکەوتە بەرمەترسی ئاوبردن و غەرقبوونەوە، حەبلەکانی پردەکە دەپچڕان و بەلەمەکان ئاو دەیبردن و مێخە ئاسنە گەورەکان هەڵدەکەندران... کە ئاوەکە دەنیشتەوە هەمدیسان دەستدەکرایەوە بە رێکخستن و دامەزراندنەوەی بۆرە پرد.

بەم بۆنەیەوە (دامەزراندن و کردنەوەی پردەکە) بەشاراں ئاهەنگ و بەزم دەگێڕراو (مزیقە) لەمبەرو ئەوبەری پردەکە دەنگی دەدایەوە !!!

گەورەیەی کە خاڵۆم لێی کرد کە بەزۆرو بێ پرسی ئێمە دابیە ئەو کابرایە هەتا گوزەرانی پڕ لە ئێش و ناسۆری بەدەست ماڵ و مێردو منداڵەوە.

واچاکتریشە ئیترو لەمەولا هیچ دەربارەی خراپە و نالەبارییەکانی خاڵۆم نەڵێم و نەنووسم، مەرالەی خوای دەکەم و مەگەر بە رەحم و میهرەبانی خۆی لێی خۆشبێ.

لە نەخۆشخانە خوشکم پیشانی دوکتۆرەکاندا، بەڵام رۆژ بە رۆژ باری تەندروستی خراپتر دەبوو دەیدایە دواوە، دەرکەوت کە تووشی (سیل)بووە، ئەو نەخۆشیە نەگریسە کوشندەیەی لەو سەردەمەدا لەناو خەڵکی ئاوایی و هەژاردا باو و بڵاو بوو، چارەشی زەحمەت.

لە پێنج شەممەی ٢٠ / ١١ / ١٩٩١ ئەو تاقە خوشکە کلۆڵەم کۆچی دوایی کردو بووە مایەی خەم و خەفەتێکی ئێجگار گەورە بۆم، لە گۆڕستانی غەزالی بەیارمەتی خزم و دراوسێ و برادەرەکانم تەرمە پاکەکەیم بەخاک سپارد.

منداڵەکانیشی (نەسرین، ئازاد، قادر) کە پێیاندەوت (خاڵان) [illegible] ناوی (فەریدەخان) بوو [illegible] [illegible] بەختی کردنی و [illegible] [illegible] [illegible] بێ.

[illegible] (شێخ [illegible] شێخ وەهابی [illegible] شێخ [illegible] بەتەمەن بوو [illegible]

ئەم شێخانە [illegible] شێخ وەهاب [illegible] [illegible] لە [illegible]

[illegible]

دەگوتم: لە گەڕانەوەمدا دەبانبەستێت بەدەستی خاڵی بچمەوە، وەك [illegible]
گەشتیان دەدەم، لەبەرئەوە [illegible] نامەکەی (قاڵە فەرەج)ای براددەرم لە (ڕەشیتە) کە
گەڕامەوە سەرەتای (ئەزرە داخیلای ئیستە، [illegible]

لە شەوانی گەڕانەکانم بە وڵاتە و کوردەواریدا بڵاوبوونەوە، ئەوە شوێنیشم چیانەی
بڵاوبووەوە خەڵکی لە گەشتە چیێ و تورکیاوە دەیانناسیم.

ھاوڕێ و قاسمی، زۆرم پەیدا کرد، بەر لەوەی بمرن تەواوم لەبیر [illegible] ھەندێکیانم
بەسەرھاتیان ئێوە بەرکەوم؛

وەك ئەوە ئەو ناسراوو برادەرانەم لەدوای [illegible] کۆمەڵی ئەو ڕۆژگارە
بوون: سیاسی، ڕۆشنبیر، ئەفسەرەکان، [illegible] ئەوانە برای پەروەردەکەچیم
کاکە (نوری صاحیب) [illegible]
[illegible] (باب المعظم) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ساڵی ١٩٣٢ [illegible]

[illegible]

بەداخەوە لە ١٩٦٣دا مارفی جوانەمەرگ بەدەستی ئینقیلابچێکانی بەعس لەتەك زۆری تر لە رۆڵە دڵسۆزوکانی ئەم گەلە بەپەتا کران.

شێخ لەتیفی شێخ مەحموودی حەفیدیش یەك لەو کەسانە بوون کە حورمەت و خۆشەویستیم بۆیانبوو، گەلێ جار لە سیتەك سەردانم دەکرد، لە هاوینی ١٩٣٨دا سەردانێکم کرد، قسە هات و قسەچوو، باسی سیاسەت دەکرا، فەرمووی بۆ نایەیت لە تەکماندا کاربکەیت، (کۆمەڵەی برایەتی)مان دامەزراندووە.

پێموت: قوربان من لە هونەری گۆرانیدا کاردەکەم ئەمەش هەر جۆرێکە لە کارو خزمەت بەم میللەتی کوردە، خۆ ئەگەر لەبەر هەرهۆیەکبێ و خوانەکردە ئەم حیزب و کۆمەلانە لەکار کەوتن، ئەوا من لە خزمەتی خۆم ناوەستم و لەکارناکەوم.

مامۆستا (رەفیق حیلمی)ش یەکێکبوو لەو دۆستە عەزیزانەم کە ناسیمن، سیاسەتزان و ئەدیب و روناکبیرێکی دەگمەنی میللەتەکەمبوو، هەرکات بلوایە سەردانی ماڵیانم دەکرد، جارێکیان ئەمیش وەك شێخ لەتیف، داوای لێم کرد کە لە حیزبەکەیدا (هیوا) کاربکەم، وەڵامەکەم بۆ ئەمیش هەر هەمان وەڵامبوو کە کاتی خۆی عەرزی شێخم کرد.

لە ١٩٤٥دا لە کەرکوك، ئاهەنگێك دەگێڕا، لەمەدا (ملازم عمر علی)م ناسی.

=ناکۆی، چەسپەماڵ و قادر کەردم ئەمەی کردووە، لە دوای هەفتاکانی سەدەی بیستەمیش ئەو بڵاوکراوانەی یەك یەك بەجیا لەچاپدان و بڵاوی کردنەوە.

ئەوەی قادر کەردم ناوی (باسەرد) بوو، مارف بەرزنجی شەهید کە هاوینان دەهاتەوە یارمەتیدەرێکی سەردکی بوو لە نووسین و ئامادەکردنی بابەتەکانیدا. هەتا مامۆستا شاکیر بەرێوەبەری ناحیەبوو (٢٤) ژمارەی لەو بڵاوکراوەیە دەرکرد.

بەراستی بابەتەکانی ئەو رۆژنامە دیوارییانە وەك ئاوێنەیەکی باری کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و ئابووری ئەو قەزاو ناحیانە وایەو نرخی تایبەتی خۆیان هەیە.

ئەو کاتە، ساڵی ١٩٤٢، مارف بەرزنجی قوتابی ئامادەیی بووە لە کەرکوك.

[illegible] تا ١٩٤٤ [illegible] ١٩٥٩دا [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

دانیشتوانەکەی بە ئیشی بازرگانی و کارەباوی ناو کۆشک و کەلاوە، وەرزی شیعرو گۆرانی و گەڕانەوەی
خۆشی بەغدا شەوی بەڕێوە دەچوو. ئەم شارە کە چوار سەدو پەنجا ساڵ دەوڵەتی بە (ئیسلام
عەباسی) حوکمڕانی کرد، سەڵتەنەتیان لە زەنگیەوە تا شەڕی سەلجوقییەکان بوو.
جوولەکەی بەغدا زیاتر بووە ناوەندی حکومەت و سامانیان داگیر کردبوو، بە
(الاحوال المتحدة) شارێکی خانووی بازرگانی و کۆشکەکانی شوێنی پێگەیاندنی بووە.
پشتی نەخۆشخانەی (سەلام) لە شوێنی ئەو جێگەیەی کە راستەوخۆ لە نێوان
(ساحة الاندلس) و (ساحة الواثق) دایە، شوێنی ئەو خانووەیە بوو کە نازم غەزالی
مێژووی لە کاتی تۆمارکردنی بەسەرهاتی لە بیر دڵی رەشیدا و عمر
داوای گۆرانی بێژی جوولەکەی تریش دەکرد، (ساڵانە بۆ ماوە) پێچەوانەی سەردەمی
گەلێ هاوکاری بەکرێدانی دەکرد، بێجگە لەو هونەرمەندە بەرپرسانەی دەهاتنە بەغدا
دەیانبیست لە تێرکە تۆمارکردن، وەک (ماجد الرشید) کە کەسایەتی ئێمەدا، (حبیب
العلیم الرومی)[6] گۆرانی بێژ... ئەم دیوانە شەوانی شام بوون، (حلیم الرومی) خاوەنی
سروودێکی بەهێزو خۆشی بەناوی (بغداد یا بلد الرشید) کە بەراستی بە
پڕشنگێکی جوان و بەرزکردنەوەی ئەو ساڵانە دادەنرێ، چ لە رووی ئاواز و چ لە رووی
دەنگ و وتەوە بۆیە ناوبانگی لە بەغدا بوو.
هەر لەم باسەدا حەز دەکەم رووداوێک بگێڕمەوە کە سەرەتاکانی بەغدا شکاوە،
ئەندامی شاعیرێ بەناوی (معروف الرصافي) بوو، برادەری نزیکی وەک ئەم (ساسی
الشوا و حلیم الرومی) دوو برادەرچوون شەوانە زۆر کەم بوونە یەکەوە دادەنیشتن،
رۆژێک ساسی چاوی بە رەسمی دەکەوێ و پێی دەڵێ کە خۆشەویستێکی کوردی
شارەزا لە مەقامەکاندا برادەرمانە، هێناوە دەنگخۆشی و ئێمە بەرنامەکەم لە

---

[6] (ماجدە الرومی) کچێکی دوایی بووە یەکێک لە گۆرانی بێژە ناودارەکانی سەردەم... بەدەنگێکی ناسک و رەوان وتنێکی ساکارو بێ زۆر لە خۆکردن.

عەرەبەکاندا لەو بابەتە هەبێ، لەم دواییەدا بەینیان لەگەڵ (حافظ مهدي) تێکچووە لەسەر ئەوەی کە حافز مەهدی ئەندامی دەستەی چاودێری تۆمارکردنە لەسەر تەلی سیم، جا بە عەلی مەردان دەڵێ کە دەیەوێ شتێ لە مەقامبێژی و دەنگی ببیستێ، تا بزانێ ئاخۆ بۆ تۆمارکردن دەستدەدا یان نا!!

عەلی مەردان لەمە تووڕە دەبێ و پیاهەڵدەشاخێ دەڵێ: تۆ چیت و کێی تا دەنگی من و شارەزاییم تاقیکەیتەوەو هەڵیانسەنگێنی؟

ستۆدیۆکە جێدێڵێ و دەچێتە دەرەوە.

سامی ئەم روداوە بۆ رەسسافی دەگێڕێتەوە ئەویش پڕ بەدڵ چاوقایمی و ئازایی عەلی مەردانی دەچێ بەدڵدا... حەزدەکات بیناسێ، جا لەرێی سامی یەوە زیافەتێك رێکدەخات و عەلی مەردان بانگدەکات و ئیتر دەبنە برادەر.

زۆر جار دەچوومە لای رەسسافی، لە ئەعزەمیە گەڕەکی (السفینە)، ژورێکی سادەی تەنیا، تا درەنگانێکی شەو لەلای دەمامەوە... هەتا جارێك پێی وتم کە دایکی کوردە! لەپێك گەیشتنێکی خۆم و رەسسافیدا شەوێکیان پێی راگەیاندم کە بابەتێکی دەربارەی "کەسایەتی محەمەد ـــ الشخصية المحمدية" و یا "یەکالاکردنەوەی مەتەڵی پیرۆز ـــ حل اللغز المقدس"، وەك خۆی ناوی لێناوە، نووسیوەو دەسخەتی بابەتەکەو هەندێ دەفتەری تریش خستە بەردەستم و پیشانیدام[1].

هەفتانەش کە سەرم لە (مديرية الدعاية) دەدا، کە دوو ئۆدەبوو لەناو وەزارەتی ناوخۆدا، دوایی بووە (وزارة الثقافة و الارشاد)، چاوم بە رەسسافی دەکەوت، ئێ

---

١ ـــ ئەم کتێبە دەسنووسەی رەسسافی (حل اللغز المقدس) کە مامۆستا باسی لێرە دەکات، زستانی ٢٠٠٨ لەماڵی مامۆستا مەلا یاسین بەچاپکراوی و لەقەبارەیەکی گەورەی (٥٠٠) لاپەڕەیی و زیاتریشدا، چاوم پێی کەوت کە لەئەڵمانیا چاپکراوەو چەند دانەیەکی هاتۆتە عێراقەوە. بەداخەوە ماوەی ئەوەم نەبوو چاوێکی سەرپێیشی پێدا بگێڕم.

ناوبەناویش لە (مقهى الزهاوي) سەر شەقامی ڕەشید نێزیک بە مەیدان عەڕ یەکترمان دەدی، ئەم شوێنە جێگەی یەبەککەیشتنی شاعیران و ڕۆشەنبیران و گەورە پیاوانی بەغدا بوو دوای ئەوەی خانەنشینی و بێکاری ڕووی تێدەکردن، چایخانەکەش بەناوی (جميل صدقي الزهاوي)ی شاعیری بەناوبانگ بەرەگەز کوردەوە ناونرابوو.

هەر بەم بۆنەیەشەوە دێمە سەر ئەو ساردی و لێک دابڕانەی ڕەسافی و زەهاوی[٢]، کە گەلێ جار بەهۆی قسەی بەدگۆیانەوە ساردییەکەی نێوانیان دەبووە شێوەتیر لە یەکبوون و دانووییان پێکەوە نەدەکولا، دوایی بەهۆی هەوڵی پیاوچاکان و خێرومەندانەوە کە ڕێکیان خستنەوە کۆتاییەکەی بە ئاهەنگێکی قەشەنگ هات کە منیش بەچەند مەقام و بەستەیەک تێیدا بەشداربووم.

---

[٢] - جميل صدقي الزهاوي: لە ١٨٦٣ لە بەغدا لە دایکبووە، لە دایکو باوکێکی کوردی بەڕێز، لە خێزانێکی ئاینی خاوێن، باوکی (محمد فيضي الزهاوي) موفتی بەغدابووە. لەبیست و پێنج ساڵییەوە بریەدی پشتی تووشی نەخۆشی دەبێ و تا مردن لێی نابێتەوە، کرابە ئەندامی ئەنجومەنی مەعارفی بەغداو بەڕێوەبەری چاپخانەی حوکمەت و ئەندامی دادگەی تێهەڵچوونەوە، سوڵتانی عوسمانی داوەتی دەکات بۆ ئەستانە: دەبێتە مامۆستای ئەدەبی عەرەبی لە (دار الفنون) و دوایی لە (مدرسة الملكية) لەبەغداو نوێنەری عێراق لە (مەبعوسان)ی عوسمانی، تەناو جەنجاڵی ئەم کارانەشیدا بەردەوام شیعرەکانی بڵاودەکردەوە، خۆ کە حوکمی عوسمانی داڕماو فەیسەڵی یەکەم بووە مەلیک ئەم لە پەراوێزنرا، جگە لە ماوەیەکی کورت کە کرایە ئەندامی (ئەعیانی عێراق) و دوایی بەهۆی ڕاستگۆیی و شیعرە ڕەخنەئامێزەکانیەوە لاخرا، تا لە کۆتایی فەبرایەری ١٩٣٦ کۆچی دوایی دەکات.

زەهاوی جگە لە زمانەکەی خۆی (کوردی) عەرەبی و فارسی و ترکیشی زانیوە، کتێبی (کائنات)ی لە فەلسەفەدا داناوە، وە (الجاذبية و تعليلها) کە بە پێچەوانەی بۆچوونی زانایانی سروشتەوە دیاردەکە لێکدەداتەوە: (ان علة الجاذبية ليست جذب المادة للمادة وانما هي دفعها اياها بسبب ما تشعه من الاكترونيات...) زەهاوی شاعیری فیکرە، فیکری ڕەخنەو جیاوەتترسی وەک (شەوقی) لەگەڵ سەردەمدا دەڕۆی و پێ بە پێی گۆڕانکارییەکانی ڕۆژگار دەچوو بەرێوە، ئەمەتە لە شیعرەکانیدا ڕەنگدەدەمەوە و دیارن.

بۆ زیاتر: (تاريخ الادب العربي: احمد حسن الزيات، دار المعرفة، بيروت – ط ١٠، ٢٠٠٦، ص ٣٧٥).

دیسان جارویار لە (مقهى البرلمان)ی سەر شەقامی ڕەشید بەرامبەر (الحیدر خانە)، لەسەر ئەو کۆڵانەی دەچووە ناو گەڕەکی (جدیدة حسن پاشا)... هەر لەم ئاستەشدا یەکەم دوکان بۆ دروستکردن و چاککردنەوەی عوود لەلایەن (محمد فاضل)ەوە کرابۆوە، جا لە پەرلەمان (وەك وتم) جارویار ڕەسسافیم دەبینی.
ڕەسسافی لە هەردوو چاخانەی (زەهاوی و پەرلەمان) دادەنیشت، زیاتر بۆ ئەوەی شتێکی دەستکەوێ، چونکە نەداراو دەستکورتبوو، لەم شوێنانە جگەرەی دەفرۆشت و چاویشی بە نووسەران و شاعیران و سیاسیە کۆن و تازەکان دەکەوت، هەروا ئەندامانی پەرلەمان و ئەعیانی عێراق و قسەوباسی لەتەکیاندا ئاڵوگۆڕ دەکرد.
هەتا ڕۆژێك بیستمان کە ڕەسسافی کۆچی دوایی کردووە، ١٦/ ٣ / ١٩٤٥بوو، لەمەراسیمی سەر قەبران و ناشتنیدا لە گۆڕستانی ئەعزەمیە، خەڵکانێکی زۆر بەشداریانکرد، منیش یەکێکبوم لەوانە.

* * *

ماوەیە لەمەوپێش باسی شێوەیەك لە شێوەکانی رابواردنی خەڵکی بەغدام کرد، ئەویش هەقایەتخوانی بوو لە چایخانەکاندا، بەغدابیەکان بەمەیاندەوت (قصە خون)[1] ئەم جۆرە کاتی بردنەسەرە لە گەڕەك و گەلێ شوێنی تردا باوبوو، یەك لەو شوێنانە (مقهى المميز) بوو لە مەیدان، لەنێوان دیواری وەزارەتی دیفاع و مەیدان خۆیدا کە پاشان ئەو جێیە بووە (مدیریة الحسابات العسکریة)... ئەو چایخانەیە جێی هونەریی

[1]- مامۆستای بەهەشتی مستەفا سەیید ئەحمەد (نەریمان) لە (بیرەوەریەکانی ژیانم)دا باس ئەم تەختە خوانە دەکات لە شاری کەری و دەفەرمەێ: (پێش ئەوەی کارەباو رادیۆ لەناو دابێت لە چایخانەکاندا شەوان کتێبی – رۆستەمزال – ئەخوێنرایەوە: لەم بوارەدا شاعیر خەلیل منەوەر ١٨٦٣ – ١٩٢٣ ناوبانگی دەرکردبوو، دوای ئەو شێخ جەباری شێخ قادر جێگەی گرتەوە، ئەم زاتە شانامەی فیردەوسی کردبووە کوردی بەدەنگ و ئاوازێکی تایبەت ئەیخوێندەوە. (مستەفا نەریمان: بیرەوەریەکانی ژیانم – دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی بەغدا ١٩٩٤ لاپەرە: ١٤).

هەر بۆ نموونە، مامۆستاو مێژوو نووس و ئەفسەری شارەزا (محەمەد ئەمین زەکی)[1] کەرەتێکیان داوەتێکی بۆ کردم لە ماڵەکەی خۆیان، لەیادمە لەو قسەوباسانەی بۆی دەگێڕامەوە، لەو دانیشتنەماندا، کاتێ لە ۱۹۲۹ لە وەزارەتەکەی یەکەجاری (تەوفیق سویدی)دا ئەم وەزیری دیفاع دەبێ و لە کوردستانیش (حەرەکاتی بارزان) بەرپابوو، فەرمانێکی لە راوێژکاری بەرگری بەریتانیاوە کە ناوی (لوك) بووە، بۆ دێ تا ناوچەی بارزان بدرێتە بەر تۆپ و لێی بدرێ. ئەمیش نە ئەو فەرمانەی ئیمزاکردو نە جێبەجێشکرا... وەزارەتەکەی سویدی هێندەی نەخایاند، لەوەی دوای ئەمان (الفریق جعفر العسکري) بووە وەزیر، سەرکردەی سەربازی لە موسڵ (عقید برقی) دەبێ، ئامۆزای (فریق بکر صدقي)، بەو ئەمکارە جێبەجێ دەکاو بارزان دەدرێتە بەر تۆپ و هێزی ئاسمانی بەریتانیاش بەشدار دەبێ، بەڵام سوپاکە شکستێکی گەورەی گورچکبڕ دەخوات، لەسەر ئەمە وەزیری ناوخۆ (ناجی شەوکەت) دەست لەکار دەکێشێتەوە، ئەو کاتە ۱۹۳۲ نوری سەعید سەرۆک وەزیران دەبێ.

هەر لەم ساڵانەشدابوو لە نێوان سەرهەڵدانی ۱۹۳۱ بۆ ۱۹۳۳ کە لە کوردستان رووداوی گەورەی ... ، ئینگلیزەکان و هێزە ئاسمانییەکانیان بۆ پاڵپشتی سوپای عێراق ... ، دەستیاندەبرد بۆ ... بارزان و شوێنە جەنگییەکانی بەریتانیا ... ناوچەکانی ... و گوندەکانی

---

[1] محەمەد ئەمین زەکی: ۱۸۸۰ لە گەڕەکی گۆیژەی سلێمانی لەدایکبووە، لە ۱۸۹۶ چووەتە ئامادەیی عەسکەری بەغداو دواییش (حەربییە)ی ئەستەمبوڵ و (ئەرکان)ی تەواو کردووە، لە ۱۹۲۴ گەڕاوەتەوە بەغداد، وەزارەتەکانی ... سەرۆکی ... ۱۹۲۶ ... لە ۱۹۴۸ لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە ... سەربازییدا ... ۱۹۳۱ یەکەم بەرگی کتێبی (خولاصەی تەئریخی کورد و کوردستان)ی ... لە ۱۹۳۷ بەرگی دووەمی، لە ۱۹۳۹ ... جگە لە (مشاهیر الکرد) و (تاریخ السلیمانیة وانحائها) و کتێب و وتاری ...

[illegible]

[illegible] بارزان [illegible]

[illegible] لە ٩/ئابی/ ١٩٣٧ لە موسڵ کە

[illegible] شێخ محەمەد [illegible]

بارزانی [illegible] ملا مستەفای بارزانیش [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

خۆی بە تورکی دەیدواندم و دەستخۆشی ئەو مەقامانەی لێدەکردم، پاشان [illegible] داوەتەکە، جەلال بابان، بانگی کردم تا سڵاو لە مەلیک بکەم و بەخێر هاتنی بکەم.

لەو ڕووداوانەش کە دێنەوە یادم، سەردانی مەلیک فەیسەڵی یەکەمە کە [illegible] لە شاری (بێرن)ی سویسرا لە سەرەتای ئەیلولی ١٩٣٣ هەواڵی مردنەکەی گەیشتە [illegible] بڵاوبووە، گوایە [illegible]

[illegible]

یەکەم لەچەپەوە: عەلی مەردان کە ڕەشاشێکی (بۆر سەعید)ی بەدەستەوەیە

یەکەم لەڕاستەوە: هونەرمەند حسێن عەبدوڵڵا، هەمان چەکی بەدەستەوەیە.. فەلەستین ساڵی ١٩٤٨

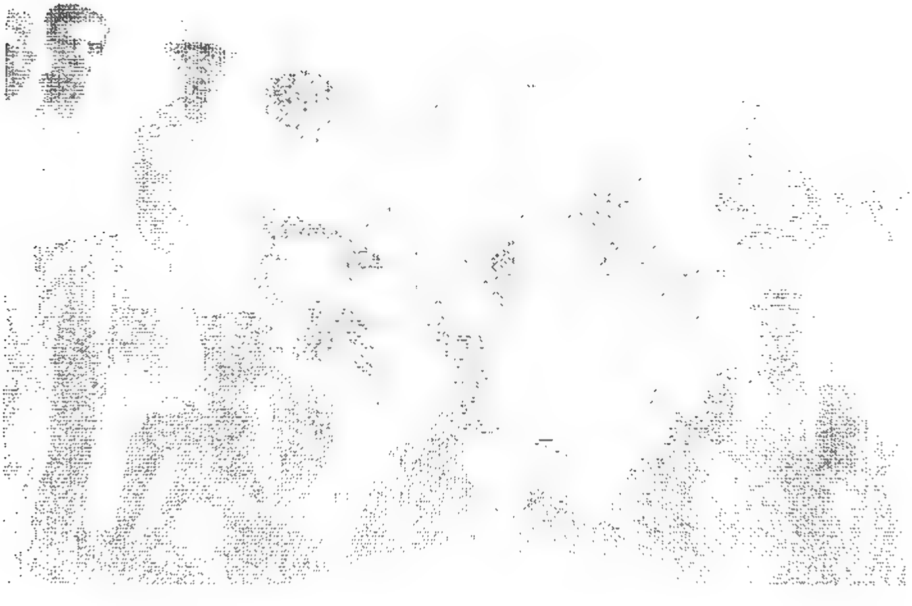

دانیشتوان لەچەپەوە یەکەم: عەلی مەردان.. لەڕاستەوە یەکەم: داخل حەسەن ، دووەم لەڕاوەستاوەکان: حسێن عەبدوڵڵا، پێنجەمین لەڕاوەستاوەکان: الحضري ابو عزيز، فەلەستین ١٩٤٨

لەو سەردەمەدا....

دەنگی ئافرەتی کورد

گرامافۆن یان وەک خەڵکی دەیانوت(صندوق - قەوان)، ڕۆژی خۆی داهاتو ئامێرێکی سەیرو عەجایب بوو، لەویش سەیرتر کە ڕادیۆ هاتە ئارناوانەوە" ئەو سندوقە تەختەیەی قسەدەکا، گۆرانی و مۆزیقای لێوە دەبیستری!! تۆ بڵێی جنۆکە خۆی تێدا حەشارنەدابێ؟!.

پێشوتری ئەم دوو ئالەتە جگە لە نووسین و بێژەر، گۆرانیبێژو مۆسیقاژەنبوو، لەو ڕۆژگارەشدا لە وڵاتانی ڕۆژهەڵات هەر پیاو بەم کارانە هەڵدەستا، بەتایبەت لایەنە هونەرییەکەی" چونکە ئافرەت و دەنگی ئافرەت، بە پێی داب و نەریت و قۆناغەکەی سەردەم،(عەیبە و شوورەیی) بوو خۆی لەمجۆرە کارانە هەڵسوری، نەک ئەمە بگرە کەوێشبوو گەر دەنگ و قاقای پێکەنینی لەودیو دیواری حەوشەوە بیبیستری.....

دەنگی ئافرەت جاروبار لە بۆنە ئاینیەکاندا یا مەولودیەکاندا دەبیسترا یا لە پرسەو شیوەنی ماڵاندا بۆ لاواندنەوەی مردووەکان یا قورئان خوێندن...... جاروبار دەفیش دەبووە هاوڕێی ئەو دەنگە.

ئەو ئافرەتانە(مەلا)یان پێدەوتن و ئەوانەش لەتەکیدابوون(رادودات).
لە ساڵەکانی سەرەتای چەرخی بیست و پێشتریش، حاڵ و وەزعی ئافرەت زۆر ناڵەباربوو، لە سەرانسەری ولاتدا دەنگێك نەبوو کە لەسەر قەوان بۆ ئافرەتێ تۆمار کرابێ، داب و نەریتی کۆمەلایەتی هەتا چوونە دەرەوەشی لێ حەرامکرابوو، نەدەبوو سەرورووی بەدیار بکەوتایە یا لە رێگەوبان دەنگی ببیسترایە، ئافرەت جگە لە(عەبای رەش) کە لە خۆیەوە دەپێچا(پەچە – البوشی – البرقع)یش هەبوو دەبوایە رووی خۆی پێداپۆشێ، هەتا زۆر خێزان و خانەوادەی وابووە کە بروایان وابووە ئافرەت دەبێ دووکەرەت لە ماڵ دەرچێ: کە شوودەکاو دەگوازرێتەوە بۆ ماڵی مێردەکەی، کاتێ دەمرێ و جەستەکەی بێگیانەو دەبرێ بۆ ناشتن!!
دیارە ئەم مامەڵەو تێڕوانینە(شەوەزەنگیە) زیاتر لە شارەکاندا بووە، ئەگینا لە گوندو ئاواییەکاندا ئافرەت لە گشت کارو بارو فرمانەکاندا نیوەکەی تری ناوکۆمەڵەکەبووەو ئاوا مامەڵەی عەبدێکی زەلیلی دەسەپاچەی لەتەکدا نەکراوە کە گشت جەستەی عەورەتبێ و حەرامبێ!!، جا هەر ئەمەشبووە بە هۆی ئەوەی کە دەنگی ئافرەت لە بواری هونەری گۆرانیدا کپ بووە، ئەگەر بووبێتیش زۆر دەگمەن و لاوازو ئاوێتە بەترس و بیم بووە.
لەتەك ئەمەشدا دەبینین ئەو حاڵەتە لە کوردستانی عێراقدا زوتر رەویەوە لە چاو ناوەڕاست و خوارووی عێراق، دیارە ئەمەش هۆ و هۆکاری خۆی بووە، باری سیاسی و ئابووری ناوچەکە، بوونی گەلێ بزوتنەوەو کۆمەڵی نەتەوەیی وا کە داواکاریە رەواکانیان بۆ سەندنەوەی مافی میللەتەکەو کۆششکردن بۆی کارێکی وایانکردبوو هاوکاری و تێکەڵیەك بێتە دی لەنێو هەردو رەگەزەکەداو ئافرەتی وا بێتە پێشەوە کە بە ئاشکرا داوای ماف و سەربەستی و رێگەپێدان بکات بۆ هاورەگەزەکەی بەپاڵ پیاوەوە.

هەروا باری شپرزەی نێودەوڵەتی ئەو سەردەمەی چەرخی بیستەمو تێکچوونی دەوڵەتە گەندەڵە بەناو ئیسلامیەکەی عوسمانی و ئەو زوڵم و زۆرەی دەرهەق بە نەتەوە غەیرە تورکەکانی دەنواندو ئەو کوشت و کوشتارەی بە دوورگۆناغ لە کوردو ئەرمەنی کرد.....
وای لە سەدان هەزار کورد و ئەرمەن و ئاسووری کرد کە خاکی باووباپیریان بەجێبهێڵن و سەرەو خوار بینەوە بۆ کوردستانی عێراق و سووریاو ئوردون و هەتا فەلەستین و میسریش.
ئەوانەی دەهاتنە کوردستانی عێراق بە گوندو لادێکان و شارەکاندا بلاو دەبوونەوەو بەدوای گوزەران و ژیاندا دەکەوتنە هەوڵ و تەقەللا.
لێرە بۆیانهەبوو بەزمانی خۆیان بدوێن، بنووسن، لە کاتێکدا تورکە عوسمانیەکان قسەکردنی بەزمانی خۆیان لێ قەدەغە کردبوون.
خۆکە شەڕە جیهانیەکەش دامرکایەوە، هەلێکی چاک بۆ ئەم ئاوارانە رەخسا تا سوود لەو بارە ئابووریەی دوای هاتنی ئینگلیز وەرگرن و بکەونە کارو کەمێ بوژێنەوە، لە ناو ئەمانەدا دەنگخۆش و گۆرانیبێژی چاکی تێدابوو، چ پیاو چ ئافرەت، سەرپەرستیەکی ئەرتۆیان دەوێ کە بتوانن لەو قاوغەی ئەوسا بێنە دەرو بایەکی باڵی خۆیان بدەن، بەتایبەت کە ئارە هونەریەکەیان بوو هۆی ئەوان پەیداکردن و دەستکەوتی مادی بۆیان.... سەبارەت بە ئافرەتی کوردو هاتنە ناوەوەی بە دەنگ و ئاوازیەوە، شارەکانی موسڵ و بەغداو کەرکوک بوونە سەرچاوەی ئەو دەنگانە.
بۆ ئەم بابە دەمەوێ شتێ لەسەر هەریەک لەو ئافرەتانە بدوێم کە من لە لای خۆمەوە بە سەرەتاکانی دەنگی هونەری ئافرەتی کوردیان دادەنێم لە کوردستانی عێراقدا.
١- فرحە ابراهیم یعقوب: کە پاش جەنگی جیهانی یەکەم هاتە بەغداو دوای ماوەیەك بۆم رێکەوت ئەوانیش تۆمارکەم (وەك لەوەبەر باسم لێوەکرد) شەر سێ ساڵ

دوای ئەو عەیامە دەنگی ئافرەتێکی کوردیش لەسەر قەوان دەبیسترا، ئەو ئافرەتە فرحە ابراهیم بوو[1]، کە لە ۱۹۰۸ هاتبووە دنیاوە.

ئەم ئافرەتە کە(أم جمال — دایکی جەمال)یشیان پێدەوت، لە جوولەکە کوردەکانی کەرکوکبوو،(فرحە)ش لە ناوە جوولەکەکانی رۆژهەڵاتدا ناوێکی پیرۆزبوو. لەو سەردەمەدا لە یەکێ لە ماڵەکانی(صالحیە) کە هەر دەهەنگاوێ لە مەلهای(لیالی الصفا)وە دووربوو یەکترماننناسی، گەلێ لە پیاوە گەورەو لێپرسراوانی ئەو رۆژە ناوبەناو سەردانی ئەم ماڵەیاندەکرد، دەیانوت کە مەلیك غازی بۆ خۆی یەکێکبووە لەوانەو هەر ئەویش ناوەکەی لە(فرحە)وە گۆڕیوە بۆ(بهیجە) چونکە ئەوەی دوایی ئاوازدارترو بەدەم خۆشە، لە زمانی عەرەبیشدا هەر مانایەك دەبەخشن.

(فرحە بهیجە) یەکەم ئافرەتی کوردە کە بە شێوەی سۆرانی گۆرانی خۆی لەسەر قەوان تۆمارکردووە، بەمەش رێگەی بۆ زۆر ئافرەتی تر کردەوە.

ئەم ئافرەتە لە سەرەتادا شوو بە ئەندازیارێکی ئیشغالی بەغدا دەکات بەڵام ئەم هاوسەرێتیەی زۆری نەخایان، هەروا لە ۱۹۳٤یشەوە بەتەواوی وازی لە گۆرانیش هێناو کەم کەم نەبێ گۆرانی نەدەوت، دەڵێن دوایی شوویکردووە بە

---

[1] یەکەم قەوان کە مامۆستا تۆماریکردووە لە ساڵی ۱۹۲۱ بووە، کەواتە قەوانەکەی ئەم ئافرەتە لە ۱۹۲٤ دا تۆمارکراوە.

[2] لە دووشەممەی ۲۰۰٦/٥/١٥ کاك سامی رەواندزی شاعیرم بینی، هاتبووە گۆڤاری(هەنگ)، دەربارەی(أم جمال) پرسیارم لێکرد، پێی وتم کە: کاتی خۆی دایکم بۆی باسکردوم کە ئەو ئافرەتە گۆرانیبێژە لە رەواندز دراوسێمانبووە، لە(گەڕەکی خواری)، مێردەکەی ئەفسەری ئەجنید بوو، هەمیشە شەڕو ئاژاوە لە نێوانیاندا بوو، مێردەکەی پێی دەوت: هەرچەند دەڵێن ئەمە دەنگی ژنەکەتە گۆرانی دەڵێ...... من لە شەرما دەمرم.......
ئەویش پێی دەوت: دەبۆ نەتدەزانی من گۆرانیبێژ بووم؟!.
پاش ماوەیە رۆیشتن و ئیتر دەنگوباسیان برا.

(عبد القادر علی مەردان)

ئەفسەرێکی (ئەحمەد) لە دەرگەلە[2]، لە جێگای بەسەربازبوونەوە، هەروەها لە ئەمەوە تا ئەو دەرگەیەی سلێمانی سەرهەڵدەدات دوایی دەچێتەوە بەغدا.

لە دوایی‌دا لە ساڵی ١٩٧٩دا لە بەغدا کۆچی دوایی دەکات لە گۆڕستانی (شێخ معروف الکرخی) لە لایەن (أمانة العاصمة)وە دەنێژرێ.

ئەوەی راستییە، زۆر کەم دەنووسێ، بەڵام دەستڕەنگینی دیوان و سەرنجی ئاکتیی دەخوێنێ... بەداخەوە شتێکی کەمەوی دەرباری ژیانی نازانین.

٣- ئەقیانی خانی بێخەی و خانی بارە دەیانی گوندانی لە ناوچەیانی عێراقدا لەچیار بەشەکانی تەڕی کوردستاندا، بەتایبەتی ئەوەی ژێر دەستی خۆشەویستانی ئەیانی لەپاریزی بوو، بۆیە لەم دواییەوە، ... جووڵی کوردی قەرەنی وەربایەوە بۆ شاری گوندەکانی ... و ... کەرکووک، بۆیە لەژێر ئەمیانەدا نێوی دەنگوباسیان ... لەوێ و ... لە ئەوروپا بەستراوەتەوە هیاسیان کە خۆیان ... بۆ ... کوردستانی ئێران بوو بەناوی (ئەقیانی خانزادە).

ساڵی ١٩٨٤ لە گوندی (سەرگوڵ)ی بارێزی ... لە ساڵەکانی دواییدا (ئاسیا)ی ناوەندی و ساڵی ١٩٨٤ بوو لە بەغدا ... (ئەحمەد) کە لە ١٩٨٩ لەدایکبووە، لە ئەمیانی ... بەکەیان ... کوردستانی عێراق و دوایی ئەم ئاقاریە ... شاعیرەی کە ... بەدێنی ئێستاتی بڵێ و شەوانی بڵاوبێتەوە.

نوالیاستانی ... (ئەلماس خەیە) دوایی ... لەگۆرەی ... ئینگلیزەکاندا شێوەی ئەفسەرێکی ... ئەکرا کە ئەندازیار دەست لە سەرباز قادر (حەیدەر).

لەم ئەفسەرە کچێکی هەبوو بەناوی(حەسیبە)، ئینگلیزیەکی باش فێر ببوو، کە ماوەی کارکردنی مێردەکەشی لە عێراق تەواو بوو، ویستی لەتەك خۆیدا بیبات بۆ بەریتانیا، بەڵام ئەڵماسخان پێی باشنەبوو کە هێندەی تر لە کەس و کارو وڵات دورەوەکەوێ، ئیتر کابرای مێردی هەرچی ناو ماڵ و کەل و پەلە دایەوە برێ پارەی بۆ جێهێشت و گەڕایەوە بۆ وڵاتی خۆی.

بەو پارەیە لە گەڕەکی(دوریین)ی نێزیك(صالحیە)ی بەغدا خانوویەکی کڕی و پاش ماوەیە شوویکرد بە کابرایەکی عەرەب بەناوی(عبد اسماعیل) و دۆست و ئەحباب بە(حجی عبد) بانگیاندەکرد. ئەم ماڵەیان وردە وردە بووە جێگەی کۆبوونەوەی ناسیاوو برادەرانی گۆرانیبێژو هونەردۆست، تا وایلێهات وەك نیمچە(یانە)یەك، نووسەرو ئەدیب و ناوداران هاتوچۆیاندەکرد...... کە من ئەو ئافرەتەم بینی ژنێکی تەواو بوو، سەروزمان شیرین و رووخۆش و بەماریفەت، تەمەنی دەوروبەری سی ساڵاندبوو، جوانە بوو، بەڵام گفت ولفت و هەڵس و کەوتی جوانیان کردبوو، جێگە و پاشماوەی ئاوڵە بەدەم و چاویەوە دیار بوو، رەشتاڵەیەکی قژ رەشی لەش پڕ...... جگە لەوانەی دەهاتنە ماڵەکەی لە کوردستانیشەوە میوانێکی زۆر روویان تێدەکرد.

منیش واملێهات زۆر ئێواران سەردانیم دەکردو شەوانە تا یەك و دوو دەمامەوە، تایەر توفیق، رەسول گەردی، نەسرین شیروانی، مەریەم خان، فەوزیە محەمەدو سەعید ئاغای گۆرانیبێژو لاوکزان و گەلێکی تر کۆدەبووینەوە، زۆرجار کە عەسران دەردەچووم بە دایکی منداڵەکانم دەوت: شەو درەنگ دەکەوم، سەرێك لە ماڵی(خالاتی) دەدەم!!

ئەویش دەیوت: ماشا اللە!

لە نەورۆزی ١٩٥٤ ئەڵماس خان بە چەند گۆرانیەك بەشداریکردو بەراستی دەنگێکی زوڵاڵی وای هەبوو کە مایەی خۆشی هەموانبوو، کاتی قژی گەلێ شریتی،

تۆمارکراوی هەبوو[1]، بەڵام بەداخەوە، تەمەن و پیری و ڕۆژگار وایانهێنابوو پێش کۆچ لە ١٩٧٢دا پێی لە ئێزگە بڕێ و لە ساڵ گۆشەگیر بێ....... ناوبەناو سەردانم دەکرد و پێم لێنەدەبڕی، بەڵام ئەو خەم و پەژارەو تەنیایی ڕۆژەوڕۆژ دیانپووکانەوە، هەناسەی ساردی هەڵدەکێشاو جارجار فرمێسکیشی بۆ ڕۆژانی ڕابردوو دەڕشت، دەستکورتی و نەبوونی سەرباری هەموو تەنگی پێ هەڵچنیبوو، تا لە ١٩٧٤دا دڵی لە لێدان کەوت و لە گۆڕستانی مزگەوتی (مقام الامام علي) کە بە(المنطكة)[1] ناودەبرێ لە بەری کەرخ نێژرا[2].

٣- مریەم خان: لە ئەنجامی ئەو کوشتە و کوشتارەی ترکە عوسمانییەکان لە کورد و ئەرمەنیانکرد، ژمارەیەکی زۆریان ڕوودە عێراق بوونەوە، مریەمخانیش یەکێ بوو لەوانە کە بەرەو شاری زاخۆ بۆوە.

ئەم ئافرەتە لە گوندی(دێرکولا)ی ناوچەی جەزیرە ساڵی ١٩٠٤ هاتۆتە دنیاوە، ناوەکەی(مریەم محەمەد ئەحمەد)ە، سەرەتا ڕادەگاتە شاری قامیشلو لە کوردستانی سوریا، لێرە بەشداری شایی و زەماوەندەکان دەکات دەنگی خۆی تاقیدەکاتەوەو

---

[1] پێشتریش لە کۆمپانیای His Masters Voice کە بە(ابو الكلب) ناسرابوو، وە لە کۆمپانیای(کۆڵۆمبیا) گۆرانییەکانی لەسەر قەوان بۆ تۆمار کراوە.

[1] وشەی (براثا) وەکو وتراوە بەزمانی سریانی مانای کۆن "ان العجائب" و تراوشة "بيت مريم" و "ارض عيسى". ئەم مزگەوتەش (براثا) لەمەزارگە پیرۆزەکانی مەسیحی و موسڵمانان لەسەر یەک دادەنرێت لە کۆنترین شوێنەواری مێژوویی ئیسلامی لە بەغدادیە، هەروەها بە "مشهد المنطقة" ناسراوە

عەبدولقادر عەلی مەردان

[2] بەڵام بە پێی کاک حەمەی حەمەباقی، ئەڵماس خان لە ١٨٩٤ لە دایکبوو و لە ساڵی ١٩٧٩ کۆچی دوایی کردووە. بڕوانە:(مەدار عەلی ئەسفەوی کوردستانی: محەمەد حەمە باقی، دەزگای ئاراس — هەولێر ٢٠٠٢، ل ٥٩).

سەرەتای دەنگخۆشی بەدیاردەکەوێ، هەر لێرە شوو دەکا، بەڵام زۆر ناخایەنێ لە مێردەکەی جیادەبێتەوە و دێتە زاخۆ.

وەك کارەکەرێك لە ماڵی هەندێ ئاغای ئەو شارە کاردەکات، دوایی دێتە موصل و لێرەشەوە بۆ بەغدا...... لەو سەردەمەدا جم و جۆڵ و چالاکی هونەری لەبەغدا بەرچاوتر بوو، بۆیە پێلاوی غەریبی لە ماڵێ لە ماڵەکانی گەڕەکی(الفناهرە) ساڵی ١٩٣٥ دەکرێتەوە.

پاش ماوەیە دێتە لای(ئەلماس خان) و لە ماڵی ئەماندا دەژی، لێرە تێکەڵ بە کۆمەڵێ هونەرو گۆرانیبێژان دەبێ و چاوی دەکرێتەوە.

کە لە ماڵی ئەلماس خان یەکترمانناسی زۆر یارمەتیمدا بۆ پەرەپێدانی هونەرەکەی و ناساندنی بە ئێزگەی کوردی و تۆمارکردنی گۆرانیەکانی، هەتا هەندێ گۆرانیشم بۆ ئامادەکردو لەسەر قەوان تۆماریش کران.

مریەم خان لە هەموو ئافرەتە کوردە گۆرانیبێژەکانی هاوەڵی زیاتر گۆرانی تۆمارکراوی سەرقەوانی هەیە.

سەرەتا وایاندەزانی ئەم ئافرەتە ئاسورییە، چونکە گوندی(دێرکول) خەڵکەکەی تێکەڵن لە کوردی موسڵمان و ئاسوری، بەڵام کە ناوەکەی لە ئەوراقە رەسمیەکانیدا(مریم محمد احمد) بوو، ئیتر ئەو گومانە رەویەوە.

ئافرەتێکی ناسکی جوانبوو، دەنگخۆش و خەمناك، مات و دڵتەنگ، ئەم ماتیی و خەمەی لەوەوەنەبوو کە قژی سەری تەنك و کەمبوو، چونکە هەمیشە بە فۆتەیەك کە بەغدایییەکان پێیاندەوت(چرغد) سەری دەبەست...... بەڵکو لەوەوەبوو، وەك دەیوت، کاتی خۆی لە گوندەکەیان دڵخوازی لاوێکبووە بەناوی(محەمەد)و بۆیەکنەبوون. چونکە محەمەد دەکوژرێ ئەویش لە خەفەتا سەری دەپۆشی.

شەستەکانی ئەمەریکای وردە وردە مەرجی خاوابوونی شار بوو: بەتایبەتیش دوای ساڵی ١٩٤٢ کە بازی شارستانیەتی تێکچوو، بەڵکو لەسەر بناغەی ئیلیاس خانی هێشتنەوە و نووسینەوە گەڕانی (میدان)ی بەغدا، شار گەڕەکە بوو بە بەرنامەی ئاهەنگ لە قەرەپەتاو ژیانی لەشفرۆشی و داوێنپیسی ئەو سەردەمەی بەغدا.

لە هەڵبژاردنی تەنگی شێوازی ناوچەی ژیانی بچووکی بن لە نەریتیشی دەگرێ و ئەنیار دەستکورتە گیردەخوا، ئەمەش مەڵبەستی بۆ ناوەڕاستی بەشێوەیەکەو دوای هاوینە خەفۆشی و لەشفرۆشیی بەکیسەخانە و بەغدادەوە سەر لەخۆشەختی (قەسری الیباس)، لێرە ئەشتەرگەرەکی بۆ خەڵکی ٤٠٪ لێی راستەوخۆ و کۆچی دوایی دەکەن.

بەمجۆرە ئەو ناوەندەی جێگەوەی [illegible] گۆرانی [illegible] هەموو لە سیبەکانەوە تا ناوەڕاستی چاخەکانی [illegible] بە [illegible] و ناسراوی ئەوروپایەوە [illegible] لە دوای [illegible] تەمەنی دوایی هەموو بیرەکەیەوە

٤- [illegible] گۆرانی [illegible] ئاوازدانەری کوردستانی زۆرە تاوانەوەی و [illegible] لە دایک و باوکی خۆشەکیا و [illegible] (عەلی [illegible]) [illegible] (قادر [illegible]) لە (قادی) کە گوندی هەمەرەکەیە [illegible] دوای ١٩٢٣ دێتە بەغدا. ئەوکاتە تەمەنی سیانزە ساڵان دەبێ

رۆژێک لە ماڵی یەکێ لە کوردەکانی بەغدا بۆ گۆرانی گوتن [illegible] لە گەرمەی گۆرانی و هەڵپەڕکێ و خۆشیدا، کچێکی سیانزە چواردە ساڵانم دی وەک ئاوازێکی تیشی دەگرت پاشان دەستی کرد گۆرانی بەدەنگێکی ناسکی خۆش، بانگم کرد لای خۆم و چەند پرسیارێکم لێکرد، زانیم کە تیشکەری ئەم ماڵەیە و جار و بار بۆ خۆی

گۆرانی دەڵـێ...... داوامکـرد کـە بێتـە ئێزگـەو بـا پرۆڤـە بکـات و گـۆرانی بـۆ تۆمارکەین.

لە یادمە یەکەمجار کە هاتە ئێزگە زۆر ترسی لێنیـشت، لـە ڕاڕەوەکـەدا گەڕایـەوەو ڕایکرد، منیش دویکەوتم و لە پشتەوە یەخەی کراسەکەیم گرت و گێڕامەوە بـۆ نـاو ئێزگە.

وەك ئەندامێکی کۆرسی ئێزگە دامانناو هەرچەندە نەخوێندەوار بوو بـەڵام بەڕاسـتی هونەرمەند بوو" حەزی بە کارەکـەی دەکـردو گـورج شـیعر و وشـەی گۆرانیـەکانی لەبەردەکرد، خـوا مێـشکێکی سـافی پـێ بەخـشیبوو، هێنـدەی بـەلای گـۆرانی و هونەرەکەیدا دەچوو ئەوەندە بیری بەلای شـتی تـردا نەدەچـوو..... بـۆ نموونـە شـووی هەرنەکرد، ناومانابوو (کچی ئێزگە).

گەلێ گۆرانی تۆمارکردو بۆ خۆشم بەشداری زۆریانم کردووە لـە تەکیـدا، هـەروا لـە سەرەتای پەنجاکانداو لە ١٩٥١ کۆمپانیای(چەقماقچی) زۆر لـە بەرهەمـەکانی بـۆ تۆمارکرد.

لە دوای ١٩٧٤ەوە کە باری سیاسی بەرەو خراپی دەڕۆی و کاروباری ئێزگەش بەدەست هەلپەرست و نەزان و خەڵکانی گەندەڵەوەبوو، ئـەویش پـشتگوێ خـراو لـە ئێزگـە دورکەوتەوە، لەم دواییانەدا ڕۆژێك لەتەك شاعیرو هونەرمەند(عوسمان شارباژێری)دا هاتنە سەردانم لە ماڵەوە لە(تل محمد)و کاك عوسمان ئەو دانیشتنەی تۆمارکرد. ئەوە دواجاربوو کە ئەو ئافرەتە هونەرمەندەی تێدا ببینمەوە[1].

---

[1] ساڵی ١٩٩٠ لەگەڵ نووسەر و ڕۆژنامەنووس (احلام منصور) سەردانێکی ئەم هونەرمەندەمان کرد، بەڕاستی زۆر دڵگرانبووین بۆ ئەو حاڵ و ژیانەی کە تێیدا بوو، ماڵێکی داڕوخاوی کۆنی تاریك: حەوشەکەی ببوە سەردلوێنك(مزبلە)ی ماڵەکانی دراوسێی، ماڵەکە لە کۆڵانی یەکەمدابوو کە دەچووە سەر(ساحة التحرير)و بەودیوی(ابو نۆاس)دا.

لە جێیەکیکەی ئەم بیرەوەریانەمدا کەمێك باسم لێوەکردووە.

بێجگە لەم ئافرەتانەی کە بە پێشەنگی گۆرانیبێژانی کوردیان دادەنێم ئەبێ دوو دەستە خوشکی تریشم لەیادبێ کە لە شوێنی خۆیدا بەدرێژی باسم لێوەکردوون و هەقی خۆیانم داونەتێ،(نازدارو ئەسمەر فەرهاد)، دوو کچە جوولەکەی دەوروبەری(ئاکرێ) کە(شۆخە و ماری) یاننابوو زنجیرەیە بەرهەمی نایابیان بەشێوەی سۆرانی تۆمارکرد..... ئەمانەی سەرەوە من بزانم سەرەتا و پێشەنگی دەنگی ئافرەتی کورد بوون کە قەوان و شریتی تۆماریان لە ئێزگەی کوردی بەغدا هەبوو، دیارە لەبەشەکانی تری کوردستاندا ئافرەتی کورد(دوای ئەمانە) بۆ خۆی جێگەیەکی لە مێژووی هونەرەکەیدا هەیە.

* * *

جگە لەو ئافرەتانە، حەزدەکەم باسی ئەو دەستە گۆرانیبێژە پیاوانەش بکەم تەنفەسە پشتگوێ کە لە سالانی پەنجاکاندا بەرەو ژێر هیلاکەی ئەو کۆڕی هونەری گۆرانیەوەی بەشێوەیە لە شێوەکانی خۆیان دەرخست، ئەمانە وەک(ئەحمەدی دوورمەسی عوبەیدکە) لە چەرخی پەنجادا دەوری خۆیان بینی، هەروەها زۆربەیان بەبەردەوامی لەسەر کارەکە نەوەستانەوە و ئاویەناو بەرهەمێکیان پێشکەش دەکرد بۆ سەرقاڵی کاری پیشەی

بەراستی ئەم کەلاوەیە ڕیزە دوکانێکی سەرتاشەکانە هەبوو، لەلای ئەو سەرتاشانە کە کورد بوو، ناوبانگ دەچوو بەلایەوە و خواردنی بۆ دەبرد یا یارمەتییاندەدا. . هەر لەو سەردانە مندا: نەسرین شیروان پێی وتم کە سەرەتا ناوی(نصرت عمر عثمان) بووە، کە دوایە زامێن، دوچەند قوتابخانەی نفوس تازەدەکەرە)یان بۆ دەربێنن، کاتێکە دەیگاتە(نەسرین) و دوایی دەیبێژێ لە نازناوییان، ئەمان دەڵێن لە(شیروان)، دیسان کابرای کاتبی نفوس دەیگاتە(شیروان)و بەمجۆرە ناوەکەی لەلای حکومەت دەبێ بە(نسرین شیروان)

نەسرین لەو سەردانەدا گلەیی گریانی گلەیی لە دەوری زەمانە کرد کە ناوای بەسەر هێنا رادامابووە هەر ئەو ساڵەش لەو ژوورەدا کۆچی دوایی کرد

عبد القادر علي مەردان

تان پەیداکردنی خۆیانبوون" یانی وەك ئارەزومەندی(هاوی) دەوروخولی هونەرەکەیان دابوو..... لەم دەستەیە مامۆستا و کاسب و فەرمانبەر و کرێکاریشی تێدابوو.

سەردەستەی ئەمانە(خداداد علی)یە کە لە دواساڵەکانی ژیانیدا دەستیدایە گۆرانیبێژی، هەندێ گۆرانی سوکەڵە(خفیفه)ی تۆمارکرد بە پاڵ چەند مەقامێکەوە کە هەر بەبیستن فێریانببوو.

خەڵك خانەقین بوو، بۆ تۆمارکردن دەهاتە ئێزگەو ئیتر دیارنەدەما، گۆرانیەکانیشی بەشێوەی لوڕی بوون..... لەپڕ دیارنەما و نەمزانی چی بەسەرهات.

(مەحمود وەندی) و(عەلی عەزیز)یش هەر لەمانەبوون کە وەك دوو لاو پێش ئەو دەستەیە کەوتبوون کە من بە(الجيل المائع)یان دادەنێم...... ئەوانەی تەنیا لاسایی گۆرانی و ئاوازە بیانیەکانیان دەکردەوە، بەناوی نوێخوازی و تازەبوونەوە!!

ئەو دەستەیەی کە لە پڕ پەیدادەبوون و زۆری نەدەبرد کپ دەبوونەوە، هەروا زۆر لاو هەرزەکاری تر هەبوو کە ئارەزومەندیی هونەرەکە بوون بەڵام بەداخەوە دەنگیان یارمەتی ئەوەی نەدەدان، ئەمانە زۆرجار دەهاتنە ماڵەوەو بۆ خۆم ئامۆژگاریم دەکردن و ڕێنمایم دەکردن......

بێجگە لەمە، لەو گۆرانی بێژە لاوە هونەرمەندانەی کە خاوەنی دەنگێکی جوان و ناسك بوو، خاوەنی رەوشتێکی بەرزو گوێڕایەڵ بۆ ئامۆژگارییەکانم، کاك(جەلال کۆچەر) بوو کە وەك یەکێ لە کوڕەکانی خۆم لێم دەڕوانی، بەردەوام دەهاتە لام و پێی لێ نەدەبڕیم، بەرهەمی کەم بەڵام ئەوەی هەیبوو گشت لایەنە هونەریەکانی گرتبووە خۆ، بە دەنگێکی ڕەوان و پەسەند لای گوێگر.

هەروا لەو گۆرانی بێژە لاوانەی بەهرەیەکی هونەری چاکیان پێوە دیاربوو، (خەلیل موراد وەندی) کە دەنگێکی لەباری هەبوو، ساڵی ١٩٤٧ لەخانەقین لەدایك بووە، ئەو کاتەی سەردانی دەکردم قوتابی کۆلیژی ئاداب بەشی کوردی بوو لە بەغدا،

لەدوای ڕێکخراوتنەکەی پیانۆی ئازاری ١٩٧٠ئاوازی سێ گۆرانیم بۆ دانا: (خۆشەویستەکەم، باڵەبارم بۆ قەراره، سەدای مەزرییەکان) بەجوانی و دڵسۆزی جێبەجێیکردن.

(حسێن عەلی)ش هونەرمەندێکی سیللی دەنگخۆشبوو، گوێگری دەشەزان، ئەویش هەر لە(هەفتەغار)دەبوو کە خۆم لێوەی هاتمە بەغدا بەڵام بەداخەوە سەوادی نەبوو و ئاوازەکانی بە گران وەردەگرت، بەڵام جۆش و خرۆشێکی بەرپیاوی تێدابوو بۆ هونەرو ئاوازی گەرمیان.

مەریەم خان

بۆیە هەمیشە سەری دەبەست، چونکە دەیانگوت گوایە پرچی کەمە؛ یاخود کەچەڵە.. بەڵام هەرچەندە ئەو کاتوساتە زیاتر هونەرمەندە ئافرەتە میسرییەکان بەهەمان شێوە سەریان دەبەستا..

ئەڵماس خان

نەسرین شێروانی

لەڕاستەوە: مەحموود وەندی، عەلی مەردان، عیسا عەزیز لە ستۆدیۆی ئێزگەی کوردی

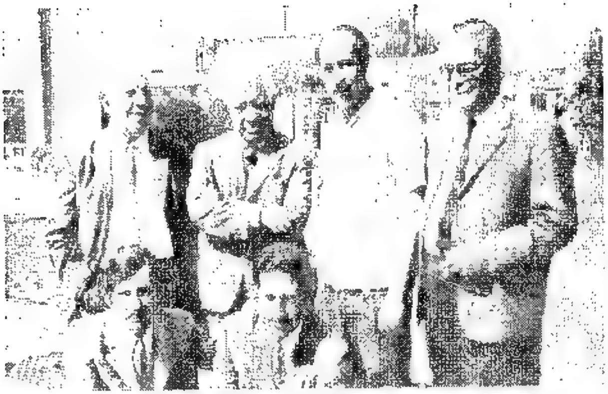

ئەوانەی وەستاون لەڕاستەوە: موسیقاژەنی عەرەبی عوبێد، محەمەد بابان، عەلی مەردان، موسیقاژەن عەبدولئەحەد جەرجیس..
دانیشتوان: موسیقاژەن فوئاد عوسمان، ئەلفرێد جۆرج لەباخچەی ئێزگەی بەغدا ١٩٧٣/٤/١٢

خەلیل وەندی
عەلی مەردان

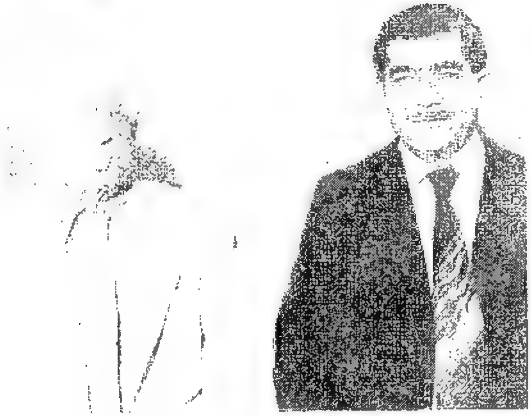

حسین عەلی
عەلی مەردان

عەلی مەردان

ئێوارە وەختەی ژیان

وتم هەڵقەی پەیوەندیی و دۆست و برادەرانم بەرە بەرە ئەسمێکەی مێژووی هونەری ... لەگەڵ کەسە گەورەکانی کە ناسیبێتی و سەربازی ئەندامی (ئەحمەد ئەسمار)ی حاجی (شەمامە) و وەهابە و عەبدولقادر ... لە بایەخی ... بە بابل ... خۆیەوە نزیکە سەرقەدی شێخ، ئەم پیسارە ... کەسایەتی هونەرمەندی ... بوون ... دیسان لە (قزڵ ئەسمار) ... بۆیە ... دەکرا ...

برادەرێکی نزیم (مەلا عەبدولسەتار گەیلانی) ... لە ... پۆلیسی ... بوو ... (عەلی گەیلانی) ... دۆست و خۆشەویستم بوو.

حەزم بە ئەو بابەتە خۆیانەکانی ئەم زەمانە دەکرد، بە تایبەتی ئەو گۆرانییانەی کوردستانییان بۆ ئەچڕام و لە نێوەرۆکەکانی پێشمەرگەو شاعیرە ... سوپای عێراقی ئاگاداریان دەکردم.

زۆری پێبرد هەواڵی مردنی کەسانی ئەو ... لە سلێمانی ... و ... مەلا میدیا... کە بیرەوەری لە ... بۆچوونی ئەو ... بە

گیان و جەستەم و وەك دوو بزماری گەورە چەقینە سەردڵم، لێرەوە باری تەندروستیم ڕۆژ بەڕۆژ بەرەو خراپی دەچوو.

ڕاستە لە ژیانیدا نەچوومەتە ناو هیچ کۆڕو ڕێکخراوێکی سیاسییەوە تیایا بە ئاراستەیەکی دیاریکراودا ڕووکارێکی سیاسی مەعلومم تیا دروستبێ..... بەڵام وەك حەزو ئارەزوو خۆشەویستییەکی خۆرسکی خوایی، کوردستان و کورد لە لام لەپێش هەموو شتەکانی ژیانەوە بووە، هەمیشە حەزم بە خۆشی و سەرفرازی و بەختەوەریی ئەو خاك و خەڵکە بووە، ئەم هەستەش لە خوێنمدا بووە، پاڵنەرێکبوو بۆ هەرکارێکی هونەری و کۆمەڵایەتی یا ڕۆشنبیریم..... بەڵکو بۆ(ژیانم) لەم سەر ڕووی زەمینەدا.(کوردایەتی) بەمانا فراوانەکەی تەنیا تاکە دەزوویەکبووە کە لەوەتەی فامم کردۆتەوە بە ژیان و هەڵسوکەوتەوەم گرێداوە.

بە فیکری من ئەوەی کوردبێ دەبێ ئەم بۆچوونە خورسکیە پاکەی تێدابێ و لەمەوە کردەوەو هەڵوێستی سەرچاوە بگرێ، ئیتر بەچ ڕێگەو شێوازێکدا بۆی دەچێ کەیفی خۆیەتی، نابێ لە پێناوی تاقم و دەستەکەدا هەقی نەتەوەکەت ژێرپێبخەی..... کەواتکرد مانای خراپەو خیانەتە بە خاك و نەتەوەت.

بەمەبەستی دەسکەوت و پلە و پایەو ڕاکێشانی خۆشەویستی خەڵکیش، ئەمە ناڵێم، چونکە سوپاس بۆ خوای گەورەو تەنیا پێویستیم بەمانە هیچی نیەو ناشمەوێن، تەنیا ئەوەم بەسە کە ماوەیەکی دوورو درێژ لەناو ئەو گەلە خۆشەویستەمدا، ئەو گەلە عەزیزە فەقیرە داماوەدا بەسەربەرزی ژیام و ڕەزامەندی پاك بەیسەکیانم بەدەستهێنا، گۆرانی و هونەرەکەشم بووە مایەی ڕەزامەندی زۆری ئەوان: منیش پێیم دەوێ لە ڕەزامەندی ئەوان زیاترو ژیان بە سەربەرزی لەسەر ئەو خاکەی کە وەك گڵی چاوەی پێ ئەرێژم و سۆمای چاوی پێ دەهێنمەوە.

[illegible]

[illegible] "الله اكبر" [illegible]

[illegible]

[illegible] (ولقد ذرأنا لجهنم كثيراً من الجن والإنس لهم قلوب لا يفقهون بها

ولهم أعين لا يبصرون بها ولهم آذان لا يسمعون بها أولئك كالأنعام بل هم أضل أولئك هم الغافلون) الأعراف- ١٧٩.

بەم شێوەیە و بەم بڕوایەوە خزمەتی کوردو کوردستانم کردووە، گشت ئەوانەشم خۆشویستووەو ڕێزمگرتوون کە بەو بیرو بڕوایەوە لە خزمەتی گەلە خێرنەدیوەکەمدا بوون، گشت ئەو لایەنانەی تێکۆشاون بۆ بەدەستهێنانی مافە زەوتکراوەکانمان لە ژیانێکی ئازادو سەرفراز، هەر ئەم ڕێبازەشبوو بەستبوومیەوە پێیانەوە و بەسەرکردەکانیانەوە، پەیوەندیەکی دۆستانەی دڵسۆزانە.

ئەو برا کوردانەی لە دەوروبەری بابوشێخ دۆستو ناسیاو و دراوسێمبوون لە کرێکار و فەرمانبەرو کاسبکار، گشتیانم وەك بینایی چاوم خۆشدەویستن و هەموودەم هاوخەم و خۆشیانبووم و حەزم بە بەختەوەریان کردووە...... جگە لە کوردە دڵسۆزە کاربەدەستەکانی بەغدا کە پلەو پایەکەی خۆیان لە دەوڵەتدا کردبووە هۆیەك بۆ خزمەتی کوردی هەژارو موحتاج" لەوانە (سەعید قەززاز)ی دڵسۆزو جوامێرو بێدەنگ کە دەستگیرۆیی سەدان کوردی کرد، جێگەی بەهەشتبێ، هەروا (عەبدولقادر قەززاز) کە چاوساغی زۆر لەو کوردانە بوو کە بۆ ئیش دەهاتنە بەغدا.

مامۆستا (ڕەفیق حیلمی) کە بە شێوازی تایبەتی خۆی دەیویست خزمەتی کورد بکات، هۆمێکی ناو شەوەزەنگی ئەوکاتەی کورد بوو و بەدڵ خۆشم دەویست و ڕێزم دەگرت. (تۆفیق وەهبی بەگ)[1]ی زانای دڵسۆزو ڕۆشنبیر، و شارەزا

---

[1] د. نوری تاڵەبانی دەربارەی ژیان و بەرهەمی مامۆستا (تۆفیق وەهبی بەگ) دەنووسێ: لە بنەماڵەیەکی ناسراوی سلێمانییە ناوی تۆفیق ناسراو بە وەهبی کوڕی عارفی محەمەدە، لە چوارتا لە ١٨٩٠/١٢/٣١ هاتۆتە دنیاوە.

بەڕێزەکەی(ئاسیا خانم) کە لە بنەماڵەی(حسن الریزلی) بوو خوشکی(عبد الجبار الریزلی)..... دوو خوشکبوون، یەکێکیان ئاسیا خان و ئەوەیتر هاوسەری(سامی خوندە)ی برای خۆنەرەسەندو ئاوازدانەر(وەدیع خوندە) کە کاتی خۆی گەلێ گۆرانی بە ئاوازی خۆیەوە بۆ ئێزگەی بەغدا تۆمارکرد بە ناوی(سمیر بغدادی)یەوەو مێردی گۆرانیبێژی عەرەب(مائدە نزهت).

ئاسیا خانی هاوسەری مامۆستا تۆفیق وەهبی بەگ، مێژوو نووس و ئەدیبە، کاتی خۆی لە سەردەمی پاشایەتیدا سەرۆکی ڕێکخراوی ئافرەتانی عێراقی بوو، هەروا

سەرەتایی و ڕوشدییەی سەربازی لە سلێمانی تەواوکردووە، چوتە بەغدا بۆ تەواوکردنی خوێندن و لەوێشەوە بۆ کۆلێجی سەربازی لە ئەستەمبوڵ، لە ١٩١١ بوتە ئەفسەر لە لەشکری عوسمانیدا، لە ساڵی ١٩١٩ بیمباشی ئەرکان حربە تۆفیق وەهبی گەڕاوەتەوە سلێمانی، لە ١٩٢١ دەچێتە بەغدا بەشدار دەبێ لە دامەزراندنی سوپای عێراقدا، لە ١٩٢٢ دەبێتە یاوەدەری سوپای شێخ مەحمود، دەربارەی سیاسەتی ئینگلیز دەڵێ: ئینگلیز ئەوەندەیان حکومەت بۆ کورد دامەزرێنی، بۆیە هەوا بڕواسوو، ئینگلیز دەستی دەستی بە شێخ مەحمود دەکرد، لە ١٩٢٥ — ١٩٢٩ فەرماندەی کۆلێجی سەربازی دەبێ لە بەغدا، دواتر بۆ خوێندنی سەربازی دەنێردرێتە بەریتانیا، لە ١٩٣٠ دەکرێتە [illegible] لیوای سلێمانی، لە ١٩٤٤ لە وەزارەتی یەکەمی حمدی پاچەچی دەبێتە وەزیری ئابووری، ١٩٤٨ وەزیری معارف، ١٩٥٠ وەزیری کاروباری کۆمەڵایەتی، لە ١٩٥٢ دەچێتە ناو حیزبەکەی سالح جەبر(حزب الامة الاشتراکی).

لە ١٩٣٣ کتێبی ڕێزمانی کوردی دانا، لە ١٩٣٦ [illegible] بەدەگ ئێزگەی ڕادیۆی کوردی لە بەغدا کرایەوە، لە ١٩٤٤ [illegible] ئەندامی کۆڕی زانیاری عێراق دەبێ، ١٩٥٦ [illegible] سەرۆکی بەندی [illegible] کوردان [illegible] گۆڤارو ڕۆژنامەکانی تردا [illegible] لە ١٩٨٤/١/١٥ لە لەندەن کۆچی دوایی دەکات [illegible]

چوار ساڵ [illegible] لە کۆچی خۆی(ئاسیا ڕیزڵی) هاوسەری کۆچی دوایی دەکات [illegible] بەغدا بۆ زیاتر [illegible] (د. [illegible]) [illegible] ژ ٤٦، ١٩٩٤/٤/١٨ (١).

سەرۆکی کۆمەڵەیەکی خێرخوازیشبوو کە چاودێری ئەو خێزانە نەدار و هەژار و بێبەشان و هەتیوانەیان دەکرد و یارمەتیان دەدان" کۆمەڵەکە ناوی (کۆمەڵەی پاراستنی منداڵ و دایکایەتی — جمعیة حمایة الامومة و الطفولة) بوو، [illegible]

[illegible]

[illegible]

دواین دیمانەی تەلەفزیۆنی کە لەگەڵ عەلی مەردان لەماڵەکەی خۆی لەبەغدا سازکرا

لەڕاستەوە: بێژەری ئێزگە خالیدە، ناسر حەسن، عەلی مەردان، بەهائەدین جەلال، بەختیار سیامەند نسوری

لە حیزبی سەوری کوردستان لە بەغدا لە سەرکردایەتیەکەیدا کاری دەکرد، کە لە ١٩٧٤ دیسانەوە حکومەتی بەعس هێرشی کردەوە سەر کوردو شۆڕشەکەی ئەم کرا بە(وەزیری دەوڵەت)و تا ساڵانی ١٩٨٥ تیاوا مایەوە، دوایی خانەنیشین کرا.

پیاوێکی خاکی و قسە خۆشبوو، دەستی خەڵکی دەگرت، بیرەوەریەکانی خۆی لەم دواییەدا چاپکردووە، بەشێوازێکی کوردەواریانەی بەتام و چێژ. دوای ڕاپەڕینی ١٩٩١ لە هەولێر بێ لایەن دادەنیشت و هەر لەوێش کۆچی دوایی کرد، دوو جار ژنی هێناوە، منالی لە پاش بەجێ نەماوە.

شاعیرێك و هونەرمەندێ

وەك هونەرمەندێك، جوانی دەیهەژاندم و ئیلهامی رۆحیی، جۆرە جۆشش و خرۆشێكی پێدەدام كە بۆ بەرهەم هێنانی دەنام، بەرهەمەكەشم ئاوازو گۆرانی بوو، دیارە كاردانەوەی هەست و شعورم پاڵنەربوو بۆ بەرجەستەكردنی ئەو جوانییە (هەر جوانییەك بێ) لە چوارچێوەیەكدا، جا دەبینین هونەرمەندی شێوەكار ئەو كاردانەوەو هەستە كە دەیبزوێنێ لە تابلۆیەكدا یا لە پەیكەرێكدا، یا لە هەر كارێكی شێوەكاری تردا بێ دەری دەبڕێ.

منیش بوارەكەم هونەری مۆسیقاو گۆرانی و ئاوازە، بەرفراوانترین و ناسكترین بوارێك لە بوارەكانی هونەر لە لای ئادەمیزاد.

كۆتایی ساڵی ١٩٧٣ و سەرەتای ١٩٧٤ بوو، باش و بەوردی بیرەوەرییەكەم بیر راگیر ناكرێ، (هێمن)ی مەهابادی شاعیر ئەندامی لیژنەی فەحسی تۆمارەوەی گۆرانی كوردی بوو لە ئێزگەی كوردی بەغدا.

سەر لەو ئێوارەیەی لە کافیتریاکەی دەزگەی رادیۆ و تەلەڤیزیۆن پێکەوە دانیشتبووین، ئەو باسێکی بۆ دەگێڕامەوە، [illegible] کچێکی تا بڵێی جوانی ناسک و لەبار وەک شنەی شەماڵێکی فێنک هات و بەلاماندا گوزەری کرد و لەولاتر دانیشت. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

دواجاریش ئەو چاوپێکەوتنە بوو لە ماڵی خۆمان لە(تل محمد) نیسانی ١٩٨١ بۆ تەلەفیزیۆنی کەرکوك، لەمەدا(خالیدە) کە بێژەرێکی کوردی ئەو تەلەفیزیۆنە بوو، و (ناصر حسن)ی دەرهێنەرو(بەختیار سیامەنصوری) بەشدار بوون.

لەوەدا بە ئاشکرا هیلاکی و ماندویی لە روخسارمدا دیار بوو،(بەهادین جەلال) کە بابەتەکەی پێشکەش دەکرد، لێی پرسیم کە: دوا ئاواتت چیە؟ وتم: ببمەوە بە کوڕێکی چواردە ساڵ و گەورەکان لێم توڕەبن!.

بێ لەمانە ئەرشیفێکی باشم لە قەوان و شریت و کتێبی هونەریی تایبەت بە خۆم هەیە، شەش دەفتەر کە بەخەتی خۆم شیعرەکانم و ئەو شیعرانەی کە ئاوازم بۆ داناون تیایاندا نووسیومنەتەوە، ئەو وەسیتەی کە لە چاوپێکەوتنەکەی شەماڵ صائب دا تۆمارمکردو بەر لەمە باسمکرد.

لەم رۆژانەدا بەدەگمەن هاتووچۆی ئێزگەم دەکرد، لێی بێزار بووم[1]، هەر لەم رۆژانەشدابوو(ساڵی ١٩٧٢) کە قانوونی خانەنشینکردنی هونەرمەندان دەرچوو، ئەمە هەلێکی چاکی رەخساربوو کە داوای خانەنشینی خۆم بکەم،.... نەقابەی هونەرمەندان سەرپشکیان کردم بۆ خانەنشینیەکەم" لە نێوان مامۆستاییەکەم لە

[1] مامۆستا لە زۆر جێگەی ئەم بیرەوەریانەیدا باس لە بێ سەروبەرەیی و شێوازە تێکچوونی ئێزگەی کوردی دەکات، بە تایبەت دوای ١٩٥٨/٧/١٤ و بەملاوە، بەلاّم وەنەبێ بەشی عەرەبی لەو ئێزگەیە حاڵی باشتر بووبێ،(ابراهیم الزبیدی) کە کارمەندو بێژەرێکی لێهاتوو کۆنی ئەو دامەزراوە بووە، کە دەکرێتە بەڕێوەبەر دیەوێ چاکسازیەك ئەنجامبدات و دەستێك بهێنێ بە شێوازی کارکردن و کارمەندەکاندا،(أبو جلال — شاكر علي التكريتي) بەڕێوەبەری پێشوو پێی دەڵێ:(سمعت بانك تريد اصلاح الاذاعة، قلت: أحاول، فقال علي الفور: لن تستطيع، لقد بنيتها انا على الرمال!!). هەروا لە جێیەکی تردا دەڵێ:(الاذاعة و التلفزيون مرتعا لاصحاب الوساطات او الذين يستندون الى قوة العشيرة او القبيلة، ثم الحزب بعد ذلك). بۆ زیاتر بڕوانە:(ابراهيم الزبيدي — دولة الاذاعة.... سيرة و مشاهدات، دار الحكمة، لندن ٢٠٠٢ الطبعة الاولى، ص ٥٤، ١٠٦).

پەیامگەی ئاپیناییان و کارەکەم لە ئێزگەی رادیۆ، چونکە نەدەبوو لە هەردوو لا زیاد وەزیفە پێیان خانەنشین ببم.

خۆشەویستیم بۆ هونەرەکەم پاڵی پێوەنام کە لە نەقابەی هونەرمەندانەوە خانەنشین بکرێم، بە کارێکی خێرپێشم زانی و بیانوویەکیشبوو بەدەستمەوە بۆ وازهێنان لە ئێزگەو دوورکەوتنەوە لەو خەم و مەراقەی بە دەست پیاوی نەشارەزاو نا ئەهل و خۆشەلێپەسارەوە دەمچەشت، بە دەست ئاواز و گۆرانی بێبابەخ و تاست نزمەوە....

هەرچەندە خۆم راوێژکاری هونەریی وەزارەتیشبووم و خەبیری هونەریی ئێزگەشبووم لە فەحصی گۆرانیەکاندا، بەڵام کێ بەکێ بوو، کێ گوێی لەکێ دەگرت؟!!

واسیتەو پاڵپەستۆی هەستۆلەکان و حیزبایەتی و ... و بەرتیلخواردن" کارێکی وابانکردبوو کە ئەو دامەزراوەو ئێزگەی ئەدەبیزیسە ببووە خەراجخانە و ریاڵان.

کە داوای خانەنشینیم کرد [illegible] بەدەست [illegible] وەستام [illegible] کی [illegible] نەرم.

[illegible] گۆرانیەکانی [illegible] (قطیعە) [illegible]

[illegible] (داوی [illegible]) [illegible] کە [illegible] لە [illegible]

[illegible] لە خۆماڵدا [illegible]

لەم ماڵەدا [illegible] چوار [illegible] ساڵ [illegible]

بەڵام [illegible] گۆرانی [illegible]

[illegible] خۆم [illegible] لە [illegible] کە [illegible]

---

[1] داوید [illegible] گۆرانی [illegible] لە سەرەتای حەفتاکان [illegible] لە [illegible] ئەمریکا [illegible] کرا.

ریتمێك وەرسدەبووم و ناڕازیبووم لەوەی کە ئەمە چۆن کاتی خۆی واکراوە یان وابووە؟..... سەرجەم بەگشتی لە وتنی مەقامەکان ڕازیبووم و دڵیان خۆشدەکردم، بە تایبەت شیعری شاعیرە بەناربانگە کوردەکان، خۆ جاری واشبوو ئاوازی تازەم بۆ دەهات بەتەنیا(هەر دەنگە) لەسەر شریتی(تێپ) تۆمارم دەکرد و ئێستەش ماون. یا کاتی وا هەبوو شیعرم بۆ دەهات و لە دەفتەرەکەدا بەو خەتە ناخۆشەم دەمنووسیەوە، دەڵێم: خەتی ناخۆش، چونکە کە لەشم دادەهێزرا و تەندروستیم تێکدەچوو، دەستەکانم دەلەرزین.

لەژیانی دوورو درێژی هونەری چوار گۆرانیم وتووە لەئاوازی هونەرمەندانی دیکەی برادەر، ئەم گۆرانیانەش ئەمانەن:

١- گیانی مۆسیقا- شیعری: کەریم زانستی – ئاوازی: ئەحمەد خەلیل.

٢- ئەی باڵداری سووك – شیعری: گۆران – ئاوازی: ئەحمەد خەلیل.

٣- پروانە – شیعری: کەریم زانستی – ئاوازی: سەعید شابۆ.

٤- ئەم پەرچەم و ئەگریجە – شیعری: سالم – ئاوازی: مەلا عەبدوڵڵا شەلە.

هەر لەم ڕۆژانەشدابوو کە هاوڕێ و هاو پیشەم(محەمەد قەیبانچی) لە هونەرەکەی کەناری گرت و خۆی کشاندەوە، بەم بۆنەیەوە لە هۆڵی(خولد) ئاهەنگێکی ڕێزلێنانی گەورەیان بۆ سازدا، خۆی لەڕێگەی پەیامێکەوە نایینایانەوە کە هێشتا لێیان دانەبڕابووم، پەیوەندی پێوەکردم و داوەتی کردم، وتی: نەخۆشم و هیلاکبووم....... دەمەوێ کەمێ بحەوێمەوە، پێم بەدڵ حەزدەکەم لەم ئاهەنگەمدا بەشدار بیت و مەقامی(منصوری)شم بۆ بڵێی.

لە ئاهەنگەکەدا ئامادەبووم و مەقامەکەشم بە دڵی ئەو وت و هەستمکرد فرمێسك زابووە چاوەکانی.

قوە ألا باللە)و ئیتر دەنگە دەنگ کەوتە ماڵمان..... دەنگی ژنەکەمناسی" دایکی لەتیف ژنی قادری مەکینەچی رەحمەتی بوو، لەتەك لەتیفی کوڕیدا کە ئەوکات مفەوەزی مرور بوو لە بەغدا، دایکی دەگریاو دەیلاواندەوە، هەرچی مناڵەکانی منیشبوون حەپەسابوون و نەیاندەزانی مەسەلە چیە، لەتیفیش نیخە نیخ تەنەکەیە رژن و گوێنیە برنجی رادەکێشایە ژوورەوە.

زەینەبی خێزانم لێی پرسین: ئەوە خێرە، چ قەوماوە؟!

دایك لەتیفیش بەچاوی فرمێسکاویەوە هەردەڵێ: خۆتان خۆشبن، ئەی ئێمە چیمان لێدێ و بۆ کوێ دەچین...... ئەمەو دیسانەوە دەیدایە هاڕەی گریان، زەینەب پرسییەوە: دەیباشە چی رویداوە؟!

هەر بە هەنسکەوە وتی بەخوا ئەمرۆ زانیومانە، دەبوو لە یەکەم ڕۆژەوە لە لاتانبووینایە، دەستی شکاوم.

زەینەب هێندەی تر پەشۆکاو پرسی: باشە چی رویداوە؟!

گورج لەتیف وتی: بەخوا لە باوکم زیاتر بوو، مامێکی خۆشەویستم بوو.

کاکەی کوڕم لەولاوە پرسی: مەبەستتان کێیەو چییە؟!

لەتیف وتی: ئەی گوایە مامە عەلیم وەفاتی نەکردووە؟

کە ئەمەم بیست لە جێگەکەی خۆم دەرپەڕیم دەستم بە پێکەنین کردو چووم بۆ هۆڵەکە بۆ لایان، کە بەو حاڵەوە منیان بینی.... ئیتر بزانە تا ماوەیە رشاك و حەپەساو دەیانڕوانیە من و پاشان دایك و کوڕ لە یەکیان دەڕوانی..... لەتیف بەرەو رووم هات و دەستی ماچ کردم دایکیشی شانی ماچ کردم.... لەو ماڵەدا دیمەنێك پێك هات کە فرمێسك و خۆشی ئاوێتەی یەکتر بوون.

دوایی گێڕایانەوە کە بە لەتیفیان وتووە گوایە ئەوە چەند رۆژێکە عەلی مەردان مردووە!!

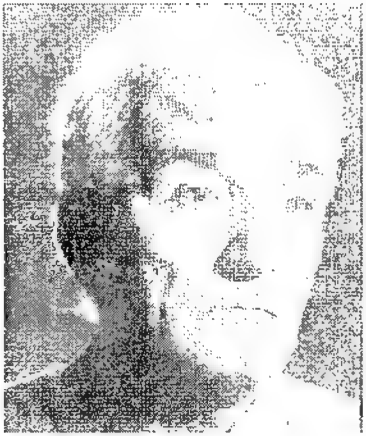

هێمن

ئستۆدیۆی تەلەفزیۆنی بەغدا..

لەڕاستەوە: هونەرمەندی شانۆ ئەحمەد سالار، عەلی مەردان، فەرهاد شەریف

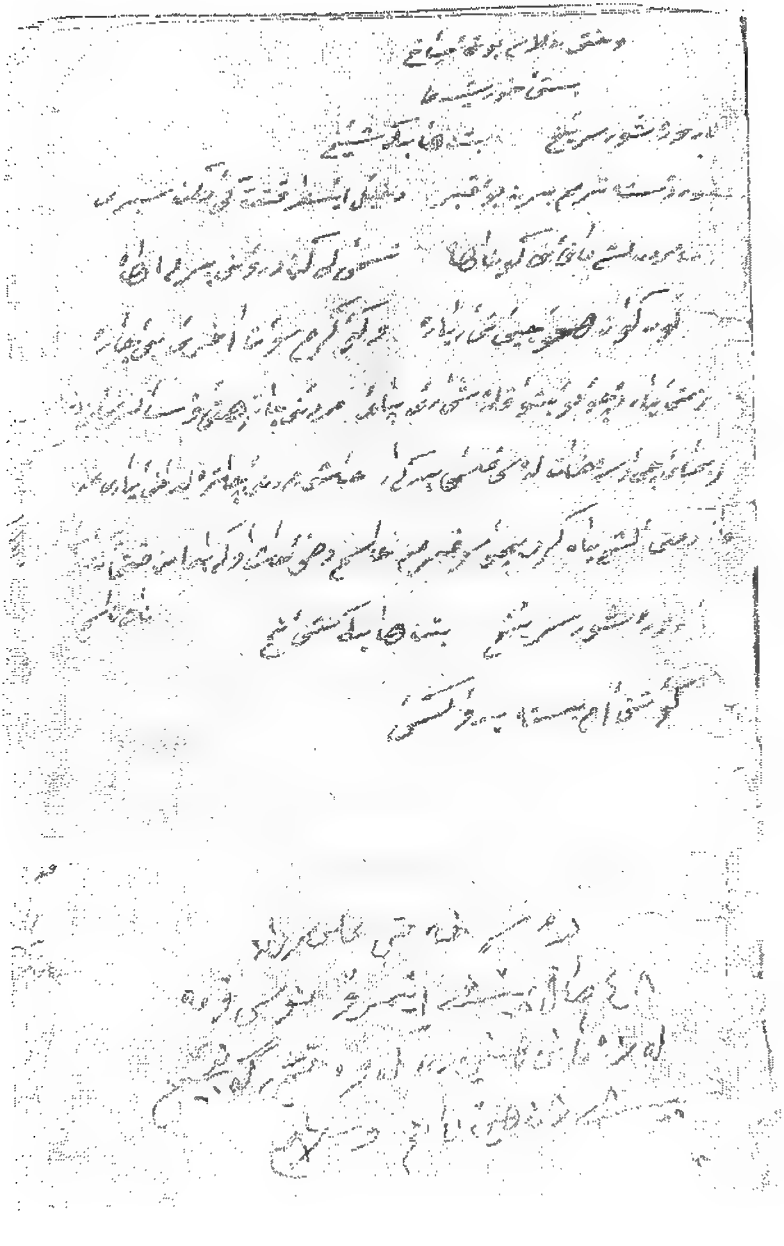

هەولێر..... سلێمانی...... لەیلان

لە کۆتایی شوباتی ١٩٨٦دا بڕیارمدا سەردانێکی ماڵی (کاکە)ی کەریم لە هەولێر بکەم و چاویشم بە منداڵەکانی بکەوێ، هەروەها کە براو خۆشەویستێکی دێرینم بوو، کاک (عەبدولجەببار محەمەد عەلی) ببینم و هەروا (نەجیبە)ی خێزانیشی کە یەکەم دەستگیرانم بوو و (عارف محەمەد شوانی) ناڵۆم نەیەداهێ و بەدزییەوە لە (عەبدولجەببار)ی مارەکرد..... ئێستەش خەسووری کاکەی کوڕمە، بیانبینم.... دیسان بۆ سەردان و بینینی چەند دۆست و برادەر و ناسیاوێکی تر، لەوانە هونەرمەند تایەر تۆفیق و رەسوڵ گەردی.

بە پاسێکی گەورە کە (منشأه)یان پێدەوت، لەتەک کاکەی کوڕمدا بەرەو هەولێر بووینەوە، دەمەو عەسر گەیشتینە هەولێر و بە بینینی کوڕەزاکانم (ئومێد، هاوڕێ، تریفەو تروسکە) چاوم رۆشنبۆوە، کاک جەببارو نەجیبە خانی هاوسەری و منداڵەکانیانم بینی، دوایی سەردانی تایەر تۆفیق و هاوسەرە بەرێزەکەیشیم کرد، هەروا هونەرمەند رەسوڵ گەردی خۆشەویستیشم بەسەرکردەوە.

لەوە دەچوو ئەم سەردان و چاوپێکەوتنانەم بۆ دواجار بێ، وا دەهاتە پێش چاوم، نزیکەی چوار رۆژێك لەلایان مامەوە..... بە کاکەم وت کە بمگێڕێتەوە بۆ ماڵەوە لە بەغدا.

لە مایسی ١٩٨١(بەڕێوەبەرێتی رۆشنبیری جەماوەر) لە سلێمانی کە محەمەد ئەمین پێنجوێنی بەڕێوەبەری بوو بە هاوکاری لەتەك نەقابەی هونەرمەندان کە جەلال عەزیز نەقیب بوو و کۆمەڵی هونەرو وێژەی کوردی ئاهەنگێکی رێزلێنانیان لە هۆڵی رۆشنبیریی بۆ سازدام، نەمن و نە ئەو لایەنانەی ئاهەنگەکەیان رێکخستبوو نەیاندەزانی بەو شێوەیە ئاوا ژمارەیەکی زۆر لە هونەردۆستانی سلێمانی کۆدەبنەوەو ئامادەی دەبن.

بەڕاستی ئەو خەڵکە زۆرەی کە ئامادە ببوو، بۆ من بووە جێی شانازی و سەربەرزی.

کاکەی کوڕم لەسەر شانۆکە لەلامەوە بوو هەروا هونەرمەند ولیێم یوحەنناو ئەنوەر قەراغی کە وێنەی ئاهەنگەکەی دەگرت، نووسەری ناسراویش(مەحموود زامدارو ئازاد عەبدلواحد) کۆڕو ئاهەنگەکەیان بەڕێوە دەبرد.

لە بەغداو کەرکوکیشەوە چەند کەسێك لە هونەرمەندو هونەردۆستان هاتبوون، هونەرمەند(حسێن عەلی) یەك لەوانەبوو کە ئەو کاتە قاچێکی لە گەچدابوو..... شکابوو. فرمێسکی شادی چەند جارێ قورگی دەگرتم و قسەم بۆ نەدەهات، هیچم نەدەوت، هەتا لە چوونە دەرەوەشمدا هەنگاوێکم نەنا، خەڵکەکە خۆیان هەڵیان گرتم و بردمیان، بە زەحمەتێکی زۆر هەتا خستمیانە ئوتۆمبیلەکەی برای رۆژنامەنووس(حەمە سەعید حەمە کەریم) کە ئەوکاتە لە(هاوکاری) بوو.... فیاتێکی ئیتالی سپی پێبوو. خەڵکەکە پێشیان گرتبووم، وەك ئەمە دواجار بێ کە یەکتر ببینین، نەیاندەهێشت بڕۆم.

هەر لەم سەردانەمدا گەلێ لە کەسایەتییەکانی شار هاتنە لام و منیش بۆ لای زۆربیان چووم، چونکە ماوەیەکی دوورسوو نەهاتبوومە شارو نەمدیبوون... شوێنی مانەوەکەم(ئوتێل ئاشتی) بوو، بەلام وام هەستدەکرد کە وام لەناو ماڵ و کەسی خۆمدا و دڵم پڕ بە پڕ کراوەو ئاسوودەبوو.

* * *

را هەستدەکەم زۆرم نەماوە، نەخۆشی زەبفی لێ سەندووم و زۆری بۆ هێناوم، هەر لە خۆمەوە هەستێکی سەیر دەوروخولی مێشکی داوم، ئارەزووی سەردانێکی(لەیلان)ای تیا دروستکردم.

ئەگەر بۆ دواجاریشبێ هەرباشە..... لەیلانی ئازیزو لەبەر دڵم، ئەو لەیلانەی کە لێیەوە دەستم پێکردو بەرەو هۆی گرتنەبەری ئەم ڕێگەیە دوورو درێژەی هونەر..... لەیلانی خۆشەویستم.

هەرچەندە دەردو نەخۆشی تەنگیان پێهەڵچنیوم و ماندوویان کردووم بەلام بە کاکەو عەباولفەرزاقی کوڕم وت کە دەبمە لەیلان، تا بە دواڕۆژەکانی تەمەنم لەوێ چاوم روونبێتەوەو دڵم تەمێ بکرێتەوە.

بەیانیەکی نیسانی ١٩٨٩ چووینە گەرکەلای بەسەر لە سەنتەری سەرادەری گەڕەکەکەی خۆمان(بەرتەکیە) داو زیارەتی سەرقەبرانەکەیم کردو سووڕەتی (فاتیحەم بۆ گیانی گشت ئەو ئازیزانە نارد کە جێیان هێشتووین ... بۆ ماڵی عارفم کە ئیستە کیانی لێبوردنی و لێخۆشبوونە

چووینە دوکانی(نوری فەقێ)ای خەم و هاوڕێی دێرینی گەڕەکم، بە قسە و باسی ڕابیتکی یادەوەریەکانی ماڵێ و هەورێیمان هێنایەوە پێش چاو بە یەڵتکێشانی هیوایەکی سارد، ئەوانی ئازیتە بە دەرای تیاپیان بە دانیشتنەکە هەشاو. بەرەو لەیلانی تەوێبە ڕێ.

هەرچەند لێی نیزیک دەبوویینەوە هەستم دەکرد خوێنێکی گەرم بە دەمارەکانی جەستەمدا گوزەردەکات، بەیاد و یادەوەریەکانم لەم هەردەو ئاقارو دەوروبەرەی لەیلاندا رامدەزانی تافی لاوێتیم بۆ گەڕاوەتەوەو سەرلەنوێ تەمەنێکی ترم بۆ نووسراوە.

هەر کە گەیشتین ناونیشانی ماڵی شێخ(عەبدولمەجید تاڵەبانی)مان پرسی، تا ئەو کاتەش ماڵەکەی هەر لەوێ بوو، کە یەکترمان دی و دەست لەملانی یەکتر بووین، فرمێسک خوڕ خوڕ لە دیدەکانمانەوە دابارى، فرمێسکێکی گەرم... بە گەرمیی سۆزو خۆشەویستی لەبیرنەچووی لە لای هەرکامیان و خەڵکەکەی.

شێخ کەوتە باسی رابردووی دوور، خاڵۆ عارفم و خزمان و دراوسێ و ناسیاوان لە خەڵکەکەی لەیلان.

بەداخەوە باری تەندروستیم هێندە دیاریی نەدام تا زۆر بگەڕێمەوە..... داوای رۆخسەتم کرد ئەو بێتە داگیری کە بۆ چەند رۆژێک لە لایان بمێنمەوە، هەستام و چوومە ماڵی خاڵۆم، ئەو ماڵەی سەردەمانێک لە گۆشەیەکی لە گۆشەکانیدا بووم، دەشیرارەوەو دەشارەوەو دەنووستم... دەژیام، لەگەڵ هەر هەنگاوێک لە هەر خشتێکیدا یادگارێکی قوتدەبووە، لەگەڵ هەر سەیرکردنێکی ئەوانەی بەسەر چەقەکەی هەر ژوورەکە ئەو پێیانە کە لەسەریان دانیشتبوون.... بۆم خۆشە ئەو کاتی ناو ماڵەکە دەبینا لە کەڵەپە..... شێخ ئیشارەتی بۆ ژوورو دیوەکانی ناو ماڵەکە کردو دەشی وت:

— هەردان.... لە بیرتە ئا ئەمەی، ئا ئەوە... ، ئا.....

دڵ و هۆشم بەلای شێخەوە نەبوو، بەلای دەنگی خاڵۆمەوە بوو، بەلای مەحبووبەی خاڵۆ ژنم و کچ و کوڕەکانیەوە بوو، بەلای باوە و بابەی کارو بەرخەواڵ و مێگەلەکەوە بوو کە بەیانیان زوو دەرمەدەکردن و دەمبردنە ئەو هەردەو هەدشیرینە دەمهاوردنەوە.

[illegible]

[illegible]

— [illegible]?

[illegible]

— [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

کوڕان، دریغیان نەدەکرد، نیشانی باشترین پزیشکی شارەزای بەغدایان دەدام، بەتایبەت لە نەخۆشیەکانی دڵداو لە چاکترین نەخۆشخانە دەیانخستم، یەك لەوانە پزیشکی بە توانا(جعفر الکویتی)بوو کە سەرژکاری دەکردم و دەبویست چارەسەرمکات، رووە خۆش و قسە نەرم و نیانەکانی" هەرکە دەچوومە لای ئاسودەییەکی وای دەدامێ بەجارێ باری لەشی سووکدەکرد، زۆرجاری وا هەبوو لە ناکاو تووشی ئازار و کەوتن دەهاتم، کوڕەکان گورج دەیانگەیاندمە نەخۆشخانەی(ابن النفیس) بۆ نەخۆشیەکانی دڵ و چەند رۆژێك لەوێ دەکەوتم..... لێرەش(د. عەلی سەعید)[1] کە پزیشکێکی گەنجی خەڵکی سلێمانی بوو، بەجوانی و لێزانانە دەکەوتە چارەکردنم و بەقسە خۆشەکانی بە دەورما دەهات و متمانەی پێ دەدامەوە.

پزیشك تەنیا شارەزایی و دەرمان و چارەکردن نیە، رووی خۆش و گێڕانەوەی متمانەی نەخۆشە بە خۆی و بەستنی جۆرە پەیوەندیەکی رۆحیە لەتەك نەخۆشەکەیدا، ئەوی وانە بێ دوعای بۆ دەکەم خوای گەورە بیخاتە سەر ئەو رێبازەو لە لووتبەرزی و بوغرایی و مرومۆچی دوری خاتەوە.

گەلێ کەس لە خزم و دۆستان و ناسیاوانم، لە کاتی ئەم نەخۆشیانەمدا بەسەریاندەکردمەوە، خوا پاداشتی خێریان بداتەوە، هەرچەند ماوەی ناو هێنانی گشتیانم نیە، بەڵام هەندێکیان دەبێ ناو بهێنم، سوپاس و ستایشی خۆمیان پێشکەش بکەم" لەوانە شێخی گەورەو خۆشەویستم جەنابی شێخ عوسمانی سیراجەددینی نەقشبەندی کە پەیوەندیەکی رۆحیم پێوەی هەبوو و هەمیشە هەواڵی

---

[1] د. عەلی سەعید محەمەد: لە خانەوادەیەکی ناسراوی گەڕەکی مەلکەندی سلێمانییە، لە ١٩٤٦ لە دایکبووە، تا ئامادەیی لە سلێمانی تەواو کردووە، ساڵێك لە کۆلێژی پزیشکی بەیتمرە لە موصل بووە دوایی گواستیەوە پزیشکی بەغدا، لە نەشتەرگەری و هەناودا پسپۆریی لە بەریتانیا وەرگرتووە، ماوەیەکی زۆر لە سلێمانی لە نەخۆشخانەی فێرکاریی بووە، راگری کۆلێژی پزیشکی سلێمانی بووە، ئێستە سەرۆکی زانکۆی سلێمانییە.

دەپرسیم و بەسەری دەکردمەوە، دوعای خێری بۆ دەکردم..... خوا بەگەورەیی خۆی پاداشتی بکاو تەمەنی درێژ کات بۆ خێرو چاکەو ڕێبازە پیرۆزەکەیان لەناو ئاینی پیرۆزی ئیسلامدا.

بەلامەوە ئاساییە کە شێخی خۆشەویست ئاوا لە دۆستێکی خۆیان بپرسێتەوە چونکە ئەوەی زاتێکی موبارەك و خاوەن کەرامات و خاوێنن..... ئەوەی شێخ عەلادینی بیارەیە کە هەر زوو، وەك باسمکردووە، بە دیداری پاکی شەوەشەمەتەو شاد بووم، دیاریە بەنرخەکانی ئێستەش وەك موفەرك لە دڵ و چاومدا پاراستوومن.

هەروا برای بەڕێزم و کەسایەتی بەناوێی پشدەر، کاکە بابەکر پشدەری) کە ئەوکات وەزیری کارو کاروباری کۆمەلایەتی بوو، پەیتا پەیتا هەواڵی دەپرسیم و سەردانی دەکردم، ئەگەر خۆی نەهاتبایە کەسانی دەوروبەری خۆی دەناردەلام و بەسەری دەکردمەوە..... لە خوای گەورە دارای خێرو خۆشی بۆ دەکەم.

لێرەدا لە گەرمەی ئەم نەخۆشیەی نەخۆشیانەمدا بە خۆشیم و بە نزیکبوونەوەی ئەو کۆتاییەی کە سرا وای چارەنووسی بە هەموانی حەلالە کردووە، چ شایی و چ گەدا، چ سەرکی و چ گەورە... ئەم ئاخر و ئۆخرەمدا، دەمەوێ شتێ لە ئۆپێنی و هونەری گشت ئەم دوو، سیاسەتمداری ئاسایی، بە تەنیا ئاوا تامبازمووژیو تەلەنگیانی پێ هەلبژێرم و بنیانەوێ بخەم.

دەمەوێ باسی کەسێ لەوانا ئۆپینیەیە) بکەم کە ئەم سروە تازانەی ئاپوڵۆنیەی، ئەو مانگێڕانو و پشت شکانەی بووبە سووتی، سیاسەتمەدارانە... ئەو سیاسەتەی لە خۆشی و ناخۆشییدا گۆرانیم بۆ دەووتو لەتەکدا بووم. لە دوای ئەستێرەی هەڵاتوو هەستێم بە سەرچاوەی بەرامبەر ئەم ئازارانە کەرمووت لەمەوبەر بەشی دیاری خۆم دابوو، بەڵام ئێستێ خۆم لێ گەلەردەکرێو خۆم لێ دەشاراتەوە.

ئەو کارەساتەی ١٩٧٥ هەروا کەمنەبوو، کە پیلان گێڕان و گەورە دەسەڵاتدارانی دنیای ئەو رۆژە بەسەر کوردو شۆڕشە رەواکەیان هێنا، ئەوان لەبەر بەرژەوەندی خۆیان و لە ئەنجامی رێکەوتنی خۆیاندا ئاوا دەستی کوردیان کرد بە زاخداو چەپۆکی ناساندنیان ماڵی بەسەر میللەتێکی مەزلومی زۆر لێکراودا، بەریشیان بۆ ناحەزان و داخ لە دڵان خۆشکرد کە بکەونە تانەو تەشەر لێدان و تاوانبارکردنی سەرکردایەتیە دڵسۆزو کەم وێنەکەی ئەو شۆڕشەو سەرپێنی دەستە چەپەڕەکە بەسەریاندا.

ئەگینا بارزانی سەرکردەیەکی لێزان و شارەزاو دڵسۆزو پاکبوو، خاوەن تەجرەبەیەکی دەوڵەمەند بوو لە کاری مقاوەمەو شۆڕشگێڕیدا، لە دنیا مەگەر سەرکردەکانی وەک(هۆشی مەنەو نیتۆ و گاندی و موحەمەددەق و گیڤارا و لومومبە و قازی محەمەد) لە ئاستیدا بووبن..... بەڵام سەد مەخابن و سەیف، ئەو قارەمانە رابەرو سەرکردەی میللەتێکی وەک کورد بوو کە لە دنیادا بە بێدەسەڵاتترین و داماوترین میللەت ناسراوە، ئەگینا نە شۆڕشەکەی عەیبی هەبوو و نە رێبازەکەی خۆی هەڵە بوو" سەرکردەیەکی سیاسی و عەسکەری و قاڵبوو لە تەجرەبەی ژیاندا، ئەو نەهامەتییە کارێکی جەرگبڕ بوو لەسەر بزوتنەوەی کۆمەڵی کوردەواریی..... بەڕاستی و بەبێ دوودڵی لەناخەوەو لە قووڵایی دەروونەوە کاریکردە سەر باری تەندروستی و قریچەی لە گازەرای پشتەوە هەستاند

خۆ دوای وەفاتی بارزانی نەمریش و ئەو هەڕاڵە گوشندەیە، دوو جار تووشی جەڵتەی دڵ هاتم و ئیتر وامدەزانی کە دنیامان لێ هاتەوە یەک و بێ بساوان مابینەوە، هەموو شتێ سەبارەت بە کورد تەواو و نائومێدی باڵی تاریکی بەسەردا کێشام و پەردەی رەش بەرچاوەکانی گرت.

ئەمەبوو سەرەتای کۆتایی لەمنی ناساغ و بێ چارە.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

کاک علی مردان لە ڕێگای دوور و درێژەوە بە حورمەتێکی زۆرەوە
پاش سڵاوێکی گەرم و گوڕ دەست بە کاغەز [illegible] دەکەم و [illegible] بێت
لە یەزدانی مەزن داوا ئەکەم
کاتێ کە هیچ ڕادیۆیەکم نەکە لەمەودوا دەنگی [illegible] تۆ نابیستم وەکو [illegible]
خۆشی نەخۆشی ڕوحی [illegible] و تا ئێستە وەکو ئەو ڕۆژە خۆشحاڵ
ئەکەم حفظ ناکەم دوای گۆرانییەکانت بێت البتە حتی لەو [illegible]
دە گۆرانی لە ئازادی [illegible] کردووە بە [illegible] خۆشحاڵ بووم
[illegible] داوا [illegible] بێت لە دوای خەڵق
سوودی لێ وەرنەگرتن [illegible] تا ئێستا ئەو ئارەزووی خۆم
[illegible] لە [illegible] لە هەندێک لە
گۆرانییەکانت [illegible] بۆیە [illegible]
خۆت [illegible] البتە لازم داوە [illegible] گۆرانییەکان [illegible]
[illegible] سەلامەتی [illegible]
[illegible] ئەکەم [illegible]
لە [illegible] گۆرانی [illegible] ئەخوازم
[illegible] ماموستا [illegible]
محی الدین [illegible]

نامەی مامۆستا موحیدین فەریدون پور لەسنەوە بۆ عەلی مەردان

Ministry	وزارة
Of Labour & Social Affairs	**العمل والشؤون الاجتماعية**
Private Bureau	المكتب الخاص

بغداد في

جەنابی مامۆستا عەلی مەردان

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

نامەی بەکر مەحمود رەسوڵ پشدەری بۆ عەلی مەردان

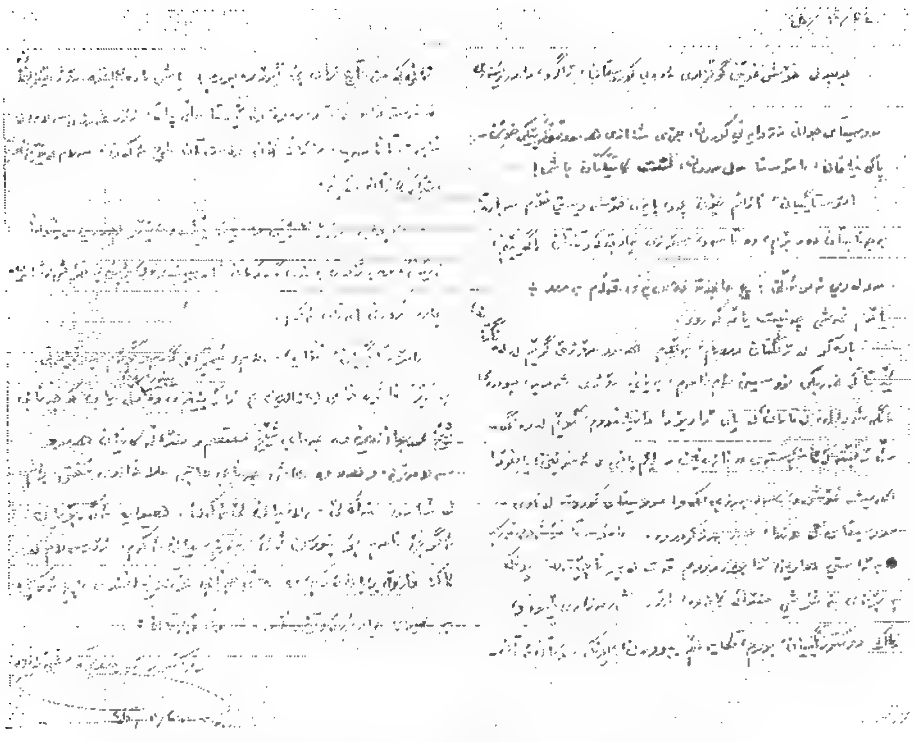

نامەی دکتۆر محەمەد سدیق موفتی زادە لەئێرانەوە بۆ عەلی مەردان

گەڕانەوە بۆ لای هەق

لە شوێنی کارەکەمەوە، چوارشەممەی ١٩٨١/٧/٢٢ پەیوەندیم بە ماڵی خۆسانەوەکرد بۆ هەواڵێکی باوکم...... وتیان هیلاکە.
گەیشتمە لای، ڕاتیم بەڕاستی سیلاکبوو، وەك جاران لە ئۆدەکەی خۆی لە جێگەکەیدا نەبوو، داوایکردبوو لەسەر زەریەکە بکەوێ، سەربنێکی بەری کوردەواری کە بەدرێژایی ژیانی لێی جوێ نەبووە، وا حسووی پێوەگرتبوو کە دادەنیشت دەیخستە کۆشیەوەو دەستەکانی لەسەر دادەنان و خۆی دەدا بەسەریاندا...... حەزی بەو جۆرە دانیشتن و خۆ چەماندنەوەیە دەکرد. ئەو سەرینەی لەباوەشدا بوو و نیوەی سەروی لەشی دابوو بەسەریدا.
دواندم، وتی: کەمێ باشم.
لە عەسردا(حەبیبەی خاڵۆ عارف) و(خورشید)ی مێردی هاتن. ئەم حەبیبەیە دووەم کچی خاڵۆ عارفی خاڵۆی باوکم بوو کە وادەی بە باوکم دابوو بیداتێ، بەڵام مارەیبیەکەی(بە سەوزی) لێوەرگرت و خواردی و نەشیدایە. لە کەرکوکەوە هاتبوون بۆ هەواڵپرسیی باوکم، کەوتنە قسەکردن لەتەکیدا، بەڵام حاڵی ئەو باشنەبوو و

هەتا سەری هەڵنەدەبڕی تا بیاندوێنێ، ورتە ورتێکی لە ژێر لێوەوە لێدەهات......
گوایە وەڵامیاندەداتەوە، ئیتر پاڵکەوت.
لە ۱۹۸۱/۷/۲۳، پێنج شەمە، نێزیك بە نیوەڕۆ وەهابی برام پەیوەندی پێوەکردم و وتی: باوکمان باشنیە و بردویانەتە نەخۆشخانەی(ابن النفیس)ی تایبەت بە نەخۆشیەکانی دڵ.
کە گەیشتمە لایان، دەبینم ڕەززاق و وەهاب لە لای باوکمن، ئەویش لە سەختترین کاتەکانی ژیانیایەتی، ئۆکسجین لە لووتیداو بۆریەکیش بۆ میزکردن، وا دیاربوو گورچیلەکانیشی لاوازببون و لەوەدابوون لە کار بکەون.
عەسر دایکم و دیاری براشم هاتن، هۆشی لای خۆی نەبوو...... هاتم بەلای سەریەوە چرپاندم بە گوێیدا:
- باوە ئەوە دایکم هات......
وەڵامی نەبوو، دووبارەم کردەوە، ئینجا وتی:
- چی لێبکەم.......
بەر لە مردنی" ئەمە دواقسەی بوو.
(د. جعفر الکویتی) هاتە لای تا بزانێ حاڵی چۆنە، بە پەنجە پێڵوەکانی هەڵدەبڕین دەیڕوانیە چاوەکانی، لەو ساتانەدا دیمەنی دکتۆرم باش نەدەهاتە بەرچاو، سەیرێکی ئێمەی کردو وتی:(خلوه یرتاح.....).
پۆلیسێك هات و وتی جەنابی بابەکر پشدەری وەزیر ناردومی تا هەواڵێکی مامۆستا بزانێ، دوای ئەم هەندێ لە دراوسێکانمان لە(تل محمد)ەوە هاتن، بەڵام ڕێگەیاننەدان بێنە ژوورەوە، هەروا خوشکەکانی تریشم.
ئێوارە داهات و هەموانم ڕەوانەکردەوەو دڵنیام کردن کە(انشاء الله) باش دەبێ و بە تەلەفۆن هەواڵیان دەدەمێ.

لە نۆی شەودا جارێکی تر دکتۆر جەعفەر ئەلکوێتی لەتەک سیستەرێکدا هاتنەوە بۆ لای، بەڵام ئەم کەڕەتە هەتا دەستی نەبرد بۆ پێڵوەکانی چاریشی، لایکردەوە بە سیستەرەکەی وت: هەر نیو سەعاتێك جارێ سەرێکی لێ بدات.

کاتەکان قورس و گران تێدەپەڕین، لە بەرەبەیاندا لەسەر زەویەکە دانیشتم و پاڵمدایە دیوارەکە، سەرم نایە سەر ئەژنۆکانم، دوایی بە دەستەکانم ئەژنۆکانم گرتنە باوەش و لە باوکمم دەڕوانی. بێهۆش لەسەر چەرپایەکە راکشابوو، لە خوا دەپاڕامەوە کە بەزەیی پێدابێ و لەم ساتە وەختە نارەحەتانەیدا رەحمی خۆی پێبکات.

بەر لە نوێژی بەیانی، لێم دەڕوانی" هەناسەی توندو بەپەلە، سنگی بەرزو نزم دەبوو...... چوارو دە دەقیقە لە پڕ هەموو شت وەستا، بە پەلە هەستام، بەرەو ژووری سیستەرەکان و پێم وتن، یەکیان بەراکردن پێشمکەوت و چوو دوکتۆری هێنا، کە فەحسیکرد، رووی تێکردم و وتی:(انا لله وانا اليه راجعون).

لە چوارو دە دەقیقەی بەیانی رۆژی هەینی ٢٤/٧/١٩٨١ بەرامبەر ٢٢ رەمەزان باوکم کۆچی دوایی کرد.

سیستەرەکە ئۆکسجینەکەی لابرد، بۆریەکەی ژێریشی راکێشا..... منیش گورج پەیوەندیم بە ماڵ کرد.

براکانم و دراوسێکان هاتن، هەتا دوای چەند سەعاتێ خزمان لە کەرکوکەوە گەیشتن. ئەو کاتانەی کە کەسێك لە دەست دەدەی، کە خۆشی دەویستیت و خۆشتدەویست، گەلێ سەختە..... کەسێك کە ناتوانم دەربارەی هیچ بڵێم جگە لەوەی کە باوکبوو، بەڵام چۆن باوکێك.

پاش ئەوەی، ئەوەی پێویستبوو بۆمان کرد، لەتەك ژمارەیەکی زۆر لە خزم و دراوسێ و خۆشەویستان، تەرمەکەیمان بەرەو کەرکوك برد، لە داقوقیش کەسانێکی زۆر لە خزم و برادەران و خەڵکی کەرکوکمان پێگەیی کە بە پیر تەرمەکەوە هاتبوون،

گشتمان بەرەو ئەو شارە بووینەوە کە لێی لەدایکبوو و تیا ژیا، بردمانەوە بۆ ئەو گەڕەکەی سەردەمی منالّیی تیابردبووە سەر،(بەرتەکیە)و مزگەوتە پیرۆزەکەی کە چاوو هۆش و بیریی تیا کرایەوە..... ئیستە هێنامانەوە ناو ئەمانە گشتیان، تا نوێژی لەسەر بکەن و بۆ ئەو شوێنەی بەرێکەن کە گشتمان بۆی دەچین.

هەرچەندە باوە خۆی وەسێتی کردبوو کە لە گردی سەیوانی سلێمانی بە خاك بسپێردرێ، بەلاّم(نووری فەقێ) وتی: لەم سەردانەی دواییمدا خۆی پێی وتووم کە لە گۆڕستانی بەرتەکیەو لە شوێنێکی بەرز بمنێژن.

ئەوکاتە بارو وەزعی سلێمانیش وانەبوو کە تەرمەکەی ببەینەوە ئەوێکانێ...... جا لە گۆڕستانەکەی پشت مزگەوتەکەی بەرتەکیە بەخاکمان سپارد.

بۆ بەجێگەیاندنی رێوڕەسمی پرسەکەی، ئێمە گەڕاینەوە بەغدا، براو خوشکێکیشم لە کەرکوك مانەوە تا لە پرسەکەی ئەوێدابن...... لە سلێمانیش کۆمەڵی هونەرو وێژەی کوردیش پرسەیان لە مزگەوتی تالّی بۆ دانا، دوای ئەوەی هەر شەوی ٢٤/٧/١٩٨١ سەعات پێنجی بەیانی هەواڵم دایە کاك ئەحمەد سەیید عەلی و ئەویش کاك عەلی توانای ئاگادارکردەوە.

خەڵکێکی زۆر، دۆست و ناسیاو و خزمان، لە دەرەوەو ناوەوەی وڵات هاوبەشی خەمانبوون، بە هەر شێوەیە بۆیان بلوایە بەشداری پرسەو ماتەمیان کردین، خوا پاداشتی چاکە و خێریان بداتەوە..... ئەمانە بوونە مایەی تەسکینی دڵمان و ئارامیەکبوو بۆ ئێمەی خانەوادەی عەلی مەردان. دوای تێپەڕبوونی چل رۆژیش(ئەمانەتی گشتی رۆشنبیریی و لاوان) لە هەولێرو بە سەربەرشتی پارێزگاری ئەوکات(یەحیا جاف) گەورەترین و باشترین کۆڕی چلەی ماتەمیان بۆ سازکرد" بە بەشداری زۆر لایەنی رۆشنبیریی و ئەدەبی و هونەری و رۆژنامەوانی ئەو رۆژگارە، جگە لە کەسایەتیە دیارەکانی ئەو بوارانەو وتارو باسە بەپێزو بە نرخەکانیان.

لە دوای راپەڕینیش یادو یادەوەریەکانی عەلی مەردان لە لایەن دڵسۆزان و نووسەرو ڕۆژنامەڤانانەوە فەرامۆشنەکرا، ئەویش بە وتارو لێکۆڵینەوە سەنگینە بە بەهاکانیان و بەو نووسینانەی کە گشتی دەربڕی هەستێکی قووڵی دڵسۆزی و ئەمەکداری ڕۆڵەکانی نەتەوەکەمان دەردەخەن.

هەر بۆ نموونە: لە هاوینی ١٩٩٩و بە سەرپەرشتی د. ڕۆژ نووری شاوەیس، ئیدارەی هوتێلی چوارچرا لە هەولێری پایتەخت، قەشەنگترین ئاهەنگی یادەوەری بۆ عەلی مەردان سازکرد، ژمارەیەکی زۆر لە هونەرمەندان و کەسایەتی ئەدەبی و کۆمەڵایەتی لە شارەکانی باشووری کوردستان و بەغداوە بانگهێشت کران و بەشدار بوون، جگە لە پیاوانی دەسەڵات و سیاسی کورد......، لە چالاکیەکانی ئەو یادەوەریەدا، دانانی پەیکەرێکی عەلی مەردانبوو و کردنەوەی پیشانگەیەکی تایبەت بە پاشماوەو کەرەستەو پێویستیەکانی شەخسی هونەرمەند خۆیەوە.

لەو پیشانگەیەدا کە(خۆم ئامادەمکرد) هەرچی وێنەی فۆتۆیی عەلی مەردانەو کەرەستە شەخسیەکانی و عوودەکەی کە تامردن پاراستبووی و دەفتەری شیعرەکانی و بیرەوەریە تایبەتیەکانی جگە لە قەوانە کۆنەکانی و گرامەفۆنەکەی و ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانەی کە دەربارەی نووسیبوویان و یان چاوپێکەوتنیان لەتەکدا ئەنجامدا بوو، گشت ئەمانە خرابوونە پێش چاوی میوان و بەشداربووەکانی ئەو یادەوەریە.

لە بیرەوەریەکانی باوەمدا، ئەوەی جێی تێڕامان و دیققەتدانە، بە لامەوە ئەوە دەهێنێ کە بۆ خوێنەری هێژای ڕون کەمەوەو لە چەند خاڵێکدا بەرجەستەیانکەم:

- ئەم یادەوەریانەی باوەی ڕەحمەتیم هەر بە فیترەوخورسکیەکی تەواوەوە نووسیوتی" یانی ڕۆژێ لە ڕۆژان ئەوەی بە بیردا نەهاتووە کە ئەمانەی ئەو دەیانڵێ

دەکەونە دوو بەرگی کتێبێکەوە چاپ دەبن و دەکەونە بەر دەست و دیدەی خوێنەری کورد.

بۆیە زۆر لایەنی گرنگی لە ژیاندا هەیە ئەو گوێی پێ نەداوە، زۆر گۆشەو سووچی روداو هەیە ئەو بەلایاندا نەچووەو باسی نەکردون، کە بەلای منەوە دەبوو فەرامۆشیاننەکات، بگرە دەبوو گرنگیی و بایەخیشیان پێبدات.

- لەمەش بەولاتر، ئەو بە هیچ کلۆجێ بەلای باسکردنی کەسێکدا نەچووە کە پەیوەندیەکی راستەوخۆی بەژیانیەوە بوو و هەتا هاورێ و شەریکی رێگە دورو درێژەکەی ژیانی بوو، سابە خۆشی و ناخۆشیەوە، بە تاڵی و شیرینیەوە،.... ئەویش دایکی خۆشەویستمان بوو،(زەینەب) ئەو دایکە میهرەبانە.

بە هیچ جۆرێ باس لە چۆنێتی هاوسەر بەستنەکەی و ژنهێنانەکەی ناکات، ئەم ئافرەتە خزمی بوو، کێ بوو؟!

لە ژیانیدا تەنیا وشەیەکی بۆ ئەویش و ئێمەش جێهێشت کە بەوەوە پەیوەنداریێت" ئەویش(ئامۆزا) بوو، هەر ئەم وشەیە بوو کە لە خۆشی و ناخۆشیدا، لە تووڕەبوونی و لە سەرخۆییدا پێی بانگی دەکردو ناوی پێی دەهێنا، زاراوەیەکی ناسکی نزیك بە دڵی گشت کوردێکی ساکارو سادە، رەوان بەڵام بەرزو پڕ مانا.

هەرگیز بە(زەینەب) ناوی دایکمانی نەدەبرد، بەڵکو بەو ناوەی کە لە دڵیەوە دەردەچوو، دڵی ئینسانێك بۆ بەرامبەرەکەی، ئامۆزا.

بۆیە منیش کە کوڕی ئەو ئافرەتە دڵسۆزو میهرەبان و خەمخۆرەم دەمەوێ شتێکی دەربارە بنووسم، چەند دێرێکی بۆ بخەمە سەر یەك:

ئەوەی من بیزانم دایکم تاقانەی دایك و باوکی خۆی بووە، ئەم لە سکی دایکیدا بووە کە باوکی بەڕەحمەت چووە، دوای چەند رۆژێکیش لە دایکبوونی دایکیشی کۆچی دوایی کردووە. ئامۆژنی(ژنی مامەکەی) کە دایکی دوو کوڕ بووە(صابرو سعید)

گرتوویەتییە خۆی و بەخێوی کردووە، ئەمەندە هەژارو کەمدەست بووە، هیچی لە مێردەکەیەوە بۆ نەماوەتەوە جگە لە ئۆدەیەکی قوری درێژکۆلەی ٢×٦م، بەبێ دەستشۆرو حەمام و جێگەیەك کە کەوچکێ شۆربای تیا لێنێ.

دانیشتوانی(بەرتەکیە)ی کەرکوکی ئەو سەردەمە گشتیان وەك یەك خێزان دەژیان و گوزەرانیان دەکرد، هاوسێیەتی و خزمایەتی و دۆستایەتی ئەو کاتە هێند پاك و توندو تۆڵبوو کە کەس هەستی بە تەنیابالّی و ناڕەحەتی ژیان نەدەکرد...... گشتیان خزم و کەسی یەکتر بوون، پەیوەندیەکان لە نێوانیاندا پاك و توندو بێگەردو بێ مەبەستبوو، جیا لەڕەوت و شێوازی ئەم رۆژگارەی ئێمە تێی کەوتووین.

سیلەی رەحم و خزمایەتی لە نێوانیاندا گشت کۆسپێکی رادەمالّی، لەبەرامبەر دەرگەی تەکیەی (مالّی خەلیفە) هەبوو کە پێیان دەوت(مالّی ئەفەندی)، ئەم بە پالّ مالّی(دایکی سابیر)ەوە بوو، وا رێدەکەوێ کە ژنەکەی خەلیفە خوا کوڕێکی پێ دەدا ناوی دەنێن(عەبدولقادر)..... زەینەبی کلۆڵیش ئەوکاتە تەمەنی هەر سێ چوار رۆژێك بووە، کە دایکی دەمرێ ژنەکەی خەلیفە سەرەڕای کوڕەکەی خۆی شیریش بە زەینەب دەدات" کەواتە زەینەب دەبێتە خوشکی شیریی(عەبدولقادر).

لە سالاّنی دوای ١٩٦٠ ئەم عەبدولقادرە عەقیدی عەسکەری بوو، ئەم کەین و بەینەی بۆ باسکردم...... لە تەك باوەمدا زوو زوو لە لای(محەممەد شوکر خەلیفە) کە بەڕێوەبەری(قاعە الخلد) بوو لە(کرادە مریم)ی بەغدا، دەمانبینی، ناوبراو، محەممەد شوکر، پلە بە پلە لە وەزیفەکەیدا بەرز بۆوە تا کردیانە پارێزگاری حیللە(بابل)، بەر لە ١٩٩١.

(عەبدولقادر) دوای ١٩٦٣ لە سوپادا خانەنشین کرا، هەرکە دەمبینی بەگەرمی هەوالّی زەینەبی خوشکی دەپرسی، یانی دایکم، دەیوت: ئەرێ خوشکم چۆنە ئێمە پێکەوە گەورە بووین و لەیەك مەمك شیرمان دراوەتێ.

ئەوەشی دەیزانم ئەوەیە کە مامەکانی دایکم بریتین لە(ئەمین و نووری و نەجم عەلی ڕەزا). بەلاّم ئەوەی باوەم بۆی باس نەکردوین ئەوەیە کە چۆن دوایی دایکم بەخێوکراوەو پێگەییوەو ئەو خواستوویەتی..... خزمایەتیان چۆن چۆنی بووە؟! کەسیکیش لە خزمان ئەمە نازانن و نازانن چۆن دایکمی بینی و خواستی و مارەیکردووە؟، چونکە نێوانی تەمەنیان بیست ساڵە، باشە بۆ پێی دەوت(ئامۆزا)؟ بەلای منەوە ئەمە یەکێکە لەو گرێیانەی ناو ئەم بیرەوەریانەی باوەم کە دەبوو هیچ نەبێ بۆ ئێمەی(کوڕان و کچانی) ڕونکردایەتەوەو ئاوا لە موعەمادا جێی نەهێشتایە.

- هەروەك چۆن بەلای زۆر مەسائیلی تردا بەوردی و دیققەتەوە نەچووە، بە ژمارەو مێژوو و بەرواری ڕاست و ڕەوان ڕوداوەکانی نەچەسپاندووەو زەبتی نەکردوون...... کە بەلامەوە ئەمەش دەلاقەو کەلینێکی گرنگە لە نووسینەوەی یاداشت و بیرەوەریدا.

بۆ نموونە مێژوو و بەرواری لە دایکبوونی خۆی، کە بە کورت و کوێری و تا ڕادەیەك(نا دیارو موبهەم) هێشتوویەتیەوە، لە تۆمارە دەنگیەکانی خۆیداو هەروا لە نووسینەکانیشیا" دەڵێ: ساڵی(دەی سیانزە) لە دایکبووە،..... ئەمە چ مێژوو و بەروارێکە؟! تۆ بڵێی مەبەستی لە مێژووی زاینی(میلادی) بێت یان کۆچی(هجری) کە ١٣١٠ دەکات، دیسان ئەو دەڵێ:(سیانزە)و پاشان دەڵێ:(دەی سیانزە).
بەلاّم لە تۆمارگەکانی نفوسدا، یەکیان زۆر کۆنەو دوو پەڕەیە، نووسراوە ١٩١٤، لە یەکێکی تردا نووسراوە ١٩١٠، لە سێهەمدا کە بە پێی سەرژمێری ١٩٥٧ چاککراوە بۆتە ١٩٠٤.
جا تۆ بڵێی لەو ساڵانەی ناویاندەبات، کام جۆرەیانەو کامیانە؟

- بە درێژایی ژیانی زۆر شتی بە هێند هەڵنەدەگرت و بە زۆر شت گوێی نەدەدا. تەنیا بۆ هونەرەکەی و لە پێناوی هونەرەکەیدا دەژیا" دەیویست(وەك خۆی گەلێ جار دەیوت) خزمەتێك بەو کوردە داماوە بگەیەنێ و دڵیان خۆشکات، لە دنیادا هیچی نەبوو لە خۆی زیادبێ جگە لە ژیان و حەیاتی تایبەتی و بەرهەمەکانی، دەیویست ئەوانەش بگەیەنێ بە خەڵکانی تر تا ئەوانیش بیپارێزن و شتی تری بخەنە سەر، جا تۆ بڵێی پارێزراوبێ و خرابێتە سەری؟!

نەشی دەویست بەهەمان رێگەی ئەودا برۆینەوە" دەیوت: ئازارو مەراق و خەمم زۆر لەم پێناوەدا چەشت، نامەوێ ئێوەش دووبارەیکەنەوەو بەو خەمانەوە بتلێنەوە، هەژارو کەمدەست و نەبووە...... برۆن، ئێوەش هەرکەس رێگەی خۆی بگرێ و بژی، بەلام بە پاکی و سەربەرزی.

- بە لای منەوە، باوکم لە پاش خۆی بۆشاییەکی گەورەو کەلێنێکی فراوانی لە ئێوەندە هونەریەکەدا(گۆرانی و مەقامی کوردی) خولقاندو بۆی جێهێشتین، دەتوانم بڵێم لەو کاتەوە کە لە ئێزگە و تەلەفیزیۆنی بەغدا خۆی کشانەوە و دورەپەرێز لێیان وەستا" لە ١٩٧٢ەوە کە دوا مەقام و بەستەی خۆی تیا تۆمارکرد...... هۆکاری ئەم پەناگیریەشی زۆرتر دەگەرایەوە بۆ ئەو خەم و پەژارەو نارەحەتیەی کە لە کەسانی ناشایەستەو هەلپەرست و نەزانەوە بۆی دەهاتە پێش و دەستیان دەخستە کارەکەیەوە" ئەویش لە ئەنجامی گۆرانی باری سیاسی ولات و دەستێوەردانی دیاردەی حیزب و حیزبایەتی لەو بوارانەی کە ئیشی ئەوان نەبوو و وەك خۆتێهەڵقورتان ئیشەکەیان خراپ دەکرد، جا هەمیشە لەو بار و زروفانەدا کەسانی نامۆو هیچ نەزان و گەندەڵی وا خۆیان دێننە پێش کە زیان بە گشت لایەك دەگەیەنن و هەتا رەزای ئەو حیزب و لایەنەش لای خەڵکی تاڵ دەکەن کە گوایە ئەمان کاری بۆ دەکەن.

خۆ نسکۆکەی ١٩٧٥ کە بەسەر شۆڕش و جولانەوەی رزگاریخوازی نەتەوەکەمانیاندا هێناو ئەو سەوداو سەوداکاریەی زلهێزانی ئەو رۆژگارەی دنیا بە چارەنووسی میللەتەکەمانیانەوە کردو ئەو(شماتة)تەی دوچاری رابەرو سەرکردە دڵسۆزەکانی کوردیان کرد، لە کاتێکدا گەر بەراوردکرێ بەرروداوەکانی تاینەدەو داهاتووی ئەو مێژووە، پاکی و بێگەردی و مەزلوومیەتیان وەك رۆژی رووناك بەدەر دەکەوێ.....وە خاڵێکی تایبەتی تریش کە لە ١٩٧٣دا من وەك کورەگەورەی ئەو لە لایەن رژێمەوە دەستگیرکرام و کارلێکی ئەمە بۆ سەر باری تەندروستی، ئەمانە گشتی هۆکاربوون بۆ کشانەوەو تۆراندنی لە نێوەندە هونەریەکەو زاڵبوونی جۆرێ لە نائومێدی بەسەریدا.

هەرچەندە هەتا ئەو رۆژەی کۆچی دوایی کرد هەر وەك راوێژکارێکی هونەریی لە وەزارەتی رۆشنبیری مایەوە.

- لە ناوەڕاستی ساڵی ١٩٨٠ پێشنیاری چاپکردنی گۆرانی و بەرهەمەکانیان خستە بەردەستی، لە گەڵ ئەو شیعرانەی خۆی ئاوازی بۆ دانابوون، بۆ ئامادە کردنی ئەم کارەو راپەڕاندنی خوالێخۆشبوو(مەجید نەدیم)[1]ی شاعیریان دەستنیشانکرد،

[1] مەجید مەحموود نەدیم: لە ١٩٣٧ لە گەڕەکی صابونکەرانی سلێمانی لە دایکبووە، سەرەتایی و ناوەندی هەر لەم شارە تەواو کردووە؛ ماوەیە بۆتە فەرمانبەری میری و لە ١٩٧٠ دوای رێکەوتنەکەی یانزەی ئازار لە بەغدا وەك رۆژنامەنووس لە دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی دادەمەزرێ و کاردەکات.
مەجید نەدیم لە بنەماڵەیەکی ئایینیە، دایکی ئامینە خانی کچی شێخ عارف خاڵی حەپسەخانی نەقیبە، واتە دەچنەوە سەر شێخ مارفی نۆدێیی. زۆرتر شیعرەکانی لەسەر رێچکەو رێبازی کلاسی بوو، لە بوارەکانی دڵداری و نیشتمانی و پیاهەڵدانی سروشتی جوانی کوردستان، کاریگەریتی(گۆران و ع.ح.ب و هەردی)یان پێوە دیارە. دیوانێکی بەناوی(چامە دەربەدەرەکان)ەوە لە ١٩٧٥ دا چاپکردووە. لە ١٩٨٥ لە بەغدا بە رِوداوی ئوتۆمبیل کۆچی دوایی کردووە و لە گردی سەیوانی سلێمانی بە خاك سپێردراوە.
(زانیاریەکان لە لایەن مامۆستا شێخ صەبری شێخ مەحموودی برایەوە......... بە سوپاسەوە).

ئەوکات ناوبراو لە دەزگەی رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی لە بەغدا وەك رۆژنامەنووس کاری دەکرد ...... وەك ویستیان پرۆژەکەیان ئامادەکرد ، بە پوختی پێشکەش بە وەزارەت کراو بڕیاری لە چاپدانی بۆ دەرچوو و بە دوو بەرگ بە ناوی(گۆرانیەکانم)ەوە بلاوکرایەوە..... بۆ خۆیشم کاری هونەری دەرهێنان و نەخشەسازی بەرگەکەیم جێبەجێکرد ، پێشەکی بەرگی یەکەم مامۆستا د. مارف خەزنەدار بۆی نووسی، پێشەکی بەرگی دووەم خوالێخۆشبوو بورهان قانیع نووسی.

کتێبی دووەم کە شیعری شاعیرەکانی گرتۆتە خۆ، مامۆستا(مستەفا نەریمان) پێشەکی نووسیوە و کاك(زادۆق ئادەم باوید)یش سەرپەرشتیاریی چاپی کردبوو. کە ئەم کتێبی دووەمە کەوتە بازاڕەوە باوە کۆچی دوایی کردبوو و بەرەحمەت چووبوو.

هەزار رەحمەتت لێبێ باوکە دلسۆز و مات و بێدەنگەکەمان، لە تۆش ئەی دایکی میهرەبان و خەمخۆرمان.

ئەوەی ماوە بیلێین کە خوالێخۆشبوو عەلی مەردانی هونەرمەند لەدوای خۆی چوار کچ و چوار کوڕی جێهێشت لەگەڵ هاوسەرەکەی کە دایکی هەمووانە ، لەخوارەوە ناوەکانیان دێنین بە گوێرەی تەمەن:

١- مائیدە. ٢- ناهیدە. ٣- حسێن ــ هەر لەمنداڵییەوە کۆچی دوایی کردووە.
٤- عەبدلقادر. ٥- عەبدلوەهاب. ٦- عەبدلڕەزاق. ٧- قادریە. ٨- ماجیدە.
٩- دیار. ١٠ ــ هاوسەرەکەی زەینەب محەمەد ساڵی ١٩٨٦ کۆچی دوایی کردووە.

عەبدولقادر عەلی مەردان

سەرچاوەکان:

- کتێبە کوردییەکان:

١. ئەکرەمی مەحموودی صالحی رەشە: شاری سلێمانی – بەرگی یەکەم، چاپی دووەم، ١٩٨٩ دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی لە بەغدا.

٢. شاکیر فەتتاح: ئاوێنەی ژینم – پرۆژەی دەزگای ئاراس، بەرگی(١)، کۆکۆدنەوە و رێکخستنی: ئەحمەد سەیید عەلی بەرزنجی – هەولێر ٢٠٠٣.

٣. جەمال بابان: سلێمانی شارە گەشاوەکە، دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی – بەشی دووەم، بەغدا ١٩٩٨.

٤. دیوانی حاجی باقی بەنگینە: کۆی عوسمان محەممەد هەورامی، چاپخانەی دیلان، سلێمانی ٢٠٠٣.

٥. عوسمان شارباژێری: گەوهەرێ، دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی – بەغدا ١٩٨٠.

٦. د. شهرزاد قاسم: تەنبوور" گۆڕینی: ئازاد عبد الواحد، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە – هەولێر ٢٠٠٦(باسەکە لە گۆڤاری – المأثورات الشعبیة، عدد ٨ – ١٩٨٧، دوحة – قطر) بلاوکراوەتەوە.

٧. د. مەغدید سەپان: ژانرەکانی رۆژنامەوانی و مێژووی چاپخانە، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر ٢٠٠٥.

٨. محەممەد حەمە باقی: سەیید عەلی ئەسغەری کوردستانی، چاپی دووەم، دەزگای ئاراس، هەولێر ٢٠٠٢.

٩. محەمەد حەمە باقی: مێژووی مۆسیقای کوردی، دەزگای ئاراس، هەولێر ٢٠٠٢.

١٠. مستەفا سەیید ئەحمەد (نەریمان): بیرەوەریەکانی ژیانم، دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی(دار الحرية للطباعة، بغداد) ١٩٩٤.

• گۆڤارو رۆژنامەکان:

١. باسەرە – هەفتەنامە، کەرکوك – ژ ١٧، ٢٠ ئابی ٢٠٠٣: د. نووری تالەبانی/ هەڵوێستی لایەن و گروپە سیاسیەکانی عێراق سەبارەت بە پاشەرۆژی کەرکوك.

٢. ئاسۆی فۆلکلۆر، گۆڤار: ژ ١٦، ٢٠٠٦ هەولێر: هەردەوێڵ کاکەیی: دەیانەوێ مەقامەکانیشمان.......

٣. نەوشەفەق، گۆڤار: ژ ٣٩ حوزەیرانی ٢٠٠٦ کەرکوك: جەلیل محەمەد شەریف: لێکۆڵینەوە لە بنەمای چەند وشەیەك.

٤. رۆشنبیری نوێ، گۆڤار: ژ ١٠٦ – ١٩٨٥ بەڕێوەبەرایەتی گشتی رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی، بەغدا: عوسمان شاربازێری: کاروانی ١٧٨٤ – ١٩٨٤ی مۆسیقاو گۆرانی لە سلێمانی.

٥. رۆژی نوێ – گۆڤار: ژ ٩ ساڵی یەك ١٩٦٠ سلێمانی: غەفور رەشید: سەیید عەلی ئەسغەری کوردستانی.

٦. کوردستان – هەفتەنامە: ئۆرگانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران" ژ ٤٣٥ – ئەپریل ٢٠٠٦: خراپکردنی گڵکۆی حەسەن زیرەك. ژ ٤٥٧ – ٢٠ مارس ٢٠٠٧ ئاوارە جەلالی: سەیید عەلی ئەسغەری کوردستانی، داودی دووەم.

٧. ئاوێنە: هەفتەنامە، ژ ١٥، ١٨/٤/٢٠٠٦: د. نووری تاڵەبانی: لە بیرەوەریەکانم لە گەڵ زانای گەورە تۆفیق وەهبی بەگ.

٨. پەیامی زانایان: گۆڤاری یەکێتی زانایانی ئاینی سلێمانی، ژ ١٠، پایزی ٢٠٠٦: د. محەمەد ئەحمەد گەزنەیی: میهرەبانی مامۆستا مەلا عەبدولکەریم مودەریس.

٩. هاوکاری: رۆژنامە، ژ ١٢٧٨، ١٩٩١/٩/٢٦، بەغدا، دەزگای رۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی: د. کەمال مەزهەر ئەحمەد: مصدق و کورد.

١٠. کوردستانی نوێ، رۆژنامە: ژ ٤٤٧٣، ٢٠٠٨/١/١٨، ل: ١١ سلێمانی
ژ: ٥٥٩، ٢٠٠٧/١١/٨ پاشکۆی ئەدەب و هونەر
ژ: ٥٤٨، ٢٠٠٧/٨/١٦ پاشکۆی ئەدەب و هونەر

- عەرەبییەکان:

١. ابراهيم الزبيدي: دولة الاذاعة..... سيرة ومشاهدات، ط ١، دار الحكمة، لندن ٢٠٠٣.

٢. د. احمد حسن الزيات: تأريخ الادب العربي – دار المعرفة، بيروت، ط١٠، ٢٠٠٦.

٣. حسن العلوي: عبد الكريم قاسم، مط: ستار، دار الكتاب الاسلامي ٢٠٠٥، الطبعة ١ ايران رقم.

٤. جرجيس فتح الله: يقظة الكرد(تاريخ سياسي ١٩٠٠ – ١٩٢٥)، دار اراس – اربيل ٢٠٠٢.

٥. جرجيس فتح الله: العراق في عهد قاسم، ج ٢ دار نبز للطباعة والنشر، السويد ١٩٨٩.

٦. جرجيس فتح الله: رجال ووقائع في الميزان، حوار اجرتها صحيفة خبات، دار اراس، اربيل ٢٠٠١.

٧. جمال بابان: اعلام كرد العراق – مديرية الطباعة و النشر، سليمانية ٢٠٠٦.

٨. رافائيل باتاي و ايريك براور: يهود كردستان" ت: شاخوان كركوكي و عبد الرزاق بوتاني، دار اراس، اربيل ٢٠٠٢.

ناواخن		
	سەرەتا	٩
١	تارماییەکانی منالێم	٢٣
٢	لەیلان و دیوەخانی شێخ	٣٧
٣	عاشقێکی هەڵۆەدا	٤٩
٤	ناسۆرەکانی هەفتەغار	٥٧
٥	بەرەو بەغدا	٦٣
٦	لەگەڵ خانمە شروگیەکە	٧٥
٧	رۆژەوەبوونێك	٨٥
٨	جارێکی تر لەیلان	٩٣
٩	مورتەزاخانی ئیسفەهانی	١٠٥
١٠	سپلەیی ئەوان	١١٣
١١	سەیید ئەسغەری هەمەدانی	١٢٥
١٢	بەخۆدا هاتن	١٣٣
١٣	کوشتنی مەلیکێك	١٤٧
١٤	لەگەرمەی شەڕی دووەمدا، ژیان و گوزەران لەبەغدا	١٥٥
١٥	لێرەو لەوێ، بەسەرهات و یادەوەری	١٦٩

١٦	نازدارو ئەسمەر فەرهاد	١٨٩
١٧	هونەری کوردی و هەرای فەلەستین	١٩٧
١٨	من و عەلی سیدۆو جەلادەت بەدەرخان و سەعید مەحوّ	٢٠٩
١٩	تاڵەوەکەرەی خۆشەوەکەرە	٢٢١
٢٠	کە رەشۆل دامیە دەست خوولەپیزە	٢٣١
٢١	بەراییەکانی مەقامبێژیی	٢٣٩
٢٢	لەمیوانی "تایەر تۆفیق"دا	٢٤٩
٢٣	هەنگاوێ بۆ پێشەوە.. دوو بۆ دواوە	٢٥٥
٢٤	سەردەمی تازەو بەشەکوردییەکەی ئیزگەی بەغدا	٢٦٣
٢٥	من و حەسەن زیرەك	٢٧٩
٢٦	پاشەکشەی هونەری کوردی	٢٩٣
٢٧	ئێران و بەندیخانەی ترك	٣٠٧
٢٨	گڵۆڵەی "پەیمانگەی نابینایان" کەوتە لێژی	٣٢٥
٢٩	پرۆژەیەکی هونەری	٣٢٩
٣٠	لەو سەردەمەدا.. دەنگی ئافرەتی کورد	٣٣٧
٣١	ئێوارە وەختەی ژیان	٣٥٣
٣٢	شاعیرێك و هونەرمەندێ	٣٦١
٣٣	هەولێر.. سلێمانی.. لەیلان	٣٧١
٣٤	گەڕانەوە بۆ لای هەق	٣٨٣

زنجیرەی چاپکراوەکانی ساڵی ٢٠١٣ی وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان

بەڕێوەبەرایەتی گشتیی رۆژنامەنووسی و چاپ و بڵاوکردنەوە

بەڕێوەبەرایەتی بڵاوکردنەوەی هەولێر

ژ	ناوی کتێب	ناوی نووسەر	بابەت	نرخ	لاپەڕە
٦٦٨	گەڵای پاییز	عەبدولقادر عەلی مەردان	بیرەوەری	٥٠٠٠	٤٠٠

ئەم کتێبە یادداشت و
بیرەوەرییەکانی ژیانم نییە،
چونکە ئەو کارە بە
دەرەنجامێک دادەنرێ کە لە
توانای من بەدەرە، بەڵام من
وەک خاوەنی ئەم رووداوانە
بەستەمم زانی هەر لەپانتایی
یادەوەرییەکانمدا
بیانهێڵمەوەو خەفەیانکەم.

چاپخانەی رۆشنبیری